

**ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASI JOQARI BILIMLENDIRIW,
PÁN HAM INNOVACIYALAR MINISTRILIGI**

**JOQARI OQIW SISTEMASINDA PEDAGOG KADRLARDI
HÁM BASSHI KADRLARDI QAYTA TAYARLAW HÁM
OLARDIŃ MAMANLIĞIN JETILSITIRIWDI
SHÓLKEMLESTIRIW BAS ILIMIY-METODIKALIQ ORAYI**

**ILIMIY HÁM INNOVACIYALÍQ ISKERLIKTI
RAWAJLANDÍRÍW**

1.4. MODULÍ BOYÍNSHA

OQÍW-METODIKALÍQ KOMPLEKS

Nókis 2024

Moduldın oqıw-metodikalıq kompleksi Joqarı bilimlendiriw, ilim hám innovaciyalar minsitrliginiń 2023-jıl __-____daǵı __-sanlı buyırǵı menen tastıyqlanǵan joqarı oqıw mekemelerinde basshı kadrlardı qayta tayarlaw hám kónlikpelerin arttırıw baǵdarları oqıw reje hám baǵdarlamasına muwapıq islep shıǵılǵan.

Dúziwshi:

A.Q. Berdimuratova - Berdaq atındaǵı Qaraqalpaq mámleketlik universiteti “Sociallıq pánler” kafedrası baslıǵı, filosofiya ilimleri doktorı, professor

Pikir bildiriwshi:

B.A. Qoshanov - Berdaq atındaǵı Qaraqalpaq mámleketlik universiteti “Ózbekstan hám Qaraqalpaqstan tariyxı” kafedrası professorı, tariyx ilimleri doktorı

Oqıw-metodikalıq kompleks Bas ilimiy-metodikalıq oray Ilimiy metodologiyalıq keńestiń qararı menen baspaǵa usınıs etilgen.

MAZMUNI

I. ISSHI BAǴDARLAMA.....	6
II. MODULDÍ OQÍTÍWDA PAYDALANÍLATUǴÍN INTERAKTIV BILIM METODLARÍ.....	16
III. TEORIYALÍQ MATERIALLAR.....	22
IV. ÁMELIY SHÍNÍǴÍWLAR	64
V. GLOSSARIY.....	99
VI. ÁDEBIYATLAR DIZIMI	109

I. ISSHI BAĞDARLAMA

I. ISSHI BAĞDARLAMA

Kirisiw

Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2022-jıl 28-yanvardaǵı PF-60-sanlı Pármanı menen tastıyqlanǵan “2022- 2026-jıllarǵa mólsherlengen Jańa Ózbekstanniń rawajlanıw strategiyası haqqında”ǵı 2026-jılǵa shekem oqıw baǵdarlamaları hám sabaqlıqlardı aldınǵı shet el tájiriye tiykarında tolıq qayta kórip shıǵıp, ámeliyatqa engiziw, Joqarı bilimlendiriw menen qamtıp alıw dárejesin 50 procentke jetkiziw hám bilimlendiriw sapasın arttırıw, mámleket joqarı bilimlendiriw mákemelerine akademiyalıq hám finanslıq gárezsizlik beriw, sonday-aq olar tárepinen miynetke aqsha tólew, xızmetkerler sanı, tólew-kontrakt muǵdarı hám bilimlendiriw formasın gárezsiz belgilew ámeliyatın jolǵa qoyıw, mámleket joqarı bilimlendiriw mákemeleriniń tiyisli huqıq hám wákilliklerin anıq belgilew, 2026-jılǵa shekem 10 joqarı bilimlendiriw shólkemin QS hám TNE xalıq aralıq reytinglerine kiriwge maqsetli tayarlaw, joqarı bilimlendiriw mákemeleriniń QS hám TNE xalıq aralıq reytinglerine kiriwi ushın maqsetli baǵdarlamanı islep shıǵıw, potencialı hám ayırıqsha ózgeshelikinen kelip shıǵıp, xalıq aralıq reytinglerge kirgiziw boyınsha 5 jılǵa mólsherlengen maqsetli baǵdarlamalardı islep shıǵıw hám tastıyqlaw sıyaqlı wazıypalardı ámelge asırıw belgilep qoyılǵan.

Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2019- jıl 8-oktyabrdegi PF-5847-sanlı Pármanı menen tastıyqlanǵan “Ózbekstan Respublikası Joqarı bilimlendiriw sistemasın 2030-jılǵa shekem rawajlandırıw kontsepciyası”da joqarı bilimlendiriw processlerine cıfırlı texnologiyalar hám zamanagóy oqıtıw usıllardı engiziw, jaslardı ilimiy jumısqa keń qosıw, korrupciyaǵa qarsı gúresiw, injenerlik-texnikalıq bilimlendiriw baǵdarlarında oqıp atırǵan studentler úlesin asırıw, kredit-modul sistemasın engiziw, oqıw jobalarında ámeliy kónlikpelerdi asırıwǵa qaratılǵan qánigelik pánleri boyınsha ámeliy shınıǵıwlar úlesin arttırıw boyınsha anıq wazıypalar belgilep berilgen.

Sonın menen birge, mámleketimizdiń barlıq tarawlarında reformalardı ámelge asırıw, adamlardıń dúnyaǵa kóz qarasın ózgeriw, jetik hám zaman talabına juwap beretuǵın qánige kadrlardı tayarlawdı turmıstıń ózi talap etpekte. Respublikada bilimlendiriw sistemasın bekkemlew, onı zaman talapları menen saykeslestiriwhe úlken áhmiyet berilip atır. Bunda qánige kadrlardı tayarlaw, bilimlendiriw hám tárbiya beriw sisteması reformalar talapları menen bekkem baylanısqa bolıwı zárúrli áhmiyetke iye boladı.

Bul modul OTM larda iskerlik júrgizeip atırǵan professor-oqıtıwshılar, ilimiy-izertlew iskerligi menen endi shuǵıllanıwdı baslaǵan jas ilimpazlar ushın mólsherlengen. Házirgi kúnde mámleketimizde joqarı bilimlendiriw mákemelerin

dúnya regionlarında tanıtıw boyınsha alıp barılıp atırǵan eń aktual reformalar talapları tiykarında izertlew jumısların xalıq aralıq formatda aparıw, ilimiy izertlew nátiyjelerin kommerciyalastırıw, litsenziyalaw hám ilimiy baspalarda baspadan shıǵarıwǵa tiyisli teoriyalıq túsiniqler hám de stilistik hám ámeliy usınıslardı ózinde sáwlelengenlestirgen.

Usı modul abıraylı xalıq aralıq ilimiy baspalar tárepinen talap etiletuǵın bir qatar zamanagóy usıllar tiykarında nátiyjelerdi tártipli, izbe-izlilikdegi analiz hám bayan tiykarında ilimiy maqala formasına keltiriw, olarda izertlewler natijeliligi hám perspektivasın jetilistiriwshi zárúrli arnawlı baǵdarlamalardan orınlı paydalanıw qaǵıydaları hám kórsetpelerine ámel qılıwda misal, úlgi, dálil hám túsindirmeler sıyaqlılarǵa tiykarlanǵanlıǵı izertlewshilerdiń ushın túsiniw hám ózlestiriwde jeńillikler usınıwı menen áhmiyetli bolıp tabıladı.

Innovaciyalar hám ilimiy-izertlew nátiyjeleriniń xalıq aralıq formatda sáwlelendiriw kózqarasına muwapıq, orınlı jaǵdaylarda ózbek hám ingliz tillerinde tiykarlanǵan ilimiy jantasıwlar óz mánisinde túsiniqli bolıwı aktuallıqqa iye. Bul xalıq aralıq formatda ilimiy maqalalardı sapalı tayarlaw hám baspaǵa beriw boyınsha jetkilikli kónlikpe hám tájiriylarǵa iyelew tiykarında obyektiv zárúrlilik bolıw menen birge IMRAD stilistik tárepler, sońında, ilimiy maqalanıń múnásip dárejedege ayrıqsha forma hám mazmun, nátiyje hám bahalıqqa tiykarlanıwına salmaqlı járdem beredi.

Isshi baǵdarlama sheńberinde berilip atırǵan temalar tınlawshılarda ilimiy hám innovciyalıq iskerlikti rawajlandırıw boyınsha zárúrli jańa bilim, kónlikpe hám ilmiy tájiriylarǵa hám de kompetenciyalardı ózlestiriwge xızmet etedi.

Moduldiń maqseti hám wazıypaları

“Ilimiy hám innovciyalıq iskerlikti rawajlandırıw” modulınıń maqseti: Tınlawshılarda innovciya hám ilimiy taddiqotlar nátiyjelerin kommerciyalastırıw kónlikpelerdi qalıplestiriw, ilimiy izertlewlerdiń zamanagóy empirikalıq hám teoriyalıq metodları, arnawlı bir tema boyınsha izertlew metodların qalıplestiriw hám ótkeriw, izertlew nátiyjelerin ulıwmalastırıw, usınıw hám bahalaw, ilimiy maqala, lekciya tezisleri hám monografiyalar tayarlaw, ilimiy jumısta ádep-ikramlılıq máseleleri boyınsha bilim hám kónlikpelerdi rawajlandırıwdan ibarat.

“Ilimiy hám innovciyalıq iskerlikti rawajlandırıw” modulınıń wazıypaları :

➤ dúnya joqarı bilimlendiriwiniń rawajlanıwındaǵı ulıwma trendler hám strategiyalıq baǵdarlar boyınsha ádebiyatlar sholıwın tayarlaw ;

➤ joqarı bilimlendiriwdiń globallıq hám regionallıq mákandaǵı básekide ústemlikleri, universitetlerdiń xalıq aralıq hám milliy reytingi anıqlaw metodikası menen tanısıw ;

➤ JOOlarında bilimlendiriw, ilimiy hám innovciyalıq iskerlikti rawajlandırıw, ilimiy izertlew nátiyjelerdi kommerciyalastırıw jolların úyretiw;

➤ universitet 3.0 modelinde professor - oqıtıwshılar iskerligin shólkemlestiriw: «Ámeliyatshı professorler» (PoP, Professor of Practice) modelin engiziw;

➤ professor-oqıtıwshılardıń izertlewshi retindegi baspa aktivligin rawajlandırıw kelesheklerin asırıw ;

➤ nátiyjelerdi IMRAD usılında rásmiylestiriw stilistikasi menen tanısıw ;

➤ islenbelerge avtorlıq gúwalıgın alıw hám nátiyjelerdi kommerciyalastırıw.

Modul boyınsha tıńlawshılardıń bilimi, kónlikpesi, ilmiy tájriybesi hám kompetenciyalariga qoyılatuǵın talaplar

“Ilimiy hám innovciyalıq iskerlikti rawajlandırıw” modulın ózlestiriw processinde ámelge asırılauǵın máseleler sheńberinde:

Tıńlawshı :

- ilimiy izertlew usılı, metodı, metodologiyasi hám onıń gruppalanıwı (ulıwma, umumilmiy hám jeke metodlar), ilimiy teoriya hám gipoteza;

- innovacion-ilimiy izertlewdiń metodologiyalıq ideyası, onı ámelge asırıw basqıshları, algoritmları, jobası hám baǵdarlaması ;

- kúndelikli jumıs iskerliginde zárúr bolǵan trendtegi bilimler menen tanıstırıw, bilim hám kónlikpelerdi tezirek úyreniw hám waqıtların tejew jolları ;

- eski bilimlendiriw jantasıwların xalıq aralıq jámiyetshiliktegi aldınıǵı ámeliyat tiykarında jańalaw hám bekkemlew;

- innovacion-ilimiy izertlewdiń jańa metodları, esap-kitap usıllar, terminler, kásipler, baǵdarlar, diplom, baǵdarları ;

- dunyo kóleminde qánigelikke tiyisli seminar, konferenciya, kongress, sammit, kórgezbeler, forumlarda kóterilgen máseleler, sheshimler hám jantasıwlar ;

- «amaliyatshı professorler» (PoP, Professor of Practice) jantasıwı tiykarında miynet iskerligin jetilistiriw hám nátiyjeli shólkemlestiriw;

- xalqaralıq shólkemlerdiń maqsetleri, missiya, joba, baǵdarlama, joybar, háreketler strategiyası, jol kartası, kórsetkishler hám indeksler;

- jıllıq esabat, xalıq aralıq ilimiy bazalar, bahlawlar, innovaciya, ilimiy izertlewler, túsindirmeler, xalıq aralıq maǵlıwmatlar bazaları ;

- aymaq yamasa tarmaqtı innovciyalıq rawajlandırıwǵa ilimiy usınıs hám ámeliy usınıslar islep shıǵıw jolları ;

- ilmge tiykarlanǵan, innovaciya menen integraciyalasqan hám de ámeliyatqa baǵdarlanǵan jantasıwlar ;

- ilimiy izertlew hám innovciyalıq iskerlik nátiyjelerin ulıwmalastırıw, bahalaw hám usınıw boyınsha bilimlerde iyelewi;

- jıllıq esabat, xalıq aralıq ilimiy bazalar, bahlawlar, innovaciya, ilimiy izertlewler, túsindirmeler, xalıq aralıq maǵlıwmatlar bazaları menen tanıstırıw ;

- bilimlendiriw, ilimiy izertlew nátiyjelerin kommerciyalastıtıwdaǵı bar bolǵan sistemalı qátelerdi qadaǵalap barıw metodları menen tanıstırıw ;
- jańa ilimiy gipotezalar, ilimiy jańalıq, onıń ilimiy hám ámeliy áhmiyetin qalıplestiriw hám de tiykarlaw;
- erkin ilimiy tema qalıplestiriw, jobası, baǵdarlaması hám algoritmlerin islep shıǵıw hám shólkemlestirilgen-ekonomikalıq támiyinlew;
- natijelerdi ilimiy maqala, lekciya tezisi, ilimiy monografiya hám basqa sırtqı kórinislerde rásmiylestiriw hám de usınıw boyınsha kónlikpe hám ilimiy tájriybelerin iyelewi;
- dúnya ilimpazlar platformasına qanday úles qosıw usılların qollay alıw ;
- ilimiy izertlew usıllarınan durıs hám nátiyjeli paydalanıw kónlikpelerine iyelew;
- plagiat (kóshirmeshilik), empirikalıq maǵlıwmatlardı jalǵanlastırıw, jónsiz hám nadurıs siltemeler (citata) keltiriwden sheginiwdiń jańa metodları ;
- jeke islenbelerdi tayarlaw hám usınıw ;
- jańa ilimiy nátiyjeler alıw, ilimiyligin yamasa ilimge tán emes ekelnligin tastıyıqlaw ;
- logikalıq, inandıırıwshı hám tásirli ilimiy sóylew mádeniyatı hám de prezentaciya qılıw óneri boyınsha kompetenciyalardı iyelewi kerek.

Moduldı shólkemlestiriw hám ótkeriw boyınsha usınıslar

“Ilimiy hám innovciyalıq iskerlikti rawajlandırıw” modulı lekciya hám ámeliy shınıǵıwlar formasında alıp barıladı.

- moduldı oqıtıw processinde bilimlendiriwdiń zamanagóy metodları, informacion-kommunikaciya texnologiyaları qollanılıwı, sonıń menen birge, lekciya sabaqlarında zamanagóy kompyuter texnologiyaları járdeminde prezentaciya hám elektron -didaktik texnologiyalardı ;
- amaliy shınıǵıwlarda joqarı bilimlendiriwdiń zamanagóy global hám regionlıq mákanda básiqichilikdagi ústin turatuǵınlıqları, universitetlerdiń xalıq aralıq hám milliy reyting degi ornın asırıw jolların úyreniw;
- OTMlarda bilimlendiriw, ilimiy hám innovciyalıq iskerlikti rawajlandırıw, ilimiy izertlew nátiyjelerdi kommerciyalastırıw tiykarların biliw;
- universitet 3. 0 modelinde professor - oqıtıwshılar iskerligin shólkemlestiriw: «Ámeliyatshı professorler» (PoP, Professor of Practice) modeli tiykarında óz iskerligin shólkemlestiriw;
- professor-oqıtıwshılardıń izertlewshi retindegi baspa aktivligin rawajlandırıw ;

- ProQuest, ScienceDirect, Research Gate, Ednote, Scopus, WOS, Springer, Uzbekistan Research online, Google Academia) platformalarida tiykargı gılt sóz hám baylanıslılıqlardı anıqlaw názerde tutıladı.

Moduldıń oqıw rejesindegi basqa modullar menen baylanıslılıǵı hám tıǵız baylanıslılıǵı

“Ilimiy hám innovciyalıq iskerlikti rawajlandırıw” modulı boyınsha shınıǵıwlar oqıw rejesindegi “Pedagogikalıq iskerlikte cıfrlı texnologiyalar” modulı menen ajıralmas baylanıslılıqta alıp barıladı.

Moduldıń joqarı bilimlendiriwdegi áhimiyeti

Moduldı ózlestiriw arqalı tıńlawshılar dúnyadaǵı joqarı bilimlendiriwdıń rawajlanıw tendentsiyaların ózlestiriw, ilimiy izertlewler processlerin xalqaralıq format tiykarında úyreniw, olardı analiz etiw, ámelde qollaw hám jańa ilimiy nátiyjeler alıwǵa tiyisli kónlikpelerge iye boladı.

MODUL BOYINSHA SAATLARDIŃ BÓLISTIRIWI

№	Modul temaları	Auditoriyalıq oqıw júklemesi		
		Jámi	Teoriyalıq	Ámeliy shınıǵıwlar
1	Jáhanda joqarı bilimlendiriwdıń rawajlanıw tendenciyaları : ulıwma trendlar hám strategiyalıq baǵdarlar	2	2	
2	Joqarı bilimlendiriwdıń zamanagóy integraciyası : global hám regionlıq mákanda básiwde artıqmashılıqları, universitetlerdiń xalıq aralıq hám milliy reytingi	4	2	2

3	JOOında bilimlendiriw, ilimiy hám innovciyalıq iskerlikti rawajlandırıw, ilimiy izertlew nátiyjelerdi kommerciyalastırıw	4		4
4	Joqarı bilimlendiriw mekemelerinde «Universitet 3.0» koncepciyasın engiziw máseleleri hám keleshekleri	4	2	2
5	Pedagogdıń ilimiy-innovciyalıq iskerligin rawajlandırıw.	2		2
	Jámi:	16	6	10

TEORIYALIQ SHINIǒIWLAR MAZMUNI:

1-Tema: Jáhanda joqarı bilimlendiriwdiń rawajlanıw tendenciyları : ulıwma trendlar hám strategiyalıq baǵdarlar. (2 saat)

Zamanagóy bilimlendiriwdiń global trendleri. Bilimlendiriwdiń globalıawı, bilimlendiriwdiń aqırǵı on jıllıqlarda dúnyada pútkil jáhán ekonomikalıq, siyasiy, materiallıq integraciyası hám unıfikaciyası, keńeytiw procesi wazıypasın orınlawı. Milliy bilimlendiriw sistemalarınıń mámleket shegaralarınan shıǵıp, bilimlendiriwdiń internatsionallasıwı hám birden-bir bilimlendiriw keńisligi hám bilimlendiriw xızmetlerin bazarınıń qáliplesiwı. Bilimlendiriwdiń ǵalabalasıwı. Bilimlendiriwdiń demokratlasıwı. Bilimlendiriw texnologiyası. Insan kapitalınıń ekonomikalıq ósiwdiń tiykarǵı faktori retinde rawajlanıwda bilimlendiriwdiń jastaǵı áhmiyeti. Úzliksiz hám ómir dawamında bilim alıw. Talantlar ushın básekiniń kúsheytiwı.

2-tema: Joqarı bilimlendiriwdiń zamanagóy integraciyası : global hám regionlıq mákanda básekide artıqmashılıqları, universitetlerdiń xalıq aralıq hám milliy reytingi (2 saat)

JOOlarnı reyting boyınsha maǵlıwmat beriw. Xalıq aralıq reyting túrleri hám olardıń indikatorlari. Jáhán universitetleri reytingi. Universitetlerdi ǵárezsiz bahalaw jantasıwları anıqlastırıw. Quacquarelli Symond (QS). Shanxay (Shanghai Jiao Tań University) universitetiniń joqarı bilimlendiriw institutı (Institute of Higher Education) tárepinen dúnyanıń 500 jetekshi universitetleri- ARWU-500 dizimi. Times Higher Education (THE) World University Ranking reytingi.

3-tema: Joqarı bilimlendiriw mekemelerinde «Universitet 3.0» koncepciyasın engiziw máseleleri hám keleshekleri (2 saat)

Universitetlerdiń dástúriy wazıypaları (transformaciya): oqıw iskerligi (jańa oqıw predmetleriniń payda bolıw, bilimlendiriwdiń innovciyalıq usıllarınıń rawajlanıwı); ilimiy jumıs (jańa bilimlerdi generatsiyalaw; individual hám pánler aralıq gruppalı izertlewlerge ótiw). universitetlerdiń jańa («úshinshi») wazıypası: universitetler bólimlerinen alınǵan ilimiy nátiyjelerdi kommerciyalastırıw (patentlestiriw, litsenziyalastırıw, kishi innovciyalıq kompaniyalardı jaratıw hám bashqalar.). Istitucional tarawlar kesilispesindegi innovaciya. Úsh qırlı spiral modeli: innovatsiyalar, kelisimler hám bilimler mákanı. «Ámeliyatshı professorlar» (Po-P, Professor of Practice) modeli. «Ámeliyatshı professorlar» (PoP, Professor of Practice) modeli tiykarında universitetke joqarı texnologiyaǵa tiykarlangan firmalardı jaratqan jumısshılardı qosıw mexanizmi.

ÁMELIY SHÍNÍGÍWLAR MAZMUNÍ

1-tema : Joqarı bilimlendiriwdi; zamanagóy integraciyası : globallıq hám regionlıq keńislikte básekide ústemlik, universitetlerdiń xalıq aralıq hám milliy reytingi (2-saat)

JOOları reytingine tásir etiwshi faktorlar. JOOlarnı reyting boyınsha maǵlıwmat beriw. Xalıq aralıq reyting túrleri hám olardıń indikadorlari. Jáhán universitetleri reytingi. Universitetlerdi gárezsiz bahalaw jantasıwları anıqlastırıw. Quacquarelli Symond (QS). Shanxay (Shanghai Jiao Tań University) universitetiniń joqarı bilimlendiriw institutı (Institute of Higher Education) tárepinen dúnyanıń 500 jetekshi universitetleri- ARWU-500 dizimi. Times Higher Education (THE) World University Ranking reytingi.

2-tema: JOOlarında bilimlendiriw, ilimiy hám innovciyalıq iskerlikti rawajlandırıw, ilimiy izertlew nátiyjelerdi kommerciyalastırıw. (4 saat)

Zamanagóy universitet jámiyetiniń aktiv, kópjaqlama hám nátiyjeli iskerlik jurgiziwshi institutı sıpatındaǵı úsh wazıypaları. Universitetlerdiń zamanagóy modelleri hám olardıń transformaciyası. Universitetlerdiń klassik modelleri. Universitetlerdiń zamanagóy modelleri. Zamanagóy keleshek universitetlerdiń besew tiykarǵı modelleri. Universitet 1.0 den universitet 3.0 modeline ótiw boyınsha máseleler, sheshimler hám perspektivaları. Kommerciyalıq universitetine ótiw ushın zárúr bolatuǵın ózgerisler. Kommerciyalıq universitetiniń tiykarǵı wazıypaları. Texnologiyalardı kommerciyalastırıw. Akademikalıq isbilermenlik = «universitet spin-offı». Akademikalıq spin-off - universitetke tiyisli bolǵan texnologiyalar tiykarında universitet xızmetkerleri yamasa pitkeriwshileri tárepinen jaratılatuǵın shólkem. JOO pitkeriwshileri hám xızmetkerleri tárepinen texnologiyalar transferine

litsenziyalar alıwshı start-aplarıdı qáliplestiriw hám jaratıw. Zamanagóy isbilermenlik universiteti modeli principleri. Isbilermenlik universiteti iskerliginiń zárúrli baǵdarları. Universitet 4.0 keleshek universiteti retinde. Keleshek universitetiniń tiykarǵı konturları.

2-tema: Universitet 3.0 modelinde professor - oqıtıwshılar iskerligin shólkemlestiriw: «Ámeliyatshı professorler» (pop, professor of practice) modeli. (2 saat)

Universitetlerdiń dástúriy wazıypaları (transformaciya): oqıw iskerligi (jańa oqıw predmetleriniń payda bolıw, bilimlendiriwdiń innovciyalıq usıllarınıń rawajlanıwı); ilimiy jumıs (jańa bilimlerdi generatsiyalaw; individual hám pánler aralıq gruppalı izertlewlerge ótiw). universitetlerdiń jańa («úshinshi») wazıypası : universitetler bólimlerinen alınǵan ilimiy nátiyjelerdi kommerciyalastırıw (patentlestiriw, litsenziyalastırıw, kishi innovciyalıq kompaniyalardı jaratıw hám bashqalar.). Istitucional tarawlar kesilispesindegi innovaciya. Úsh qırlı spiral modeli: innovatsiyalar, kelisimler hám bilimler mákanı. «Ámeliyatshı professorler» (Po-P, Professor of Practice) modeli. «Ámeliyatshı professorlar» (PoP, Professor of Practice) modeli tiykarında universitetke joqarı texnologiyaǵa tiykarlangan firmalardı jaratqan jumısshılardı qosıw mexanizmi.

3- tema: Professor -oqıtıwshılardıń izertlewshi retindegi baspa aktivligin rawajlandırıw perspektivaları. (2 saat)

ORCID, JEL Classification (Code) hám Mendeley, Grammarly, CorelDraw programmalarınan paydalanıp dissertaciya jumısı paragrafları, ilimiy maqalalar hám biznes esabatlardı IMRAD formatında rásmiylestiriw. Scopus xalıq aralıq ilimiy bazasında Sapa kórsetkishleri: Quartile (kvartil); CiteScore (jılına siltemeler sanı); SJR (SCImago Journal Rank); SNIP (Source Normalized Impact per Paper); kvartillar hám procentiller; Scopusdaǵı jurnallardı tekseriw; Scopus, Web of Science yamasa joqarı impakt faktorlı (IF) jurnallarda maqala baspadan shıǵarıw. Ilimiy maqalalardıń túrleri (teoriyalıq) ilimiy maqalalardıń túrleri (empirikalıq/ámaliy). Maqalanıń redakciyada ótiw procedurası.

OQÍTÍW FORMALARÍ

Usı modul boyınsha tómendegi oqıtıw formalarınan paydalanıladı :

- lekciyalar, ámeliy shınıǵıwlar (maǵlıwmatlar hám texnologiyalardı túsiniw, motivaciyanı rawajlandırıw, teoriyalıq bilimlerdi bekkemlew);
- dóńgelek stol sáwbetleri (kórilip atırǵan joybar sheshimleri boyınsha usınıs beriw qábiletin rawajlandırıw, esitiw, oylaw hám logikalıq juwmaqlar shıǵarıw);

- Diskussiya hám tartislar (joybarlar sheshimi boyınsha dáliller hám tıyanaqlı argumentlerdi usınıw, esitiw hám máseleler sheshimin tabıw qábitin rawajlandırıw).

ÁDEBIYATLAR DIZIMI:

I. ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASI PREZIDENTI SHIGARMALARI

1. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажегимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга курамыз. – Т.: “Ўзбекистон”, 2017. – 488 б.
2. Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. 1-жилд. – Т.: “Ўзбекистон”, 2017. – 592 б.
3. Мирзиёев Ш.М. Халқимизнинг розилиги бизнинг фаолиятимизга берилган энг олий баҳодир. 2-жилд. Т.: “Ўзбекистон”, 2018. – 507 б.
4. Мирзиёев Ш.М. Нияти улуғ халқнинг иши ҳам улуғ, хаёти ёруғ ва келажеги фаровон бўлади. 3-жилд.– Т.: “Ўзбекистон”, 2019. – 400 б.
5. Мирзиёев Ш.М. Миллий тикланишдан – миллий юксалиш сари. 4-жилд.– Т.: “Ўзбекистон”, 2020. – 400 б.

II. NORMATIV-HUQUQIY HÚJJETLER

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси.–Т.:Ўзбекистон, 2023.
2. Ўзбекистон Республикасининг 2020-йил 23-сентябрда қабул қилинган “Таълим тўғрисида”ги ЎРҚ-637-сонли Қонуни.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018-йил 21-сентябрдаги “2019-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини инновацион ривожлантириш стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5544-сонли Фармони.
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019-йил 27-майдаги “Ўзбекистон Республикасида коррупцияга қарши курашиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5729-сон Фармони.
5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019-йил 27-августдаги “Олий таълим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларининг узлуксиз малакасини ошириш тизимини жорий этиш тўғрисида”ги ПФ-5789-сонли Фармони.
6. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019-йил 23-сентябрдаги “Олий таълим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларининг малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги 797-сонли Қарори.

7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019-йил 8-октябрдаги “Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5847-сонли Фармони.

8. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022-йил 28-январдаги “2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги ПФ-60-сон Фармони.

9. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023-йил 25-январдаги “Республика ижро этувчи ҳокимият органлари фаолиятини самарали йўлга қўйишга доир биринчи навбатдаги ташкилий чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПФ-14-сонли Фармони.

III. ARNAWLÍ ÁDEBIYATLAR

1. Тенденции развития высшего образования в мире и в России. Аналитический доклад-дайджест. -М., 2021. -198 с.

2. А.С. Зикриёев. Дунё университетлари рейтингидаги тадқиқотчи олимлар орасида ўзингизни кашф қилинг.-Т.:Наврўз,2020. ISBN.9789943659285

3. Sherzod Mustafakulov, Aziz Zikriyoev, Dilnoza Allanazarova, Tokhir Khasanov, Sokhibmalik Khomidov. Explore Yourself Among World – Class Researchers. Grand OLEditor. Tashken,t 2019. ISBN: 8175 25766-0.

4. Ackoff, Russell L., Scientific Method, New York: John Wiley & Sons, 1962.

5. Barzun, Jacques & Graff. F. (1990). The Modern Researcher, Harcourt, Brace Publication: New York.

IV. Internet saytlari

1. <https://www.springer.com/gp/authors>
2. <https://www.elsevier.com/authors/journal-authors/highlights>
3. <https://www.grammarly.com/blog/how-to-write-an-introduction/>
4. <https://www.scribbr.com/dissertation/literature-review/>
5. <https://www.wiley.com/network/researchers/preparing-your-article/writing>
6. <https://www.researchprospect.com/how-to-write-a-research-design/>
7. <https://publishing.aip.org/resources/researchers/publishing-academy/preparing-for-submission/author-roles/>
8. <https://www.mededpublish.org/Submitting-a-Paper/Guidelines-for-Authors>
9. Официальный сайт «Три миссии университета». – Режим электронного доступа: <https://mosiur.org/about/memorandum/>

**II. Moduli oqıtıwda
paydalanılatuǵın interaktiv
bilimlendirw metodları**

II. MODULDÍ OQÍTÍWDA PAYDALANÍLATUĞÍN INTERAKTIV BILIMLENDIRIW METODLARÍ

“KWHL” metodi

Metodtıń maqseti: Usı metod tıńlawshılarda jańa informaciyalar sistemasın qabıl etiw hám bilimlerdi sistemalastırw maqsetinde qollanıladı, sonıń menen birge, bul metod tıńlawshılar ushın tema boyınsha tómendegi kestede berilgen sorawlarǵa juwap tabıw shınıǵıwı wazıypasın belgileydi.

Know - nelerdi bilemen?

Want - neni biliwdi qáleyman?

How - qanday bilip alsam boladı?

Learn - neni úyrenip aldım?.

“KWHL” metodi	
1. Nelerdi bilemen: -	2. Nelerdi biliwdi qáleyman, nelerdi biliwim gerek: -
3. Qanday etip bilip hám tawıp alaman: -	3. Nelerdi bilip aldım: -

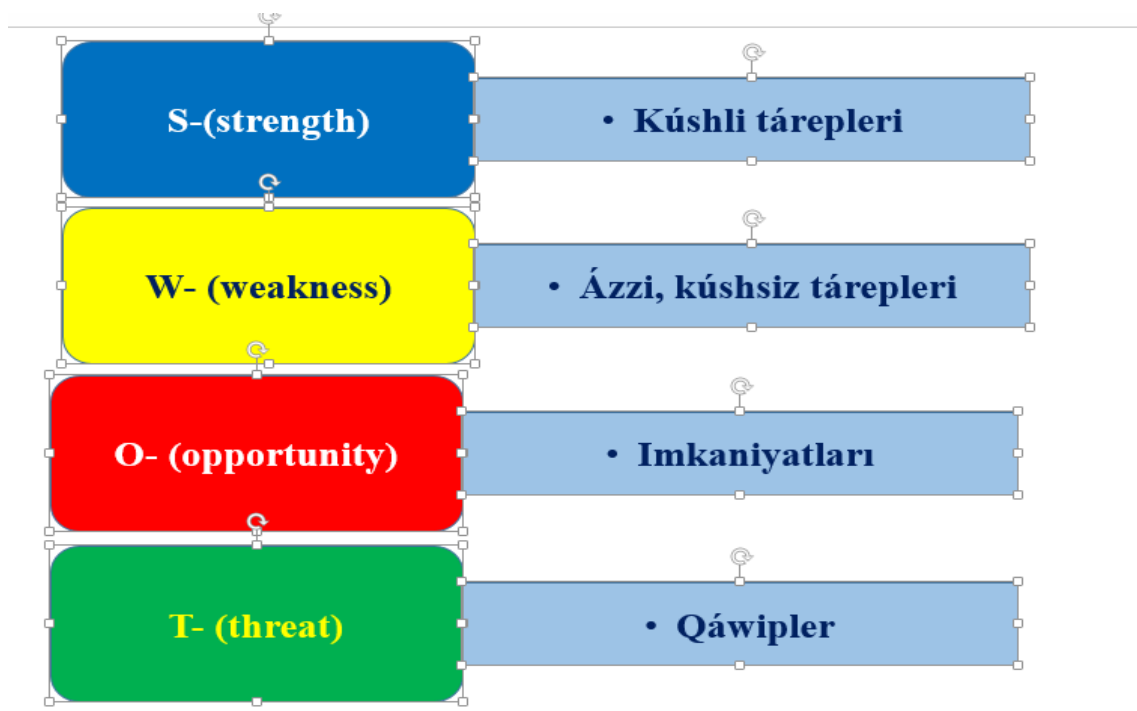
“W1H” metodu

Metodnıń maqseti: Usı metod tılawshılarda jańa informaciýalar sistemasın qabıl etiw hám bilimlerni sistemalastırw maqsetinde qollanılıdı, sonıń menen birge, bul metod tılawshılar ushın tema boyınsha tómendegi kestede berilgen altı sorawlarǵa juwap tabıw shınıǵıwı wazıypasın belgileydi.

What?	Ne? (tariypi, mazmunı, ne ushın qollanılıdı)	
Where?	Qayerea (jaylasqan, qayerden alıw múmkin)?	
What kind?	Qanday? (parametrleri, túrleri bar)	
When?	Qashan? (qollanılıdı)	
Why?	Ne ushın? (qollanılıdı)	
How?	Qanday etip? (jaratılıdı, saqlanadı, tolıqtırılıdı, redaktorlaw múmkin)	

“SWOT-analiz” metodu.

Metodnıń maqseti: bar teoriyalıq bilimler hám ámeliy tájiriybelerdi analizlew, salıstırw arqalı mashqalanı sheshiw jolların tabıwǵa, bilimlerde bekkemlew, tákirarlaw, bahalawǵa, gárezsiz, sın kózqarastan pikirlewdi, standart bolmaǵan oylawdı qalıplestiriwge xızmet etedi.

«Keys-stadi» metodi

«**Keys-stadi**»- ingliz tilinen alıńan bolıp, («case»- anıq jaǵday, hádiyse, «stadi»- úyreniw, analiz qılıw) anıq jaǵdaylardı úyreniw, analiz qılıw tiykarında oqıw processin ámelge jetilistiriwǵa qaratılǵan metod esaplanadı. Bul metod dáslep 1921-jıl Garvard universitetinde ámeliy jaǵdaylardan ekonomikalıq basqarıw pánlerin úyreniwde paydalanıw tártibinde qollanılǵan. Keyste ashıq informaciyalardan yamasa anıq waqıya-hádiyseden jaǵday retinde analiz ushın paydalanıw múmkin.

“Keys metodi”n ámelge jetilistiriw basqıshları

1-basqısh: Keys hám onıń informaciya deregi menen tanıstırıw	✓ jalǵız tártip degi audio -vizual jumıs; ✓ keys menen tanısw (tekstli, audio yamasa media formada) ✓ informaciyanı ulıwmalastırıw ✓ informaciya analizi; ✓ mashqalalardi anıqlaw
2-basqısh: Keysti anıqlastiriw hám berilgen tapsırıqtı belgilew	✓ individual hám gruppada islew; ✓ mashqalalardi aktuallıq ierarxiasini anıqlaw ; ✓ tiykarǵı mashqalalı jaǵdaynı belgilew
3-basqısh: Keystegi tiykarǵı mashqalanı analizlew arqalı berilgen tapsırmanıń sheshimi izlew, sheshiw	✓ individual hám gruppada islew; ✓ alternativ sheshim jolların islep shıǵıw;

jolların islep shıǵıw	✓ hár bir sheshimdiń múmkinshilikleri hám tosqınlıqlardı analiz qılıw ✓ alternativ sheshimlerdi tańlaw
4-basqısh: Keys sheshimin islep shıǵıw hám tiykarlaw, prezentaciya.	✓ jalǵız hám gruppada islew; ✓ alternativ variantlardı ámelde qollaw múmkinshiliklerin tiykarlash; ✓ dóretiwshilik-joybar prezentaciyanı tayarlaw ✓ juwmaqlawshı juwmaq hám jaǵday sheshiminiń ámeliy aspektlarini jaqtılandırıw

“Assesment” metodu

Metodtıń maqseti: Bul metod bilim alıwshılardıń bilim dárejesin bahalaw, qadaǵalaw, ózlestiriw kórsetkishini hám ámeliy kónlikpelerin tekseriwge baǵdarlangan. Usı texnika arqalı bilim alıwshılardıń biliw iskerligi túrli jónelisler (test, ámeliy kónlikpeler, mashqalalı jaǵdaylar shınıǵıwı, salıstırma analiz, simptomlardı anıqlaw) boyınsha diagnoz qılınadı hám bahalanadı.

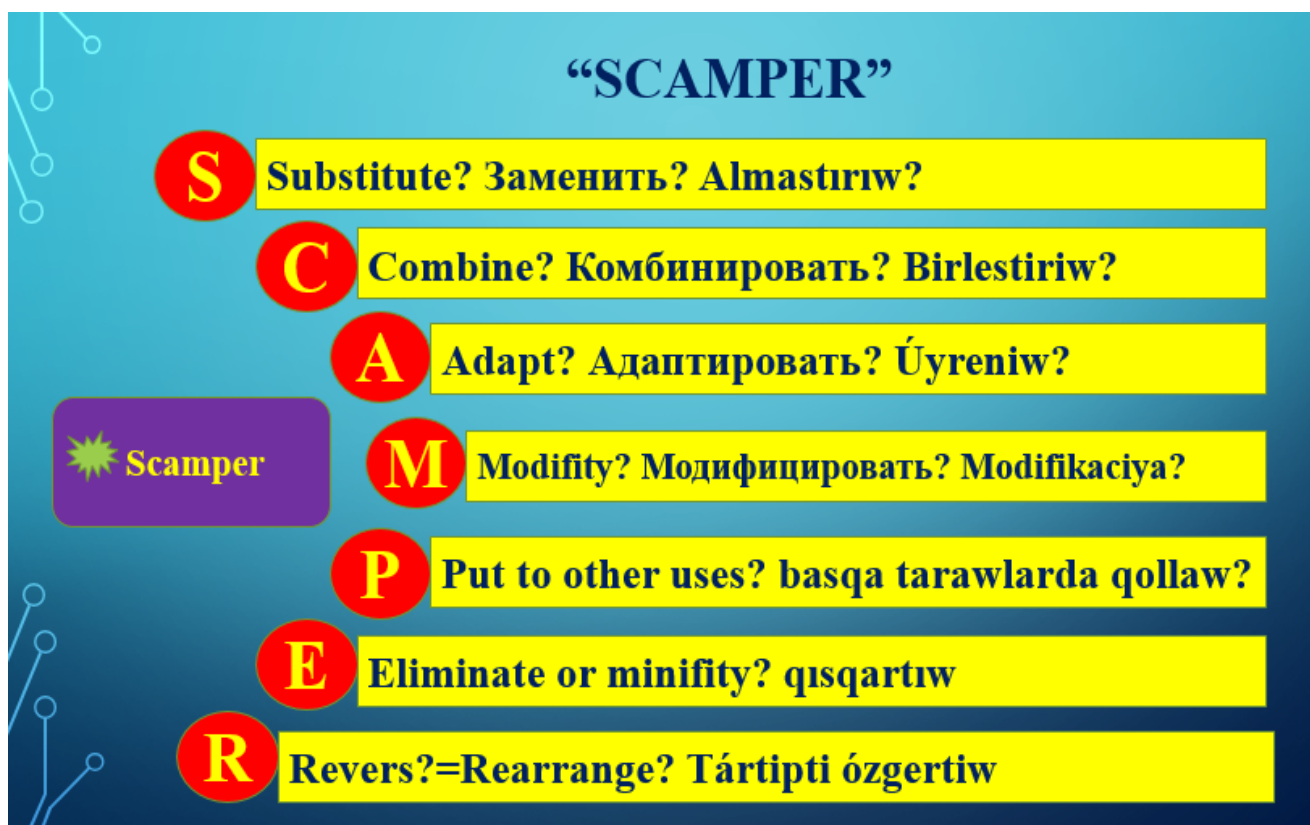
Metodtı ámelge jetilistiriw tártibi:

“Assesment”lardan lekciya shınıǵıwlarında studentlerdiń yamasa qatnasıwshısılardıń bar bilim dárejesin úyreniwde, jańa maǵlıwmatlardı bayanlawda, seminar, ámeliy shınıǵıwlarda bolsa tema yamasa maǵlıwmatlardı ózlestiriw dárejesin bahalaw, sonıń menen birge, ózin-ózi bahalaw maqsetinde individual formada paydalanıw usınıs etiledi. Sonıń menen birge, oqıtıwshınıń dóretiwshilik qatnası hám de oqıw maqsetlerinen kelip shıǵıp, assesmentke qosımsha tapsırmalardı kirgiziw múmkin.

“SCAMPER” metodu

Metodnıń maqseti: bul metod mashqalalardı saplastırw boyınsha jańa innovciyalıq ideyalardı islep shıǵıwǵa baǵdarlangan. SCAMPER “tez juwırw” degen mánisti ańlatadı. SCAMPER túsinigi keńeytpe (7) niń hár birinen 7 qatardan hám 3 ústemnen ibarat keste jaratw talap etiledi.

Bilimlendiriw sistemasın jetilistiriw hám insan kapitaln rawajlandırıw

SCAMPER sorawlar	SCAMPER sorawları (jańa ideyanı islep shıǵıw)	Bilimlendiriw sistemasın jetilistiriw hám insan kapitaln rawajlandırıw
S	Ne menen almastırw múmkin?	
C	Ne menen birlestiriw múmkin?	
A	Nege maslastırw kerek?	
M	Qalayınsha jaqsılaw múmkin?	
P	Nelderdi ózgeriw múmkin?	

	(forma, túr, belgi, reń hám basqalar)	
E	Jáne qanday halda qollaw múmkin?	
R	Neni qayta tiklew múmkin?	

«JOYBAR» metodi

Joybar - tıńlawshılardıń arnawlı bir mashqalanı sheshiwge baǵdarlangan, gárezsiz izertlewdi názerde tutatuǵın metod bolıp tabıladı.

III. Teoriyalıq materiallar

III. TEORIYALÍQ MATERIALLAR

1-TEMA : Jáhanda joqarı bilimlendiriwdıń rawajlanıw tendenciyaları : ulıwma trendlar hám strategiyalıq baǵdarlar (2 saat)

Joba :

1.1. Milliy hám global bilimlendiriw tendenciyaları.

1.2. Ózbekstan Respublikasında ilimiy hám innovciyalıq iskerlikti rawajlandırıwdıń maqseti hám wazıypaları

1.3 Ózbekstan Respublikasınıń “Ilim hám ilimiy iskerlik haqqında»ǵı, “Innovciyalıq iskerlik haqqında»ǵı Nızamları hám de Ózbekstan Respublikasında ilim-pámdi 2030-jılǵa shekem rawajlandırıw koncepciyasınıń mazmunı hám mánisi.

1.4 Ilimiy-izertlew nátiyjelerin kommerciyalastırıw hám innovacion iskerliktiń huquqiy tiykarları

Tayansh sózler: ilimiy iskerlik, innovciyalıq iskerlik, Milliy, global, tendentsiya, bilimlendiriw sisteması, kadrlar siyasatı.

1.1 Rawajlanıwdıń sońı maqseti jáne onıń nátiyjesi kriteriyası - jámiyet aǵzaları múmkinshiliklerin keńeytiw, materiallıq hám ruwxıy mútajliklerin qandırıw, joqarı turmıs dárejesine erisiw sıyaqlı faktorlarǵa baylanıslı bolsa, onıń baslanıwsı mámlekette ámelge asırılıp atırǵan bilimlendiriw reformaları keleshekleri menen uyqaslasıp baradı. Basqasha aytqanda, XXI ásir bosǵasında ekonomikalıq ósiwdiń ózi tiykarǵı maqset emesligi ayan bolıp qaldı. Jámiyettiń dáramatları tek qural tek¹. Ullı grek oyshılı Arastu aytıp ótkeni sıyaqlı, «baylıq biz umtılıp atırǵan tiykarǵı maqsetimiz emesligi anıq, ol tek paydalı hám ózge zatqa erisiw ushın xızmet etedi»². Basqasha aytqanda, insan - hár qanday millettiń eń úlken baylıǵı bolıp tabıladı, lekin bul baylıq sapalı bilimge tiykarlanıwı kerek. Dúnya tájiriyesi hám statistikalıq maǵlıwmatlar sońı tastıyqlamaqta, mámleketlerdiń sociallıq-ekonomikalıq rawajlanıwı yamasa jarlılıq jaǵdayı arnawlı bir dárejede bilimlendiriwdiń rawajlanıwına, óz gezeginde, bilimlendiriw sisteması hám ilim rawajlanıwınıń qalıplesiwi hám de keń kólemde rawajlanıwı mámlekettiń sociallıq-siyasiy turaqlılıǵın menen ajıralmas baylanıslı. Ózbekstan Respublikasınıń birinshi Prezidenti IA.Karimov buǵan baylanıslı sonday pikir aytadı : «..... tınıshlıq hám turaqlılıq bolmasa, ilim salasında hesh qanday ósiw,

¹ Барқарор ижтимоий-иқтисодий ривожланишнинг ва инсон тараққиёти принципларини амалга оширишнинг парламент томонидан таъминланиши. // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Сенати, Ўзбекистондаги БМТ Тараққиёт дастури. 2011. –15-б.

² Барқарор ижтимоий-иқтисодий ривожланишнинг ва инсон тараққиёти принципларини амалга оширишнинг парламент томонидан таъминланиши. // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Сенати, Ўзбекистондаги БМТ Тараққиёт дастури. 2011. –15-б.

rawajlanıw bolıwı múmkin emes. Qayda tınıshlıq hám turaqlılıq bolsañana ilim orayları, akademiylar, joqarı oqıw orınları payda boladı. Eń tiykarǵısı, bilimlendiriw-tárbiya

gúllenese, oǵan qızıǵıwshılıq, itibar kúsheyedi. Tınıshlıq-turaqlılıq bolǵan orındaǵana adamlar oqıp -úyreniwdi, hár tárepleme rawajlanıwdı qáleydi»³.

Haqıyqattan da, mámleket rawajlanıwınıń turaqlılıǵın, jámiyettiń barlıq tarawlarıdaǵı reformalardıń natıyjeliligi hám sońı nátiyjesinde ekonomikalıq rawajlanıwdıń joqarı dárejesin támiyinlew tikkeley bilimlendiriw sisteması jáne onıń dárejesine baylanıslı. Sebebi , bilimlendiriw insan kamalınıń strukturalıq bólegi, jámiyet máselelerin sheshiwdiń tiykarǵı faktorı esaplanadı. Basqasha aytqanda, bilimlendiriw insan rawajlanıwınıń strukturalıq bólegi retinde qatar sociallıq, ekonomikalıq, siyasiy mashqalalardı saplastırıwǵa tásir kórsetedi. Eń zárúrli tárepi, bilimlendiriw sisteması natıyjeliligi sananı kóteriwge, insan oylawınıń turaqlı bayıp barıwına xızmet etedi.

Házirgi kúnde mámleketimizde jámiyettiń barlıq tarawlarında tayarlanıp atırǵan kadrlardıń potencialı, bilimlendiriw sapasınıń áhmiyeti hám aktualıǵı haqqında Ózbekstan Respublikası Prezidenti Sh.Mirziyotev tómendegi pikirlerdi aytqan : «Biz perzentlerimizdiń tekǵana fizikalıq hám ruwxıy salamat ósiwi , bálki olardıń eń zamanagóy intellektuallıq bilimlerge iye bolǵan, rawajlangan insanlar bolıp, XXI ásir talaplarına tolıq juwap beretuǵın bárkámal áwlad bolıp erjетиwi ushın zárúr barlıq múmkinshilik hám sharayatlardı jaratıwdı óz aldımızǵa maqset etip qoyǵanmız».

Sol sebepli bolsa kerek, AQShlik siyosatshunos Zbignev Bjezinskiy óziniń ataqlı «Ullı shaxmat taxtası» kitabında Ózbekstannıń keleshegi ullılıǵın onıń Ámir Temur tiykar salǵan, paytaxtı Samarqand bolǵan ullı imperiyasınıń tuwrıdan-tuwrı miyrasxori ekenligi hám de administraciyası hám kóp sanlı miynetkesh xalqı menen baylanıstıradı. Ol mámlekettiń ǵárezsizlik jıllarında erisip atırǵan jetiskenliklerin tán alar eken, Ózbekstan xalqınıń ideologiyalıq awızbirshilikligi dus kiyatırǵan mashqalalardıń nátiyjeli sheshiwde faktor bolıp atırǵanın atap ótedi. Ózbekstan endi hesh qashan, qandayda-bir mámleketke ǵárezli bolmaslıǵın aytıp ótedi.⁴

Haqıyqattan da, hár bir mámleket óz puqaraları bilimli, huqıqın biletuǵın, ruwxıy bárkámal, bir sóz benen aytqanda, kámil insan bolıp erjетиwi haqqında qayǵıradi. Bul iygiliqli maqset mámleketimiz siyosatınıń ústem turatuǵın tarawına

³ 2 Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримовнинг «Ўрта асрлар Шарқ алломалари ва мутафаккирларининг тарихий мероси, унинг замонавий цивилизация ривожидagi роли ва аҳамияти» мавзусидаги халқаро конференциянинг очилиш маросимидаги нутқи. Самарқанд, 2014 йил 15-16 май. // Манба: <http://uza.uz/oz/politics/prezident-islom-karimovning-rt-a-asrlar-shar-allomalari-va-mutafakkirlarining-tarikhii-merosi-uning-zamonaviitsivilizatsiya-rivozhidagi-rol-i-va-aamiyati-mavzusidagikhalaro-konferentsiyaning-ochilish-marosimidagi-nuti> 16.05.2014-32302

⁴ Бжезинский З. Великая шахматная доска. / Перевод О.Ю.Уральской. – М.: «Международные отношения», 1998. –С. 158

aylandı. Kámal insan degende, biz, áwele, sanasın joqarı, erkin pikirley alatuğın, turpayı menen ózgelerge úlgi bolatuğın bilimli, ilimli kisilerdi túsinemiz.

Ózbekstanda hár tárepten aktiv insandı tárbiyalawğa itibar qaratuwğa, ideologiyalıq tárbiya jardeminde shaxstıń potencialın maksimal dárejede júzege shıǵarıwğa erisiw, hár bir balanıń qábiliyetin rawajlandırıwğa pát berilip atır. Sol orında mámleketimizde gárezsizlik jıllarında ámelge asırılǵan bilimlendiriw reformaları hám keleshekleri menen baylanıslı ózgerislerdi bilimlendiriw sisteması rawajlanıwınıń global tendentsiyaları menen salıstırmalı analizlese.

XX ásir aqırı hám XXI ásir baslarında jáhán jámiyetshiliginde bilimlendiriwdi rawajlandırıw boyınsha úlken jetiskenliklerge erisildi. 1960-jılda dúnya xalqınıń 36 procenti hátte bazalıq maǵlıwmatqa iye bolmaǵan bolsa, 2000- jılda xalıq sanınıń eki ese ósiwine qaramay, bul kórsetkish 25 procentke kemeydi.

1975-jılǵa shekem dúnyada úlken jaslı hár ekinshi kisi jazıw hám oqıwdı bilmegen bolsa, áyne waqıtta sawatsız adamlar sanı derlik yarım qısqardı.⁵

Sonı aytıw kerek, ekonomikalıq tárepten rawajlanǵan mámleketler bilimlendiriw kórsetkishi boyınsha da jetekshilik etedi. Sol sebepli ekonomikalıq rawajlanıwı tómen bolǵan mámleketler, atap aytqanda, Afrika mámleketleri bul kórsetkishten arqada qalıp atır. Rawajlanǵan mámleketler puqaralarına 1-2 payızın sawatsızlıq qurasa da, miynetke uqıplı xalıqtıń ortasha 32 procenti (25-65 jas) joqarı maǵlıwmatqa iye qánigeler esaplanadı. BMSH maǵlıwmatlarına kóre, joqarı maǵlıwmatlı qánigeler Kanadada - 43, AQShda - 38, Yaponiyada 36 protsenti quraydı⁶.

Rawajlanıp atırǵan mámleketlikler toparında bolsa ortasha sawatlılıq dárejesi búgingi kúnde derlik 80 protsenti shólkemlestirip, 1990-jılǵına salıstırǵanda kishi jastaǵı mektepke barmay atırǵan balalar sanı 30 millionǵa kemeydi, mektepte ortasha oqıw múddetiniń dawam etiw waqıtı yarım jılǵa kóbeydi⁷.

Soǵan qaramay, dúnyada bilimlendiriw tarawında ámelge asırılıwı kerek bolǵan, ele óz sheshimin kútip atırǵan máseleler júdá kóp. Eń úlken máshqalardıń taǵı biri - planetamızda 100 millionǵa jaqın mektep jasındaǵı bala bilimlendiriw sisteması menen qamtıp alınbaǵan, olardıń beshdan úsh bólegin qızlar quraydı.

Oraylıq Afrika mámleketlerinde balalardıń tek úshten bir bólegi baslanǵısh klasslardı pıtırıp atır. Ekonomikalıq tabısı kem mámleketlerde sawatlılıqtı tamamlaw boyınsha qolǵa kiritilip atırǵan jetiskenliklerge qaramay, hár tórtinshi jas jigiti hám hár úshinshi úlken jaslı kisi oqıw hám de jazıwdı bilmeydi.

Bul gruppadaǵı mámleketlerde tiyisli jas daǵı xalıqtıń tek tórttan úsh bólegigine ulıwma baslanǵısh bilimlendiriw menen qamtıp alınǵan. XXI ásir

⁵ Саидова Г. ва бошқалар. Ўзбекистонда таълим: талаб ва таклиф мутаносиблиги (БМТнинг Ўзбекистондаги ваколатхонаси томонидан тайёрланган инсон тараққиёти тўғрисида маъруза). – Т., 2007/2008. –26-б

⁶ Sonda.

⁷ Sonda.

Ramazan yoki Qurban hayttan aldínğı kúinde rawajlanıp atırǵan mámleketlerde baslanǵısh mektep jasındaǵı 680 million yamasa derlik 17 procent bala mektepke barmagan. Bir ǵana Kirgizstan Respublikasında 10 mıńǵa jaqın bala mektepke barmaydı. Bul bolsa mámlekette bilimlendiriw sapası tómenlep baratırǵanlıǵın kórsetedi⁸. Baslanǵısh mektepke barmaytuǵın balalardıń 40 millionı Hindistanda bolıp, bul dúnyada baslanǵısh bilimlendiriw menen qamtıp alınbaǵan jámi balalardıń úshтен bir bólegin quraydı.⁹ Sol sebepli de búgingi kúnde pútkil dúnyada bilimlendiriw sistemasın tuwrı jolǵa qoyıw jáne onıń natıyjeliligın asırıw menen baylanıslı ilajlardı ámelge asırıwǵa úlken itibar qaratilıp atır. Bilimlendiriw sapasın asırıw tek ǵana finanslıq támiynlewdi asırıwǵa baylanıslı hádiyse emesligin búgingi dúnya tájiriybesi de kórsetip turıptı.

BMSH rawajlanıw programmasınıń 2008 –jılǵı maǵlıwmatlarına kóre, Ózbekstan bilimlendiriw dárejesi kórsetkishi júdá joqarı mámleketlerden biri esaplanadı. Ózbekstanda bilimlendiriw kórsetkishi 0,99 di qurasa, usı waqıtta dúnyada bul kórsetkish 0,77 di quraydı.¹⁰

BMSH bas xatkeriniń orınbasarı Noylin Xe Aziyada úlkenler ortasında sawatlılıq dárejesi 99,4 protsenti, dúnya boyınsha bolsa 83,7 protsenti qurap, sonıń menen birge, 2009-jilda 330 mıń úlken jastaǵı adam sawatsızlıǵınsha qalıp atırǵanlıǵın, olardıń 67 procenti háyeller ekenligin aytıp ótken¹¹.

Ózbekstan bilimlendiriw kórsetkishi boyınsha Evropa Birlespesi quramına kiretuǵın Mal'ta (0,86%), Ruminiya (0,90%), Xorvatiya (0,90%), Oraylıq Amerikaniń sanaatı eń rawajlanǵan mámleketi Kosta-Rika (0,87%) hám Kitay Gonkongınan (0,88%) aldında turıptı. Bul kórsetkish boyınsha Ózbekstan neft' esabınan boyıp ketken Baxreun hám Bruney (0,88%), Kuveyt (0,87%), Qatar (0,86%), BAA (0,71%), sonıń menen birge, ekonomikalıq hám texnikalıq rawajlanıw salasında úlken tabısqa erisken Meksika (0,86%) hám Malayziyadan (0,84%) aldında ekenligi BMSH tárepinen tayarlanǵan insan rawajlanıwı haqqındaǵı milliy bayanatta keltirilgen. Sonıń menen birge, bul lekciyaǵa kóre, Ózbekstan úlken jastaǵı xalıq sawatlılıǵı dárejesi boyınsha (99,3%) Italiya (98,4%), Ispaniya, Qubla Kareya (98%) hám Izrail (97,1%) sıyaqlı ekonomikalıq tárepten joqarı rawajlanǵan mámleketlerdi artta qaldırmaqta¹².

⁸ <http://uz.ca-news.org/news:21055/>

⁹ Саидова Г. ва бошқалар. Ўзбекистонда таълим: талаб ва таклиф мутаносиблиги (БМТнинг Ўзбекистондаги ваколатхонаси томонидан тайёрланган инсон тараққиёти тўғрисида маъруза). – Т., 2007/2008. –27-б

¹⁰ Sonda.

¹¹ «Юксак билимли ва интеллектуал ривожланган авлодни тарбиялаш – мамлакатни барқарор тараққиёт эттириш ва модернизация қилишнинг энг муҳим шарти» мавзусидаги халқаро конференция материаллари (2012 йил 16–17 февраль) – Т.: «Ўзбекистон», 2012. –28-б.

¹² Саидова Г. ва бошқалар. Ўзбекистонда таълим: талаб ва таклиф мутаносиблиги (БМТнинг Ўзбекистондаги ваколатхонаси томонидан тайёрланган инсон тараққиёти тўғрисида маъруза). – Т., 2007/2008. –28-б.

CNN kompaniyasini AQSh, O'zbekistan ham jahandiri basqa mamleketlerinde bilimlendiridiri jagdayi tuwrısında jariyalagan salistiriwi informaciyasi tiykarında Frantsiyaniri abirayli «Insead» xaliq araliq biznes mektep ham Jahan intellektualliq mulk sholkemi (JIMSh) tarepinen tayarlanip, jariyalangan«2012-jildaigi innovatsiyalardi global indeksi» dep atalagan analitik lekciyasina kore, bilimlendiriw tarawındaigi innovatsiyalar korsetkishi boyinsha O'zbekistan bul reytingler diziminde 75,38 ball menen dunyada ekinshi orindi iyelegen. Birinshi orindi bolsa 75, 70 ball menen Irlandiya bant etken. Daniya, Jana Zelandiya, Islandiya, Bel'giya siyaqli bir gruppaa rawajlangan Evropa ham basqa kontinent mamleketleri bul dizimdir keyingi orinlarinnan orin algan.

Ulken finansliq resurslariga iye bolgan Saudiya Araviyasi 65, 49 ball menen 15-orindi iyelegen bolsa, dunyaniri en qudiretli mamleketleri bolgan AQSh 31-orindi (61, 34 ball), Qitay bolsa 67-orindi (52, 23 ball) bant etken. Belarus' 60, 55 ball menen 36 -orindi, Rossiya 55, 18 ball menen 55-orindi, Kazaqstan 69 - orindi, Kirgizstan 72-orindi, Armeniya 85-orindi, Gruziya 87-orindi, Azarboyjon 89 orindi, Tadjikistan 107-orindi iyelegen¹³.

Hazir dunyaniri jarli mamleketlerindegi 175 million jaslar hatte bir gapti da o'qiy almaydi. Koplegen balalar mektepk barse -da, sawat shigara almaydi, dep ataladi YuNESKO tarepinen dunyada bilimlendiriw menen baylanisli jagdayga bagishlap jariyalangan esabatta. Jagday sonday saqlanip qalatuigin bolsa, jarli mamleketlerde hayeller ortasındaigi sawatsizliq tamamlaw 2072-jildaigina amelge asiwu mumkin eken. YuNESKO bas xatkeri Irina Bokova dunyada oqitwshilar jetispewin aytıp, 2025-jilda 5,2 million dana qosimsha oqitwshin bilimlendiriw procesine qosiw zarur ekenligin korsetip otken.¹⁴

«Joqari bilimli ham intellektualliq rawajlangan awladti tarbiyalaw - mamleketti turaqli taraqqiy ettiriw ham modernizaciyalawdir zarurli sharti» temasında otkerilgen xaliq araliq konferenciya da turli xaliq araliq sholkemlerdir basshiları, bilimlendiriw tarawında iskerlik jurgizeip atirgan belgili qanigeler ham de ekspertler qatnasıp, mamleketimizde bilimlendiriw sistemasındaigi reformalardi mudami ulken qizigwshiliq menen guzetip barıwin, perzent tarbiyasi siyaqli oгада nazik maselege mamleket siyasati darejesinde itibar qaratilıp, jildan-jilga ulken jetiskenliklerge erisip atirganın atap otti. Atap aytqanda, Lissabon universiteti prorektori (Portugaliya) Luiza Serdeyra «Xaliq sozi» gazetasiga bergen intervyusunda sonday degen edi:

«Ashigin aytiw gerek, bugingi finansliq-ekonomikalıq krizis sharayatında koplegen rawajlangan mamleketlerde de bilimlendiriwge qarji ajratıw, onı modernizaciyalaw siyaqli maseleler itibardan shette qalip atir. Ane sonday quramalı

---

¹³ Sonda.

¹⁴ <http://uz.ca-news.org/news:24818/>

jaǵdayda jurtnıńızda nawqıran áwladtıń bilimlendiriw-tárbiyası, olardıń jámiyette óz ornın tabıwları ushın úlken ǵamxorlıq kórsetilip atırǵanı alǵısqa ılayıq ».

Haqıyqattan da, mámleketimizde bilimlendiriw sistemasınıń barlıq buwınların zamanoviy talaplarda modernizaciyalaw máselesine mámleket siyasatı dárejesinde itıbar qaratılıp atır.

1.2. Ózbekstan Respublikasında ilimiy hám innovciyalıq iskerlikti rawajlandırıwdıń maqseti hám wazıypaları

Ilim hám texnika jetiskenliklerin keń qollaǵan halda ekonomika tarmaqlarına, social hám basqa tarawlarǵa zamanagóy innovciyalıq texnologiyalardı operativ ámeldegi etiw Ózbekstan Respublikası jedel rawajlanıwınıń zárúrli shárti esaplanadı. Ózbekstan Respublikası Prezidenti Sh.M.Mirziyaev aytıp ótkeni sıyaqlı : “Búgin biz mámleket hám jámiyet turmısınıń barlıq tarawların túpten jańalawǵa qaratılǵan innovciyalıq rawajlanıw jolına ótip atırımız. Bul biykarǵa emes, álbette. Sebebi, zaman kúsh penen rawajlanıp baratırǵan házirgi dáwirde kim utadı? Jańa pikir, jańa ideya, innovaciyaǵa tiykarlangan mámleket utadı. Innovaciya bul - keleshek degeni. Biz ullı keleshegimizdi júzege keliw etiwdi búginnen baslaytuǵın bolsaq, onı áyne innovciyalıq ideyalar, innovciyalıq jantasıw tiykarında baslawımız kerek”.¹⁵

Jámiyet hám mámleket turmısınıń barlıq tarawları kúsh menen rawajlanıp atırǵanı reformalardı mámleketimizdiń jáhán civilizaciyasi jetekshileri qatarına kirisiw jolında tez hám sapalı ósiwdi támiyinleytuǵın zamanagóy innovciyalıq ideyalar, islenbeler hám texnologiyalarǵa tiykarlangan halda ámelge jetilistiriwdi talap etedi.¹⁶ Ózbekstan Respublikasında ilimiy hám innovciyalıq iskerlikti rawajlandırıwdıń tiykarǵı maqseti - mámleketimizde ilimiy potencialdı jetilistiriw, joqarı bilimlendiriw mekemeleri professor -oqıtıwshılarınıń ilimiy izertlew iskerligi natıyjeliligin jetilistiriw, jáhán bilimlendiriw resursları, zamanagóy ilimiy ádebiyatlardıń elektron katalogları hám maǵlıwmatlar bazalarına kirisiw múmkinshiliklerin jaratıw sonıń menen birge, rawajlangan mámleketlerdiń aldınǵı tájiriyesin tereń hám sın kózqarastan úyrengen halda mámleketimiz ekonomikasın sociallıq-ekonomikalıq rawajlandırıwdıń jańa basqıshına alıp shıǵıwdan ibarat.

Bul boyınsha húkimetimiz tárepinen kóplegen, párman hám qararlar qabıl etildi. Atap aytqanda : Ózbekstan Respublikasınıń 2019 jıl 29 oktyabr' “Ilim hám ilimiy iskerlik haqqında”gi ÓRQ-576 -san, Ózbekstan Respublikasınıń 2020- jıl 24-iyulda «Innovciyalıq iskerlik haqqında» ǵı ÓRQ-630 -sanlı Nızamları hám de Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2019- jıl 8-oktyabrdaǵı “Ózbekstan Respublikası joqarı bilimlendiriw sistemasın 2030-jılǵa shekem rawajlandırıw koncepciyasın

¹⁵ Мирзиёев Ш.М. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси.- Тошкент. “Ўзбекистон” НМИУ, 2018.-Б.23.

¹⁶ Ўзбекистон Республикаси Президентининг "2019-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини инновацион ривожлантириш стратегиясини тасдиqlаш тўғрисида"ги ПФ-5544-сонли Фармони 2018 й. 21.09.

tastıyqlaw haqqında”ǵı PF-5847-sanlı, 2020-jıl 29-oktyabrdegi “Ilim-pándi 2030-jılǵa shekem rawajlandırıw koncepciyasın tastıyqlaw haqqında”ǵı PF-6097-sanlı qararları bolıp tabıladı. Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2019-jıl 8-oktyabrdegi “Ózbekstan Respublikası joqarı bilimlendiriw sistemasın 2030-jılǵa shekem rawajlandırıw koncepciyasın tastıyqlaw haqqında”ǵı PF-5847-sanlı Pármanına tiykarlanıp Ózbekstan Respublikası Joqarı hám orta arnawlı bilimlendiriw ministrliǵı hám de Ministrler Keńesi janındaǵı Bilimlendiriw sapa-sın qadaǵalaw mámleketlik inspekciasınıń Joqarı hám orta arnawlı bilimlendiriw ministrliǵı janındaǵı Jámiyechilik keńesi hám de Ózbekstan joqarı bilimlendiriw mekemeleri rektorları keńesi negizinde mámleketlik emes kommerciyalıq bolmaǵan shólkem formasındaǵı Respublika joqarı bilimlendiriw keńesin (keyingi orınlarda — Keńes) shólkemlestiriw haqqındaǵı usınısına razılıq berildi.

Bul pármanga tiykarlanıp Keńestiń tiykarǵı wazıypalarınıń biri etip joqarı bilimlendiriw sistemasında kadrlar tayarlaw, qayta tayarlaw, mamanlıǵın jetilistiriw hám pedagoglardıń ilimiy-innovciyalıq iskerligin rawajlandırıw boyınsha islerdi mazmunlı hám maqsetli shólkemlestiriw maydanınan usınıs hám pikirler islep shıǵıw belgilendi.

Sonıń menen birge, bul páрман menen Ózbekstan Respublikası joqarı bilimlendiriw sistemasın 2030-jılǵa shekem rawajlandırıw koncepciyası tastıyqlandı. Ózbekstan Respublikası Joqarı bilimlendiriw sistemasın 2030-jılǵa shekem rawajlandırıw koncepciyası joqarı bilimlendiriw sistemasın sociallıq tarawdıń hám ekonomika tarmaqları mútajliklerinen kelip shıqqan halda, ilim, bilimlendiriw hám islep shıǵarıwdıń bekkem integraciyasın támiyinlew tiykarında bilimlendiriw sapa-sın jaqsılaw, básikeyge shıdamlı kadrlar tayarlaw, ilimiy hám innovciyalıq iskerlikti nátiyjeli shólkemlestiriw, xalıq aralıq sheriklikti rawajlandırıw maqsetinde islep shıǵıldı. Bul koncepciyanıń “Joqarı bilimlendiriw sistemasınıń házirgi jaǵdayı hám bar bolǵan máseleler” babında joqarı maman kadrlar tayarlaw boyınsha joqarı bilimlendiriw sisteması aldında búgingi kúnde óz sheshimin kútip atırǵan bir qatar aktual másele hám kemshilikler saqlanıp qalıǵ atırǵanı, atap aytqanda ilimiy-izertlew hám innovciyalıq iskerlik salasında :

✓ joqarı bilimlendiriw mekemeleri ilimiy iskerligi ayaqlardı sociallıq-ekonomikalıq rawajlandırıw kelesheklerinen kelip shıǵıp shólkemlestirilmegen,

✓ analizler tiykarında innovciyalıq rawajlanıwdı prognozlastırıw iskerligi jolǵa qoyılmalığı ;

✓ innovciyalıq iskerlik, izertlew nátiyjelerin ámeliyatqa keń engiziw, ilimiy islenbelerdi kommerciyalastırıw, ilimiy-izertlew jumıslarına intalı jaslardı ball nátiyjeliligi jetkilikli emes, bilimlendiriw, ilim hám islep shıǵarıwdıń bekkem integraciyası támiyinlenbegenligi;

✓ joqarı bilimlendiriw mekemeleriniń ilimiy potencialı tek 36,4 procentti qurawı ;

✓ ilimiy dárejege iye xızmetkerlerdiń ortasha jası 49 bolıp (ilim doktorlari —56 jas, filosofiya doktorlari hám ilim kandidatleri — 43 jas), joqarı bolıp qalıp atırılıǵı, ilim doktorlari arasında pensiya jasındaǵıların úlesi 45 procentti qurawı;

✓ ilimiy-izertlew jumısları sociallıq tarawdıń hám ekonomika tarmaqlarındaǵı bar bolǵan máseleler sheshimine qaratılmaǵanlıǵı;

✓ sońǵı jıllarda abıraylı xalıq aralıq ilimiy jurnallarda baspadan shıǵarılǵan maqalalarǵa kóshirip alınǵanlar sanı kemligi;

✓ ilimiy-izertlew jumısları menen shuǵıllanap atırǵan professor -oqıtıwshılar, ilimiy xızmetkerler hám jas ilimpazlar iskerligin xoshametlewdiń unamı mexanizmleri jaratılmaǵanlıǵı ayrıqsha aytıp ótilgen.

Koncepciyada joqarı bilimlendiriw mekemelerinde ilimiy-izertlew jumısları nátiyjeliligin jetilistiriw, jaslardı ilimiy iskerlikke keń ball, ilim-pándiń innovciyalıq infrastrukturasın qalıplestiriw boyınsha tómendegi wazıypalardı ámelge asırılıwı belgilendi:

➤ joqarı bilimlendiriw mekemelerinde bilimlendiriw, ilim, innovaciya hám ilimiy izertlewler nátiyjelerin kommerciyalastırıp ajırılmas baylanıslılıǵın názerde tutatuǵın «Universitet 3.0» koncepciyasını basqıshpa-basqısh engiziw;

➤ shet el investiciyalardı keń ball, pullıq xızmetler kólemin keńeytiw hám basqa byudjetten tısqarı aqshalar esabına joqarı bilimlendiriw mekemeleri quramında texnopark, forsayt, texnologiyalar transferi, startap, akselerator oraylardı shólkemlestiriw hám de olardı tiyisli tarmaq, tarawdıń hám ayaqlardıń sociallıq-ekonomikalıq rawajlanıwın izertlew hám prognozlastırıp boyınsha iskerlik alıp barıwın támiyinlew;

➤ professor -oqıtıwshılar, ilimiy izleniwshiler, doktorantlar, magistratura hám bakalavriat studentlerin shólkemlestirilip atırǵan texnoparklarda ilimiy hám innovciyalıq iskerlik alıp barıwına erisiw erisiw;

➤ byudjetten tısqarı aqshalar esabına startap joybarları tiykarında kommerciyalastırıp potencialı joqarı bolǵan jańa ónimler hám texnika texnologiyalardı jaratıp arqalı joqarı bilimlendiriw mekemeleri janında ilimiy-izertlew nátiyjelerin ámeliyatqa engiziw menen shuǵıllanatuǵın «spin-off» hám «spin-out» kárxanaların shólkemlestiriw, akademikalıq isbilermenlikti rawajlandırıw ;

➤ xalıq aralıq SciVal informacion-analiz sisteması járdeminde jáhándegi ilimiy-izertlew nátiyjelerin analiz etip barıw tiykarında ilim-pándiń aldınǵı jetiskenlikleri menen uyqas rawajlanıwın támiyinlew;

➤ abıraylı xalıq aralıq ilimiy jurnallarda maqalalar basıp shıǵarıw iskerligin qollap-quwatlaw mexanizmlerin engiziw;

➤ joqarı bilimlendiriw mekemeleri ilimiy jurnallarınıń Scopus, ScienceDirect hám basqa xalıq aralıq ilimiy-texnikalıq maǵlıwmatlar bazalarına basqıshpa-basqısh kiritiliwin támiyinlew;

➤ fundamental, ámeliy hám innovciyalıq ilimiy izertlewlerdi rawajlandırıw, bar bolǵan ilimiy mekteplerdi saqlap qalıw hám jańaların jaratıw, olardıń kadrlar potencialın bekkemlew, bunda intalı jaslardıń ilimge keń qosılıwın xoshametlew;

➤ xalıq aralıq ilimiy-texnikalıq maǵlıwmatlar bazasına kiretuǵın abıraylı ilimiy baspalarda maqalalar daǵaza qılıw arqalı iskerliginiń ilimiy nátiyjeleri xalıq aralıq dárejede tán alınıwın belgileytuǵın kórsetkish «Xirsh» indeksi (h-indeks) joqarı bolǵan ilimpazlar, professor -oqıtıwshılar hám de jas ilimiy ızleniwshilerdi byudjetten tısqarı aqshalar esabınan materiallıq xoshametlendirip barıw sistemasın engiziw;

➤ joqarı bilimlendiriw mekemelerinde alıp barılıp atırǵan ilimiy izertlewler sapasın kóteriw, olardı statistikalıq, texnikalıq hám basqa maǵlıwmatlar menen támiyinlew mexanizmlerin jaratıw, bul boyınsha tiyisli normativ-huqıqiy hújjetlerdi qabıllaw ;

➤ professor -oqıtıwshılar quramınıń ilimiy dáreje hám ataqlarǵa iye xızmetkerler jası kózqarasınan optimal qatnasqa erisiw;

➤ ilimiy-izertlew mekemeleri ilimpazların bilimlendiriw procesi hám ilimiy basshılıqqa ball, magistratura hám doktorantura basqıshlarındaqı ilimiy jumıslardı usı ilimiy-izertlew mekemelerinde alıp barılıwı hám de qorǵalıwin támiyinlew;

➤ jáhán ilimiy izertlewler bazarı tendenciýalarınan kelip shıǵıp, hár bir joqarı bilimlendiriw shólkeminde (fakul'tet, kafedra hám laboratoriyalar kesiminde) ilimiy izertlewlerdi tar hám pánleraralıq tarawlarǵa qánigeliklestiriw, olardı islep shıǵarıw hám aymaqlıq rawajlanıw mútajliklerine maslastırıw, salıstırmalı ústemlikke iye bolǵan perspektivalı ilimiy baǵdarlardı belgilew, bul baǵdarlarda joqarı maman professor -oqıtıwshılar hám studentler úlesin jetilistiriw ;

➤ Tashkent mámleket texnika universiteti janındaǵı Ózbekstan -Yaponiya jaslar innovaciya orayı, Tashkent toqımashılıq hám jeńil sanaat institutı janındaǵı Oqıw – metodikalıq toqımashılıq texnoparki hám de Úrgenish mámleketlik universiteti janındaǵı «Xorezm» innovciyalıq texnoparkiniń iskerligi nátiyjeliligini jetilistiriw;

➤ xalıq aralıq finans institutlarınıń jeńillikli qarjların keń ball arqalı innovciyalıq iskerlik infrastrukturasını jetilistiriw maqsetinde «Kletka hám molekulyar biotexnologiya», «Medicinalıq genetikalıqa», «Ekofiziologiya», «Materialtanıwshılıq», «Energiya tejewshi texnologiyalar, qadaǵalaw -ólshew hám avtomatlastırılǵan sistemalar», «Qurılıs materialları» hám de «Azıq-awqat ónimleri hám texnologiyası» baǵdarları boyınsha 7 joqarı bilimlendiriw mekemeleriaralıq ilimiy-izertlew laboratoriyasını shólkemlestiriw;

➤ Ózbekstan Milliy universiteti janında Nanotexnologiyalardı rawajlandırıw orayı, Yarım ótkezgishler fizikasi hám mikroelektronika ilimiy-izertlew institutı, Biofizika hám bioximiya institutı, Intellektuallıq baǵdarlamalıq sistemalar ilimiy-ámeliy orayında zamanagóy ilimiy-izertlewler alıp barılıwın támiyinlew hám rawajlantırıp barıw;

➤ ilim salasında xalıq aralıq sheriklikti rawajlandırıw, Ózbekstan Respublikası İlimler akademiyasınıń tiyisli institutları hám de abıraylı shet el joqarı bilimlendiriw hám ilimiy izertlew mekemeleri menen jetekshi jergilikli joqarı bilimlendiriw mekemeleriniń aktiv sherikligin jolǵa qoyıw, bunda mentorlik modelinen keń paydalanıw;

➤ professor -oqıtıwshılar tárepinen júritiliwi kerek bolǵan túrli jurnal hám oqıw -stilistik hújjetler sanın qatań kemeytiw arqalı olardıń ilimiy iskerligin jedellestiriw;

➤ ilimiy-izertlew jumısların sociallıq tarawdıń hám ekonomika tarmaqlarıdaǵı, sonday-aq aymaqlıq kólemdegi orın alǵan mashqalalardıń innovciyalıq sheshimine qaratıw, pánler tutaslıǵıdaǵı mashqalalardı keń izertlew;

➤ ziyrek jaslardı anıqlaw, akademikalıq liceylerge ball, joqarı bilimlendiriw mekemelerine tańlap alıw, tereńlestirilgen bilimlendiriw baǵdarlamaları tiykarında oqıtıw, olardıń pán olimpiadalarıdaǵı qatnasın keńeytiw,

➤ ilimiy jumısqa bolǵan qızıǵıwshılıǵın jetilistiriw, «ustaz-shágirt» sisteması tiykarında tiyisli tarawda joqarı nátiyjelerge erisken maman qánigelerge biriktiriw, buǵan baylanıslıǵı maǵlıwmatlar elektron bazasın jaratıw ;

➤ joqarı bilimlendiriw mekemeleriniń Jaslar akademiyası hám de ilim hám texnologiyalar boyınsha respublika keńesi menen sherikligin jolǵa qoyıw hám rawajlantırıp barıw ;

➤ joqarı bilimlendiriw mekemeleri ilimiy potencialın jetilistiriw, maqsetli doktorantura arqalı ilimiy hám ilimiy-pedagog kadrlar tayarlaw sistemasın rawajlandırıw ;

➤ shet el joqarı bilimlendiriw mekemeleri menen sheriklikte qospa ilimiy dáreje baǵdarlamaların islep shıǵıw ;

➤ joqarı oqıw jurtınan keyingi bilimlendiriw institutları iskerligin shet el tájiriybe tiykarında jetilistiriw, ilimiy keńesler hám qorǵawlar sistemasın xalıq aralıq tájiriybege muwapıqlastırıw ;

➤ ilimiy dárejeler hám ataqlar beriw kepillikin basqıshpa-basqısh joqarı bilimlendiriw mekemelerine beriw;

➤ doktoranturaǵa qabıl qılıw shártlerin belgilewde joqarı bilimlendiriw mekemelerine erkinlik beriw, talabánlardı tańlap alıwda olardıń ilimiy jetiskenliklerine ayırıqsha itibar qaratıw ;

➤ ilimiy dárejeler beretuǵın ilimiy keńesler jıynalısların aymaqlardaǵı joqarı bilimlendiriw mekemelerinden turıp onlayn baqlaw platformasını jaratıw.

Sonıń menen birge, koncepciyada joqarı bilimlendiriw mekemeleri professor oqıtıwshıları, ilimiy izleniwshiler, doktorantları, bakalavriat hám magistratura studentleriniń joqarı impakt-faktorga iye abıraylı xalıq aralıq ilimiy jurnallarda maqalalar basıp shıǵarıw, maqalalarǵa kóshirip alınǵanlıq kórsetkishlerin jetilistiriw, sonıń menen birge respublika ilimiy jurnalların xalıq aralıq ilimiy-texnikalıq maǵlıwmatlar bazasına basqıshpa-basqısh kiritiliwin támiyinlew, Ózbekstan joqarı bilimlendiriw sistemasın Oraylıq Aziyada xalıq aralıq bilimlendiriw baǵdarlamaların ámelge jetilistiriwshı «hab»qa aylandırıw, joqarı bilimlendiriwdiń investiciyalıq ózine ballın jetilistiriw, shet el bilimlendiriw hám ilim texnologiyaların jalp etiw, bilimlendiriwdiń islep shıǵarıw kárxanaları hám ilimiy-izertlew institutları menen óz-ara mápli sherikligin jolǵa qoyıw sıyaqlı wazıypalardı ámelge jetilistiriw názerde tutilǵan.

1. 2. Ózbekstan Respublikasınıń “Ilim hám ilimiy iskerlik haqqında»ǵı, “Innovciyalıq iskerlik haqqında»ǵı Nızamları hám de Ózbekstan Respublikasında ilim-pándi 2030-julǵa shekem rawajlandırıw koncepciyasınıń mazmunı hám mánisi.

Ózbekstan Respublikasınıń 2019-jıl 29-oktyabrde “Ilim hám ilimiy iskerlik haqqında»ǵı ÓRQ-576-sanlı Nızamı qabıllandı. Usı Nızamnıń maqseti ilim hám ilimiy iskerlik salasındaǵı qatnaslardı tártipke salıw bolıp tabıladı. Nızam 6 bap, 46 statiyadan ibarat bolıp, 1-babı. Ulıwma qaǵıydalar, 2-babı. Ilim hám ilimiy jumıs salasın tártipke salıw, 3-babı. Ilimiy jumıs jáne onıń subyektleri, 4-babı. Ilimiy jumıstı shólkemlestiriw hám bahalaw, 5-babı. Ilim hám ilimiy iskerlik salasın finanslıq támiyinlew hám de 6-babı. Juwmaqlawshı qaǵıydalarǵa qaratılǵan.

“Ilim hám ilimiy jumıs haqqında»ǵı Nızamnıń 3-statiyasında ilim hám ilimiy iskerlik salasınıń tiykarǵı principi:

- ❖ ilimiy dóretiwshilik hám informaciya erkinligi;
- ❖ nátiyjelilik hám dóretiwshilik báseki; mápdarlıq hám xoshametlew;
- ❖ ilimiy ekspertizanın halıslıǵı; insannıń ómiri hám salamatlıǵı, qorshaǵan ortalıqqa ziyan jetkizbew sıyaqlılar belgilengen.

4-statiyasında bolsa ilim hám ilimiy iskerlik salasınıń tiykarǵı baǵdarları etip tómendegi:

- ❖ ilim hám ilimiy iskerlikti rawajlandırıw arqalı milliy ekonomika básekige shıdamlılıǵı hám de natiyjeliligine erisiw;

- ❖ ilim hám texnologiyalardı rawajlandırıwdıń ústem turatuǵın baǵdarların belgilew hám resursların maqsetli jóneltiriw;

❖ mámleket ilimiy baǵdarlamaların islep shıǵıw, tiykarlantirilgen baslamashılıq hám joybarlardı qollap-quwatlaw ;

❖ ilimge umtılaw jáne onıń tartımlılıq ortalıǵın qalıplestiriw, jaslardı ilimiy iskerlikke ball, jas talant iyelerin tayarlap barıw ;

❖ intellektuallıq múlk obyektlerine bolǵan huqıqlardı qorǵaw ;

❖ ilim hám ilimiy iskerlik salasın finanslıq támiynlewdi aqılǵa say arttırıp barıw ;

❖ ilim, bilimlendiriw hám óndiristiń tıǵız baylanıslılıǵın támiyinlew hám de onnan mápdarlıqtı jetilistiriw ;

❖ ilim hám ilimiy iskerlik salasınıń informaciya mákanı menen ajıralmas baylanıslılıǵın támiyinlew;

❖ ilim hám ilimiy iskerlik salasında xalıq aralıq sheriklikti rawajlandırıwdan ibarat ekenligi belgilep qoyılǵan.

Nızamınıń 11-statıyasında jaslardı ilim hám ilimiy iskerlikke jballǵa qaratılǵan bolıp:

❖ ol jaǵdayda tiyisli mámleket baǵdarlamaların islep shıǵıw ;

❖ bilimlendiriw mekemesinde uqıplardı anıqlaw, tańlaw, tárbiyalaw boyınsha tiyisli ilajlar alıp barıw ;

❖ tiyisli baǵdarlar boyınsha qánigelestirilgen mektepler, mektep-internatlar, arnawlı klasslar, oraylar hám oqıw kursları shólkemlestiriw;

❖ bilimlendiriw processinde iyelengen bilimlerde kúndelik turmıs hám kásiplik iskerlikte nátiyjeli qollay alıwǵa ilimiy hám innovciyalıq iskerlikti rawajlandırıw baǵdarlaw

❖ bilimlendiriw alıwshılar ortasında túrli tańlawlar uyushtirib barıw hám xoshametlew; sırt el jetekshi ilimiy shólkemleri hám bilimlendiriw mákemelerine magistratura hám doktorantura baǵdarlamaların otaw, ilmiy tájriybe jetilistiriw,

❖ tájriybe arttırıwǵa jiberiw arqalı hám basqa sırtqı kórinislerde ámelge asırılıwı hám de jas ilimpazlardıń ilimiy shólkemler hám bilimlendiriw mákemeleri, islep shıǵarıw hám basqa tarmaqlar daǵı ilimiy awqamları mámleket tárepinen qollap quwatlaw sonıń menen birge ilimiy shólkemler hám joqarı bilimlendiriw mákemelerinde jas ilimpazlar hám studentlerdiń ilimiy iskerlik júrgiziwi ushın tiyisli shárt-shárayatlar

jaratılıwı aytıp ótken.

Nızamınıń 21- hám 22- statıyaları tikkeley ilim hám bilimlendiriw hám de islep shıǵarıwdıń tıǵız baylanıslılıǵı qaratılǵan bolıp, bunda :

- bilimlendiriw procesiniń sapaı hám natıyjeliligini jetilistiriw ;

- Bilim alıwshılarda ilimiy oylawdı rawajlandırıw ;

- pedagog kadrlardıń ilimiy potencialın jetilistiriw barıw ;

- «ustaz — shágirt» mektep hám dástúrlerini bekkemlew, ilimiy izleniwshilerdiń ziyalı keleshek áwladın qáliplestiriw;

- ilim hám texnologiyalardı rawajlandırıwdıń ústem turatúgın baǵdarları boyınsha joqarı maman qánigelerdi tayarlap barıw arqalı támiyinlew;

- innovciyalıq ónimler hám xızmetlerdi jaratıw hám de qóllaw ushın qolay ortalıqtı qáliplestiriw;

- innovciyalardı ámeldegi etiwden mápdarlıqtıń shólkemlestirilgen-huqıqıy sistemasın rawajlanıwlashtirip barıw ;

- isbilermenlik sub'ektleri janında tiyisli baǵdarlarda ilimiy shólkemlerdiń iskerligin jolǵa qoyıw, ilimiy iskerlik júrgizeip atırǵan shet elli sherikler menen basqıshpa-basqısh hám nátiyjeli sheriklikti jolǵa qoyıw ;

- innovciyalıq infrastrukturani (texnologiya parklari, texnologiyalardı tarqatıw (texnologiyalar transferi) orayları, innovciyalıq klasterler,venchur fondları, biznes-inkubatorlar hám basqalardı) rawajlandırıw ;

- jeke ilimiy shólkemler iskerligin jolǵa qoyıw ;

- innovciyalıq isbilermenlikti qollap-quwatlaw názerde tutilǵan.

Sonıń menen birge, Nızamda ilimiy dárejeli kadrlardı tayarlaw máselelerine pát berilip, ol jaǵdayda ilimiy dárejeli kadrlardı tayarlaw tayansh doktorantura, doktorantura hám erkin izleniwshilik tiykarında ámelge asırılıwı, tayanısh doktorantura hám doktorantura sheńberindegi ilimiy jumıslardı óndiris shıǵarıwdan bóleklengen halda alıp barılıwı hám de erkin izleniwshilik sheńberindegi ilimiy iskerlik islep shıǵarıwdan ajralmaǵan halda alıp barılıwı ayıladı.Usı nızamnıń 41-statiyasında Ózbekstan Respublikasınıń ilim hám ilimiy iskerlik salasında xalıq aralıq sherikligi milliy ilimiy mekteplerdiń jáhán kóleminde óz ornına ıyelewi, dúnya ilimi hám texnologiyaları aldınǵı jetiskenliklerinen milliy ekonomika básikeyge shıdamlılıǵın kóteriwde paydalanıw, shet el, xalıq investiciyaları, shet ellik jetik ilimiy hám texnologiya orayları, ilimpazlar, qánigelerdi mámleketke jalp etiw máseleleri belgilengen.

Ózbekstan Respublikasınıń 2020 jıl 24 iyulda «Innovciyalıq iskerlik haqqında»ǵı ÓRQ-630 -sanlı Nızamı qabil etilgen. Nızamnıń maqseti innovciyalıq iskerlik salasındaǵı munasábetlerdi tártipke salıwdan ibarat. Ol 6 bap, 39 statiyanı óz ishine alǵan bolıp, onıń 1-babı Ulıwma qaǵıydalar, 2-babı Innovciyalıq iskerlikti mámleket tárepinen tártipke salıw, 3-babı Innovciyalıq iskerlikti ámelge jetilistiriw, 4-babı Innovciyalıq infrastruktura, 5-babı Innovciyalıq iskerlikti finanslıq támiyinlew hám 6 -babı Juwmaqlawshı qaǵıydalarǵa arnalǵan. Nızamda innovciya, innovciyalıq infrastruktura, innovciyalıq joybar, innovciyalıq iskerlik, texnologiyalar transferi hám jańa islenbeler túsiniqlerine tómendegishe tariypler keltiriledi:

Innovaciya — puqaralıq qollawǵa kiritilgen yamasa jeke mútajlikler ushın paydalaniletuǵın, qollanıwı ámeliyatda úlken sociallıq-ekonomikalıq nátiyjege erisiwdi támiyinleytuǵın jańa islenbe.

Innovciyalıq infrastruktura — innovciyalıq iskerlikti materiallıq-texnikalıq, finanslıq, shólkemlestirilgen-stilistik, informaciya, konsul'tativ hám basqa tárepten támiyinleytuǵın kárxanalar, shólkemler, mákemeler, múlkshiliktiń qálegen formasındaǵı olar birlespeleriniń kompleksi bolıp tabıladı.

Innovciyalıq joybar — jańa islenbeler jaratıw ushın orınlaw múddetlerin, atqarıwshılardı, finanslıq támiyinlew dáreklerin hám tiyisli infrastrukturanı qáliplestiriwdi názerde tutatuǵın ilajlar kompleksi bolıp tabıladı.

Innovciyalıq iskerlik — jańa islenbelerdi shólkemlestiriw, sonıń menen birge islep shıǵarıw salasında olardıń ótkeriliwi hám ámelge asırılıwın támiyinlew boyınsha iskerlik túri.

Texnologiyalar transferi — jańa islenbeni ol alınatuǵın (islep shıǵarılatuǵın) tarawdan ámelde qóllaw tarawına ótkeriwge qaratılǵan ilajlar kompleksi bolıp tabıladı.

Innovciyalıq islenbe — ámeldegi uqsas intellektuallıq iskerlik nátiyjelerine salıstırǵanda jańa belgilerge iye bolǵan, ámelde qóllaw múmkin bolǵan hám ámeliyatda onnan paydalanǵanda úlken sociallıq-ekonomikalıq nátiyjege erisiwdi támiyinley alatuǵın intellektuallıq iskerlik nátiyjesi bolıp tabıladı.

Bul Nızamda texnologiyalar transferiniń ústem turatuǵın baǵdarları hám usılları, texnologiyalar transferi mexanizmleri, texnologiyalar transferin ámelge jetilistiriw máseleleri, texnologiyalar transferi ushın shártname dúziw hám dizimnen ótkeriw qaǵıydaları belgilengen.

Sonıń menen birge intellektuallıq múlk obyektine tiyisli huqıq iyesiniń shólkem ustav fondidagi úlesi muǵdarı shólkemlestiriwshilerdiń óz-ara shártlesiw boyınsha belgileniwi hám mámleket ushın strategiyalıq áhmiyetke iye bolǵan yamasa mámleket sırlarına kiretuǵın maǵlıwmatlardı óz ishine alǵan jańa islenbelerdi kommerciyalastırıw mámleket sırların saqlaw haqqındaǵı nızam hújjetlerine muwapıq ámelge asırılıwı kórsetip ótilgen.

Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2020-jıl 29-oktyabrde “Ilim-pándi 2030-jılǵa shekem rawajlandırıw koncepciyasını tastıyıqlaw haqqında»ǵı PF-6097-sanlı Pármanı qabıl etilgen. Koncepciya 5 bap hám 5 paragraftan ibarat. Ilim-pándi 2030-jılǵa shekem rawajlandırıw koncepciyasınıń strategiyalıq maqseti - milliy ekonomikanı rawajlandırıwdıń innovciyalıq hám joqarı texnologiyalıq formatına ótiw, mámleketimizdiń básekiles ústemshiliklerin iske salıw hám tuwrı jumsaw, innovciyalıq ónimler kólemin keńeytiw, jedel ekonomikalıq ósiwdi támiyinleytuǵın baǵdarlarǵa investiciyalardı jóneltiriw, xalıq turmıs dárejesin bir neshe ese jaqsılaw, sociallıq tarawdaǵı aktual máselelerdiń innovciyalıq jantasıwǵa hám de ilimiy

izertlewler hám erisilgen nátiyjelerge tiykarlangan ilimiy sheshimin tabıw, xalıq aralıq kólemde ilimiy sheriklikti rawajlandırıw sonın menen birge «Ilim hám ilimiy iskerlik haqqında»ǵı hám «Innovciyalıq iskerlik haqqında»ǵı nızamlar orınlanıwın támiyinlew esaplanadı.

Koncepciya ilim hám ilimiy iskerlikti rawajlandırıwdıń ústem turatuǵın baǵdarları, wazıypaları, orta hám uzaq múddetli keleshekтеgi rawajlanıw basqıshların belgilep beredi hám de tarawǵa tiyisli maqsetli baǵdarlamalar hám kompleks ilajlardı islep shıǵıw ushın tiykar boladı. Koncepciyada jaqın keleshekте ilim salasında sheshiliw zárúr bolǵan on toǵız tiykarǵı máseleler kórsetip ótildi. Ilim-pándi rawajlandırıwdıń ústem turatuǵın baǵdarları etip ilim salasında basqarıw sistemasın jetilistiriw, ilim hám ilimiy jumıstı finanslıq támiyinlew sistemasın jetilistiriw hám de finanslıq támiyinlew dáreklerin diversifikaciyalaw, joqarı maman ilimiy hám injener kadrlar tayarlaw hám de olardı ilimiy iskerlikke jóneltiriw, ilim-pándi rawajlandırıwdıń zamanagóy infrastrukturasını jaratıw, ilim rawajlanıwına kómeklesetuǵın zamanagóy informaciya ortalıǵın qalıplestiriw belgilendi.

Koncepciyada ilim salasında basqarıw sistemasın jetilistiriw boyınsha tómendegi jumıslar ámelge asırılıwı belgilendi:

- jáhán tájiriybesinde joybarlıq basqarıw óziniń natiyjeliligini kórsetip atırǵanın inabatqa alıp, ilim-pándi basqarıwda baǵdarlamalıq maqsetli jantasıwdı qóllaw, jańa basqarıw quralların qollaw hám olardan paydalanıw jolǵa qoyıw ;

- respublikada ilimiy tarawdıń jaǵdayı hám kelesinde rawajlanıwın anıqlaw ushın maqsetli kórsetkishlerdiń strategiyalıq tárepten maqul túsetuǵın bazasın, ilimiy jumıs salasındaǵı tereń, tolıq ekspert-analiz hám prognoz jumısların tayarlaw hám de ámelge jetilistiriw boyınsha milliy baǵdarlama islep shıǵıw ;

- ilimiy shólkemlerdiń jaǵdayı hám jumıs iskerligini bahalaw, ilim-pándi rawajlandırıw boyınsha mámleket siyasatın muwapıqlastırıw hám strategiyalıq rawajlanıwdıń wazıypa hám de baǵdarların belgilew, ilimiy-izertlew tarawı rawajlanıwınıń unamsız hám unamlı táreplerini anıqlaw ushın sistemalı túrde (hár úsh jıldı bir márte) jergilikli ilimiy potencial, mámleket ilimiy-texnikalıq ekspertizasi hám ilim-pándi rawajlandırıwdıń ústem turatuǵın baǵdarları xalıq aralıq audit shólkemleri tárepiнен ǵárezsiz ilim auditinan ótkeriw;

- kepillikli mámleket organı tárepiнен jıllıq monitoring sisteması jolǵa qoyıw, baǵdarlarınan kelip shıqqan halda ǵárezsiz ilim auditini nátiyjeleri menen uyqaslastırılǵan ilimiy shólkemlerdiń milliy reyting sisteması qalıplestiriw;

- ilimiy hám texnikalıq rawajlanıwdıń abzallıqları hám kemshilikleri haqqındaǵı juwmaq shıǵarıwǵa múmkinshilik beretuǵın, hár bir tarawdıń innovciyalıq rawajlanıwındaǵı perspektivalı ilimiy hám texnologiyalıq baǵdarların anıqlaw, ilimiy, texnikalıq hám sanaat

-texnologiyalıq iskerlik nátiyjelerin ekonomikalıq bahalaw maqsetinde forsayt gruppaları shólkemlestiriw hám forsayt izertlewleri ótkerip barıw ;

- ústem turatuǵın qádem retinde ilimiy shólkem basshısı lawazımına ilim sistemasın basqarıw kónlikpesine hám ekonomikalıq bilimge iye bolǵan jas qánigeni belgilew ámeliyatı kirgiziw;

- ilimde ózin ózi basqarıw sistemasın rawajlandırıw arqalı mámleket hám ilimiy shólkemler ortasında sociallıq sheriklikti kúsheytiw hám de onıń sheńberinde joybarlardı ámelge jetilistiriw, ilimiy jónelislerdi qalıplestiriw hám olardıń nátiyjeli iskerlik júrgiziwin támiyinlew hám de ilimiy mektepler, ilim wákilleri hám jetekshi ilimpazlardıń tarawdaǵı juwapkerligin jetilistiriw maqsetinde hár bir ilim baǵdarları boyınsha mámleketlik emes kommerciyalıq bolmaǵan shólkemleri retinde ilim jámiyetleri shólkemlestiriw.

Ilim hám ilimiy iskerlikti finanslıq támiynlew sistemasın jetilistiriw hám finanslıq támiynlew dáreklerin diversifikaciyalaw boyınsha tómendegi jumslar ámelge asırıladı :

- ilim tarawına jóneltiriletuǵın aqshalar basqıshpa-basqısh 2022-jılǵa shekem jalpı ishki ónimdiń 0, 8 procenti muǵdarınasha asırıladı. Bunda baǵdarlanǵan aqshalar mámleketti sociallıq-ekonomikalıq rawajlandırıwdıń strategiyalıq zárúrli baǵdarlarına muwapıq ilimiy-izertlewlerdi shólkemlestiriw hám tereń ilimdi talap etiwshi ónimler jaratıw boyınsha ilimge tiyisli mámleket, aymaqlıq hám xalıq aralıq baǵdarlamalardı hám de startap joybarlardı mámleket buyırtpası tańlawlarına kóre finanslıq támiynlewge, jańa islenbelerdi kommerciyalastırıw, zamanagóy ilim baǵdarları boyınsha infrastrukuralardı shólkemlestiriw, ilimiy shólkemlerdiń materiallıq-texnikalıqa bazasın jańalap barıw, joqarı oqıw ornınan keyingi bilimlendiriw (doktorantura) institutın finanslıq támiynlew sıyaqlı joybarlastırılǵan ilajlarǵa baǵdarlanadı;

- ilimiy joybarlardı jeke sektor hám tarmaq shólkemleri menen teń sheriklikte finanslıq támiynlew ámeliyatı keńeytiriledi. Bunda mámleket buyırtpası sheńberinde kárxana máseleleriniń sheshimine qaratılǵan tematikalıq joybarlar tańlawları shólkemlestirilip, tańlaw nátiyjelerine kóre teń sheriklikte finanslıq támiynlew jolǵa qóyıladı. Nátiyjede jeke tarmaq kárxanalarınıń ilimiy iskerlikti finanslıq támiynlew degi úlesi salmaqlı dárejede ósiwine erisiledi;

- ilimiy-innovciyalıq joybarlardı qosımsha finanslıq támiynlew maqsetinde xalıq aralıq finans institutları, atap aytqanda Jáhán bankiniń ilim-pándi kommerciyalastırıwǵa ajratılatuǵın jeńillikli kredit qarjları tartınadı.

Jalp etilgen aqshalar grant joybarları kórinisinde izertlewlerdi tańlaw tiykarında finanslıq támiynlewge, innovciyalıq kárxanalar shólkemlestiriw arqalı jańa islenbelerdi kommerciyalastırıwǵa, ilimiy hám innovciyalıq iskerlik ekosistemasın

rawajlandırılıw hám mámlekette texnologiyalar transferi orayların shólkemlestiriwge jóneltiriledi;

- ilim hám ilimiy jumısqa shet el mámleketlikler donor shólkemleriniń grantlari, texnikalıq kómek hám basqa sırtqı qalıs kómek qarjların qosıw boyınsha sistemalı jumıslar ámelge asırıladi. Sol maqsette qatar xalıq aralıq ilimiy fondlar Ózbekstanda akkreditaciyadan ótkeriledi;

- innovciyalıq islenbeler hám startap joybarlardı finanslıq támiynlewde «ámelge aspaw qáwipin» kemeytiw ushın Innovciyalıq rawajlanıw ministrliǵı janındaǵı fond qarjları qatnasıwında shet el jetekshi investicion kompaniyalar menen venchur fondlari shólkemlestiriledi;

- ilim-pándiń perspektivalı hám jańa baǵdarlarında (sonday-aq, cifrlı texnologiyalar, jasalma intellekt, robototexnika, farmacevtika, biotexnologiya, nanotexnologiyalar, energetika, injenerlik, elektronika, mexanika, mashinasozlik, genomika, astronomiya, baǵdarlamalastırılıw, sanaat dizayni, kriminalistikada) ilimiy-izertlew jumısları jedelleştiriledi.

Joqarı maman ilimiy hám injener kadrlar tayarlaw hám de olardı ilimiy iskerlikke jóneltiriw boyınsha tómendegi jumıslar ámelge asırılıwı belgiledi:

- jetekshi ilimiy shólkemler jáne universitetlerde ilimiy izertlewlerdiń aldınǵı dárejesin támiynlewge ılayıq maman kadrlar menen támiynlengen jańa ilimiy-izertlew infrastrukturasi qalıplestirip barıladı;

- ilim doktorlari (DSc) hám filosofiya doktorların (PhD) tayarlaw sheńberinde ústem turatuǵın ilimiy jónelisler boyınsha ilimiy kadrlardı maqsetli tayarlawǵa ótileđi;

- docent hám professor ataǵın alıw rejimine doktoranturadan keyingi arttırılǵan tájiriye bar ekenligine tiyisli talaplar kiritiledi;

- mámleket ilimiy shólkemlerinde jańa kadrlar siyasatı qollanılıp, tiykarǵı itibar kadrlar menen islewdiń strategiyalıq basqarıwdı ámeldegi etiwge qaratiladı ;

- qánigelerdi qayta tayarlaw hám turaqlı túrde mamanlıǵın jetilistirip barıw maqsetinde ingliz tilin úyrenip atırǵan ilimpazlar ushın túrli oqıw kursların shólkemlestiriw, jergilikli hám dúnyanıń jetekshi universitetleri arasında oqıtıwshılar hám studentler boyınsha baǵdarlamalardı ámelge jetilistiriw názerde tutıladi ;

- Innovciyalıq rawajlanıw hám novatorlik ideyaların qollap - quwatlaw fondı hám «El-jurt umidi» fondı qarjları esabınan nızam hújjetlerinde belgilengen tártipte ziyrek jas ilimpazlardıń jetekshi shet el ilimiy oraylarda qısqa múddetli ilimiy stajirovkaların shólkemlestiriw, oqıw hám ilmiy tájiriye jetilistiriwına kómeklesiledi, olardıń xalıq aralıq ilimiy-texnikalıq konferenciyalarda hám ilimiy joybarlarda qatnastırıladi, ilimiy jumıslarınıń baspada shıǵarılıwı támiynlenedi;

- izertlewshilerdiń hám ilimpazlar ushın professional treningler shólkemlestiriledi ;

- ilimiy dárejeli kadrlar tayarlaw sistemasın jetilistiriw hám jáhán úlgilerine sáykeslendiriw ilajları kóriledi. Bunda jetekshi ilimiy shólkemler hám universitetlerge gárezsiz ilimiy dárejeler beriw kepillikleri keńeytirip barıladı, dissertaciya qorgawı hám attestaciya ótkeriw ámeliyatın túpten reformalaw;

- joqarı oqıw jurtınan keyingi bilimlendiriw (doktorantura) institutına kvotalar ajıratıw hám onı monitoring qılıw sisteması tolıqlıgınsha kepillikli mámleket organına júklenedi hám sanlı formaǵa ótkeriledi;

- mámleket buyırtpası tiykarında finanslastırılatuǵın grant joybarları sheńberinde qısqa múddetli ilimiy stajirovkalarǵa jiberiw, xalıq aralıq ilimiy konferenciyalarda qatnasıw etiw, jańa mexanizm retinde grant joybarları sheńberinde ilim kandidati yamasa filosofiya doktorı (PhD) hám ilim doktorları (DSc) tayarlawǵa buyırtpa beriw hám de onı finanslıq támiynlewge ruxsat beriledi;

- joqarı bilimlendiriw mákemelerinde bakalavriat hám magistraturada oqıw alıp atırǵan studentlerge ilimiy jumıs aparıw ushın zárúr shárt-shárayatlar hám xoshametlew mexanizmleri jaratıladı. Nátiyjede oqıwdı pitkergen hám ilimiy iskerligin dawam ettiriwdi bildirgen magistrlardıń sanı koóbeyedi;

- doktorantlar menen islew, olar tárepinen alıp barılıp atırǵan jumıslardı qadaǵalaw (monitoring) qılıw, qorgawǵa óz waqtında shıǵıwın támiynlew mexanizmleri jáne de rawajlantırıladı.

Ilim-pándi rawajlandırıwdıń zamanagóy infrastrukturasin jaratıw boyınsha tómendegi jumıslar ámelge asırıladı :

- ilimiy shólkemler hám joqarı bilimlendiriw mákemeleriniń ilimiy laboratoriyaları zamanagóy ásbap -úskeneler menen úskenelenedi hám de qosımsha úskeneler menen támiyinlenedi;

- ilimiy iskerlik infrastrukturaları (ilimiy shólkemler hám joqarı bilimlendiriw mákemeleri) sheńberinde milliy ilimiy laboratoriyalar tarmaǵı jaratıladı ;

- ilim-pándi rawajlandırıw ushın jergilikli hám shet el ilimpazlarǵa oraylardıń ásbap -úskeneleri, tájiriybe-islep shıǵarıw bazaları hám basqa ilimiy resurslarınan paydalanıwǵa keń múmkinshilik jaratılǵandaǵana ilimiy shólkemler hám de mákemeler potencialınan tolıq hám nátiyjeli paydalanıw támiyinlenedi. Bunıń ushın ilimiy shólkemler janında ilimiy rawajlanıwdıń ústem turatuǵın baǵdarları boyınsha jámáátlik paydalaniletuǵın ilimiy laboratoriyalar hám de GLP hám GMP jáhán standartlarına uyqas úskeneler menen úskenelestirilgen zamanagóy laboratoriya komplekslerin basqıshpa-basqısh shólkemlestiriledi ;

- mámleketlik emes joybar hám konstruktorlıq shólkemlerin rawajlandırıwǵa itibar qaratıladı hám investiciya joybarları sheńberinde qollap -quwatlanadı ;

- ilimiy shólkemler, universitetler quramında ilimiy-innovciyalıq klasterler, innovaciya orayları, konstruktorlıq ustaxanalari, biznes akseleratorlar, startap akseleratorlari shólkemlestiriledi. Aymaqlıq oraylarda bolsa innovaciya orayları, jaslar texnoparklari, texnologiyalar transferi orayları, kishi ilimiy-islep shıǵarıw klasterleri hám de innovciyalıq poligonlar shólkemlestiriledi;

- ilimiy islenbelerdi kommerciyalastırıw, ónimler marketingi menen shuǵıllanatuǵın ayırıqsha kompaniyalar shólkemlestirilip, ilimge tiyisli baǵdarlamalar sheńberinde jaratılǵan jańa islenbeler marketingin júrgiziw hám sheriklikte kommerciyalastırıw minnetlemeleri juklenedi;

- jeke sektor hám xojalıq júrgiziwshi subyektler, atap aytqanda mámleket basqarıwı shólkemleri qatnasıwındaǵı fondlar shólkemlestiriledi hám de jańa islenbelerdi kommerciyalastırıw ushın shárt-shárayatlar jaratıladı ;

- rawajlanǵan mámleketlikler tájiriyesinen kelip shıǵıp, ilimiy ekspertiza processinde «manfaatlar dúgilisiwi» faktorların sheklew maqsetinde ilimiy joybarlar ekspertizasiga juwapker struktura shólkemlestirilip, dodalawlarǵa shet el, xalıq qánigelerin jalp etken halda ekspertizaning tolıq interaktiv platforma arqalı ótkeriliwi támiyinlenedi.

Sonıń menen birge, ilim rawajlanıwına kómeklesetuǵın zamanagóy informaciya ortalıǵın qalıplestiriw boyınsha tómendegi jumıslar ámelge asırıladı :

- milliy ilimiy portalni jaratıw : portal sheńberinde mámlekettiń ilimiy potencialına tiyisli barlıq maǵlıwmatlardı óz ishine alǵan birden-bir akademikalıq mákan, ilimiy-izertlew joybarların finanslıq támiynlew ushın arzalardı avtomatikalıq tárzde tapsırıw hám dizimnen ótkeriw sisteması jaratıladı ;

- ilimpazlar, shólkemler, ilimiy-texnikalıq informaciya dárekleri reytinglerin engiziw: basqarıw qararların qabıllawda informaciyanıń zárúrli rolin esapqa alǵan halda ilimiy potencialdı bahalaw kórsetkishleri engiziledi.

Ob'ektiv muǵdarlıq kórsetkishlerdiń ámeldegi etiliwi finanslıq támiynlew ushın joybarlardı tańlap alıw hám nátiyjede ilimiy-izertlew iskerligi natiyjeliligin jetilistiriwǵa járdem beredi;

- ilimiy hám ilimiy-texnikalıq rawajlanıwdı prognozlaw : ilimiy hám texnologiyalıq rawajlanıwdı prognozlawdıń sistemalı procesi jergilikli hám jáhán kólemindegi ilimiy kólemdor ónimler islep shıǵarıwshilari tárepinen talap etiletuǵın ilimiy izertlewer haqqındaǵı maǵlıwmatlardı qalıplestiriw ushın zárúr bolıp tabıladı.

- mámlekettiń ilimiy-texnikalıq potencialın bahalaw : ilim tarawı jaǵdayı jáne onı jáne de rawajlandırıw tendenciyları analizi, sońǵı jıllarda mámleketimiz iliminiń sapalı hám muǵdarlıq rawajlanıwın úyreniw, jergilikli ilimiy-texnikalıq potencialdıń kúshli hám hálsiz táreplerin anıqlaw hám analiz qılıw, ilimiy shólkemler hám joqarı bilimlendiriw mákemeleri iskerligin hám de ilimiy

infrastrukturani rawajlandırıw natıyjeliligin analiz qılıw, ilimiy-izertlew hám tájiriye-konstruktorlıq jumıslarınıń sociallıq-ekonomikalıq rawajlanıwǵa tásir etiwshi mexanizmlerin úyreniw, ilimiy-izertlew baǵdarlamalarınń natıyjeliligi hám natıyjeliligin bahalaw sistemasın jetilistiriw baǵdarlarında jumıslar ámelge asırıladı.

Koncepciyaniń ámelge asırılıwı tómendegi natıyjelerge alıp keledi:

- ilimiy izertlewler baǵdarlamaları muwapıqlastırıladı hám natıyjeli basqarıladı, olar ústem turatuǵın ilimiy jónelislerge qayta jóneltiriledi;

- ilim-pándiń tiykarǵı, baǵdarlamalıq-maqsetli hám grant sistemasında finanslastırılıwı arqalı mámleket hám jeke sektor tárepinen teń salmaqlı finanslıq támiynlewge erisiledi;

- Good Scientific Practice (GSP) hám Good Laboratory Practice (GLP) standartların qollanıw ámelge asırıladı, GLP hám Good Manufacturing Practice (GMP) standartları boyınsha xalıq aralıq kriteriyalarǵa sáykes keletuǵın milliy ilimiy laboratoriyalardıń iskerligi shólkemlestiriledi;

- ilimpazlardıń intellektuallıq mulkka bolǵan huqıqların qorgaw qılıw maqsetinde plagiat hám ilimiy ideyalardı ózlestiriw jaǵdayları jónge salıw etiledi;

- ilim tarawı xızmetkerlerin materiallıq xoshametlewdiń jańa sisteması engiziledi;

- respublikamızda hám shet elde izertlew natıyjeleri hám de islenbelerdi patentlew aktivligi asırıladı ;

- ústem turatuǵın ilimiy jónelisler boyınsha ilimge tiyisli baǵdarlamalar islep shıǵılıp, ámelge asırıladı hám básekige shıdamlı natıyjelerge erisiledi;

- qospa ilimiy-texnikalıq baǵdarlamalardı ámelge jetilistiriw mexanizmlerin qollaw, ilimiy joybarlardı birge finanslıq támiynlew hám jeke sektordı xoshametlew mexanizmlerin jaratıw arqalı isbilermenlik sub'ektleriniń, sol atap aytqanda milliy kompaniyalardıń ilimiy-izertlew iskerligindegi qatnasıwı keńeytiriledi;

- biznes talaplarına juwap beretuǵın ilimiy jumıslar natıyjelerin hújjetlestiriw sisteması jaratıladı ;

- bazarda ilimiy-ámeliy izertlewler natıyjeleri hám islenbeler kommerciyalastırıladı ;

- ilimiy-izertlew esabatları xalıq aralıq basqarıw hám ilimiy ámeliyatqa muwapıqlastırıladı ;

- jergilikli hám jáhán ilimiy-texnikalıq informaciyanan paydalanıwshılar ushın natıyjeli hám qolay sharayatlar jaratıladı ;

- shet el investorlar qatnasıwında ilimiy oraylar shólkemlestiriledi ;

- zamanagóy hám rawajlanǵan ilimiy-innovciyalıq infrastrukturani jaratıw esabına ilimiy tabıslar almasıwı keńeytiriledi.

1.4. Ilimiy-izertlew natıyjelerin kommerciyalastırıw hám innovacion iskerliktiń huquqiy tiykarları

Mámleketimizde ilimiy hám ilimiy texnikalıq iskerlikti ámelge asırıw, ilimiy-texnikalıq hám innovacion rawajlanıwdı táminlew ushın qolaylı shart-sharayatlardı jaratıwda bar bolǵan finanslıq hám materiallıq resurslardan únemli paydalanıwdı táminlew boyınsha keń kólemli jumıslar alıp barılıp atır. Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń «Ilimiy hám ilimiy-texnikalıq iskerlik nátiyjelerin kommerciyalastırıw sapasın asırıw boyınsha qosımsha is-ilajlar haqqında»ǵı 2018-jıl 14-iyuldegi PQ-3855-sanlı qararı qabıl etildi.

Usı qararǵa tiykarlanıp tómendegiler ilimiy-izertlew hám joqarı bilimlendiriw mekemeleriniń (keyingi orınlarda mekemeler dep qollanıladı) ilimiy hám ilimiy-texnikalıq iskeerligi nátiyjelerin kommerciyalastırıw tarawında tiykarǵı waziypaları etip belgilendi:

- Respublika ekonomikasınıń básekilesligin jánede arttırıw maqsetinde ilimiy hám ilimiy texnikalıq iskerlik nátiyjelerin jedel hám keń járiyalaw;

- Pánler aralıq baylanıslardı, sol qatarı, xalıq aralıq pánleraralıq baylanıslardı júzege keltiriw processlerin qollap-quwatlaw, qospa baǵdarlamalar islep shıǵıw hám toparlardı jaratıw;

- Ilimiy hám ilimiy-texnikalıq iskerlikti ekonomika tarmaqları hám sociallıq tarawdı rawajlandırıwdıń anıq waziypaların sheshiwge, sonday aq, ishki hám sırtqı bazarlar mútájliliklerin qanaatlandırıwǵa qaratılǵan ámeliy nátiyjelerdi alıwǵa baǵdarlaw;

- Joqarı texnologiyalı islep shıǵarıwlardı jaratıwǵa xızmet etetuǵın joqarı texnologiyalardı islep shıǵarıw tarawında innovacion izertlewlerdi alıp barıw;

- Izertlewlerdi mámleketti úzliksiz rawajlandırıw boyınsha zaman talaplarına juwap beretuǵın, kommerciyalastırıw dárejesi joqarı bolǵan ónimler hám texnologiyalardı jedel islep shıǵarıwǵa baǵdarlaw.

Tómendegiler bolsa ilimiy hám ilimiy-texnikalıq iskerlik nátiyjelerin kommerciyalastırıwdıń tiykarlı usılları etip belgilendi:

Ilimiy hám ilimiy-texnikalıq iskerlik nátiyjelerinen paydalanǵan halda jaratılǵan tovarlardı (orınlanǵan jumısları, kórsetilgen xızmetleri) realizaciya qılıw yamasa usı nátiyjelerden óz qálewleri ushın paydalanıw; kommerciyalıq shólkemlerdi shólkemlestiriw, bunda olardıń usınısshılardan bir ustav fondına ese sıpatında intellektual múlk obyektı yaki tayyar texnologiyalardı endirgen mekeme (yamasa qánigelesken kepillengen mekeme) esaplanadı;Intellektual múlk obyektlerine bolǵan múlk huquqlarınıń úshinshi shaxslarǵa ótkiziw hóm sol obyektlerden paydalanıw huquqı licenciya shartnamaların dúziw arqalı, solar qatarı, olardı keyinshelik sol huquqlardı alıwshısı tárepinen kommerciyalastırıw shárti menen beriw.

Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2018-jıl 14-iyuldegi PQ-3855-sanlı hámde «Ilim hám joqarı bilimlendiriw tarawı xizmechileriniń is haqı muǵdarların jánede kmbeytiw, ilimiy hám ilimiy-texnikalıq iskerlik nátiyjelerin járiyalawdı mámleket tárepinen qollap-quwatlaw is-ilajları haqqında»ǵı 2018-jıl 20-iyuldegi PQ-3876-sanlı qararına muwapıq Ministrler keńesiniń 2018-jıl 3-dekabrdegi «Ilimiy hám ilimiy-texnikalıq iskerlikniń perspektivalı nátiyjelerin járiyalawdı sapalı mexanizmlerin járiyalaw is-ilajları haqqında»ǵı 979-sanlı qararı qabıl etildi.

Usı qarar menen «Innovacion rawajlanıw ministrligi qasındaǵı Ilimiy hám ilimiy-texnikalıq iskerlik nátiyjelerin kommerciyalastırıw Prezident fondı haqqında»ǵı nızam tastiyqlandı

Usı nızam Ózbekstan Respublikası innovacion rawajlanıw ministrligi qasındaǵı ilimiy hám ilimiy-texnikalıq iskerlik nátiyjelerin kommerciyalastırıw Prezident fondı qarjıların shólkemlestiriw hám paydalanıw tártibin, sonday-aq, fond qarjıları esabınan finanslastırılıp atırpan ilimiy hám ilimiy-texnikalıq iskerlik nátiyjelerin bahalaw, tańlap alıw hám kommerciyalastırıw tártibin belgileydi.

Tómendegiler fond qarjıları esabınan shólkemlestiriwdiń tiykarǵı derekleri etip belgilendi:

Ózbekstan Respublikası Mámleketlik byudjeti qarjıları;

Grantlar hám xalıq aralıq finanslıq institutlar hámde basqa shet el donorlıq kreditleri;

Fondtıń waqıcha bos qarjıların kommerciyalıq bankleri depozitlerine jaylastırıwdan alınǵan dáramatlar;

Nızamshılıqta táminlengen basqa derekler.

Ilimiy hám ilimiy texnikalıq iskerlik nátiyjelerin kommerciyalastırıw tómendegi tárizde ámelge asırıladı:

Ilimiy hám ilimiy-texnikalıq iskerlik islenbeleriniń nátiyjelerin qollaw arqalı jaratılǵan (orınlanǵan, kórsetilgen) ónimler (jumıslar, xizmetler)di realizaciya qılıw yamasa sol nátiyjelerden shártname tiykarında óz qálewleri ushın paydalanıw;

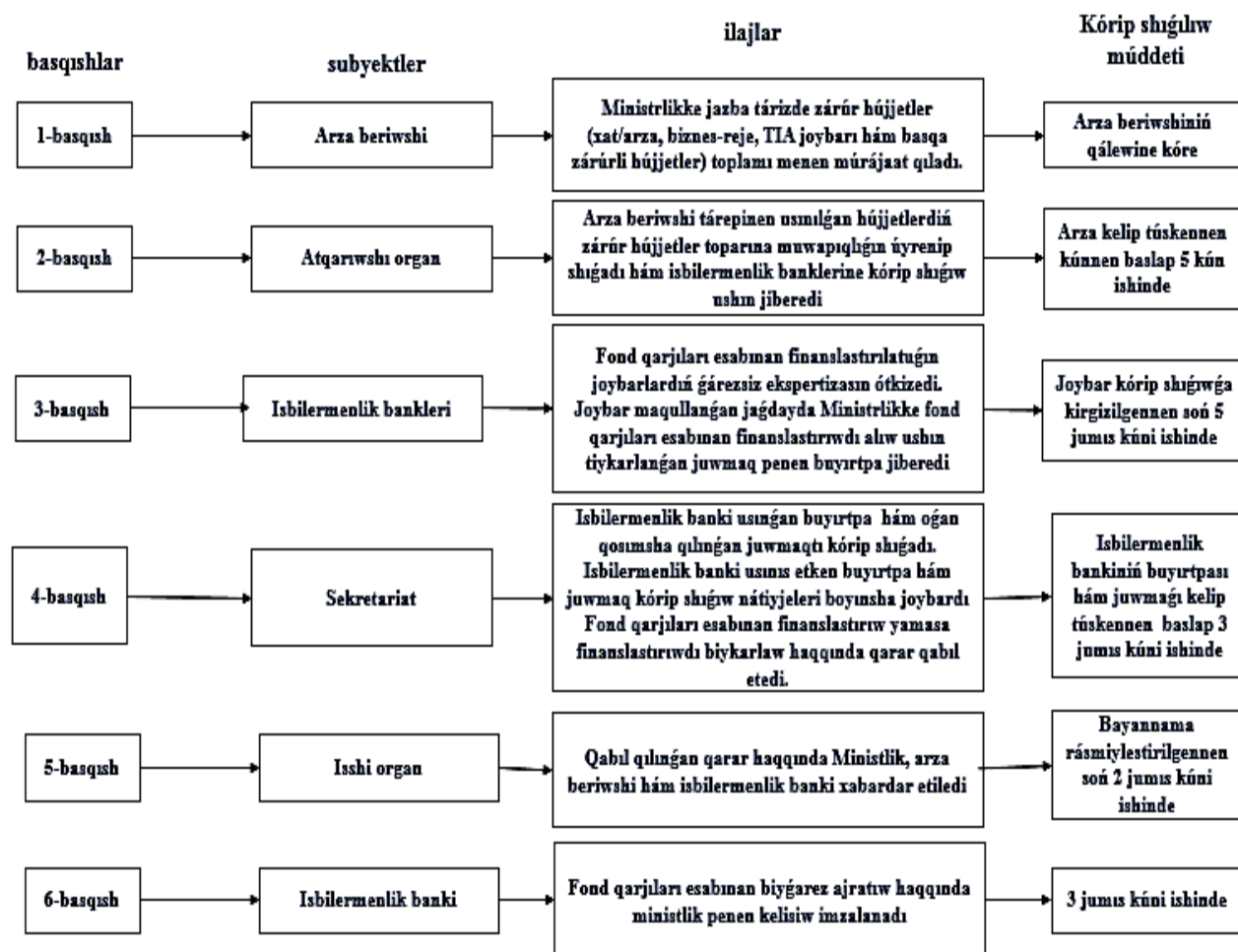
Ilimiy hám ilimiy-texnikalıq iskerlik islenbeleriniń nátiyjelerin kommerciyalıq shólkem dúziw nátiyjesinde ustav fondına dúziwshilergen biri óz úlesi retinde intellektual múlk obyektin yamasa tayar texnologiyanı kiritiwshi avtor esaplanǵan fizikalıq hám yuridikalıq shaxslar bolıwı múmkin;

Jaratılǵan intellektual múlk obyektlerin úshinshi shaxsqa iyelik huquqın ótkiziwde hámde licenzion shártnamalar dúziw arqalı sol obyektlerden paydalanıwdı usınıwı, sol menen birge, sol huquqlar iyeleri tárepinen olardı keyinshelik kommerciyalastırıw shárti menen;

Nızamda názerde tutılǵan usıllar menen, sonday aq, usı qarar menen « Ilimiy hám ilimiy-texnikalıq iskerlik islenbeleriniń nátiyjeleri islep shıǵarıw hámde kommerciyalastırıwda qatnasıp atırǵan ilimiy izertlew hám joqarı bilimlendiriw

mekemelerindeki avtorlar hám ilimiy gruppalarǵa qosımsha bir mártelik sıylıq tólew tártibi haqqında»ǵı hám «Patentke iyelik etiwshi progressiv texnik sheshimler hám islep shıǵarıw sırları (nou-xaulardı óz ishine alǵan kommerciyalıq sırximinde qorǵalǵan intellektual múlk obyektine bolǵan huquqlardı esapqa alıw hám basqalarǵa ótkiziw tártibi haqqında»ǵı nızamlar da tastıyqlanǵan.

Ózbekstan Respublikası Innovacion rawajlanıw ministrliǵı qasındaǵı Ilimiy hám ilimiy-texnikalıq iskerlik islenbeleriniń nátiyjelerin kommerciyalastırıw Prezident fondı qarjıları esabınan finanslastırılatuǵın ilimiy hám ilimiy-texnikalıq iskerlik nátiyjelerin bahalaw hám tańlap alıwdı ótkiziw haqqındaǵı sxema arqalı ámelge asırıladı.

Kommerciyalastırıw- bul múlikshilik (innovaciya) obyektin sawda arqalı paydaǵa aylandırıw processı. Yamasa kommerciyalastırıw degende onı satıwdan yamasa ózi islep shıǵarıwda qollanıwdan dáramat alıw túsiniledi. Sonday-aq, olar kommerciyalastırıwdı ilimiy izleniwler hám islenbeler nátiyjelerin óz waqtında bazarda ónim hám xızmetlerge aylandırıw processı dep táriplenedi. Basqasha etip aytqanda, kommerciyalastırıwdı innovacion ónimlerdi bazarǵa shıǵarıw processı

dep túsiniwimiz múmkin. Usı process bir neshe ret izbe-izlikte basqıshlardı óz ishine aladı. Birinshi basqıshqa, eger kompaniya bir neshe innovacion ónimlerdi islep shıǵaratın bolsa, ol bazarǵa alıp shıǵıw ushın eń paydalı bolǵanların bahalaydı hám tańlaydı. Bahalaw ekspertiza formasında belgili ólshemlerge muwapıq ámelge asırıladı:

Innovacion ónimniń potencialı, sol ónimge jámiyettegi talap, potencial tutınıwshınıń (belgili bazar segmentinde) ónimge bolǵan talabı, ónimdi satıwdan kelip shıǵatın potencial ekonomikalıq ónimlilik (sap payda, ishki rentabellik dárejesi, qaplaw múddeti hám basqalar).

Kommerciyalastırıw processining ekinshi basqıshı zárúr qarjılardı islep shıǵarıw esaplanadı. Bir neshe innovacion karxanalarda islenbelerdi ǵárezsiz túrde finanslastırıw ushın jeterli pul bar bolǵanı ushın, usı basqıshqa karxananıń tiykarǵı wziypası investordı ózine ball esaplanadı.

Úshinshi basqıshqa jaratılǵan jańalıqqa bolǵan huquqiy processlerdiń barlıq qatnasıwshıları arasında bóliniwi menen bekkemlenedi. Eń aqırında, kommerciyalastırıwdıń tórtinshi hám aqırǵı basqıshı, eger kerek bolsa, onı jánde quramalastırıw menen jańalıq islep shıǵarıwdı shólkemlestiriw yamasa onı islep shıǵarıw processine kirgiziwdi óz ishine aladı. Innovacion karxanalar kommerciyalastırıw processining birden bir qatnasıwshıları emes. Ulıwma alǵanda, innovacion ónimlerdi kommerciyalastırıw processiniń barlıq qatnasıwshıların eki toparǵa bóliw múmkin-innovacion islep shıǵarıwshılar hám olardıń tutınıwshıları (investorlar). Innovaciyalardı kommerciyalastırıw-bul unamlı bolsa, kelesi dáramatlarda qatnasıw tiykarında usı jańalıqtı ámelge asırıw boyınsha iskerlikti finanslastırıwǵa investordı ózine ball. Sol menen birge, innovacion joybardı bazarǵa shıǵarıw processini innovacion iskerliktiń tiykarǵı basqıshı esaplanadı. Innovacion joybardı bazarǵa shıǵarıw processini bir neshe basqıshlardı óz ishine aladı:

1. Eger karxanada bir neshe joybarlar bar bolsa, onda bazarǵa kiriw ushın kommercialıq potencialǵa hám rawajlanıwǵa tayyarlıǵı joqarı bolǵan joybarları tańlaw kerek.

2. Pul qarjılarınıń júzege keltiriw. Ádette kompaniyada óz qarjıları joq yamasa jeterli emes. Bunday jaǵdayda, investordı ball kerek.

3. Joybarǵa huquqların beriw hám qatnasıwshılar arasında tarqatıw.

4. Innovacion islep shıǵarıw processine kiritiw yamasa eger kerek bolsa, keyinshelik qayta kórip shıǵıw menen jańalıq islep shıǵarıwdı shólkemlestiriw.

Innovaciyalardı islep shıǵarıwshılardıń tómendegiler kiredi:

- izzertlew institutları- házirgi waqıtta kommerciyalastırıw processiniń eń unamlı hám jedel rawajlanıp atırǵan qatnasıwshılarınan biri bolıp, júda kóp sanlı progressiv islenbeler bar. Bul jerde kommerciyalastırıw processini instituttıń ózi emes,

bálki onıń iyesi (rawajlandırıw buyırtpashısı) mámkejet, iri firmalar, jeke investorlar tárepinen ámelge asırıladı;

-kishi hám orta karxanalar, sonday aq, izertlew institutlarınan parıqlı, ğarezsiz tárizde (yáki dáldalshılar arqalı) ámelge asırılatuǵın kommerciyalastırıw processiniń tez rawajlanıp atırǵan qatnasıwshısı esapalandı;

-oylap tabıwshılar hám jeke oylap tabıwshılar toparları-tiykarınan ilimiy izertlew institutları yamasa karxanalarınan ajratılǵan jas alımlardan ibarat. Olar kóbinshe kóplegen islenbelerdi basınan keshiredi, biraq olardı bazarda qollanıw huquqına iye emes. Innovaciyalardı tutınıwshılar(investorlar) tómendegilerdi óz ishine aladı:

- mámleket qarjıları hám baǵdarlamarı

-dúnyanıń rawajlanǵan mámleketlerinde qollanıladı hám innovaciyalardı islep shıǵarıwshılardı finanslıq, informaciya hám basqa derekler menen táminlewge, sonday aq islenbelerdiń kommerciyalastırılıwına kómeklesiwge mólsherlengen;

-mámleketlik emes fondlar, grantlar hám baǵdarlamalar-mámleket xızmetleri sıyaqlı bidey xızmetlerdi usınadı;

-venchur fondları hám biznes perishteleri-investiciyalardı qaytarıw yamasa kapitaldaǵı úlesi esesine yamasa jaratılǵan jańalıqqa bolǵan huquqların beriw esesine innovaciyalardı islep shıǵarıwshılardıǵa úlken finanslıq járdem beredi;

-Iri yamasa orta firmalar-jańalıqlardı jaratıw hám ilgeriw súriw yamasa olardı óz islep shıǵarıwında járiya etiw maqsetinde olardı jaratıw hám ilgeri súriwin tolıq finanslastıradı. Innovaciyańardı islep shıǵarıwshılar hám tutınıwshıları arasında dáldalshilik wazıypasın atqaratuǵın innovacion ónimlerdi kommerciyalastırıw processiniń jáne bir qatnasıwshısın ajratıp kórsetiw múmkin-bular hár túrli brokerlik, konsalting yamasa yuridikalıq xızmetlerdi, sol menen qorgaw hám úgit-násiyatlawdı óz ishine alǵan innovaciyalardı ótkiziw, konsalting kompaniyaları, innovacion oraylar hám biznes inkubatorlar, islep shıǵarıwshılardıń intellektual múlk bazarı.

Kommerciyalastırıw processinde innovacion karxanalar ushın eń áhimiyetli orın bul kommerciyalastırıw usılım tańlaw. Hár qanday innovacion ónim ózine tánlikke iye hám belgili bir máseleni sheshiw ushın mólsherlengen, sonıń ushın karxanalar usı máselege áhimiyetli jantasıwları kerek. Búgingi kúnde,xalıq aralıq tájriybege kóre,jańalıqlardı kommerciyalastırıw úsh tiykarǵı usılı bar. Kommerciyalastırıw processinde usıldı tańlaw áhimiyetli esaplanadı. Karxana tańlawı bar: joybardı ğarezsiz ráwishte kommerciyalastırıw hám joqarıda sanap ótilgen basqıshlardan ótiw, yamasa siz licenziyanı yamasa tolıq barlıq huquqların satıwıńız múmkin. Hár bir usıl islep shıǵarıwshılardıǵa keń baǵdarlama variantların usınıs etedi. Joybardan payda alıw imkaniyatların da joybardıń ózine baylanıslı.

Eger siz úskenelerdi oylap tapqan bolsańız, onda onı satıw múmkin, eger siz menejement yamasa texnologiyalıq jańalıqlardı usınıs qılǵan bolsańız, ol jaǵdayda karxana injineriyalıq xızmetlerin kórsetiwi múmkin. Siz tekǵana ózińizdiń jańalıqlarıńız ushın licenziyanı satıwıńız yamasa ijaraga beriwińız múmkin. Usı maqsetler ushın, eger kerek bolsa, kompaniya óz xızmechisin sherigine sırların ótkiziwde járdem beriwip jiberiwi múmkin. Bazıda bir waqıttıń ózinde jańalıqlardı kommerciyalastırıwdıń bir neshe usıllarınan paydalanıw da múmkin. Usıllardıń hár biri innovacion karxanalarǵa óz islenberlerin ámelge asırıw ushın keń imkaniyatlar jaratadı. Kommerciyalastırıw processiniń barlıq basqıshlarınan ótken karxana ğarezsiz ráwishte óziniń innovacion ónimlerin bazarǵa shıǵarıwı múmkin. Eger innovacion ónim úskeneler bolsa, onda islep shıǵarıw baslanǵannan keyin karxana tekǵana onı satıwdan payda alıwı, bálki onı ijaraga alıw imkaniyatına da iye. Innovaciya islep shıǵarıw processlerin optimallastırıw menen baylanıslı bolǵan taǵdirde, kompaniya basqa kompaniyalarǵa injinerlik xızmetlerin kórsetiwi múmkin. Basqa jaqtan, innovacion karxana óz innovaciyası ushın licenziyanı satıw yamasa jańalıqlardı ijaraga alıw (franchayzing) imkaniyatına iye. Eger kerek bolsa, karxana óz xızmechisin, máselen, sherik karxanaǵa jiberiw hám sol menen islep shıǵarıw sırların ótkiziwi múmkin. Sonday aq, innovacion karxana innovaciyalarǵa bolǵan barlıq huquqların tolıq satıw hám sol iskerligi tarawın toqtatıwı yamasa oǵan huquqların saqlap qalıwı yamasa tolıq islep shıǵarıw ushın shartnama dúziw imkaniyatlarına iye.

Sońǵı jıllarda ilim-pán tarawındaǵı ústem rawajlandırıw hám mámleket tárepinen qollap-quwatlawǵa qaratılǵan bir qatar normativ-huquqıy hújjetler qabıl etiledi. Solar qatarına:

1. Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2017-jıl 7-fevraldaǵı «Ózbekstan Respublikasınıń jáne rawajlandırıw boyınsha háreketler strategiyası haqqında»ǵı 4947-sanlı pármanı;

2. Ózbekstan Respublikasınıń «Ilim-pán hám ilimiy iskerlik haqqında»ǵı 2019-jıl 29-oktyabrdegi ÓRQ-576-sanlı nızamı;

3. Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń «Ózbekstan respublikası innovacion rawajlanıw ministrigin shólkemlestiriw haqqında» 2017-jıl 29-noyabrdegi PF-5264-sanlı pármanı;

4. Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń «2019-2021-jıllarda Ózbekstan Respublikasınıń innovacion rawajlandırıw strategiyasınıń tastıyqlaw haqqında» 2018-jıl 29-sentyabrdegi PF-5544-sanlı pármanı;

5. Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń «Ózbekstan Respublikası Innovacion rawajlanıw ministrigin iskerligin shólkemlestiriw haqqında» 2017-jıl 30-noyabrdegi PQ-3416-sanlı qararı;

6. Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń «Ilimler akademiyası iskerligi, ilimiy-izertlew jumısların shólkemlestiriw, basqarıw hám finanslastırıwdı jánede jetilistiriw is-ilajları haqqında» 2017-ılı 17-fevraldağı PQ-2789-sanlı qararı;

7. Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń «Belsendi isbilermenlik hám innovacion iskerlikti rawajlandırıw ushın shart-sharayatlardı jaratıw boyınsha qosımsha is-ilajlar haqqında» 2018-jılı 5-maydağı PQ-3697-sanlı qararı;

8. Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń «Ekonomika tarmaqları hám tarawlarına innovacyalardı járiya etiw mexanizmlerin jetilistiriw boyınsha qosımsha is-ilajları haqqında» 2018-jıl 7-maydağı PQ-3698-sanlı qararı;

9. Ózbekstan Respublikası Minsitrler Keńesiniń «Ilimiy-izertlew hám innovacion iskerlikti rawajlandırıwdıń normativ-huquqıy bazasın jánede jetilistiriw is-ilajları haqqında» 2020-jıl 9-marttağı 113-sanlı qararı;

10. Ózbekstan Respublikası Minsitrler Keńesiniń «Ilim-pán hám bilimlendiriw tarawındağı mámleketlik shólkemlerdiń ilimiy, ilimiy-pedagogik hám miynet iskerligi menen shuǵıllanıwshı mámleketlik shólkemlerdiń ilimiy dárejege iye xizmechilerine qosımsha haqı tólew tártibi haqqında» 2019-jıl 24-dekabrdegi 1030-sanlı qararı

11. Ózbekstan Respublikasınıń 2019-jıl 29-okryabr «Ilim-pán hám ilimiy iskerlik haqqında»ǵı ÓRQ-576-sanlı qararı

12. Ózbekstan Respublikasınıń 2020-jıl 24-iyul «Innovacion iskerlik haqqında»ǵı ÓRQ-630-sanlı Qararı.

13. Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2020-jıl 29-oktyabrdegi «ilim-pándi 2030-jılǵa shekem rawajlandırıw konsepciyasın tastıyqlaw haqqında»ǵı PF-6097-sanlı Pármanı;

Respublikamızda imiliy izertlew hám innovacion islenbeler sapas, ónimdarlıǵı hám mápdarńılıǵın táminlew maqsetinde joqarı hám orta arnawlı bilimlendiriw ministrliǵı tárepinen jámi 49 normativ-huquqıy hújjet járiyalandı h.m bir qatar jańa hújjetler ústinde islenip atır. Bul is-háreketler, álbette taraw rawajlanıwında, ilimiy iskerlik subyektleriniń huquq hám máplerin táminlewge xızmet etedi.

Ilimiy islenbeler hám kommerciyalastırıw obyektleri. Innovacion islenbeler, mámlekettiń ilimiy-texnikalıq baǵdarlamaları, joybarları, startup-joybarların rásmiylestiriw.

Tómendegi ilimiy problemalardı sheshiw ushın maqset hám waziypalar, atqarıwshılar hám orınlaw múddetleri, derekleri hám quralların kórsetken halda júzege keltirilgen is-ilajlar kompleksi ilimiy joybar esaplanadı. Ilimiy joybarlar qoyılǵan problemanıń ilimiy yamasa texnikalıq sheshimin tabıw, nou-xau yamasa texnologiyalardı alıw yamasa xızmet túrlerin jolǵa qoyıwǵa qaratılıwı múmkin. Qoyılǵan maqset hám waziypalardan, ámelge asırıw formalarınan kelip shıǵıp,

ilimiy joybarlar tóمندegi túrlerge bólinedi: fundamental joybarlar; ámeliy joybarlar; innovacion joybarlar;

Fundamental, ámeliy hám innovacion joybarlar tańlaw tiykarında, ayırım hallarda belgilengen tártipte tańlawdan tısqarı finanslastırıladı.

Fundamental joybarlar- tábiyat, jámiyet hám insannıń dúzilisi, qalıplesiwi hám rawajlanıwına tiyisli tiykarǵı nızamlar haqqındaǵı jańa bilimler alıw, olar arasında óz-ara baylanıslılıq, sonday-aq, belgili bir iskerlik nátiyjesinde jaratılǵan obyektlerdi úyreniwge qánigelesken teoriyalıq yamasa tájriybe ótkiziwge qaratılǵan izertlewler esaplanadı. Fundamental izertlew joybarlarınń orınlanıw múddeti bes jılǵa shekem bolıwı múmkin.

Ámeliy joybarlar- ámeliy maqsetlerge erisiw hámde anıq waziypalardı sheshiw ushın, tiykarınan, jańa bilimler hám fundamental izertlewler nátiyjelerin qollawǵa baǵdarlanǵan izertlewler esaplanadı. Ámeliy joybarlarınń orınlanıw múddeti úsh jılǵa shekem bolıwı múmkin.

Innovacion joybarlar- ómelge asırıw múddeti, infrastrukturası, atqarıwshıları, finanslıq derekleri hám kólemine iye innovaciyanı jaratıw hámde islep shıǵarıwǵa baǵdarlanǵan izertlewler esaplandı. Innovacion jumıslardıń orınlanıw múddeti eki jılǵa shekem bolıwı múmkin.

Tájriybe-konstruktorlıq joybarlar- tájriybe, konstruktorlıq úlğiler, asbaplar, materiallar, buyımlar hám basqa ilimiy islenbelerdi joybarlastırıw, tayarlaw hám sınaqtan ótkeriw, rawajlandırıw menne baylanıslı joybarlar. Bul túrdegi joybarlardıń orınlanıw múddeti eki jılǵa shekem bolıwı múmkin..

Fundamental, ámeliy, innovacion hám tájriybe-konstruktorlıq joybarlar basshıları ilimiy dárejege iye bolıwları shárt. Sonday-aq, joybar basshısı bir waqıttıń ózinde eki birdey túrdegi joynarǵa ilimiy bashılıq qılıwı múmkin emes. Finanslastırıw forması hám usılına kóre joybarlar tóمندegi túrlerge bólinedi: tematikalıq, maqsetli hám baslamashı joybarlar fundamental, ámeliy hám innovacion yamasa tájriybe konstruktorlıq formada bolıwı múmkin.

Tematikalıq ilimiy-izertlew joybarları- ilimiy iskerliktiń aldınǵı baǵdarları, sonday-aq, ekonomika tarmaqları hám sociallıq tarawdıń mǵtájlikleri hám problemalarınan kelip shıqqan halda, mámleket basqarıw organları hám xojalıq birlespeleri, jergilikli mámleket hákimiyatı organlları mıtájlikleri tiykarında islep shıǵarılǵan, finanslıq kólemi kórsetilgen, tema sheńberinde alınatuǵın juwmaqlawshı ónim anıq sawlelendirilgen, turaqlı rawishte járiyalanatuǵın, tańlaw tiykarında finanslastırılatsuǵın ilimiy-izertlew joybarları esaplandı.

Maqsetli joybarlar- Ózbekstan Respublikası Prezidenti, Ózbekstan Repsublikası Oliy Majlisi hám Ministrler keńesiniń hújjetlerinde belgilengen waziypalar orınlanıwın táminlew, mámleket basqarıwı hám jergilikli mámleket organları aldında turǵan problemalardı sheshiiw maqsetilde islep shıǵıladı hám

ámelge asırıladi. Maqsetli joybarlar ilimiy-texnikalıq keńesler usınısına kóre tańlawsız finanslastırıladi.

Baslamashı joybarlar tańlawları ushın temalar qáliplestirilmeydi. Innovacion rawajlanıw ministrliǵı tárepinen járiyalanǵan usı túrdegi tańlawǵa qálegen temadaǵı aktual probelamalrıń ilimiy sheshimi hámde anıq nátiyjeleri qaratılǵan joybarlardı usınıw múmkin. Baslamashı joybarlar tańlawında bir tema sheńberinde alternativ joybardıń tańlawǵa kelip túsiwin talap etilmeydi.

Startup joybarlar- ámelge asırıw qáwipi joqarı bolǵan sharayatta jańa ónim yamasa xızmet túrin jaratıwshı innovacion islenbelerdiń qollanılıwı, kólemi hám tez ósiw páti menen parıqlanatuǵın jańa biznes joybar;

Innovacion islenbe- bar bolǵan uqsas intellektual iskerlik nátiyjelerine qaraǵanda jańa belgilerge iye bolǵan ámelde qollaw múmkin bolǵan ámeliyatta onnan paydalanǵanda úlken social-ekonomikalıq ónimdarlıqqa erisiwdi táminley alatuǵın intellektual iskerlik nátiyjesi (islep shıǵarıw, administrativlik, isbilermenlik hám basqa qásiyetlerge iye bolǵan jańa quramalı texnologiya, xızmet hám shólkemlestiriwshilik-texnikalıq sheshim)

Texnologiyalar transferi- jańa islenbelerdi ol alınatuǵın (islep shıǵarılǵan) tarawınan ámelde qollaw tarawına ótkiziwge qaratılǵan tájriyeler kompleksi.

Ilimiy-izertlew jumıslarına mámleket buyırtpası sheńberinde tematikalıq joybarlar temasın qáliplestiriw.

Tematikalıq joybarlar temaların mámleket basqarıwı, xojalıq hám jergilikli mámleket organları, ilimiy iskerlik subyektleriniń tiykarlanǵan usınısları tiykarında innovacion rawajlanıw ministrliǵı tárepinen islep shıǵıladı. Tematikalıq joybarlar temaların ministrlik sorawına tiykarlanıp yamasa erkin túrde usınıw múmkin. Usınılıp atırǵan joybar temasında tómendegiler sáwleleniwi kerek:

- Ilimiy-izertlew temasınıń aktuallıǵı, temada anıq juwmaqlawshı ónimge buyırtpa sáwlelengen bolıwı;
- Ilim hám texnologiyalar rawajlanıwı ushın ústemligi;
- Ekonomika tarmaqları, sociallıq taraw hám respublika aymaqlarınıń anıq problemaların sheshiwge qaratılǵanlıǵı;
- Joybar nátiyjesinde juwmaqlawshı ónim jaratıwdıń tiykarlanıwı;
- Islenbelerdiń básekige shıdamlılıǵı;
- Tayar ónimlerdi islep shıǵarıwǵa baǵdarlanǵanlıǵı
- Joybar nátiyjeleriniń kommerciyalastırıw imkaniyatınıń bar ekenligi;
- Joybarlardıń finanslastırıw prognozları ólshemleriniń belgilenligi.

Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń «Ilimiy hám ilimiy-texnikalıq iskerlik nátiyjelerin kommerciyalastırıw ónimdarlıǵın jetilistiriw boyınsha qosımsha is-ilajlar haqqında» 2018-jıl 14-iyuldegi PQ-3855-sanlı qararınıń 6-bántinde

«Ózbekstan Respublikası Mámleket byudjeti qarjıları esabınan finanslastırılğan fundamentlar, ámeliy hám innovacion izertlewler boyınsha mámleketlik ilimiy-texnikalıq baǵdarlamalardı orınlaw sheńberinde mekemeler tárepinen jaratılğan ilimiy hám ilimiy-texnikalıq iskerlik nátiyjeleri, mámleket ilimiy-texnikalıq joybarlar juwmaqlanǵannan hám olar belgilengen tártipte dizimnen ótkizilgennen keyin kommerciyalastırılıwı lazım, fundamental izertlewler nátiyjeleri, sonday aq, gumanitar hám sociallıq pánler tarawındaǵı joybarlar bunnan tısqarıda» dep belgilengen. Gumanitar hám sociallıq pánler tarawındaǵı joybarlardıń sociallıq áhimiyetliliǵı esapqa alınadı. Aktual problema sheshimine qaratılğan tema tómendegi forma tiykarında qalıplestiriledi.

Orınlanıwı úsh (múddeti) jılǵa mólsherlengen ámeliy (joybar túri) joybarlar tańlawı teması

Ilim tarawı jónelisi		
Ilimiy-texnikalıq joybar teması	Joybar orınlanıwınan kútilip atırǵan nátiyje	Baǵdarlamadıń jıllıq finanslastırılıw kólemi (mln. sómda)
Izertlew teması	Izertlew forması: izertlew qanday formada hám usulda ámelge asırılıwı kórsetiledi Ilimiy izertlew nátiyjeleri: izertlewdi ámelge asırılıw processinde orınlanatuǵın tiykarǵı basqıshlar izbe-izlikte kórsetiledi; juwmaқта alınǵan nátiyje yamasa ónim anıq kórsetiledi. Nátiyjelerdi sınaqtan ótkeriw: Izertlew nátiyjelerin qay tártipte hám usılda tájriybe yamasa sınaqtan ótkiziw kórsetiledi. Ilimiy nátiyjelerdi baspadan shıǵarıw: izertlew dawamında hám juwmaǵında qolǵa kiritilgen nátiyjelerdiń abroylı ilimiy	...mln. sóm Izertlewdi ámelge asırılıw ushın talap etiletin qarjı muǵdarı kórsetiledi

	jurnallarda hám Web of science hámde Scopus xalıqaralıq ilimiy maǵlıwmatlar bazalarında indekslengen jurnallarda baspadan shıǵarıw, sonday-aq, intellektual múlk obyektleri ushin alınatuǵın hújjetler kórsetiledi.	
	Jámi jıllıq:	... mln sóm

Ámeliy(innovacion) joybardıń ulıwmalıq finaslastiriw kólemi...mlrd. Sum orinlanıwi.....jılǵa moljellenen.

Bul formada joybar orinlawdıń dáslepki jili ushıntalap etiletuǵın qarjı muǵdari anıq esaplarǵa tiykarlangan halda kórsetiliw talap qilinadi. Ózbekstan Respublikasi Prizidentiniń parmanlarına tiykarlanıp is haqı hám oǵan teńlestirilgen tólewler asirilǵanda joybardıń keying jıllardaǵı qarjılandiriw kólemine ózgeris kiritiledi. Joybar temasi qalıplestirilgen soń, shólkemniń ilimiy keńesinde analizlenip, joqari shólkem- ministrlik, keńeske usiniladi. Joqari shólkem temalardi kórip shıǵadi, innovacion rawalaniw ministrliğine rasmiy xat arqali jiberedi. Innovacion rawajlanıw ministrliği tárepinen tematik joybar temaların online qabıllaw ushin electron platform iske túsirilgen. Buniń ushin ministrliktińwww.mininnovation.uz rásmiy web saytındaǵı “tanlawlar” bolimde “tema jiberiw” interaktiv xızmetinen paydalaniladi. Ekonomikaniń real sektorına qarasli iri islep shıǵariw karxanalari yaki tarmaqlardıń ilimiy sheshimin kútip atırǵan problemalari h’am mutájlikleri boyınsha usinislari twridan-tuwri ministrlikke kórip shıǵiw ushin usiniliwi múmkin. Bunda ilimiy joybarlar nátiyeleriniń tutiniwshisi hám ámeliyatqa engiziwshisi usi karxana yaki tarmaq bolıwi kerek. Ministrlik 30 kún dawamında kelip túsken temalar dizimin qalıplestiredi hám úyrenip shıǵadi. Temalardi uyreniw procesinde ayrim hallarda, ekonomika tarmaqlari hám sociallıq taraw qánigeleri, shet el ekspertleri hám tartiliwi múmkin. Usinis etilip atırǵan tematikalıq joybarlar temalari **ózbek hám rus tillerinde gramatikalıq hám sózlik qátelersiz** beriliwi kerek.

Tematikalıq joybar temasin qalıplestiriwge qoyilatuǵın talaplardi tómendegi misallarda keltirim múmkin.

Aytayıq, alımlar tárepinen shártli ráwishte “kolba”ni islep shıǵariw texnologiyasi islep shıǵiw baslamasi bildirildi. Usi kunge shekem “kolba” islep shıǵariw boyınsha onlaǵan ilimiy joybarlar turli mamleketlerde islengen. Qasi biri uzınraq, jáne biri domalaq, basqasi qizil, variantların islep shıqqan. Yaǵniy mazmun ózgermegen, jańa onim dóretilmegen, tek oniń formasi hám reńl ózgeris kiritilgen.

Bugungi talap bolsa juwmaqta aniq nátiye sinbaytuǵın jańa bolba túrin jaratiw texnologiyasi bolıwi kerek. Izertlew juwmaqında kolba qatti denege taslap kórilgeninde sinbawı kerek- bul tema sheńberinde mamleket buyırtpasına talap. Demek tematik joybar temasin “Sinbaytuǵın kolba texnologiyasin jaratiw” fromasında aniq qoyiw, soǵan mas rawishte waziypalar belgilew hám izertlew juwmaqında sonday kolbani buyırtpashiǵa usiniw kerek.

Tóemde tematikalıq joybar teması mámleket buyırtpasına kiritiw ushın joqarı turıwshı shólkemlerdiń jollanba xatı, shólkemniń ilimiy keńesi bayannamasınan kóshirme hámde usınılıp atırǵan temadan úlgi berilgen. Qosımshada keltirilgen.

Бажарилиши уч йилга мўлжалланган амалий лойихалар танлови мавзуси

“Биология фанлари” йўналиши бўйича			
№	Амалий лойиха мавзуси	Лойиха бажарилишидан қўтилаётган натижа	Лойиханинг йиллик молиялаштириш ҳажми
1	2	3	4
	Соя (<i>Glycine max (L.) Merrill</i>) ўсимлигининг махсулдорлигини ва тупроқ унумдорлигини ошириш учун микроб биотехнологиясини ишлаб чиқиш.	Тадқиқот шакли: соянинг хосилдорлигини ошириш учун ўсимлик илдиз системасида <i>Bradyrhizobium japonicum</i> бактериялари асосида молекуляр азотни фаол ўзлаштирувчи туганаклар хосил қилиш ва тупроқни биологик азот билан бойитиш учун кенг таъсирга эга бўлган биопрепаратни қўллаш. Илмий-тадқиқот натижалари: - вегетацион ва дала тажрибаларда дуккакли-ризобиал симбиоз жараёнлари аниқланади (азотфиксация, спецификлиги, вирулентлиги) ҳамда фаол <i>Bradyrhizobium japonicum</i> туганак бактерияларнинг штаммлари танлаб олинади ва ушбу штаммларнинг турли соя навларида туганаклар хосил қилиш жараёнлари ўрганилади; - самарадор туганак бактерияларнинг ўстириш шароитлари оптималлаштирилади; - дала тажрибаларида соя навларини фаол <i>B. japonicum</i> маҳаллий штаммлари асосида яратилган биопрепарат билан ишлов бериш усулларини такомиллаштириш натижасида соянинг ўсиши-ривожланиши ва хосилдорлиги оширилади; - соя етиштириладиган тупроқларнинг агро-кимёвий ва агрофизикавий хоссалари ўрганилади ва ўсимликларга ишлов бериш агротехникалари ишлаб чиқилади. Олинган натижаларини синовдан ўтказиш: Соя ўсимлигининг хосилдорлигини ошириш учун <i>B. japonicum</i> маҳаллий штаммлари асосидаги кенг таъсирга эга бўлган биопрепарат соя етиштиришга ихтисослаштирилган фермер ҳўжаликларида дала- тажриба синовлари ўтказилади ва амалиётга жорий этилади. Илмий натижаларини чоп этиш: Тадқиқот натижаларига интеллектуал мулк объектлари учун тегишли ҳужжатлар олинади. Нуфузли илмий журналларда ва Web of Science ҳамда Scopus маълумотлар базасида индексацияланган журналларда илмий мақолалар чоп этилади.	1,0 млрд сўм
Жами йиллик:			1,0 млрд сўм

*Амалий лойиханинг умумий молиялаштириш ҳажми 3,0 млрд. сўм ва бажарилиш муддати уч йилга мўлжалланган.

ТАՆЛАВ TEMALARIN QÁLIPILESTIRIWDE JOL QOYILATUǴIN TIYKARǴI KEMSHILIKLER

Ilimiy-izertlew jumislarınıń sapası hám ónimdarlıǵı, álbette, temanıń qanday formalarda hámde maqset hám waziypalarınıń durıs hám anıq beglileniwine baylanıslı. Biraq, ilim-pán tarawı aldınǵı áhimiyetli waziypa milliy ekonomikamızdı hámde maqset hám waziypalardıń durıs hám anıq belgilengenligine baylanıslı. Biraq, ilim-pán tarawı aldındaǵı áhimiyetli waziypa milliy ekonomikamızdı texnologiyalıq hám innovacion táretpen modernizaciyalaw processlerin tolıq táminlewshi, sapalı hám básikeyles izertlew hámde islenbelerdi qalıplestiriw esaplanadı.

Ózbekistan Respublikası Prezidentimizdiń 2018-jıl 18-iyuldaǵı PQ-3855-sanlı qararına muwapıq, ilimiy iskerlikke baylanıslı mámleketlik baǵdarlama tiykarında orınıńǵan ámeliy hám innovacion izertlewshiler nátiyjeleri olar juwmaqlangannan soń tolıq kommerciyalastırılıwı shárt ekenliginen kelip shıqqan halda, joybar temasında kútilip atırǵan nátiyje yamasa ónim anıq kórsetiliwi shárt. Yaǵnıy belgili bir problema yamasa onıń sheshimin «jetilistiriw», «jedellestiriw», «úyreniw», «izertlew», «járiyalaw», «optimallastırıw», «metodların islep shıǵıw», «.. juwmaqlar», «...mexanizmleri», «...qásiyetleri»n úyreniw, «sózlik yamasa qollanba islep shıǵarıw»ǵa arnalǵan temalar ámeliy hám innovacion joybarlarǵa arnalǵan temalar ámeliy hám innovacion joybarlarǵa qoyılǵan házirgi kún talaplarına juwap bermeydi hám qabıl etilmewine sebep boladı.

Tematikalıq joybar teması anıq texnologiya jaratıw yamasa islep shıǵarıw, jańa túr, túp, prototip, model yamasa xizmettiń jańa awladı yamasa túrin jaratıw, zamanagóy málimleme texnologiyaları tiykarında qollanbalar yamasa sabaqlıqlar, elektron virtual portal, mobil yamasa xizmetler platformasın jaratıwǵa baǵdarlangan bolıwı kerek.

Tematikalıq joybarlar tańlawın járiyalaw tómendegi basqıshlardı óz ishine aladı:

1. Ministrlik hám mekemeler tárepinen usınılıp atırǵan joybarlardı qabıl etedi.
2. Temalar ornatılǵan tártipte maǵlıwmatlar bazasına kirgiziledi hám ilim jónelisleri boyınsha tiyisli basqarmalarǵa jóneltiriledi.
3. Tiyisli basqarmalar usınısların úyrenip shıǵadı hám ekspertizadan ótkizedi. (1-qosımsha). Ekspertiza processinde tómendegi tárepler itibarǵa alınadı:
  - qolǵa kirgiziliwi rejelestirilip atırǵan juwmaqlawshı nátiyje (ónimler, islenbeler, texnologiya) nıń anıqlaması;
  - zárúrliktiń bar ekenligi haqqında salıstırmalıq kórsetkishler;
  - shet el analoglarınan salıstırmalı ústemlikti kórsetiwshi indikatorlar;
  - usınılıp atırǵan tema sheńberinde aldın islengen fundamental, ámeliy hám innovacion joybarlardıń bar ekenligi;
  - eger tematikalıq joybar temasın ózgertiwge zárúrlik bolsa, basqarma tárepinen usınıs etilgen tema.

4. Unamli juwmaq berilgen tematikalıq temalar joybarları tańlawda járiyalaw ushın tayarlanadı (zárúr hallarda usınıtı qayta islep shıǵıw processine usınıs beriwshiler jalp etiliwi múmkin). Unamsız jumaq berilgen tematikalıq temalar boyınsha usınıs kirgizilgen ministrlik hám mekemelerge tiykarlangan juwap xatları jiberiledi.

5. Tiyisli basqarmalar tárepinen eksertizadan ótkerilgen temalar ilim hám ilimiy –texnikalıq izertlewlerdi rawajlandırıw basqarması tárepinen ulıwmalastırılǵan halda kórip shıǵıw (eksportizadan ótkeriw) nátiyjeleri boyınsha juwmaq beriledi (ekinshi qosımsha)

6. Eksportiza nátiyjelerine kóre unamli bahalangán tańlaw járiyanıwı esabınan sheshiwshi juwmaq beriw ushın innovacion rawajlandırıw ministriligine kirgiziledi.

7. Innovacion rawajlandırıw ministri temanı usınıs etiw, qayta islew yamasa biykarlaw boyınsha sheshiwshi juwmaq beredi (3-qosımsha).

8. Unamli bahalangán aldın orınlanbaǵan, ekspertler tárepinen aktual, anıq ónim yamasa nátiyjege qaralǵan, kommerciyalastırıw imkaniyatı yamasa, sociallıq áhimiyeti joqarı dep bahalangán temalar boyınsha ministr buyırǵı tiykarında tańlaw járiya etiledi.

Tańlaw járiyalanıwı mininnovation.uz web-saytında yamasa basqa ǵalaba xabar qurallarında jaylastırıladı. Tańlawda joybarları qalıplestiriw, dizimnin ótkeriw hám tapsırıw tártibi, múddeti hám talapları kórsetiledi.

Joybar talapların qalıplestiriw.

Joybardıń tańlawda utıp shıǵıwı hám finanslastırılıwı, álbette, onıń qay dárejede qalıplestirilgenligine, ilimiy-texnikalıq potencialı hám qurılıp atırǵannátiyjelerdiń qay dárejede tiykanıp berilgenligine baylanıslı. Fundamental joybarlardı qalıplestiriwde tómendegi talaplarǵa boysınıw kerek:tábiyat, jámiyet, insan, sana hám jasalma ráwishte jaratılǵan obyektkerdiń dúzilisi, iskerligi hám rawajlanıwınıń tiykarǵı nızamlıqların ashıwǵa qaratılǵan jańa bilimlerde iyelew;

Ilim-pándiń belgili tarawındaǵı izertlewler nátiyjelerin teoriyalar, túsiniqler, metodologiyalar, usıllar, usınıslar formasında, qollaw maqsetinde engiziw, ilim-pán teoriyası hám metodologiyasın bayıtıw, keleshekte orınlanatuǵın ámeliy izertlewler hámde olardı ámeliy qollawǵa qaratılǵan innovaciyları ushın tiykar retinde xızmet etedi. Tańlawǵa usınılıp atırǵan fundamental izertlewler joybarları tómendegi talaplarǵa juwap beriw kerek:

Joybar qatnasıwshıları qoyılatuǵın talaplar:

Joybar basshısı tárepinen aqırǵı úsh jıl dawamında joybar teması jónelislerinde Web of Science yamasa Scopus xalıq arańıq ilimiy-teoriyalıq bazalarǵa kiritilgen jurnallarda keminde 1 maqala baspadan shıǵarılǵan hám Xirsh indeksi 3 ten joqarı bolıwı (ilimiy maqalanıń nusqası qosımsha qılınıwı kerek); joybardıń qospa basshısı arnawlı shet el universitet hám ilimiy oraylarında (Aqırǵı úsh jıldı Times Higher

Education World University Rankings boyınsha top-1000 lıqqa kirgizilgen universitetlerde) iskerlik kórsetip atırǵan hám joybar teması baǵdarında áhimiyetli nátiyelerge erisken (ilimiy mektep jaratqan), Xirsh indeksi 5 hám onnan joqarı bolǵan jetekshi alım (sol qatarı, jerles alım) bolıwı (joybar qospa basshısı haqqında maǵlıwmatlar, onıń razılıq xat hám áhimiyetli ilimiy nátiyeleri qosımsha qılınıwı kerek), joybar sheńberinde atqarıwshı izertlewdiń tiykarǵı shtatındaǵı xizmechiler quramınan kirgizilgen atqarıwshılardan keminde birewi filosofiya doktorı (Phd) yamasa ilim doktorı (Dsc) ilimiy dárejesin alıwı boyınsha dissetaciyasın tayarlaw hám qorǵaw rejesiniń bar ekenligi; joybar ilimiy toparınıń ortasha jası 45 jastan aspawı lazım (ortasha jas atqarıwshılar jasınıń arifmetikalıq ortasha qatnası retinde esaplanadı);

Joybar basshınıń bir waqıttıń ózinde basqa fundamental joybarǵa basshılıq ete almaslıǵı;

Joybar sheńberinde ilimiy laboratoriyanı zamanagóy ásbap-úskeneler menen úskeneleniwi boyınsha anıq rejeniń bar ekenligi (joybarǵa qosımsha qılınıwı kerek)

Joybar qatnasıwshılarınıń tarawdaǵı abroylı xalıq aralıq konferenciyalarda lektor retinde qatnasıwı boyınsha anıq rejeniń bar ekenligi (joybarǵa qosımsha qılıwı kerek); joybar qatnasıwshılarınıń tiyisiligi boyınsha dúnyadaǵı abroylı ilimiy jámiyetler menen baylanıslarınıń bar ekenligi hám koncerciyumlarda belsendi aktiv qatnasıwı haqqında tiykarlanǵan maǵlıwmatlardıń qosımsha qılınıwı; izertlew boyınsha zárúrli ilimiy potencial hám ilimiy maǵlıwmatlardıń bar ekenligi (joqarı qánigelikke iye alımlar toparı, sońǵı bes jıl ishinde baspadan shıǵarılǵan ilimiy baspalardıń sanı hám sapası, patentlerdiń bar ekenligi, jetekshi milliy hám shet ellik ilimiy oraylar menen sherikliktiń bar ekenligi hám basqalar); joybar qatnasıwshıları ishinde 35 jasqa shekem bolǵan jas alımlardıń bar ekenligi, olardıń sanı hám sapa qásiyetleri, zárúr materiallıq-texnikalıq bazadan (binalar, úskeneler inventarlar, maǵlıwmatlar bazası, axborot resursları hám basqalar) paydalanıw imkaniyatı.

Fundamental joybarlardı ámelge asırıw mǵddetlerin ilim baǵdarları kesiminde tómendegi múddetlerge muwapıq formalandıırıw usınıs etiledi.

a) Tómendegi pán baǵdarları boyınsha ámelge asırılatuǵın fundamental joybarlardı 3 jıl múddetke (2021-2023-jıllar) mólsherlep qalıplestiriw hám ámelge asırıw usınıs etiledi: tariyx hám sociallıq-gumanitar pánler; filologiya, psixologiya hám pedagogika pánleri; ekonomikalıq hám huquqiy pánler; informatika, axborot-kommunikaciya texnologiyaları;

b) Tómendegi ilim baǵdarları boyınsha ámelge asırılatuǵın fundamental joybarlardı 4 jıl múddetke (2021-2024-jıllar) mólsherlep qalıplestiriw hám ámelge asırıwdı usınıs etedi: arxealogiya ilimleri, awıl xojalıǵı, veterenariya hám qorshaǵan ortalıqtı qorpaw, arxitektura, qurılıs, dizayn hám qalasazlıq, toǵay xojalıǵı, jer haqqındaǵı ilimler;

Tómendegi ilim baǵdarları boyınsha ámelge asırılatusın fundamental joybarlardı 5 jıl múddetke (2021-2025-jıllar) mólsherlep qáliplestiriw hám ámelge asırıwdı usınıs etedi: matematika, fizika, mexanika ilimleri, tábiyiy pánler, farmakologiya hám farmacevtika, ximiya ilimleri, ximiyalıq texnologiyalar hám nanotexnologiyalar, biologiya, biotexnologiya, ekologiya ilimleri.

Fundamental joybarlardı ámelge asırıw dáwiri belgilengen bes jılǵa shekem bolǵan múddet sheńberinde uzaytırılǵan (yamasa uzaytırılǵan) xalatta onıń kelesi (uzaytırılǵan hám yamasa uzaytırılǵan) dáwirde ilimiy izertlewlerdi ámelge asırılıwdan kútilip atırǵan nátiyjeleri tiykarlap berilgen hám atqarıwshı shólkemilimiy keńesleriniń qararına tiykarlangan bolsa, joybar múddetin belgilew máselesi Ilimiy rawajlanıw ministrliǵı (Buyirtpashi) tárepinen kórip shıǵılıwı múmkin.

Ámeliy rejeler tómendegi talaplarǵa juwap beriwi lazim:

-islep shıǵarıw hám yamasa sociallıq, sonday-aq, ekanomikaniń basqa tarmaqlarında jańa konstrukciyalar, materiallar, usıllar, xızmetlerdi jaratıw yamasa barların rawajlandırıwǵa xızmet qılıw;

-Ekanomikaniń real sektorin rawajlandırıwǵa kómekestiriw, islep shıǵarıw tarawında energiya hám resurslardı tejewdi táminlew, milliy ekanomika subyektlerin mútájliklerinen kelip shıqqan halda, isep shıǵarılıp atırılǵan ónimniń innovacion quramı hám qosımsha qunın asırıw;

-Joqari texnologiyalı ónimler úlgilerin tayarlaw hám yamasa islenbelerdiń texnik hám texnologik sınavları nátiyjeleri hám yamasa alınǵan ilimiy-texnik nátiyjeni ekanomikaniń real sectorına endiriw;

-Ilimiy-texnik ónimler hám oǵan ilimiy-texnik hújjetler toplanın, sol tiykardan, planlastiriw hújjetlerin hám yamasa texnologik hújjetlerdi tastaqlaw, laboratoriya qaǵıydalari hám texnik shártler hám pasportlar, sonday-aq , islep shıǵarıwdı shólkemlestiriw ushin zárúr bolǵan basqa hújjetler toplanın islep shıǵıw.

Innovaciya jumislari tómendegi talaplarǵa juwap beriwi zárúr: aldi menen orınlangan fundamental hám ámeliy izertlewler tiykarında jergilikli shiyki zatlardan paydalanǵan halda, import ornin basıwshi, eksportqa mólsherlengen jańa ónim hám texnologiyalardi jaratıw, barların sapa tárepten rawajlandiriw, bahani páseytiw, miynet bazarında jańa is orınların jaratıw; keyinsheli olardan ámeliyatta paydalanıw maqsetinde ámelge asırılatusın konstruktorlıq, tájriybe úlgileri, ásbaplar, materiallar, buyımlar hám basqa ilimiy islenbelerdi rejelestiriw, tayarlaw hám sinawdan ótkeriw, rawajlandiriw menen baylanisli tájriybe konstruktorlıq islerdi orınlaw; joqari texnologiyaǵa tiykarlangan ónimler úlgileri yamasa prototiplerin jaratıw yamasa tájriybe laboratoriya texnologiyasin islep shıǵıw, ilmiy kólemlı ónimdi islep shıǵarıwǵa tayarlaw, ekanomika tarmaqlari hám sociallıq tarawda

qollaw ushin jańa túrdegi xizmetlerdiń tájriybe-sinawin ótkeriw (sawliqti-saqlaw, bank-finanis sektori hám basqalar).

Ilimiy rejelerdi qalıplestirwde ilmiy topardiń dárejesi hám atqariwshilardiń ortasha jasi 45 jastan aspawina itibar qatiw kerek. Ortasha jas sipatında atqariwshilar uliwmalıq jasiniń arifmetik ortasha kórsetkishi alinadi. Akademik hárekecheńlik hám ilimiy birge islesiwdi rawjlandiriw ushin rejege 45 jasqa shekem bolǵan jas alimlardiń respublikadaǵı yamasa shet eldegi ilimiy hám bilimlendiriw oraylarına qisqa múddetli xizmet saparlari kiritilwi múmkin. Bunday xizmet sapariniń maqseti plan mazmuni hám calendar is rejesine muwapiq bolıwi lazim.

Ameliy innovacion hám tájriybe-konstruktorliq planlardi ámelge asiriwda sanaat yamasa tarmaq tárepinen birgelikte finanslastiriwǵa qizigiw bolǵan jaǵdayda, plan talapnamalarına sanaat yamasa tarmaq sherigi haqqındaǵı maǵlumat hám oniń finansliq qatnasi (birge islesiwdegi finanslastiriw) kólemi hám túrlerin tastiqlawshi hújjetler ilawa qiliniwi kerek. Bárshe túrdegi planlarda jaslardi ilimiy iskerlikke ball maqsetinde atqariwshilar quramina ilmiy stajyur lawazimi kiritiliwi zárúr. Baǵdarlamani toliq yamasa bir bólegin ámelge asiriw ushin shet ellik alimlar, shet ellik ilimiy shólkemler menen sheriklikte isleytuǵın qánigeler, bilimlendiriw mekemeleri, shólkemler hám isbilermenlik subyektlerin ball múmkin. Plan titul beti, atqariwshi shólkem hám plan basshisi tárepinen qol qoyilip, tastiqlanatuǵın 6 formadan quraladi. (4-ilova)

Joybardıń titul betin tayarlawǵa qoyiatuǵın talaplar:

Titul betinde atqariwshi shólkemniń yuredik ati aniq kórsetiliwi, oniń basshisi tárepinen qol qoyiliwi hám shólkem pechati menen tastiqlaniwi kerek; wázirlik tárepinen belgilengen pán baǵdari aniq jaziliwi, ilimiy basshiniń ati, familiyasi, ákesiniń ati passport maǵlumatlarına toliq mas keliwi, atqariwshi shólkem hám plan basshilariniń mánzili, baylanis ushin telefon nomeri, electron mánzili kórsetiliwi lazim; plan tai, túri (ámeliy, innovacion, fundamental, tájriybe-konstruktorliq) aniq kórsetiliwi kerek; joybardıń orinlanıw múddeti aldin sanaq sanda 2 jil, 3 jil tárzinde; soń jillar boyınsha kórsetiledi; joybardıń uliwmalıq hám bir jilliq finanslastiriw kólemi óz aldına kórsetiledi. Joybardıń titul betinde kórsetilgen uliwmalıq summa muǵdari 1- hám 5 – formadaǵı summa muǵdari menen birdey bolıwi shárt. Kórsetilgen sanlardiń hár túrli kórsetiliwi joybardıń texnik ekspertiza waqtında tańawdan shetlestiriliwine sebep boladi.

Joybardıń 1-formasi tómendegi talaplar tiykarında qalıplestiriledi:

1.1-bándte talap etilgen annotaciya ózbek hám rus tillerinde kólemi 1,5 betten aspaǵan halda beriledi. Onday joybardıń ilimiy jańalıǵı, qoyılǵan ilimiy mashqalalardi sheshiwdiń aktuallıǵı ashıp beriledi;

1.2-bándte kútilip atirilǵan nátiyjeler hám olardiń áhimiyeti, jańa kútilgen nátiyjeler hámde olardiń ilimiy hám socialiq áhimiyetke iyeligi, rejelestirilgen

nátiyjelerdiń jahan kólemindegi izertlew nátiyjelerine sáykesligi, planda rejelestirilgen nátiyjelerdiń ekanomikalıq hám sociallıq tarawlarda ámeliyatqa endiriw imkaniyatlari rus hám ózbek tillerinde beriledi.

Rus hám ózbek tilinde berilgen tekstlerdiń mazmuni bobasi birdey boliwi shárt.

Joybardıń 2 ham 2 a formalarındaǵı maǵlumatlar atqariwshilar dárejesin aniqlaw hám ilimiy topardıń izertlewdi ámelge asiriw imkaniyatlarin duris bahalawda áhimiyyetli ról oynaydi. Plan basshisi qatnasiwshilardıń ilimiy isler dizimi (axirǵı 3 jil dawamındaǵı baspalar tómendegi xronologik tártipte keltirilip, dawamli izbe-izlikte nomerlenedi; monografiya; patent; ilimiy maqala; ilimiy toplamlar hám basqa baspa isleri)

3.4-formaǵa qatań boysınǵan halda rásmiylestirilip, avtor, ilimiy xatker tárepinen qol qoyiladi hám shólkem móri menen tastiqlanadi. Joybardıń 3-formasi atqariwshi shólkemge tiyisli bolip, soralǵan maǵlumatlar aniq beriliwi kerek. Joybardıń 4-formasında tómendegiler aniq kórsetiliw lazim: planda sheshiletuǵın ilimiy problemalar; qoyınǵan problemani sheshiwdiń ilimiy áhimiyyeti hám aktuallıǵı ; planda sheshiletuǵın problemaniń kólemi hám quramalılıǵı, problemani sheshiwge xizmet qilatuǵın aniq wazipalar. Joybardıń mámleket ekanomikalıq ósiwi hám sociallıq rawajlanıwin táminleytuǵın ilimiy hám texnologik qorlardı qalıplestiriw menen baylanisliligi; izertlewdiń ilimiy jańalıǵı, qoyılǵan wazipani sheshiw hám rejelestirilgen nátiyjelerdi aliw imkaniyatlari; izertlewge qoyılǵan problemaniń úyreniliw jaǵdayi, jahan ilim-pándeги ilimiy izertlew baǵdarlari hám ilimiy básiwshiler haqqında maǵumat; keminde eki bet kóleminde usinilip atirilǵan usil hám jantasiwlar, plan orinlanıwiniń pútin dáwri ushin uliwmalıq is rejesi hám kútilip atirilǵan nátiyjeler; rejeni ámelge asiriw nátiyjesinde islep shigiliwi yamasa jaratiliw rejelestirilgen jańa ónim (Tovar, texnologiya, xizmet) ler, jańa texnologiyalardi jaratiw yamasa qollanilip atirilǵan texnologiyalardi rawajlandiriw hámde maǵlumat; ilimiy topar tárepinen plan temasi boyınsha bar bolǵan ilimiy qorlar (aldin alınǵan nátiyjeler, islep shigirilǵan dástúrler hám usillar kórsetiledi) ; Baǵdarlamani ámelge asiriw ushin ilimiy toparda bar bolǵan úskúneler, materiallar, informaciya hám basqa derekler dizimi (tiykarinan, Baǵdarlamani ámelge asiriw ushin olardan paydalanıw zárúrligi kórsetiledi);

Baǵdarlamani ámelge asiriwdiń birinshi jilinan is reje (plan boyınsha rejelestirilgen xizmet saparlari (ekspediciya) ni óz ishine alaǵan halda) ;

Ilimiy topardaǵı hár bir qatnasiwshi (tiykarinan, plan basshisi) niń Baǵdarlamani ámelge asiriwdiń birinshi jilındaǵı is mazmuni;

Grand summasi esabınan Baǵdarlamani ámelge asiriw ushin satıp aliniwi rejelestirilgen ásbap-úskeneler, materiallar, informaciya hám basqa derekler (Baǵdarlamani ámelge asiriw ushin olardan paydalanıw zárúryati tiykarlap beriledi).

Joybardıń 5-forması finanslıq qarejetler smetası bolıp, onı qalıplestiriwde tómenдеgi táreplerdi ayırıqsha itibarǵa alıw kerek:

Ilimiy topar quramıq hám hár bir lawazımǵa talaplar klassifikaciyası menen; joybar qarjılarınıń ilimiy-izertlew joybarın ámelge asırıw ushın zárúr bolǵan materiallıq-texikalıq resurs bazasın (binalar, úskeneler, inventarlar, baǵdarlamalıq táminat, maǵlıwmatlar bazası, maǵlıwmatlar derekleri hám basqalar) qalıplestiriwge baǵdarlanǵan (keminde 40% muǵdarında); ilimiy topar ushın jaratıp berilgen shart-sharayatlar bar ekenligin kórsetiwshi maǵlıwmatlar; qárejetler baǵdarları kórsetilgen, zárǵr finanslastırıw kólemi sáwlelengen finanslıq reje hám esap-kitaplar.

Joybardıń 5-formasında onıń ulıwma finanslıq kólemi, ayırıqsha kestelerde rawajlandırılıp atırǵan hárejetler hám olardıń jıllar kesiminde bólistiriliwi kórsetiledi. Ámeliy hám innovacion joybarlardı ámelge asırıwda sanaat yamasa, tarmaqtárepinen sheriklikte finansastırıwǵa qızıǵıw bolǵan táǵdırde, joybar talapnamalarına sanaat yamasa tarmaq sherigi haqqındaǵı maǵlıwmat hám onıń finanslıq qatnası (shariklikte qarjılandırıw) kólemi hám túrlerin tastıyqlawshı hújjetler qosımsha qılınıwı kerek. Jaslardı ilimiy iskerlikke ball, sonday-aq, ilimiy izleniwshiler institutın rawajlandırıw ushın ilimiy-izertlew joybarların ámelge asırıw ushın ilimiy-izertlew toparına ilimiy stajyor lawazımı kirgiziliwi kerek. Joybardı tekst A4 formatındaǵı standart qaǵazǵa qaǵıyda túrinde 1,15 qatar aralıǵında jazıladı. Hár bir bet joqarıdan páske 2 sm, shepten 3 sm, ońnan 1,5 sm shetki táreplerge iye;

Sóz bası 1,27 sm ǵa teń bir túrde bolıwı kerek. Tekstti basıp shıǵarıwda Times new roman 14 ólshemli shriftta, Microsoft Word teks redaktorınan paydalanıw usınıs etiledi. Betler titul betinen baslap aqırǵı betke shekem izbe-izlikte nomerlenedi. Bettiń tártip nomeri 2den baslap jazıladı. Titul betine 1 nomeri qoyılmaydı.

Joybardıń talap qılınǵan hújjetleri hám basqa quram bólekleriniń hár biri jańa betten rásmiylestiriledi. Joybar basshısı hám qatnasıwshılarınıń ólshemlerinde talap qılınǵan ilimiy jumısları dizimi (aqırǵı 3 jıl dawamındaǵı baslımlar tómenдеgi xronologiyalıq tártipte keltirilip, izbe-izlikte nomerlenedi: monografiya, patent, ilimiy maqala, ilimiy toplamlar hám basqalar)

3.4-formaǵa qátıy boysınılǵan halda rásmiylestiriledi hám avtor ilimiy xatker tárepinen imzalandı hámde shólkem móri menen tastıyqlanadı. Joybar tayarlanıp bolǵan soń, atqarıwshı shólkemler ilimiy (ilimiy-texnikalıq) keńeslerde diskussiya qılınadı. Ilimiy keńes tárepinen bildirilgen usınıs hám pikirler tiykarında joybar qayta isleniwi múmkin. Joybarǵa keńes bayannamasınan kóshirme qosımsha qılınadı. Joybar tolıq qalıplestirilgennen soń, fan-portal.uz sistemasınan dizimnen ótkiziledi hám identifikaciya nomeri alınadı. fan-portal.uz elektron sistemasında

dizimnen ótkerilmegen, belgilengen múddetten keshigip tapsırılğan joybarlar qabıl etilmeydi. «Fan» elektron sisiteması joybarlar tańlawların járiyalaw, mámlekette ilimiy iskerlik alıp barıp atırğan alımlar reestrin jaratıw, tańlawlarǵa arza tapsırıw joybarlar ekspertızası hám monitoringdi elektron tárizde ámelge asırıw imkanın beredi. Joybar talapnaması fan-portal.uz elektron sisteması arqalı dizimnen ótkiziw tártibi. Internet tarmaǵı arqalı fan-portal.uz elektron sistema mánziline kirgiziledi. Sonıńday, sistemapa tańlaw daǵazasındaǵı silteme arqalı da kiriw múmkin. Menyudaǵı kiriw siltemesi ústine basıladı. Eger joybar basshısı áweli de ilimiy joybarlar tańlawında qatnasıp, elektron dizimnen ótken bolsa, STIR nomerin hám parolin kirgizip, kursivti «jiberiw» sózi ústine basqan halda náwbettegi betke ótiw múmkin.

Bosh sahifa Loyihalar Tanlov Ulanish Vazirlik haqida **Kirish** uz

Yangiliklar

9/27/18
Davlat ilmiy-tehnik dasturlari doirasida bajariishi 2019-2020 yillarga muljalلانган инновацион ишланмалар ҳамда долзарб тематик тадқиқотлар танлови
Tanlov mavzulari, tanlovni ўtkaziш билан bogliқ tartib va талаблар билан vazirlikning rasmiy veb-sahifasi
batafsil »

1/5/19
Davlat ilmiy-tehnik dasturlari doirasida bajariishi 2019-2021 yillarga muljalلانган амалий илмий-техник лойиҳалар танлови
Tanlov mavzulari, tanlovni ўtkaziш билан bogliқ tartib va талаблар билан vazirlikning rasmiy veb-sahifasi
batafsil »

10/4/18
Агар логин ва паролни унутган бўлсангиз
Tizimga birinchi марта киришда логин ва пароль сифатида ўз ИНН (солиқ тўловчининг индивидуал номери) гизни ишлатинг.
Масалан:

Olimlar uchun qo'llanma

Foydalanuvchi uchun kўplanna
Ekspertlar uchun metodik kўplanna

Qayta aloqa

Tashkilotni qo'shish so'rovi

Активация Windows
Windows неактивирован. Windows неактивирован. Windows неактивирован.

mininnovation.uz/uz/competitions/1858

4 март, 2020
Беларусда ёш олимларнинг қисқа мuddатли илмий стажировкалари...

Танлов шартлари.

Лойиҳа ижрочиларининг таркиби фақатгина хотин-қизлардан иборат бўлиши, илмий жамоанинг ўртача ёши 45 ёшдан ошмаслиги, шунингдек илмий жамоода ёш олимлар, иқтидорли талаба-магистрлар иштирок этиши лозим.

Танловда Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси, Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги, Соғлиқни сақлаш вазирлиги, Халқ таълими вазирлиги тизимидаги илмий-тадқиқот ва олий таълим муассасаларида ҳамда илмий фаолият билан шуғулланувчи бошқа ташилотларда фаолият юритаётган хотин-қизлар иштирок этишлари мумкин.

Лойиҳа раҳбари тегишли тартибдаги илмий даражага эга бўлиши, сўнгги 5 йил ичида илм-фаннинг тегишли соҳасида фаол илмий фаолият олиб бораётган ҳамда охириги 3 йил давомида Web of Science ҳамда Scopus халқаро илмий базаларида камид битта илмий мақола чоп этган бўлиши шарт.

Лойиҳа раҳбари бир вақтнинг ўзида бир турдаги иккита лойиҳага раҳбар бўлишига рухсат этилмайди.

Тақдим этилган лойиҳалар www.fan-portal.uz веб-сўҳба орқали электрон рўйхатдан ўтказилиши шарт. Электрон рўйхатдан ўтмаган шунингдек лойиҳа раҳбарининг охириги 3 йил давомида Web of Science ҳамда Scopus халқаро илмий базаларида чоп этилган камид битта илмий мақоланинг нусхаси илова қилинмаган лойиҳалар танловга қабул қилинмайди.

Қоғоз шаклда тақдим этилган лойиҳалар илмий-тадқиқот институтлари илмий ишлар ва инновациялар бўйича директор ўринбосарлари, олий таълим муассасаларининг илмий ишлар ва инновациялар бўйича проректорлари томонидан тегишли вазирлик ва идоралар раҳбарлари имзолаган йўлланма хати асосида қабул қилинади.

Лойиҳа матни А4 форматдаги стандарт қоғоз varaгининг икки томонида жойлашиши ва қонда тарққасида 1,15 қатор оралиғида ёзилиши лозим. Хар бир бет юқоридан ва пастдан 2 см; чапдан 3 см; ўнгдан 1,5 см хошияга эга; хатбоши 1,27 см га тенг ва бир хилда бўлиши лозим. Матрни компьютер воситасида босиб чиқаришда «Times New Roman»

Ruxsat oling

ИШР

Parol

Bekor Joʻnatmoq

parolni unuttim ro'yxatdan o'tish

Eger joybar basshisı tañlawda birinshi marte qatnasıp atırǵan bolsa, kursivti «dizimnet ótiw» ústine basıp, ózi haqqındaǵı soralǵan maǵlıwmatlardı kirgizedi. Barlıq qatarlar toltırılıp bolınǵan soñ, «saqlaw» funkciyası orınlanadı.

UZBEKISTON RESPUBLIKASI

Bosh sahifa Loyihalar Tanlov Ulanish Vazirlik haqida Kirish

UZ

Ro'yxatdan o'tish

Sharifi

Ismi

Otasining ismi

Elektron manzil Email

Parol

Parolni takrorlang

Sirli savol Choose One

Sirli javob

Jinsi Ayol

Активация Windows
Чтобы активировать Windows, перейдите в раздел "Параметры".

fan-portal.minnovatsionuz.uz/register75

Jinsi: Ayol

Tug'ilgan sana: [calendar icon]

STIR: [input field]

Ish manzili: [input field]

Ish telefoni: [input field]

Uy manzili: [input field]

Uy telefoni: [input field]

Maqolalar soni: [input field]

Ilmiy unvoni: Choose One

Yo'nalish: Choose One

Korxonasi: Выберите значение

Lavozimi: Choose One

Saqlash

Активация Windows
Чтобы активировать Windows, перейдите в раздел "Параметры".

1. STIR nomeri hám parol kiritilgennen soń, joybar basshısınıń «jeke kabineti»ne ótıledi.

OZBEKISTON RESPUBLIKASI

Bosh sahifa Loyihalar Tanlov Ulanish Vazirlik haqida

(C201907293)

Xabarlar 0 UZ

Shaxshiy kabinet

Chiqish

Yangiliklar

9/27/18

Давлат илмий-техник дастурлари доирасида бажарилиши 2019-2020 йилларга мўлжалланган инновацион ишланмалар ҳамда долзарб тематик тадқиқотлар танлови

Танлов мавзулари, танловни ўтказиш билан боғлиқ тартиб ва талаблар билан вазирликнинг расмий веб-саҳифаси

batafsil >

1/5/19

Давлат илмий-техник дастурлари доирасида бажарилиши 2019-2021 йилларга мўлжалланган амалий илмий-техник лойиҳалар танлови

Танлов мавзулари, танловни ўтказиш билан боғлиқ тартиб ва талаблар билан вазирликнинг расмий веб-саҳифаси

batafsil >

10/4/18

Агар логин ва паролни унутган бўлсангиз

Тизимга биринчи марта киришда логин ва пароль сифатида ўз ИНН (солиқ тўловчининг индивидуал номери) пизни ишлатинг.

Олимлар учун qo'llanma

Фойдаланувчи учун қўлланма
Экспертлар учун методик қўлланма

Qayta aloqa

Tashkilotni qo'shish so'rovi

Активация Windows
Чтобы активировать Windows, перейдите в раздел "Параметры".

Joybardı elektron sistemaǵa kirkiziw ushın «bas menyu» arqalı «tańlawlar» bólimine kirkiziledi. «Tolıǵraq» túymesin basıw arqalı «arza tapsırıw» siltemesine

kiriledi hám talap etilgen ámeler orınladı. Hár bir qatar toltırılıp bolınan soń, «keyingisi» buyırǵı arqalı nábettegi formalarǵa ótiw múmkin. Orınlawshılar hámde sherik shólkemlerdi kirgiziwde «qosıw» ámelinen paydalanıladı. «Aldıńǵı» túymesi arqalı aldınǵı betlerge qayıw hám maǵlıwmatlarǵa qosımsha yáki ózgertiw kirgiziw múmkin. Barlıq maǵlıwmatlar tuwrı kiritilgenligine isenim payda etilgenen soń, «jiberiw» túymesi basıladı. Talap etilgen formalar tuwrı toltırılǵan bolsa, jańa arza dizimge qosıladı.

Joybardıń qaǵaz variantı atqarıwshı shólkemniń ilimiy keńesi bayannamasınan kóshirme, jollanba xatı, bar bolǵan jaǵdayda joybar nátiyjelerinen mápdar shólkem yaki karxananıń qollap-quwatlaw xatı menen birgelikte innovacion rawajlanıw ministrligine usınıs etiledi. Joybardıń qaǵaz forması ilimiy-izertlew institutları ilimpán boyınsha direktor orınbasarları, joqarı bilimlendiriw mekemeleriniń ilimiy isler hám innovaciyalar boyınsha prorektorları tárepinen tiyisli ministrlık hám shólkemler basshılarımzalaǵan jollanba xatı tiykarında qabıl etiledi.

Belgilengen múddetten keshigip tapsırılǵan joybarlar kórip shıǵılmaydı. Tematikalıq joybarlar tańlawǵa keminde 2 dana hám onnan artıq arza kelip tússe, tańlaw haqıyqıy dep esaplanadı hám joybarlar belgilengen tártipte ekspertizadan ótkeriledi. Eger járiyalanpan tema boyınsha bir joybar kelip túsken bolsa yamasa kelip túspe, tańlaw bolmaǵan dep esaplanadı, qayta járiyalanadı. Dáslepki hám qayta tańlaw nátiyjelerine kóre tema boyınsha tek bir joybar kelip túsken bolsa, joybar basshısı menen sáwbet ótkeriledi. Sáwbet nátiyjesi jaqsı bolǵan jaǵdayda joybar tiyisli ilimiy-texnikalıq keńesten ekspertiza ushın jollanba beriledi. Dáslepki texnikalıq ekspertiza texnikalıq ekspertiza joybarı toplamınan formalar hámde olarǵa qosımsha qılınǵan hújjetlerdiń tolıqlıǵı hám talapqa muwapıqlıǵın anıqlaw mawstinde ótkiziledi. (5-qosımsha).

Texnikalıq ekspertiza ótkiziw múddeti tańlawǵa joybarlardı qabıl etiw toqtaǵan kúnnen baslap on bes kúnnen aspawı kerek. Texnikalıq ekspertiza processinde tómendegiler úyreniledi: joybardıń formalarınıń tolıqlıǵı hám durıslıǵı, imza, mór hám shtamlardıń bar ekenligi; aldınǵı tapsırılǵan joybarlarǵa uqsaslıǵı yamasa sol temada orınlaǵan joybarlardıń bar ekenligi: finanslıq-ekonomikalıq esap-kitaplar bar ekenligi; texnikalıq qáteler hám anıqsızlıqlar joq ekenligi.

Joybar texnikalıq ekspertiza nátiyjelerge kóre jaqsı bahalansa, ilim baǵdarları boyınsha tiyisli ilimiy-texnikalıq keńeslerge ilimiy ekspertiza ushın baǵdarlanadı. Eger joybar texnikalıq ekspertiza unamsız bahalasa, bul haqqında orınlawshı shólkemlerge jazba ráwishte belgili qıladı. Joybar atqarıwshılarına úsh kún múddette kórsetilgen kemshiliklerdi kórsetilgen kemshilikler joq etilw ushın imkaniyat beriledi.

Atqarıwshılar tárepinen belgilengen múddette kemshilikler joq etilmese, joybar tańlawdan shetletiledi (bul jaǵdayda joybar atqarıwshılarına qaytarılmaydı).

Tańlawǵa bir arza kelip túsken jaǵdayda ministliklerdiń belgili qánigelerden ibarat jumısshı topar bes is kúni ishinde joybar basshısı menen sáwbet ótkeriledi. Isshi topar tárepinen tastıyqlanǵan bayan tiykarında joybar ilimiy-texnikalıq

keńeslerde kórip shıǵıw ushin usınıs etiletuǵın yamasa biykarlanıwı múmkin. Ilimiy iskerlikke tiyisli mámleketlik baǵdarlar sheńberinde orınlanatuǵın ilimiy joybarlar mámleket ilimiy ekspertizadan ótkiziliwi shárt.

Ilimiy ekspertiza joybardıń ilimiy jańalıǵı hám ámeliy áhimiyeti, onı texnikalıq jaqtan ámelge asırıw ushin materiallıq-texnikalıq baza hámde ilimiy potencialdıń jeterli ekenligi, topar tárepinen erisilgen ilimiy jumıslar hám nátiyjeler bar ekenligin anıqlaw maqsetinde ótkiziledi. Joybarlardıń ilimiy ekspertizası ministrlikler janındaǵı ilimiy-texnikalıq keńesler tárepinen ótkiziledi. Ekspert sıpatında tiyisli tarawda jeterli dárejede bilim hám kónlikpege iye bolǵan, ekspertiza qılınıp atırǵan jumısqa xalıx jantasa alatın, ilimiy dárejege iye bolǵan qánigeler, solar qatarı shet el qánigeleri jalp etiledi. Ilimiy ekspertizada onıń nátiyjelerinen jeke mápdar bolǵan fizikalıq shaxslar hám yuridikalıq shaxslar wákilleriniń qatnasıwına jol qoyılmaydı. Ilimiy ekspertiza múddeti ITKǵa joybar kelip túsken sáneden baslap, on bes kúnnen aspawı kerek. Ilimiy ekspertiza eki basqıshqa ótkiziledi: ekspertler tárepinen kórip shıǵılǵan basqısh; ashıq dodalaw basqıshı.

Joybarlardıń ilimiy ekspertizası ministrlik janındaǵı ilimiy-texnikalıq keńes (ITK) lar tárepinen ótkeriledi. Ekspert retinde tiyisli tarawda jetkilikli dárejede bilim hám ilimiy tájriybege iye bolǵan, ekspertiza qılınıp atırǵan jumısqa qalıx yondasha alatuǵın, ilimiy dárejege iye bolǵan qánigeler, atap aytqanda, shet el qánigeler jalp etiledi. Ilimiy ekspertizada onıń nátiyjelerinen shaxsan mápdar bolǵan fizikalıq shaxslar hám yuridikalıq shaxslar wákilleriniń qatnasıwına jol qoyılmaydı. Ilimiy ekspertiza múddeti ITK joybar kelip túsken sáneden baslap, on bes kúnnen aspawı kerek. Ilimiy ekspertiza eki basqıshqa ótkeriledi: ekspertler tárepinen kórip shıǵıw basqıshı ; ashıq talqılaw (prezentaciya) basqıshı.

1-basqısh. Ekspertler tárepinen kórip shıǵıw. Joybar ilimiy ekspertizaga qabıl etilgen kúnden baslap úsh kún múddette joybarlardıń hár bir ekspert belgilenedi; ekspertler on kúnnen keshiktirmegen halda joybarlardı kórip shıǵadı. Ekspertler 100 ballı shkala boyınsha joybardı bahalaydı : bunda 0 ball - eń tómen kórsetkish, 100 ball - eń joqarı kórsetkish esaplanadı. Eger joybar hár eki ekspert tárepinen 60 balldan tómen bahalansa, ilimiy ekspertizadan ótpegen esaplanadı. Eger ekspertlerden birewi joybardı 60 balldan joqarı, ekinshi 60 balldan tómen bahalaǵan bolsa, ITK tárepinen qosımsha ekspertiza tayınlanıp, joybar úshinshi ekspertke beriledi. Úshinshi eksperttiń bahası 60 balldan tómen bolsa, joybar ilimiy ekspertizadan ótpegen esaplanadı. Eger joybar hár eki ekspert tárepinen 60 balldan joqarı bahalangán bolsa, joybar ekspertizaning birinshi basqıshınan tabıslı ótken esaplanadı. Ekspertler bahaları ortasındaǵı parq 25 balldan joqarı bolsa, ITK ekspertiza nátiyjelerin anıqlawtırw ushin qosımsha ekspertiza tayınlap, úshinshi ekspertti jalp etedi. Joybardıń juwmaqlawshı bahasın shıǵarıw ushin barlıq ekspertler tárepinen berilgen

bahalardıń ortasha arifmetik ma`nisi esaplanadı. Ilimiy ekspertizadan ótpegen joybarlar ministrlikke qaytarıladı. Joybarlarǵa berilgen bahalar hám juwmaqlar ITK bayanında kórsetiledi. Ministrlik joybardıń biykarlawı sebeplerin kórsetken, zárurat

bolsa, ekspertlerdiń atı-jónin kórsetpegen halda ekspert juwmaqların qosımsha etip, atqarıwshı shólkemge jazba túrde xabar beredi.

2-basqısh. Ilimiy-texnikalıq keńesde ashıq talqılaw (prezentaciya). Ilimiy ekspertizaniń 1-basqıshınan tabıslı ótken joybarlar ilimiy-texnikalıq keńesde joybar basshıları qatnasıwında ashıq talqılaw (prezentaciya) formasında kórip shıǵıladı. ITK aǵzaları joybar basshısına izertlew boyınsha sorawlar beriw huqıqına iye. Prezentaciya hám ashıq talqılaw nátiyjelerine kóre, ITK aǵzaları joybardı 100 ballı sistema arqalı bahalaydı. Bunda 0 ball eń tómen baha, 100 ball eń joqarı baha esaplanadı. Juwmaqlawshı baha ITK aǵzaları bahalarınıń ortasha arifmetik ma`nisi arqalı anıqlanadı. ITK aǵzalarınıń bahaları jıynalıstı protokolında kórsetiledi. Joybardı bahalaw processinde joybar atqarıwshıları hám basshısınıń qatnasıwına jol qoyılmaydı. ITK tárepinen juwmaqlawshı bahası 60 hám onnan joqarı ball bolǵan joybar ilimiy ekspertizaniń ekinshi basqıshından ótken esaplanadı. Zárúr jaǵdaylarda ITK tárepinen joybar basshısına bildirilgen usınıs - oy-pikirler hám usınıslardan kelip shıǵıp, úsh jumıs kúni ishinde joybarǵa tiyisli ózgerisler kirgiziwge ruxsat beriledi. Ózgeririlgen joybar qayta ekspertiza etilip, talqılawdan ótkeriledi hám bul process ITK bayanında kórsetiledi. Hár bir joybar boyınsha juwmaq hám usınıslar, ITK sheshimi jıynalıstı bayanında kórsetilip, ITK baslıǵı hám xatkeri qolı menen tastıyıqlanadı. Joybarlardı bahalaw processinde ITK aǵzaları kópshiliktiń sheshimin maqullamawı, óz pikirini bildiriwge haqılı. ITK aǵzasınıń ayırıqsha pikiri jıynalıstı protokolına kiritiledi. Joybardı ekspertizadan ótkeriw processinde ITK uqsas temalar hám jónelislerdi birlestiriw, jumıs kólemi hám ǵárezetlerdi anıqlawtırw, joybarlastırılǵan islerdi tuwrılaw boyınsha usınıslar islep shıǵıwı múmkin.

ITK bayanı rásmiy hújjet bolıp, onıń tuwrı rásmiylestiriliwine ayırıqsha itibar qaratıw talap etiledi. ITKlar tárepinen ilimiy-texnikalıq joybarlardı kórip shıǵıw, olardıń monitoringi (ekspertiza) nátiyjeleri boyınsha ótkerilgen jıynalıstı bayanlawlarında qatar kemshilikler ushırasıp turadı.

I. Joybardı ilimiy ekspertizadan ótkeriw boyınsha :

a) ITK bayanlawlarında finanslıq támiynlewge usınıs etilmegen joybarlar boyınsha tolıq hám tiykarlanǵan juwmaqlar beriliwi jolǵa qoyılmaǵan. Ayırım jaǵdaylarda “usınıs etilmedi” yamasa “joybar aktual emes” degen júzeki jantasıwlar da ushırasıp turıptı. Bul bolsa ilimpazlar ortasında kóplegen kelispewshiliklerge sebep bolıp atır ;

b) bir jónelis (tema) dagı 2 joybardıń áyne bir ǵárezsiz ekspert tárepinen kóрилиwi ornına 2 dana basqa -basqa ekspertler tárepinen kóрилиwi jaǵdayları bar. Bul bolsa áyne bir tema dagı joybarlardıń túrli jantasıw (qaraw) menen bahalanishiga sebep bolıp atır.

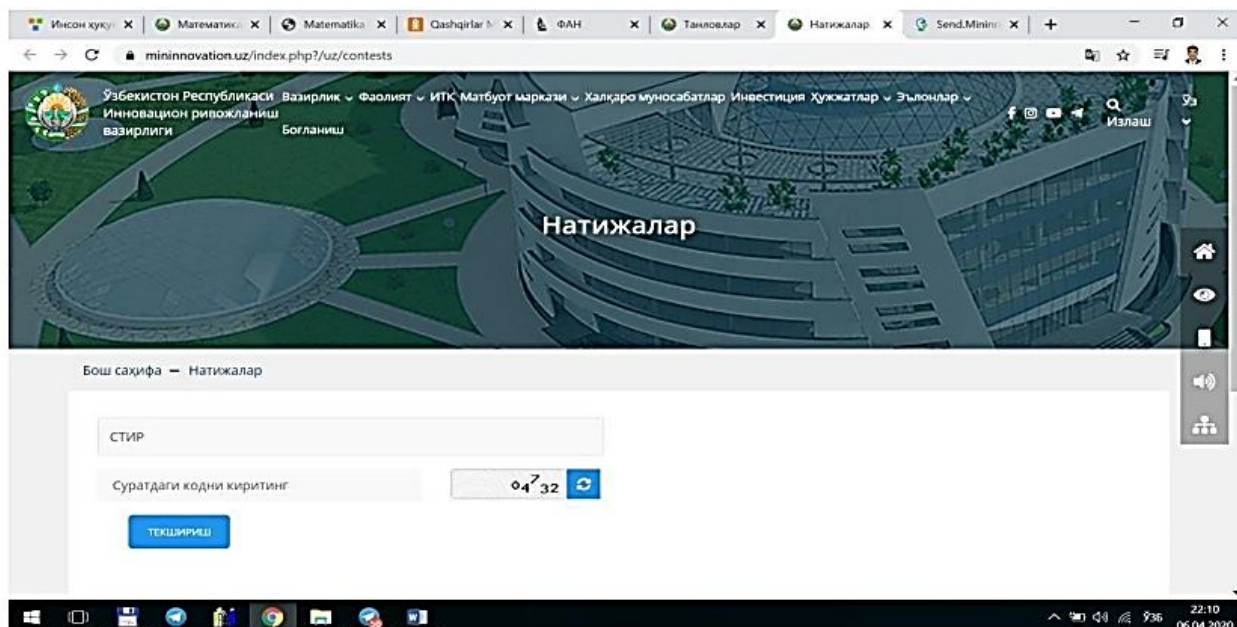
II. ITK bayanlawların rásmiylestiriw boyınsha :

a) ITK bayanlawları kóp jaǵdaylarda ITK baslıǵı hám de onıń xatkeri tárepinen qol qoyılıp , ministrlikke onıń nusqası usınıs etiledi . ITK tárepinen ayırım jaǵdaylarda ministrlik Komissiya jıynalıstına shekem aldın usınıs etilgen ITK

bayanlawlarınıń ózleri qálegen formada bir neshe ret ózgeriliwi jaǵdayları ushırasıp turıptı. Negizinde, bunda ITK aǵzalarınıń bul ózgerislerge razılıǵı (dawısı) inabatqa alınbay atır. 6 -qosımshada ITK bayanı úlgisi berilgen. Joybardı kórip shıǵıw nátiyjeleri haqqındaǵı maǵlıwmattı mininnovation.uz rásmiy web-saytındaǵı “tańlawlar” bólimi arqalı bilip alıw múmkin.

Bunıń ushın kursiv “nátiyjeler” siltemesi ústine basılıp, kestege joybar basshısınıń STIR nomeri hám suwrettegi kod kiritiledi. “Tekseriw” buyırǵın beriw arqalı nátiyjedен xabardar bolıw múmkin.

Esabatlardı tayarlaw hám tapsırıw.

Ilimiy iskerlikke tiyisli mámleket baǵdarlamaları sheńberinde atqarılıp atırǵan joybarlardıń esabatlardı finanslıq jıl juwmaǵında Innovciyalıq rawajlanıw ministrliğine tapsırıldı. Esabatlar GOST 7. 32-2001 - ilimiy-izertlew jumıslarına

mámleketlik standart talaplarına muwapıq dúzilgen esabat yamasa ilimiy-texnikalıq ónimler formasında tayarlanadı. Atqarıwshı shólkem tárepinen Innovciyalıq rawajlanıw ministrliğine tómendegiler usınıs etiledi:

- ilimiy-izertlew joybarları atqarıwshı shólkeminiń rásmiy blankındaǵı jollanba xati;
- izertlew joybarları haqqında esabat ;
- mámleketlikleraro standart talaplarına muwapıq dúzilgen GOST 7. 9 -95 “Juwmaq hám annotaciya. Ulıwma talaplar” referat. Esabatlardıń qaǵaz variantları qattı qaplı bet hám elektron formada tapsırıladı.

Juwmaqlanǵan ilimiy joybarlardıń esabatların qabıl qılıw tiyisli hújjetler menen rásmiylestiriledi. Hújjetler atqarıwshı shólkem hám joybar basshısı tárepinen imzolanadı hám buyırtpashı tárepinen tastıyıqlanadı. Joybar basshısı hám atqarıwshı shólkemlerge qoyılatuǵın talaplar Mámleket buyırtpası tiykarında ámelge asırılátuǵın barlıq túrdegi ilimiy joybarlar ilimiy basshıları ilimiy dárejege iye bolıwı shárt (jas ilimpazlar joybarları bunnan tısqarı).

Fundamental, ámeliy hám innovciyalıq joybarlardıń hár bir atqarıwshısı tek bir joybarda tolıq stavkada hám eki joybarda orınlas retinde qatnasıw etiwi múmkin, bunda olardıń ulıwma úlesi eki tolıq stavkadan aspawı kerek. Izertlewdiń orınlanıwı, ilimiy-texnikalıq dárejesi, esabatlardıń belgilengen múddetlerde tapsırılıwı, finanslıq aqshalardıń nátiyjeli hám maqsetli sarıplanıwında joybar basshısı hám atqarıwshı shólkem basshısı jeke juwapker bolıp tabıladı. Atqarıwshı shólkem joybardı ámelge asırıw ushın zárúr shárt-sharayat jaratadı, ilimiy yamasa ilimiy-texnikalıq keńesde esabatlardı talqılaydı, joybar basshısınıń usınısına kóre, izertlewlerdiń sapalı orınlanıwın támiyinlew ushın “waqtınshalıq ilimiy jámáát” quraydı.

Waqtınshalıq ilimiy jámáátke basqa shólkemlerdiń xızmetkerleri de jalp etiliwi múmkin. Shólkem basshısı buyırǵı menen joybar basshısı jámáát basshısı etip tastıyıqlanadı. Ilimiy joybarlardıń esabatları dizimin júrgiziw Ilimiy jumısqa tiyisli mámleket baǵdarlamaları sheńberinde orınlanǵan hám Mámleket byudjeti esabınan finanslastırılǵan joybarlardıń juwmaqlawshı esabatların dizimnen ótkeriw hám esabın júrgiziw Ózbekstan Respublikası Innovciyalıq rawajlanıw ministrliği janındaǵı Ilimiy- texnika informaciyası orayı tárepinen ámelge asırıladı. Ilimiy-texnika informaciya orayı atqarıwshı -shólkemlerge ilimiy joybarlardıń juwmaqlawshı esabatların dizimge alıw hám esabat hújjetlerin usınıs etiw jumıslarında stilistik járdem kórsetedi. Ilimiy-texnika informaciyası orayı ilimiy iskerlikke tiyisli mámleket baǵdarlamaları sheńberinde ámelge asırılǵan ilimiy-izertlew jumıslarınıń nátiyjeleri boyınsha maǵlıwmatlar bazası hám birden-bir reestrini júrgizedi. Ilimiy joybarlardıń juwmaqlawshı esabatları atqarıwshı shólkemdiń Ilimiy (Ilimiy-texnikalıq) keńesleri jıynalıwında talıqlanadı. Atqarıwshı shólkem belgilengen múddette Ilimiy-texnika informaciyası orayına tastıyıqlanǵan esabat hújjetlerin usınıs etiwı shárt. Juwmaqlawshı esabat hújjetleri elektron hám qaǵaz nusqada tapsırıladı. Usınıs etilgen maǵlıwmatlardıń tolıqlıǵı,

isenimlilik, nizamlılıgı hám hújjetlerdiń talap dárejesinde qáliplestirilgenligi ushın juwapkerlik atqarıwshı shólkem moynında bolıp tabıladı. Ilimiy-texnikalıq informaciya orayı ekspertlerdi jalp etken halda juwmaqlawshı esabatlardı ekspertizadan ótkeredi, juwmaq tayarlaydı, kommerciyalastırw múmkinshiligi joqarı bolğan joybarlardı kommerciyalastırwǵa usınıs etedi.

Qadaǵalaw ushın sorawlar :

1. Ózbekstan Respublikasında ilimiy hám innovciyalıq iskerlikti rawajlandırıwdıń maqseti hám wazıypaları nelerden ibarat?
2. Ózbekstan Respublikasınıń “Ilim hám ilimiy iskerlik haqqında”gı nızamı mánisi neden ibarat?
3. Ózbekstan Respublikasınıń “Innovciyalıq iskerlik haqqında”gı nızamı qashan qabıl etilgen?
4. Ózbekstan Respublikasında ilim-pándi 2030-jılǵa shekem rawajlandırw konsepciyasınıń maqseti hám wazıypaları nelerden ibarat?
5. Ilimiy joybardıń qanday túrlerin bilesiz?
6. Fundamental, ámeliy hám innovciyalıq joybarlar bir-birinen qanday parıqlanadı?

Paydalanıw ushın usınıs etiletuǵın ádebiyatlar :

1. Ўзбекистон Республикасининг 2019 йил 29 октябрь “Илм-фан ва илмийфаолият тўғрисида”ги ЎРҚ-576-сонли Қонуни.
2. Ўзбекистон Республикасининг 2020 йил 24 июль «Инновацион фаолият тўғрисида» ги ЎРҚ-630-сонли Қонуни.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февраль “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги 4947-сонли Фармони.
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 14 июль “Илмий ва илмий-техникавий фаолият натижаларини тижоратлаштириш самарадорлигини ошириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-3855-сонли Қарори.
5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 20 июль “Фан ва олий таълим соҳаси ходимларининг меҳнат ҳақи миқдорини янада ошириш, илмий ва илмий-техник фаолият натижалари жорий этилишини давлат томонидан қўллаб-қувватлаш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-3876-сон Қарори.
6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 21 сентябрь “2019-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини инновацион ривожлантириш стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5544-сонли Фармони.

7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 октябрь “Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5847-сонли Фармони.

8. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 29 октябрь “Илм-фанни 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида” ги ПФ-6097-сонли Фармони.

9. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2018 йил 3 декабрь “Илмий ва илмий-техник фаолиятнинг истиқболли ютуқларини жорий қилишнинг самарали механизмларини татбиқ этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 979-сонли Қарори.

10. Шухрат Отажонов. Илмий-тадқиқот ишларига давлат буюртмаси: танлов мавзулари ва илмий лойиҳалар қандай шакллантирилади?. “Инновацион ривожланиш нашриёт-матбаа уйи” Тошкент.: 2020 Интернет сайтлар

34. <http://edu.uz> – Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги

35. [http:// www.mitc.uz](http://www.mitc.uz) - Ўзбекистон Республикаси ахборот технологиялари ва коммуникацияларини ривожлантириш вазирлиги

36. <http://lex.uz> – Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси

37. <http://lib.bimm.uz> – Олий таълим тизими педагог ва раҳбар кадрларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини оширишни ташкил этиш бош илмий-методик маркази

2-tema: Joqarı bilimlendiriwdiń zamanagóy integraciyası : global hám regionlıq mákanda básekide artıqmashılıqları, universitetlerdiń xalıq aralıq hám milliy reytingi (2-saat)

1. JOO reyting boyınsha bóliniwi. Xalıq aralıq reyting túrleri hám olardıń indikatorlari.
2. Jáhán universitetleri reytingin dúziw ózgeshelikleri
3. Jáhán úniversitetleri reytinginde ballıq úles mashqalası.

1.1. Insaniyat rawajlanıwı, barlıq tarawlarda keship atırǵan globalasıw processler, sapa hám strukturalıq ózgerisler xalıq aralıq sheriklik hám baylanıslardı jańa basqıshqa kóteriw esesinde hár bir gárezsiz mámlekettiń bul jaǵdaylarǵa jańasha qarawǵa, olar menen birge adım taslaw wazıypasın qoyıp atır. Bul bolsa, bárinen burın, sol mámlekettiń jáhán kólemindegi ornı, xalıq aralıq reyting hám kórsetkishlerde tutqan poziciyasi menen belgilenedi. Búgin turmıstıń hár bir iskerlik tarawında jańalıq jedel pátıda dawam etpekte. Haqıyqatında, bunday

jaňalanıwlar nátiyjesi tekğana xalqımız turmısında, bálki abıraylı xalıq aralıq reyting hám indeksler kórsetkishlerinde de óz sáwlesin tawıp atır.

Sonı da aytıw kerek, xalıq aralıq reyting hám indeksler hár bir bilimlendiriw sistemasınıń rawajlanıw procesin ózinde kórsetip, bilimlendiriw sapası, xalıqtıń turmıs dárejesi, turaqlı ekonomikalıq ósiw hám básekige shıdamlılıq sıyaqlı zárúrli táreplerdiń aynası bolıp tabıladı. Bul tárepler mámleketimizdegi reformalar mánisinde de sáwlelengen. Bulardıń barlıǵı insan qadrini kótermelewge, adamlardıń turmıstan razı hám minnetdar bolıp jasaytuǵının támiyinlewge xızmet etiwı menen jáne de tereń mazmunın ózinde jámlegen.

Prezidentimizning usı jılı 2-iyunda qabıl etilgen “Ózbekstan Respublikasınıń xalıq aralıq reyting hám indekslerdegi ornın jaqsılaw hám de mámleket shólkemlerinde olar menen sistemalı islewdiń jańa mexanizmin engiziw haqqında”ǵı pármanı elimizde bul jóneliste ámelge asırılıp atırǵan islerdi jańa basqıshqa kóteriwde zárúrli baslama boldı.

Ilimiy jumıs natiyjeliliginiń bahalaw usılların anıqlaw ilimiy-texnikalıq rawajlanıwdıń jedellesiwı hám global bilimlerde qalıplestiriw processleri, sonıń menen birge, Ózbekstan iliminiń akademikalıq sektorın reformalaw kózqarasınan júdá zárúrli bolıp tabıladı.

Ekonomikanıń globalılasıwı básekiniń globalılasıwına alıp keldi. Bul process universitetler sıyaqlı strukturalarda ayırıqsha ekonomikalıq tásir kórsetdi . Usı waqıtta, qaysı joqarı bilimlendiriw shólkemi jaqsılaw hám qay-qaysısı jamanlaw ekenligini anıqlaw bir qatar sebeplerge kóre mashqalalı kórinedi. Eger biz túrli mámleketlerdegi universitetler haqqında gápiradigan bolsaq, olardıń sapasınıń bahalawı jáne de quramalılasadı. Sol munasábet menen kóplegen mámleketlerde dúnyanıń keminde eń jaqsı universitetleri haqqında jámiyetshilikti xabarlı qılıw ushın mólsherlengen global universitetler reytinginiń dúziwı menen baylanıslı kóplegen jumıslar alıp barılmaqta. Usı waqıtta biz haqıyqıy " reytingler jalını" haqqında sóylewimiz múmkin, bul onıń háwij noqatına jaqın kórinedi. Universitetlerdiń birinshi xalıq aralıq (biraq ele global emes) reytingi 1997-jılda Aziya-Tınısh okeanı regionindegi eń iri universitetler klassifikaciyasınıń dúzgen AsiaWeek jurnalı tárepinen tayarlanǵan. Biraq, siyasiy sebeplerge kóre reyting 2001jılda óz iskerligini toqtatdı (Salmi, Sarayan, 2007). Sonday etip, xalıq aralıq reytingni dúziwge birinshi urınıw Aziya bilimlendiriw bazarında ámelge asırıldı.

2003-jıldan baslap universitetlerdiń global (jáhán) reytingleri sistemasın qurıw baslandı. Sol jılı Shanxay Jiao Tań universiteti (Qıtay) hár jılı kompilyatsiya qılıwdı basladı. 2003 jıldan baslap universitetlerdiń global (global) reytingleri sistemasın dúziw baslandı. Házirde Universitetler reytingi indeksi islep shıǵılıp atır. Bıyılǵı jılı Shanxay universiteti (Shanghai Jiao Tań universiteti) (Qıtay) dúnyanıń jetekshi universitetleriniń jıllıq akademikalıq reytinginiń World Univerties akademikalıq reytingini (2010) dúziwdi basladı, keleshekte biz onı ARWU dep ataymız. Reyting universitetlerdiń ilimiy jetiskenlikleriniń altı kórsetkish boyınsha bahalaw tiykarında dúziledi. Universitettiń integral indeksi bul kórsetkishlerdiń ortasha salmaǵı

esaplanadı. Etakchi universitetke 100 ball beriledi. Qalğan universitetlerdiń nátiyjesi jetekshine salıstırǵanda procent retinde esaplanadı. Atap kórsetiw zárúr, birinshi global reyting taǵı Aziyada baslandı. Bul 2003-jıldan baslap jańa tariyxtı baslaydı.

Hár túrli mámleketler universitetlerin bahalawdıń «kesilispe» usıllarınan paydalanǵan halda universitetler reytinglerin shıǵaradı. Reyting izertlew jetiskenliklerin bahalawǵa tiykarlanadı. Reyting altı kórsetkish boyınsha universitetlerdiń ilimiy jetiskenliklerin bahalaw tiykarında dúziledi. Universitettiń integral kórsetkishi bul kórsetkishlerdiń ortasha salmaǵı esaplanadı. Jetekshi universitetke 100 ball beriledi; basqa bilimlendiriw institutlarınıń nátiyjeleri jetekshige salıstırǵanda procent retinde esaplanadı. Áyne 2003-jıldı universitetler reytinginiń jańa tariyxı túrli mámleketler degi universitetlerdi bahalawdıń “aqırına shekem” metodologiyasidan paydalanıw menen baslandı. 2004-jıldan beri dúnyadaǵı eń jaqsı universitetlerdiń jıllıq dizimi Britaniyanıń TSL Education Ltd shólkemi tárepinen usınıs etiledi, onı The Higer education” tárepinen baspa etiledi. (2010). 2005-jıldan beri reyting Quacquarelli Symonds kompaniyası menen birgelikte dúzilgen hám - Quacquarelli Symonds dep atalǵan QS-THES (2009 jıldan - THE-QS) dep atalǵan. Biraq, 2010-jıldan beri islep shıǵıwshılar tóplangan qáteler hám jáhán akademikalıq jámiyetshiliginiń sın pikirlerin qayta kórip shıǵıwları nátiyjesinde THE hám QSniń qospa joybarı retinde joqarıdaǵı reyting eki gárezsiz reytingge bólinip, óz iskerligin toqtatdı. QS reytingdiń óz versiyasın óndiriste dawam etpekte (QS topuniversities, 2010) hám Times Higher Education házir Thomson Reuters penen sheriklik etedi. 2010 jıl sentyabr ayında THE World University Rankings (THE) dıń «yangı» reytingi daǵaza etildi. Sonday etip, «TSL Education Ltd» ornatılǵan THE brendining iyesi bolıp qaldı hám QS reytingi básekige shıdamlı reyting sisteması pozitsiyasiga ótti; keleshekte biz onı QS dep belgileymiz. QS reytinginiń rásmiy tuwılǵan sánesi - 2009 jıl, sebebi bıyılǵı jılı THE hám QS reytingleri parq etken, eger olardıń juwmaqlawshı shólkemlestirilgen hám huqıqıy ajrasıwı tek 2010 jıldı bolǵan.

2004 jıldı xalıq aralıq reyting háreketin Ispaniya Milliy izertlew sovetiniń Informaciya hám hújjetlestiriw orayı izertlew toparı aǵzası " Cybermetrics" laboratoriyası qollap -quwatladı, ol Webometrics reytingin járiyaladı (Ranking Web of World Universities, 2010). Bul sistema universitetlerdiń virtual informaciya mákanında bar ekenligin bahalaydı hám tiykarlanıp universitet saytlarınıń internet kórsetkishlerine tayanadı.

Keyingi zárúrli qádem 2007-jıldı Qıtay Respublikası Joqarı bilimlendiriwdi bahalaw hám akkreditatsiya keńesi (Higher Education Evaluation and Accreditation Council of Taiwan) tárepinen óz reytingin baspa etiwdi basladı: Jáhán universitetleri ushın ilimiy maqalalardıń natiyjeliligi reytingi Performance Ranking of Scientific Papers for World Universities (2010)), uzaq keleshekte biz onı PRSP dep ataymız. Bul reyting ilimiy maqalalar jazıw boyınsha izertlew iskerligi boyınsha bahalanǵan dúnyadaǵı eń jaqsı 500 universitetti ańlatadı.

Joqarıda sanap ótilgen bes global reyting - ARWU, THE, QS, Web hám PRSP – dúnyada tán alınadı. Usınıń menen birge, ásiridin bası jáhán jámiyetshiligi tárepinen itibarǵa alınbaǵan basqa reytinglerdi jaratılıwma qaratilǵan kóplegen hám tiykarlanıp áwmetsiz urınıslar menen ajralıp turdı. Soǵan qaramay, olardıń geyparaları tiyisli informaciya bazarınıń tolıq qatnasıwshısı bolıw múmkinshiligine iye.

Mısal ushın, 2006-jılda Amerikanıń Newsweek jurnalı óziniń " Top-100 global universitetlar" (2006) global universitet reytingin járiyaladı. Biraq, bul reyting keleshekte qayta islep chiqilmadi hám usınıń menen reyting dúziwshilerdin bazarǵa kirisiw ushın málim bir izolyatsiya etilgen urınıwın tastıyıqladı. Stilistik kózqarastan, bul reytingni " ekilemshi" dep esaplaw múmkin, sebebi ol óziniń dáslepki reyting sistemasına tiykarlanmagan. Universitetlerdi tártiplashda onıń dúziwshileri sol waqıtqa kelip abıraylı bolǵan taǵı eki reyting kriteriyalarınan paydalanǵanlar - ARWU hám THE. ARWU reyting kórsetkishleriniń salmaǵı 50% ti quradı, 40% THE reyting kórsetkishlerine tuwrı keldi, qalǵan 10% bolsa islep shıǵıwshınıń "original" kórsetkishine - universitet kitapxanası fondlari kólemin bahalawǵa berildi. Ámeldegi metodologiyani xarakteristikawda Newsweek jurnalı ulıwma hám aralıq bahalardıń bahaların kórsetpeydi, bul bolsa onıń reytinglerin jeterlishe anıq kórsetpeydi. Bunnan tisqari, Newsweek reytingi metodologiyasınıń gibríd ózgesheligi onı original hám erkin ónimi retinde klassifikaciyalawǵa múmkinshilik bermeydi. Soǵan qaramay, global reytinglerdi ortasha bahalawǵa urınıw simptomatikalıq hám itibarǵa ılayıq bolıp tabıladı. Ecole nationale supérieure des mines de Paris tárepinen islep shıǵılǵan 2007-jılda payda bolǵan " Jáhán universitetleriniń professional reytingi" frantsuz reytinginiń tiykarǵı maqseti pitkeriwshilerdin talabı hám mártebe tabısı kózqarasınan universitetlerdin natıyeliligin bahalawdı járiyaladı.. Universitetti bahalawdin tiykarǵı kriteriyası - jıllıq Fortune Global 500 reytinginde (International Professional Ranking..., 2010) usınıs etiletuǵın dúnyanıń eń iri kompaniyaları bas direktorları arasında onıń pitkeriwshileri bar ekenligi esaplanadı. Bul universitet reytingi bir qatar sebeplerge kóre kem ushraytuǵın bolıp tabıladı. Birinshiden, ol " ekinshi dárejeli" esaplanadı, sebebi ol basqa reyting maǵlıwmatlarına tiykarlanadı. Ekinshiden, ol universitetlerdin potencialın emes, bálki real múmkinshiliklerin bahalaydı, yaǵnıy olardıń " karerasin qaytarıw". Usı waqıtta, bunday hádden tis pragmatik bahalaw hám eń iri kompaniyalardıń top -menejmentleri arasında tar tańlap alıńǵan shaxslar talap etiletuǵın esap -kitaplarda kóz boyamashılıqlardı alıp keliwi múmkin. Universitetler iskerligin bahalaw hám salıstırıwlawdin taǵı bir urınıwı 2009-jılda Rossiya -Arman joybarı sheńberinde " ArkaLer" reytinginiń jaratılıwı bolıp tabıladı (" virt Trend" reyting portalı, 2010 jıl). Bul reyting Internet-reytingler qatlamına kiredi, sebebi universitetin dárejesi virtual intellektuallıq kapitaldin ulıwmalastırılǵan indeksin (VIKUI) esaplaw jolı menen onıń global virtual informaciya bilimlendiriw maydanındaǵı ornı retinde anıqlanadı. VIKUI tarmaqtın ingliz hám orıs tilindegi bilimlendiriw segmentlerinde izlew sistemaları járdeminde

anıqlanğan siltemeler tiykarında universitet veb-saytlarınıń “sapası hám aktuallıǵı” normativlestirilgen indekslerin ólshew hám bahalaw tiykarında esaplanadı. ArkaLer reytingi bilimlendiriw sapası kriteriyasın emes, bálki universitet virtual intellektuallıq kapitalı sapasınıń ulıwmalastırılğan kriteriyain tómendegi strukturalıq bólimlerge tiykarlanğan halda belgileydi: insan kapitalı, shólkemlestirilgen kapital hám munasábetler kapitalı. Bul reytingdiń dinamikası universitetlerdiń básekige shıdamlılıǵın belgileydi, olardıń múmkin bolğan jetiskenlikleri potencialın kórsetedi hám qánigelerdiń abzallıqlarına baylanıslı emes. Biraq, bul reytingde qollanılğan kórsetkishlerdiń aytmaganlıǵı, universitetler úlgisi qanday pozitsiyalardan ibaratlıǵı hám qanday qalıpleskenligi, maǵlıwmatlar qanday hám qashan tóplanganı hám analiz etilgeni haqqında túsindirisher joq ekenligi de zıyan kórmekte.

Bunnan tısqarı, dúnya boylap universitetlerdiń ulıwmalastırılğan hám ob'ektiv reytinglerin jaratılıwma urınıslar dawam etpekte. Sonday etip, 2011-jıldan berli Evropa Komissiyasınıń buyırǵı menen islep shıǵılğan Kompleks Global Universitetler reytingi (Kóp ólshewli Global Universitetler reytingi) payda bolıwı kútilip atır, onı dúziw metodologiyası ele ommaga daǵaza etilmegen.

Jáhán universitetleri reytingin dúziw ózgeshelikleri

Keyinirek, biz tek altı global reytingti kórip shıǵamız, olar joqarıda aytıp ótilgeni sıyaqlı, eń ataqlı dep esaplanıwı múmkin, sebebi olar basqa barlıq ámeldegi reytingler ol yamasa bul dárejeye tiykarlanğan metodologiyaǵa arqa súyeydi.

Qaǵıyda jol menende, isenimli reyting universitet ómiriniń túrli faktorlar gruppaların esapqa alıwdı óz ishine aladı. Keleshekte bul faktorlar gruppaları barlıq reytinglerde qánigeler tárepinen belgilenetuǵın, basqasha aytqanda, tiykarlanıp sub'ektiv túrde belgilenetuǵın tiyisli ball koefficiyentlerinen paydalanğan halda shıǵarıladı. Bunday " qatań bolmaǵan" jantasıwdı qorgaw ushın tek oǵan nátiyjeli alternativa joq ekenligin aytıw múmkin. Altı reyting boyınsha hár qıylı faktorlar gruppaları hám salmaq bahalarınń barlıq hár túrliligil-kestede kórsetilgen. Barlıq reytingler bahalanğan faktorlar kompleksinde de, ball koefficiyentleri sistemasında da sezilerli dárejede parıq etedi. Bul fakttıń ózi global reytingler ortasındaǵı keskin básekige qaramay, olar bir-birin tolıqlawısh hám bir-birin almastırıp bolmaytuǵın informaciya agregatlari retinde qabıl etiliwi kerekliginen dárek beredi. Sol munasábet menen biz reytinglerdiń belgili bir qánigelesiwi haqqında aytıwımız múmkin.

Keste 1

Reyting	Kórsetkishler	Salmaǵı %

Izertlew nátiyjeleri boyınsha		
ARWU	Nature and Science jurnallarında baspadan shıǵarılǵan maqalalar sanı	20
	Science Citation Index Expanded hám Social Sciences Citation Index (Thomson Reuters) maǵlıwmatlar bazalarında indekslengen maqalalar sanı	20
THE	Hár bir maqala ushın ortasha siltemeler sanı (Thomson Reuters, Web of Science maǵlıwmatlar bazasına kóre pán tarawı boyınsha normalangan)	37,5
	Izertlew jumısınıń kólemi hám abıroyı	30
	Izertlew tabısı	2,5
QS	Tolıq kúnlik oqıw birligi ushın ortasha siltemeler sanı (Scopus hám Elsevier maǵlıwmatlar bazalarına kóre)	20
Web	Google Scholar ilimiy izlew sistemasınan paydalanǵan halda universitet veb-saytındaǵı izlew nátiyjeleri sanı hám tabılǵan hújjetlerden siltemeler sanı	12,5
	Saytda jaylastırılǵan "qımbatlı" fayllar sanı (tórt formattaǵı izertlew nátiyjelerine iye fayllar sanı : PDF, PS, DOC hám PPT)	12,5
PRSP (Thomson Reuters maǵlıwmatlar bazasınan alınǵan barlıq kórsetkishler)	Ámeldegi jıl ushın maqalalar sanı	10
	Keyingi eki jıldıǵı siltemeler sanı	10
	Keyingi 11 jıldıǵı maqalalar hám olarǵa berilgen siltemeler kórsetkishi	10
	Universitettiń keyingi 2 jıldıǵı maqalaların H-indexi	20
	11 jıl dawamında joqarı silteme berilip kelgen maqalalar sanı (málim bir baspa jılı hám bilimlendiriw tarawı ushın eń kóp silteme berilgen keltirilgen maqalalardıń 1% i)	15
	Ótken jılǵı kóp silteme alınǵan jurnallardaǵı maqalalar sanı (óz pánleri boyınsha impakt faktor boyınsha birinshi 5% ke kiritilgen jurnallar esapqa alınadı)	15
Bilimlendiriw sapası boyınsha		
Reyting	Kórsetkishler	Salmaǵı %
ARWU	Nobel sıylıǵı yamasa Filds medalın alǵan universitet pitkeriwshileriniń ulıwma sanı	10
THE	Bilimlendiriw hám bilimlendiriw sharayatların bahalaw	30
	Akademiyalıq reputatsiya indeksi	40
	Professor-oqıtıwshılar quramınıń studentlerge	20

QS	qatnası	
	Jumıs beriwshiler arasında universitet reputatsiyasınıń indeksi	10
Oqıtıwshılardıń dárejesi boyınsha		
ARWU	Nobel sıylıqı yamasa Filds medalın alǵan universitet xızmetkerleriniń ulıwma sanı	20
Web	Yahoo Search, Live Search hám Exalead qıdırıw sistemaları arqalı tabılǵan universitet veb-sayt betlerine kem ushraytuǵın sırtqı siltemeler sanı	50
Akademiyalıq nátiyjelilik boyınsha		
ARWU	Barlıq kórsetkishler boyınsha ulıwma ballar sanınıń tolıq shtattaǵı ilimiy xızmetkerler sanına qatnası retinde anıqlanatuǵın kórsetkish	10
Xalıq aralıq iskerlik		
QS	Professor oqıtıwshılar quramındaǵı shet elli oqıtıwshılar sanı	5
	Ulıwma studentler quramındaǵı shet elli studentler sanı	5
Kólem		
Web	Google, Yahoo, Live Search va Exalead izlew sistemaları izlew nátiyjesinde alınǵan sayt betleri sanı	20

Biraq, faktorlar gruppaları quramı, qaǵıyda jol menende, maǵlıwmatlardı jıynawdıń ekinshi basqıshı bolıp tabıladı - bunnan aldın birinshi basqısh - hár bir gruppa ishindegi maǵlıwmatlardı jıynaw ámelge asırıladı. Bul jerde tekǵana túrli ólshewlerdiń kórsetkishlerin, bálki túrli ólshew birlikleri menen de birlestiriw mashqalası payda boladı. Sol munasábet menen, qaǵıyda jol menende, menshikli bahalawdı normallastırıwdıń eki tiykarǵı tártibi qollanıladı. Ápiwayılaw hám sol sebepli tez-tez isletiletuǵın birinshi usıl universitet kórsetkishiniń bahaların 100% ke teń bolǵan maksimal baha menen normallastırıwdan ibarat. 2007-jıldan beri QS hám THE reytinglerine tán bolǵan ekinshi usıl Z-jıynaw procedurasınan paydalanıw bolıp tabıladı, bunda barlıq universitetler ushın arifmetik ortasha baha (x) hár bir universitet ushın baslanǵısh bahadan (x) ayırıladı hám nátiyje bólinedi, túbir ortasha kvadrat (lar) menen, yaǵnıy $Z = (x - \bar{x}) / s$. Sonnan keyin, standart normal bólistiriw kesteleri járdeminde Z-ballar protsentli bahalaw sistemasına teń bolǵan 100 ballıq shkalaǵa aylantırıladı (Wikipediya, 2010).

Global reytingler menen islewde olardıń stilistik hám informaciya ashıqlıǵı úlken áhmiyetke iye. Sol kózqarastan, barlıq reytingler bir-birinen sezilerli dárejede pariq etedi. Bul jerde ayırmashılıqlar tolıqlıǵına shekem soziladı: reyting arxivi (jıl boyınsha); reytingniń ózi (universitet boyınsha); metodologiyaniń xarakteristikaları. Mısalı, QS reytingi 2005-2010 jıllar ushın úlken arxivǵa iye, biraq universitetler sheńberi turaqlı túrde " júziwshi": 2005 - 500 universitet, 2006 -2007.- 200, 2008 -

603, 2009 - 620, 2010 - 643. veb-saytda analiz etilgen universitetlerdiń tolıq reytingi, sonıń menen birge juwmaqlawshı bahalar boyınsha dáslepki statistikalıq maǵlıwmatlar joq. ARWU reytinginde 2003-2010 jıllar ushın ashıq arxiv da bar. 500-510 universitettiń tiykarǵı organı ushın. 2007-2010 jıllar arxivına iye bolǵan PRSP reytinginde de 500 dane eń jaqsı universitetler ushın soǵan uqsas halat baqlanǵan.. THE reytingde universitetlerdiń qısqartirilgen sheńberi - Top -200 diń tolıq arxivı bar. Biraq, birpara maǵlıwmatlar tek pullı iPhone APP-storededen júklep alınadı. Óziniń qısqa tariyxı sebepli GUR reytinginde tek 2009 jıl ushın maǵlıwmatlar bar bolıp, biraq metodologiya xarakteristikası hám berilgen reyting kestesindegi kórsetkishler ortasında ayırmashılıq ushrasadı. Bunnan tısqarı, veb-sayt esaplaw metodologiyasında ball koefficiyentlerin óz ishine almaydı. Solay etip, derlik barlıq reytingler sheklengen informaciya hám stilistik ashıqlıqqa iye, bul bolsa olardan ámeliy paydalanıwdı qıyınlastıradı. Derlik barlıq global reytingler tek abıraylı universitetlerdiń sheklengen sheńberi ushın reyting nátiyjelerin ashıp beredi, dızbektiń qalǵan bólegi islep shıǵıwshınıń ishki paydalanıwı ushın qaladı. Bul haqıyqat sonı kórsetedi, reytinglerdi islep shıǵıwshılardıń ózleri joqarı bilimlendiriw tarawındaǵı islerdiń tolıq jaǵdayı haqqında jámiyetshilikti xabardar qılıw wazıypasınan kóre, eń kúshli universitetler ortasındaǵı siyasiy kóriniske iye bolǵan gúres haqqında kóbirek qayǵıradı.

Búgingi kúnde reytingshilerge salıstırǵanda kóplegen kóz qarasar sistemalardıń tımsalı boyınsha keledi, yaǵnıy universitetlerde oqıtıw sapası boyınsha sorawlar qanday ótkeriliwi menen baylanıslı. Mısalı, F.Bati 2008-jılda 3500 respondentten ibarat úlгідen paydalanǵanlıǵı ushın QS reytingin qaraladı, bul bolsa úyrenilip atırǵan universitetlerge obyektiv orın beriwdi qıyınlashtıradi. Bunnan tısqarı, Malayziya ushın bul kórsetkish bar-joǵı 180 kisini, Ullı Britaniyada bolsa 563 kisini quraydı. QS wákılleri 2009-jılda 9386 respondentten ibarat úlгідen paydalanǵanın aytadı. Biraq, analizchanlardıń atap ótiwınshe, olardıń 2/3 bólegi 2007 hám 2008-jıllarda sorawlarda qatnasqan respondentler bolıp, bul bunday tártiptiń nızamlılıǵı haqqında qosımsha sorawlar tuwdıradı. Bunnan tısqarı, sınsılıar, mısalı, Irlandiyadan respondentler sanı Rossiyadan, sonıń menen birge, Gonkongdan - Yaponiyadan kóre kóbirek edi (Xolms, 2010). Kórinisinden, soraw usılların kalıbrlaw uzaq waqıt dawam etedi. Bahalaw usıllarına kirgizilgen ózgeshe kórsetkishler de sorawlar tuwdıradı. Mısalı, keste degi PRSP reytinginde bir waqtınıń ózinde izertlewshiniń baspa aktivligin hám siltemeler chastotasın bahalaytuǵın h-indeksin (Hirsh indeksin) kórsetedi. Biraq, búgingi kúnde bul kórsetkishtiń hár qıylı modifikatsiyaların usınıs etetuǵın jáne onıń kanonikalıq versiyasınıń sheklewlerin kórsetetuǵın kóplegen jumıslar bar (Popov, 2010). Tek ǵana bul kórsetkishti manipulyacıya qılıw arqalı siz reyting nátiyjelerin ózgertiwińiz múmkin. Qızıǵı sonı, reytingler sapası boyınsha kóplegen sın pikirler reytingchilerdiń ózinen keledi. Mısal ushın, D.Jobbins óz túsindiriwinde rawajlanıp atırǵan "reyting urısı"na mısal retinde túrli reyting sistemaları wákılleriniń óz-ara hújimlerin keltiredi (Jobbins, 2010). Sonı da aytıw kerek, global reytinglerde waqıt

ótiwi menen kózge taslanatuǵın barlıq kemshilikler reyting agentlikleriniń liberal hám ashıq siyasatı sebepli basqıshpa-basqısh jónge salınıp atır. Biraq, házirgi bahalaw sistemaları jeterlishe emesligi sebepli mashqala ele da saqlanıp qalnaqta. Mısalı, Stenford universiteti hám Prinстон universitetiniń 2010-yilgi THE reytingindegi reyting balları uyqas túrde 94, 3 hám 94, 2 ni quraydı. Olardıń 4 hám 5-orınlardı iyelewine de sol sebep boldı. Sonday etip, eki universitetiń reyting ballarındaǵı parq 0, 1 balldı quraydı, yaǵnıy derlik túsiniksiz. Universitetler ortasındaǵı bunday "qısqa" bási menen hár qanday stilistik ózgerisler ańsatǵana kerekli tablodda olardıń ózgeriwine alıp keliwi múmkin.

Jáhán universitetleri reytinginde ballıq úles mashqalası.

Universiteti bahalaw sistemasın standartlastırwǵa urınıw obyektiv mútajlik bolıp tabıladı, lekin, nızamlı jol menende, buǵan erisiw múmkin emes. Tájiriye sonı kórsetedi, universitetler iskerliginiń rásmiy proceduralarda esapqa alınbaytuǵın yamasa júdá qıyın bolǵan tárepleri bar. Bunıń nátiyjesi global reytinglerdegi haqıyqıy ballardıń birdeyligi bolıp tabıladı. Stilistikalıq tárepten bul másele ball koefficiyentleri vektorın tańlaw máselesine teń bolıp tabıladı. Bul tezisti súwretlew ushın ádebiyat hám ilimiy dóńgeleklerde keń rezonansqa iye bolǵan birpara mısallardı kórip shıqsaq boladı.

1. Jetekshi orınlardı anglichan tilinde sóylesiwshi universitetler iyeleydi. Mısalı, ARWU-2010 reytinginde Tpp -100 diziminen 65 universitet anglichan tilinde sóylesiwshi mámleketlerde jaylasqan bolsa, THE reytinginde - 67. Solay etip, jetekshiler sisteması anglichan tilinde sóylewetuǵın mámleketler hám olar anglichan tilinde sabaq beredi.

Bul tendentsiya uzaq waqıttan berli islengen ilimiy siltemeler sisteması menen qollap-quwatlanadı, bunda Batısta reyting beriwde itibarǵa alınatuǵın jurnallar, baspalar bar. Bunnan tısqari, bul jurnallardıń avtorları ádetde bir-birine silteme keltiriwde unamsız ámeliyat bar. Usı waqıtta, ayırım milliy jurnallardaǵı maqalalar ilimiy dárejesi boyınsha anglichan tilindegi dóretpelerden kem bolmawı múmkin, biraq usı waqıtta olar siltemeler sisteması sheńberinden sırtda qalıp atır. Usı fakt QMU tárepinen usınıs etilgen siltemeler indeksin esaplaw ushın ilimiy dereklerdi keńeytiwge qaratılǵan sistemaniń tiykarın quradı (Qayta dizimnen ótiw ushın ashıq, 2019 jıl). Basqasha aytqanda, global universitetler reytingin tildi liberallastırw mashqalası kún tártibinde turıptı. Eger bunday talapda ádalat bar bolsa -da, ulıwma alǵanda, bul haqıyqatqa tuwrı kelmaytuǵın kórinedi jáne de universitetlerdiń házirgi jaǵdayınıń ózgertiwi dárguman.

Salıstırılardıń juwmaqlawshı nátiyjelerdi bahlawdıń jamanlıǵın kórsetedi: ayırım reytinglerdegi eń jaqsı top-100 universitetke, basqa reytinglerde 100 likke kirmegen mámleketler universitetleri (Rossiya, Italiya, Jańa Zelandiya, Qıtay hám basqalar) kiredi. Biraq, anglichan tiliniń húkimranlıǵına qarsı barlıq narazılıqlardı keshikkan siyasiy kórinisler retinde qabıllaw múmkin. Sonday etip, L.Bargans hám

F. Korvers kóplegen mámleketlerdegi universitetler anglichan tiline ótip atırǵanda, Evropa bilimlendiriwin " amerikalastırw"dıń qashannan berli ámelge asırılǵan haqıyqatın aytıp ótti. (Bargans, Curvers, 2010). Usınıń menen birge, ádalat ushın sonı atap ótiw kerek, hátte reytinglerdi islep shıǵıwshılar da anglichan tiliniń artıqsha salmaqlı ekenligin tán aladılar. Wákıller hátte bul sáykessizlikti muwapıqlastırwǵa háreket etip atır.

2. Jetekshi orınlardı ilimiy-izertlew iskerligi menen ajralıp turatuǵın universitetler iyeleydi.

Bul fakt T.Beytstıń jáhán universitetleri reytingi jaǵımpazlıqqa tiykarlangan degen pikirdi ilgeri súriwine sebep boldı. T.Bates, atap aytqanday, bunday reytinglerden paydalanatuǵın abituriyentlar hám olardıń ata-anaları aldanıp qalıwları múmkinligin aytıp ótedi (Bates, 2010). Onıń pikirine kóre, reytingler Ponzi ruletiniń ayırıqsha analogi bolıp tabıladı: universitetler óz reytinglerin jaqsılaw ushın izertlewlerge barǵan sayın kóbirek qarjı kiritip atır. Bul bilimlendiriwdiń haqıyqıy sapasın sáwlelendirmeytuǵın " izertlew sharı"n keltirip shıǵaradı. Mısalı, PRSP reytingin "bir ólshewli" dep ataw múmkin, sebebi ol izertlewden tısqarı basqa kórsetkishlerdi óz ishine almaydı. Izertlew iskerligi ushın ball koefficiyentleri asırıp jiberilgen hám qosımsha úyreniwdi talap etedi, dep iseniw ushın tiykarlar bar (Parijs, 2009).

2. Reyting bahalarınń saykes emesligi hám turaqsızlıǵı. Reytinglerdiń bul ózgesheligi 2-Kestede kórsetilgen. Mısalı, Britaniyanıń THE reytinginde Moskva mámleket universiteti 2004-jılda 92-orındı, 2005-jılda 79 -orın, 2006 -jılda 93-orındı iyelegen bolsa, 2007-jılda 138 tekshege keskin tómenlep, 231-orındı iyeledi. Rossiyanıń jetekshi universiteti reytingindegi bunday sekrewlerdi obyektiv jaǵdaylar menen anıqlap bolmaydı. 2003 hám 2007-jıllarda Moskva mámleket universitetiniń ARWU reytingindegi sekrewlerin túsindiriw de qıyın. Bul jerde biz universitetler haqqında maǵlıwmat toplaw sistemasınıń jetilistirilmegenligi menen baylanıslı bahalaw effektlerine dus kelemiz. Sonı da aytıw kerek, rangers waqtı -waqtı menen universitetler iskerliginiń ayırım táreplerin esapqa alıw metodologiyasın ózgartiredi hám geyde ayırım universitetler haqqında jańa yamasa sezilerli dárejede ózgartirilgen maǵlıwmatlardı aladı. Usınıń menen birge, túrli reytinglerde reytinglerde ayırmashılıqlar bar, mısalı, Moskva mámleket universitetiniń 2009-jılda GUR reytinginde 5-orın hám PRSP reytinginde 227-orın alıwı . Bul jerde ball koefficiyentleriniń roli tolıq sáwlelenip, bunıń nátiyjesinde universitetlerdiń ayırım jetiskenlikleri bo'rttiriledi. Sol munasábet penen, GUR reytingi ball koefficiyentlerin kórsetpewiniń taǵı bir bar eslew kerek. Jasırın salmaqlar shkalası sonday dúzilgen bolıwı múmkin, ol qanday da obyektiv, biraq basqa universitetler ushın ádetiy bolmaǵan Moskva mámleket universiteti jetiskenliklerin " kóterdi".

Reyting jilları	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
ARWU	102-151	66	67	70	102-151	70	77	74
QS-THES	-	92	79	93	231	183	101	93
							155	-
Web	-	-	-	-	-	147	188	219
PRSP	-	-	-	-	243	214	227	228
GUR	-	-	-	-	-	-	5	HD

2-keste.

4. Universitetlerdiń kem ushraytuǵın materiallıq baza menen táminleniwi hám oqıtılatuǵın kurslar tarmaǵınıń jetilistirilgenligi.

Bul tárep Moskva mámleket universitetiniń GUR reytinginde 5-orındı iyelewine aydınlıq kiritedi. GUR reytingshileri Moskva mámleket universitetin materiallıq qollap-quwatlaw faktorına joqarı ball kirgiziw arqalı oǵan ábzallıq berdi, sebebi ol dúnyadaǵı óz jasalma joldasların ushırıwshılar hám 500 teraflops superkompyuterga iye bolǵan birden-bir universitet bolıp tabıladı. MMUınıń taǵı bir atipik ústemligi universitet rektori V.A.Sadovnichiy tárepinen daǵazalanǵan universitet bilimlendiriwiniń keńligi hám fundamentalligi bolıp tabıladı. Solay etip, eger biz dúnyanıń barlıq universitetlerinde oqıtılatuǵın barlıq kurslar sanın N dep alatuǵın bolsaq, Moskva mámleket universitetinde bul bahadaǵı kurslardıń 2/3 bólegi oqıtıladı, basqa jetekshi shet el universitetlerdiń yarımınan kópi oqıtılmaydı . Itimal, materiallıq támiynat hám oqıtılatuǵın kurslardıń keńligi reytinglerde sáwlelendiriliwi kerek, biraq bunday artıqmashılıqlardı esapqa alǵan halda júdá " joqarı" ball menen aqlaw qıyın. Bul faktorlardıń universitet bilimlendiriwindegi roli tolıq túsiniłmegen hám sol sebepli GUR ball shkalası Moskva mámleket universitetiniń ornın anıq asırıp jiberedi.

Keltirilgen misallar universitetler ómiriniń reyting sistemalarında jeterlishe sáwlelenbegen táreplerin tolıq kórsete almaydı. Bizińshe, joqarı oqıw orınları iskerligindegi unamsız jaǵdaylar, atap aytqanda, dári-dárman rezervleriniń tabılıwı, studentler qalashasındaǵı jánjeller, universitet administraciyasınıń para alıp atırǵanı

ushın qamawǵa alınıwı sıyaqlı jaǵdaylar bunnan kem emes. Soraw tuwıladı : milliy hám global reytinglerdi dúziwde bul faktlarnı esapqa alıw kerekpe?

Ulıwma alǵanda, barlıq global reytinglerdiń tiykarın tekǵana faktorlardıń kompleksi, bálki ball faktorlarınıń durıs shkalası da quraydı. Búgingi kúnde qollanılǵan kórsetkishler haqqında derlik hesh qanday sın pikir joq, sebebi olardıń barlıǵı júdá adekvat hám ashıq . Tartıslar tek reytingge qosımsha túrde kiritiliwi kerek bolǵan faktorlardı talqılawda júzege keledi. Usınıń menen birge, ilimiy ádebiyatlarda ball koefficiyentleriniń jeterlilik máselesi derlik hesh qashan kóterilmeydi. Siz, mısalı, tómendegi sorawdı beriwińiz múmkin: " Sońǵı 11 jıldıǵı maqalalar sanı" hám "Usı jıl ushın maqalalar sanı" faktorlarınıń salmaǵı 10 hám 10 % bolmasa, PRSP reytingi qanday ózgeredi (bul júdá logikalıq soraw bolar edi)? Bunday halda, tablo boylap universitetlerdiń túpten orın almasıwı bolmaydıma? Basqasha etip aytqanda, biz ball koefficiyentleriniń kishi ózgerislerine reytinglerdiń turaqlılıǵın haqqında aytıp ótemiz. Úleslik ózgerislerge seziwsheńlik ushın reytinglerdi tekseriw olardıń islewiniń tiykarǵı sınaǵı bolıwı kerek. Ókinish penen sonı aytamız, bunday sınaq ele ótkerilmegen hám bunnan tısqarı, bul soraw hátte kóterilmegen. Biziń pikirimizshe, global reytinglerdi diagnostikalawdıń bul baǵdarı olardıń quralların jáne de jetilistiriw menen ulıwma bolıwı kerek.

5. Jáhán universitetleri reytinginen paydalanıw baǵdarları

Global reytinglerden paydalanıw ámeliyatı "tiykarǵı" hám " ekilemshi" reakciyanı óz ishine aladı. "Tiykarǵı" - xojalıq jurgiziwshi sub'ektlerdiń ekonomikalıq strategiyaları hám taktikasın islep shıǵıwda reyting maǵlıwmatlarına itibar qaratıw menen baylanıslı bolsa, "ekilemshi" si jáne de názik, ádetde izertlew máselelerin sheshiw ushın reyting maǵlıwmatların keyingi analitikalıq qayta islewdi óz ishine aladı. Biz aldınlaw "tiykarǵı" qosımshalardı kórip shıqtıq, biraq bul jerde biz reytinglerdi zamanagóy ekonomikalıq analizge qanday kirgiziw múmkinligine itibar qaratamız.

Keliń, global reytinglerde bar bolǵan maǵlıwmatlarǵa tiykarlangan tórt izertlew baǵdarın kórip shıǵayıq. **Birinshi jónelis** bar bolǵanlar tiykarında ekilemshi yamasa tuwındılıq reytinglerdi qurıw menen baylanıslı. Bul jerde biz jeke reytingler nátiyjeleri tiykarında qanday da ortasha reytingni jaratılıwına urınıw haqqında aytıp atırımız. Bul jantasıw reytinglerdegi saykessizlikti saplastırıw, bahalaw ushın paydalaniletuǵın kórsetkishler bazasın keńeytiw hám unıversitetlerdiń tegis emes kóteriliw hám tómenlew múmkinshiligin kemeytiw hám soǵan uyqas túrde onıń isenimliligin asırıw arqalı bahalawǵa jáne de turaqlılıq beriw imkaniyatın beredi. Bul jantasıw úlken sanlar nızamın " qosıw" ideyasına tiykarlanadı. Eger bir reyting ayırım universitetlerge salıstırǵanda kúshli tásirlerdi beriwi múmkin bolsa, ol jaǵdayda 5-7 gárezsiz reyting úlken sistemalı qáte beriwi múmkin emes. Sonlıqtan, reytinglerdi ortasha esaplawdıń eń ápiwayı tártibi hár bir jeke reytingge tán bolǵan qátelerdi bólek saplastırıw imkaniyatın beredi. Eskertip ótemiz, 2006-jılda Newsweek jurnalı qashannan berli eki reytingni - ARWU hám THE reytingin " ortasha" nátiyjege keltiriwge háreket etedi. Házirde biz úsh esabat

kartasın - ARWU, Web hám PRSPtı birlestirgen halda ortasha reytingti dúziwge bolǵan taǵı bir urınıwdı kórsetip ótiwimiz múmkin (Ekimova, Balatskiy, 2008). Integral reytingni dúziw algoritmi hár bir jeke reytingdiń normallastırılǵan kórsetkishleriniń ápiwayı ortasha kórsetkishi bolıp tabıladı. Keyinirek, integral reyting tiykarında milliy universitetleri reytingi global reytingke aylantırıladı. Alınǵan esap -kitaplar milliy universitetleriniń potencial xalıq aralıq kotirovkaların kórsetedi (Ekimova, Balatskiy, 2008). Bul esap -kitaplar ámelge asırılǵannan keyin, global reytingler bazası sezilerli dárejede keńeygenligin esapqa alsaq, biz bul jantasıwdıń kelesheklerin keńeytiw haqqında aytıwımız múmkin.

Ekinshi jónelis mámleket aymaqları bilimlendiriw potencialı reytinglerin jáhán reytingleri menen sáykeslendiriw menen baylanıslı. Bunday jumıslar mámleketlerdiń barlıq aymaqlarında ámelge asırıldı (Ekimova, 2009). Bul sonı kórsetedi, bilimlendiriw potencialınıń málim bir sın kózqarastan dárejesinnen asqan regionlar jáhán dárejesindegi universitetlerdi kóbeytiwge úles qosadı (Ekimova, 2009). Bul fakt bizge belgili bir regionda xalıq aralıq dárejede universitet bilimlendiriwin támiyinlew ushın jaratılıwı kerek bolǵan ekonomikalıq sharayatlardı esaplaw imkaniyatın beredi.

Úshinshi jónelis jáhán reytingleri tiykarında universitetlerdiń básikeyge shıdamlılıǵın bahalaw menen baylanıslı. Shamalaw múmkin, universitette oqıw bahası ol jerde alınǵan bilimlendiriw sapasına baylanıslı bolıwı kerek, bul bolsa, óz gezeginde, ol alǵan reyting balları sanı menen belgilenedi. Keyin dástúriy "sapa/baha" kórsetkishi universitettiń básikeyge shıdamlılıǵı kórsetkishi bolıp xızmet etedi. Bul bir jıllıq oqıw bahasınıń tóplanǵan reyting balları sanına qatnası retinde esaplanǵan túrli universitetler ushın bir reyting ballı bahasın salıstırwǵa teń. Bul jantasıw Moskva mámleket universiteti, Sankt-Peterburg mámleket universiteti hám Amerika Rutgers universiteti mısaldında sınaqtan ótkerildi (Balatskiy, Gusev, 2008). Bul jantasıwdıń ápiwayılıǵı júdá ózine tartatuǵınlı, biraq basqa izertlewshilerdiń onı sın pikir etip, universitetlerdiń baha siyasatı bilimlendiriw tarawındaǵı mámleket siyasatına júdá baylanıslı ekenligine itibar qaratdı (Artyushina, Chaplygin, 2008).

Tórtinshi jónelis global reytinglerdiń ulıwma dispozitsiyasın olardıń abroyı, ádilligi hám adekvatlıǵı kózqarasınan túsiniw menen baylanıslı. Bul jónelis xalıqtıń xabardarlıǵı hám bar reytinglerge isenimi máseleleri boyınsha jámiyetshilik pikirini úyreniw, sonıń menen birge, olardı islep shıǵıw metodologiyasına kiritilgen kriteriyalardı bahalawdı óz ishine aladı. Bunday kórsetkishlerdiń muǵdarlıq bahaları, atap aytqanda, D. N.Smit tárepinen berilgen (Smith, 2010). Keleshekte bul tarawdaǵı izertlew nátiyjeleri reytinglerdiń sociallıq "kúshini" ólshew hám olardı áhmiyeti boyınsha tártiplew ushın qollanıw múmkin. Bul jónelis sheńberinde I. F.Aguillo hám basqalar tárepinen izertlew ótkerildi, ol jaǵdayda universitetler gruppaları - top-10, Top-100 hám Top -200 boyınsha túrli global reytinglerdiń muwapıqlıǵın anıqlawǵa háreket etildi (Aguillo, Bar-Ilan, Levene, Ortega, 2010). Bul jumıslar olardıń isenimliliǵın asırıw ushın túrli reytinglerdi ortasha esaplaw ideyasın sáwlelendiredi.

Ulıwma alganda, global universitetler reytinginen "ekinshi dárejeli" paydalanıw boyınsha jumıs eń baslı orında , sebebi tiykarınan reyting háreketiniń ózi. Biraq házir isenim menen ayta alamız, bul informacion-analitikalıq baǵdar úlken perspektivaǵa iye. " Mánisli" reyting qosımshaların islep shıǵıw boyınsha usınıslar qashannan berli bar. Sonday etip, F. Van Pariss universitetlerdiń 7-etikalıq forumı nátiyjelerin esap-kitap eter eken, reyting quralların jetilistiriwdiń úsh baǵdarın kórsetedi: qarıydarlar (studentler) ushın - bilimlendiriw sapasın bahalawdı jetilistiriw; universitetlerdiń ózleri ushın - olar ortasındaǵı básekin kúsheytiw, rawajlanıw hám óz-ózin reklama qılıw baǵdarında ; siyasat ushın - universitetlerdi finanslıq támiynlew haqqında qarar qabıllawda (Parijs, 2009). Kórinisinden, bul úsh baǵdar uzaq waqıt dawamında reyting analizinde ústinlik etedi.

3-Tema: Joqarı bilimlendiriw mákemelerinde «Universitet 3. 0» konsepciyasın engiziw máseleleri hám keleshekleri

(2 saat)

Joba :

2. 1. Joqarı bilimlendiriw mákemelerinde bilimlendiriw, ilim, innovaciya hám ilimiy izertlewler nátiyjelerin kommerciyalashtirishning tıǵız baylanıslılıǵın názerde tutatuǵın «Universitet 3.0» konsepciyası jáne onı basqıshpa-basqısh engiziw.

2. 2. Zamanagóy universitetlerde texnologiyalar hám joybar basqarıwı.

2. 3. Pán, oylap shıǵarıw hám texnologiyalar transferini rawajlandırıw hám innovciyalıq iskerlikti finanslıq támiynlew sistemasın jetilistiriw.

Tayansh sózler: universitet, universitet - 1.0, universitet - 2.0, izertlew universiteti, isbilermenlik universiteti, universitet-3.0, kommerciyalastırıw, texnologiyalar transferi, ECC, start-up, spin-off, texnologiyalardı kommerciyalastırıw, innovciyalıq ekotizim, bilimlendiriw degi innovaciya, ilimiy hám texnologiyalıq innovaciya, basqarıwdaǵı innovaciya.

2. 1. Joqarı bilimlendiriw mákemelerinde bilimlendiriw, pán, innovaciya hám ilimiy izertlewler nátiyjelerin kommerciyalashtirishning ajıralmas baylanıslılıǵın názerde tutatuǵın «Universitet 3. 0» konsepciyası jáne onı basqıshpa-basqısh engiziw Universitetler Evropa Orta ásirlerinde XII-XIII ásir aqırlarında " qandayda bir oqıtıwdı qálegen qábiletli adamlar hám úyreniwdi qálegen jaslardıń qosılıwı nátiyjesinde" payda bolǵan¹⁷

Orta ásirlerde universitas termini (latinsha - " pútinlik", " pútkillik")¹⁸ bir qatar jámiyetler hám birlespeler ushın isletilingen, biraq joqarı bilimlendiriw sistemasınıń rawajlanıwı menen termin belgili bir maqset ushın jaratılǵan - bunday birlespege uyqas keletuǵın barlıq ózgesheliklerge iye bolǵan bilimlendiriw ushın jaratılǵan

¹⁷ Laurie, S. S. Lectures on the Rise and Early Constitution of Universities. London: Kegan Paul, Trench & Co., 1886.

326 p

¹⁸ Латинско-русский и русско-латинский словарь / А. В. Подосинов [и др.]. М.: Флинта, 2015. 752 с

korparaciyanıń tek bir túrine beriledi. Mektep bilimlendiriwin jetilistiriw hám shirkewfe tikkeley baylanıslı bolmaǵan mekteplerdiń payda bolıwı universitetlerdiń qalıplesiwinde zárúrli rol oynaydı. Monastirlerdiń mútajlikleri ushın oqıwshılardı oqıtatuǵın monastir mekteplerinen ózgeshe bolıp esaplanıw, puqaralıq hám shirkew jumıslarında oqıtıwshılardı oqıtıwshı bolǵan yepiskopal sobor mektepleri hám shirkewge baylanıslı bolmaǵan qala mektepleri waqıt ótiwi menen payda bolıp, oqıwshılardı puqaralıq hám bazar mútajliklerine tayarladı. Qala Mektepleri shirkew menen baylanıslı bolmaǵanlıǵına qaramay, olarda ruxaniylar sabaq beredi. Keyinirek mektepler universitetlerdiń payda bolıwı ushın tiykar boldı. Universitetlerdiń payda bolıwına bir qatar jaǵdaylar hám sebepler, mısalı qalalardıń rawajlanıwı, jámiettiń pikirlew formasındaǵı ózgeris, mámleket tárepinen universitetlerdi shólkemlestiriwdiń ekonomikalıq paydaları tán alınıwı, húkimettiń maǵlıwmatlı kadrlar payda bolıwınan mápdarlıǵı hám bilimlendiriw alıwdı qálegen qızıǵıwshılardıń payda bolıwı sıyaqlı faktorlar járdem berdi. Aqıbette sheriklik nátiyjesinde qala hám universitet óz-ara mápli payda aldı. Qala universiteti sabaqlar ushın jaylar hám studentler ushın infrastruktura menen támiyinledi, universitet, óz gezeginde, qalaǵa jańa xalıqtı jalp etdi hám sawda rawajlanıwına hám de xızmet kórsetiw salasınıń keńeyiwine sebep boldı. Dúnyalıq húkimet ushın universitetlerdi shólkemlestiriw hám qollap-quwatlawdıń baslanǵısh maqseti payda bolǵan basqarıw mámleket apparatı ushın qánigelerdi tayarlaw, universitet bergen aymaqtıń bólek jaǵdayı hám studentlerdiń saparınan qosımsha dáramatlardı jalp qılıw edi.

Qalalardıń aktiv qalıplesiwi, bazar munasábetleriniń rawajlanıwı hám islep shıǵarıw hám de sanaattıń izbe-iz shólkemlestiriliwi menen qala hákimiyat jańa qánigelerge keskin mútajlik sezdi. Pacha hákimiyatqa aristokratiyadan ayırıqsha bolıp esaplanıw jańa intellektuallıq elitani qalıplestiriw ushın shıpakerler, filologlar, dilmashlar hám yuristler kerek edi. Shirkew dúnyalıq húkimet menen bir qatarda, óz poziciyasın hám papa hákimiyattı bekkemlew ushın bilimlendiriwdi rawajlandırıw hám tarqatıwda, sonıń menen birge, dinge qarsılardı qarsı gúresiwde, universitetler hám oqıtıwshılardı finanslıq hám de basqarıw tárepten qollap - quwatladı. Universitet bilimlendiriwin rawajlandırıwda shirkewning qatnasıwı olardıń óz strukturalarında oqımıslı kadrlardı bolǵan mútajligine baylanıslı edi. Dúnyalıq hám shirkew hákimiyattıń qáwenderligi sebepli studentler turaqlı social poziciyaǵa, salıqlar hám jıynawlardan azat etiw, is taslaw hám tek qalanıń administraciyasına emes, bálki ózleriniń professorleri hám yepiskoplarına baǵınıw huqıqı sıyaqlı universitetlerdiń ǵalabalıqlıǵın asırıwǵa járdem beretuǵın kóplegen jeńilliklerge iye boldı. Universitetler studentler tárepinen aymaqlıq yamasa til tiykarında shólkemlestirilgen birlesikler (aǵayınlerden) hám professorler tárepinen oqıtılatuǵın hár qıylı bilimlerde sáykes keletuǵın fakul'tetlerden ibarat edi.

Nızamlardı kóre, bir qonaq watanlasınıń jinayatı ushın qamawǵa alınıwı múmkin edi, biraq jámiyetlik ishinde studentler bul qaǵıydadan qorǵaladı. Biradarlıqlar, sonıń menen birge, studentlerge ózleriniń ózligin saqlawǵa

Hám tezirek iykemlesiwge járdem berdi. XIX ásirge shekem fakul'tetlerge bóliw Aristotel' sistemasına muwapıq ámelge asırılğan, tórt klassik fakul'tet tiykarǵı esaplanǵan : teologiya, medicina, huqıq hám liberal kórkem óner. Parij universitetinde birinshi ret fakul'tetlar payda bolǵan hám tap sol ilim boyınsha oqıtıwshılar toparı bolǵan. 1231 jılda Papa Gregori IX pármanı imzalanǵannan keyin, fakul'tetlarda sezilerli ózgerisler júz berdi - hár bir fakul'tet óz qaǵıydaları hám ishki tártiplerin ornatawı múmkin edi hám basqa fakul'tetdiń jumıslarına aralasa almas edi, fakul'tetlar basında basshılar -dekanlar payda boldı.

Pútkil Evropada universitetler joqarı tezlikte ashıldı. Evropadaǵı birinshi universitetlerden biri Bolońya universiteti bolıp, onıń shólkemlesken sánesi 1088 jıl dep atalǵan, ol óz qaǵıydın 1158 jılda qabıl etken. 1150 hám 1170 jıllardıń arasında Parij universitetine tiykar salınǵan, onnan keyin Oksford (1196 y.), Kembrij (1209 y.), Arecco (1215 y.) hám basqa qalalarda universitetler ashılǵan. XIII ásir aqırına kelip, Evropada 20 ǵa jaqın universitet bar edi, XIV asirde olardıń sanı 45 ke jaqın edi. Túrli mámleketler universitetleri tariyxıy miyraslardan kelip shıqqan halda óz qánigeliklerine iye edi. Mısalı, ispan universitetleri medicinanı úyreniwge qánigelesken, arab táwiplerinen jıynalǵan tájiriybeni rawajlandırıwǵa, Italiya universitetleri bolsa huqıqtanıw salasında kúshli bolǵan. Waqıt ótiwi menen eki universitet modeli qáliplesti -studentler basshılıq etken Bolońya universiteti hám oqıtıwshılar hám de professorler ústinlik etetuǵın Parij universiteti. Bolońya Universiteti Rim huqıqın uyreniwshi huqıqtanıw mektebi negizinde islengen hám Orta ásirlerde huqıqtı úyreniwdiń tiykarǵı orayı edi. Bolońyada Orta ásir túsiniǵi hám oqıtıw metodikası qáliplesti.

Shınıǵıwlar ciklı huqıqıy tekstlerdi oqıw hám túsindirilew arqalı rim hám kanon nızamların úyrenen lekciyalar hám tartıslardan ibarat edi.¹⁹ Tartıslarda sud ámeliyatınıń ádettegidey emes hám tartıslı precedentleri talqılaw etińardi, studentler qarama-qarsılıqtı hám oǵan qarsı bolǵan dálillerdi sheshiw usılların usınıs qılatuǵın edi, sonnan keyin oqıtıwshı dálillerdi analiz etip, húkim shıǵardı. Bolońya studentleri jeke shaxslar hám dúnyalıq húkimetke máslahát beretuǵın yuristler (yuristlar) bolıwı menen bir qatarda, olardıń iskerliginiń zárúrli bólegin shólkemlestiriwshi hám dáramat alıwǵa múmkinshilik beretuǵın dáldalshılar hám sudyalardan sırtda da háreket etken. XIII ásirdiń baslarında Bolońya Universitetinde eki universitet shólkemlestirilde, olar tek yuridikalıq studentlerden ibarat bolıp, birewi Italiyadan kelgen Studentlerden ibarat - sitramontanlar (" Alp tawlarınıń bul tárepinde jasaytuǵınlıq"), ekinshisi - basqa Evropa mámleketlerinen kelgen ultramontanlardan (" tawlardıń arǵı tárepinde jasaytuǵınlıqlar") ibarat edi. XIII-XIV ásirler aqırında Medicina studentlerin (olar tiykarǵı orındı iyelegen), ritorika, matematika, fizika hám notariuslarning kásip-ónerlerin birlestirgen erkin kórkem óner universiteti jaratıldı²⁰. Bolońya universitetleri tek sapar buyırǵan studentlerden

¹⁹ Суворов, Н. С. Средневековые университеты / Н. С. Суворов. М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2012. 256 с.

²⁰ Суворов, Н. С. Средневековые университеты / Н. С. Суворов. М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2012. 256 с.

ibarat edi - Bolońya xalqı universitetten shıgarıldı, bul bolsa universitetke avtonomiya hám dúnyalıq húkimetten gárezsizlikti támiyinledi.

" Shıpakerler kolledji" dep atalğan oqıtıwshılar awqamları bunnan aldın universitet studentleri tárepinen islengen. Ush kolledj bar edi: Rim huqıqı oqıtıwshıları, kanon huqıqı oqıtıwshıları hám medicina hám de tağı basqa erkin kórkem óner oqıtıwshıları²¹. Komissiyalar bolajaq oqıtıwshılardı attestaciyadan ótkeziwi hám doktoranturağa kandidatlerdi usınıs etiwı múmkin edi. Studentler universitetlerinen ayırıqsha bolıp esaplanıw, tek Bolońyaning puqarası komissiya ağzası bolıwı múmkin edi. Bolońya Universitetinde barlıq kúsh studentlerdiń qolında edi, yağnıy olar ámelde oqıtıwshılardıń jumıs beretuğınları bolıp hám olar kimniń lekciyaların tınlawları kerek, kimniń baslıqlığı astında oqıwdı tańlawları hám sonıń menen birge, oqıtıwshılardıń mıynet haqın belgilewleri múmkin edi.

Orta ásirlerde diniy hám filosofiyalıq bilimlendiriwdiń orayına aynalğan Parij universiteti Notr-Damdađı sobor mektepden hám Sankt-Jenev'eva abbatlıđı hám Sankt-Viktor abbatlıđındađı monastirlardan²² payda boldı. Kóplegen universitetler ushın úlgi bolıp xızmet etken Parij Universitetinde menejment (basqarıw) studentlerge emes, bálki magistrlargá (oqıtıwshılarga, menejerlerge) usınıldı. 1219 jılda shirkew administratorları (shirkew hákimiyat) studentlerdi teologiyanı úyreniwden kóre kóbirek qızıđıwshılıđı sebepli Parijda Rim huqıqın oqıtıwdı qadağan etti. Kóp ótpey, Bolońya universiteti huqıqtanıw tarawı hám Parij Universiteti teologiya salasında shıra retinde xızmet etedi degen isenim payda boldı.²³ Bilgenimizdey, fakul'tetlerge birinshi bóliniw áyne Parij Universitetinde payda boldı, keyinirek olar menen sheriklikten tısqarı jańa shólkemlestirilgen model - kolledj payda boldı. Waqıt ótiwi menen basqa qalalarda kolledjler ashıla basladı hám XIV ásir baslarına kelip olardıń Sanı 25 den asdı, sol tárzde olardıń sanı tez ósip bardı. Daslep, kolledjler tólewge ılayıq emes studentler ushın jataqxana edi, biraq waqıt ótiwi menen olar jeńillikli mákemelerge aylandı, olarda studentler tekđana jasapđana qalmay, bálki oqıp, studentler elitasini qalıplestirdi. XVI ásirdiń baslarında universitetler sanı sezilerli dárejede ósdi, biraq olardıń mártebeinde yamasa bilimlendiriwde shólkemlestiriwde sezilerli ózgerisler bólmadi. Ózgerisler tek Oyanıw dáwirdiń keliwi hám adamgershilik filosofiyasınıń payda bolıwı menen baslandı. Professor -oqıtıwshılar hám studentler ortasında qattı aralıq bolğan Orta ásir mektebiniń qađıydaları ornına arnawlı bilimlendiriw hám qanıgelik bilimleri hám háwesker ilimpazlardı birlestirgen jańa bilimlerdi, gumanitar izertlewlerdi birge izlew túsiniđi keldi. Sol menen birge, Greciyanıń jańa termini - akademiya sózinen túbir aldı. Baspa baspasózdiń oylap tabılđanı da jańa ideyalardıń tarqalıwına járdem berdi. Ilim jáne universitet bilimlendiriwin rawajlanıwınıń náwbettegi basqıshı tábiyaattı anıq baqlaw menen baylanıslı. Rawajlanıwdıń jańa tolqını jańa bilimlerdi olarga tiyisli temalardı úyretiwdiń belgilengen rejimine abay retinde

²¹ Ле Гофф, Ж. Интеллектуалы в Средние века / Ж. Ле Гофф. СПб. Издательство СПбГУ, 2003. 160 с.

²² Суворов, Н. С. Средневековые университеты / Н. С. Суворов. М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2012. 256 с.

²³ Ле Гофф, Ж. Интеллектуалы в Средние века / Ж. Ле Гофф. СПб. Издательство СПбГУ, 2003. 160 с

qabil etken universitetlerdi shetlab ótti. Ámeliy pánler payda bolıwınıń nátiyjesi universitetler menen baylanıslı bolmaǵan ǵárezsiz qánigelestirilgen mekteplerdiń shólkemlestiriliwiedi. Bul dáwirde, sonıń menen birge, shirkew tási astında universitetlerdiń sanı kópaya basladı. Franciya revolyuciyadan keyin tamamlanılmaǵan universitetlerdi almasıtıratuǵın joqarı mektepler, dáslepki politexnika hám áskeriy fakul'tetlar payda bolǵan. Innovaciylar Orta ásir jantasıwınan universitet bilimlendiriwiniń jańa basqıshına ótiwdi ańlatar edi, áyne waqıtta jeke universitetlerdiń birinshi prototiplari payda boldı. Universitet modelin jańalaw óz gezeginde jańa universitetler hám fakul'tetlarni jaratılıwına tosqınlıq etiwshi universitetlerdi, sonıń menen birge, jańa pánlerdi oqıtıwdı sezilerli dárejede quramalılastırdı. Waqıt ótiwi menen dástúriy universitetler jańa pánler hám ilimiy usıllardı qabil ete basladı hám bunıń nátiyjesinde Germaniyada jańa universitet modeli payda boldı - Gumboldt²⁴. Keyinirek izertlew universitetiniń prototipine aynalǵan nemis klassik universitetiniń modeli esaplandı.

Sonday etip, sanaat dáwiriniń baslanıwı daǵı reformalar nátiyjesinde orta asirdegi vrachlar, yuristlar, teologlar universitetleri - ilimpazlar hám injenerlerdiń tábiy-ilimiy universitetine aylandı. Vil'gelm fon Gumbol'd (1767-1835 jj.) búgingi kúnde klassik

universitetniń 4 funkciyaları haqqında tómendegilerdi keltirip ótken:

- 1) bilimlerdi islep shıǵıw ;
- 2) bilimlerdi toplaw hám saqlaw ;
- 3) bilimlerdi uzatıw ;
- 4) bilimlerdi tarqatıw.

XIX ásirniń aqırında universitetlerdiń bilimlendiriw modeli birinshi ilimiy revolyuciya nátiyjesinde ılım hám bilimlendiriwdi birlestiriwshi izertlew universitetlerine transformaciya qılıw procesi júz berdi. K. Yaspers (1949 y.) dıń pikrine qaraǵanda, universitet wazıypaların úshke ajratıw múmkin - izertlew, bilimlerdi uzatıw (bilimlendiriw) hám mádeniyat. Búgingi kúnde universitetlerdiń 3 tiykarǵı formaların bar. (2. 1-súwret).

Ekinshi ilimiy rawajlanıw dep atalatuǵın dáwirde (XX ásirniń ekinshi yarımında) bilimdi “ózlestiriw” - klassik universitet ornına jańa bilimlerdi “jaratıwshı” noklassik universitet keldi.

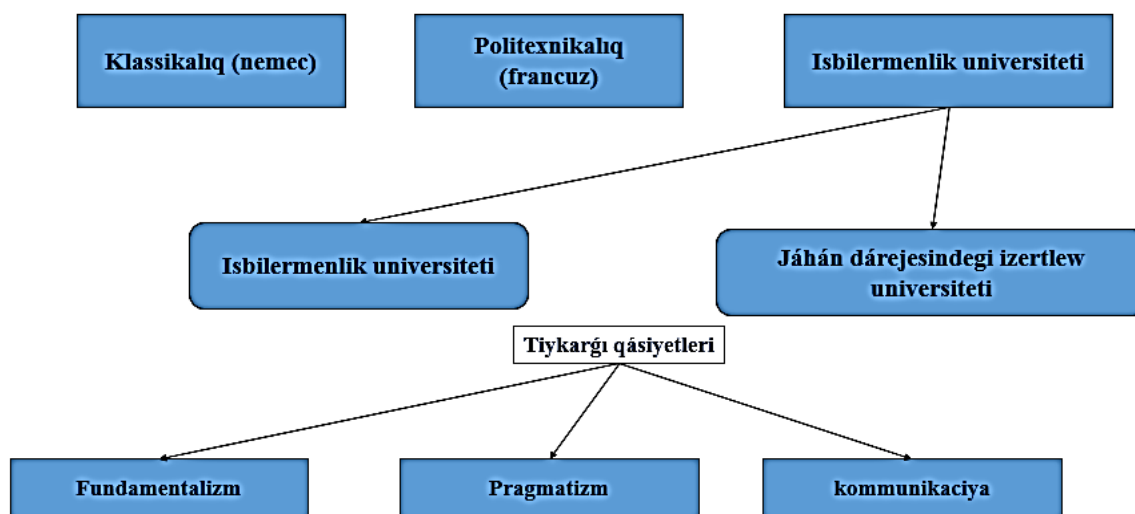
XX ásirniń aqırlarınan baslap insaniyat universitet evolyuciyasınıń náwbettegi modeli-isbilermenlik modelin talqılawıw atr.²⁵

Izertlew universitetleri. 1809 jılda belgili nemis diplomati Vilgelm fon Gumboldt Berlindagi ilimiy mákemelerdiń ishki hám sırtqı shólkemi haqqında

²⁴ Виссема, Й. Университет третьего поколения / Й. Виссема. М.: Олимп-Бизнес, 2016. 480 с

²⁵ Тазарбеков К.А. К разработке « Дорожной карты трансформации университета «Туран» в инновационно-предпринимательский университет». Тезисы. - алматы: Университет «Туран», 2016. С.

memorandumni dağaza etdi, ol jağdayda keyinirek klassik nemis bilimlendiriwi tiykarına aynalğan principler suwretlengen²⁶

2.1-súwret. Universitetlerdiń 3 tiykarǵı formaları.

Universitet toliq huqıqlıyatga aylandı - mámleket oqıtıwshılar hám ilimpazlarǵa tásir kórsetpedi, olar oqıw hám oqıw usılın óz qálewine kóre tańlawları múmkin edi, studentler tańlaw erkinligi olar alǵan kásip sheńberinde oqıw kursların gárezsiz tańlaw menen baylanıslı edi. Oqıtıw sapası da jaqsılandı sabaqlar onı jaqsı atqargan tárepinen emes, bálki ámeliy izertlewshilerdiń hám ilimpazlar tárepinen alıp barıldı. Oqıtıw hám izertlewdiń birligi principini hám de shınıǵıwdıń jańa túri payda boldı - oqıtıwshı hám studentler birge eki tárep ushın da qızıǵatuǵın ilimiy jónelislerdi birge úyrenedi. Universitetler da mámleket tárepinen finanslastırılǵı baslandı, nátiyjede mámleket tárepinen professorlar tayınlana baslandı. Humboldt universiteti 1810 jıldı Berlinda ashılǵan. Onıń ideologiyası filosof Shleermaxerniń kóz qarasarına tiykarlanıp sonday degen edi: "Universitettiń wazıypası mektep hám kolledjlerde bolǵanı sıyaqlı, ulıwma tán alınǵan hám ámeliy bilimlerde jetkiziw emes, bálki qanday etip bul bilimler alınıwın úyretiw bolıp tabıladı; studentlerdiń ilimiy izertlewlerge qızıǵıwshılıǵın oyatıw hám olardıń barlıq pikirlerinde ilimpandıń tiykarǵı nızamların inabatqa alıwlarına járdem beriw"²⁷ Humboldt universiteti - bul " izertlew, bilimlendiriw hám biypul oqıtıw ideyası"²⁸. Humboldt

²⁶ Дуда, Г. Введение к меморандуму Вильгельма фон Гумбольдта «О внутренней и внешней организации высших научных заведений в Берлине» // Университетское управление: практика и анализ. 1998. №3. С. 24-27.

²⁷ Ruegg W. A History of the University in Europe // EuropeanHistory Quarterly, 2008. №1. P. 185-187

²⁸ Ясперс, К. Идея университета / К. Ясперс. Минск: БГУ, 2006.159 с.

universitetinde zamanagóy ilimiy usıllar boyınsha alıp barılıp atırǵan ilimiy izertlewler oqıw processinde tiykarǵı roldi oynaydı. Ilimiy izertlewler oqıw procesine kirgizildi, olarda professorlerden tısqarı studentler kóbirek qatnasıw etdilar. Izertlewler basqa ilimpazlar tárepinen alınǵan nátiyjelerdi úyreniw hám zamanagóy lashtırishga múmkinshilik beretuǵın aqılǵa say jantasıwǵa, eksperimentlarga (tájiriybelerge), saldamlı dálillerge hám talqılaw qılıw maydanına tayandı. Ilimiy juwmaqlar tek quramalılıq hám maqsetke muwapıqlıq principiǵe tiykarlanıwı kerek edi. Birinshi akademikalıq isbilermenlikke ótiw 1862 jılda dúzilgen injenerlik jumısına qánigelesken hám regionlıq mútajlikler ushın húkimetten jer alatuǵın Massachuset texnologiya institutında (Etzkowitz, 2002) júz berdi. Keyinirek akademikalıq isbilermenlik XX ásirdeń basında hám ortalarında gumanitar pánler baǵdarlarında qollanılatuǵın Stenfordga ótkerildi. Házirgi dáwirde buǵan uqsǵan processler dúnyada júz beriwi nátiyjesinde qatar universitetler úshinshi - ekonomikalıq hám social rawajlanıw missiyani ámelge asırıwǵa háreket qılıwıp atır. Buǵan ekonomikalıq shárt-shárayatlardı esapqa alıw hám jergilikli akademikalıq hám materiallıq dástúrlerge baylanıslı bolǵan aktivlikti jáne de jedellestiriw jolı menen eriwiladi. Qálegenler ilimiy tabıslardan paydalanıwları múmkin edi, olardı tekseriw ushın erkin paydalanıw múmkin hám bólekan jámiyet iyelik etedi, sol maqsette olar qánigelestirilgen udayı tákirarlanatuǵın baspalarda hám kitaplarda baspa etildi. Universitet bilimlendiriwiniń tiykarǵı maqseti pándi rawajlandırıw hám qalıplestiriw edi. Universitetlerdiń strukturalıq strukturası da ózgerdi, bir pánge qánigelesken fakul'tetlar olardıń tiykarına aylandı ; jámiyechilik (biradarlıq) hám kolledjler derlik ğayıp boldı. Universitet modeline kóre áskeriy-texnikalıq akademiya shólkemlestirile baslandı, keyinirek olar politexnika institutlarına aylantırıldı, awıl xojalıǵı hám azıq-túlik sanaatına qánigelesken universitetler de ashıldı. Sonday etip, 20 -ásirdeń birinshi sheregine shekem alǵan universitetler, áskeriy, politexnika, kommerciya, medicinalıq, veterinariya, awıl xojalıǵı, bilimlendiriw, siyasiy hám muzıka tarawlarında bilim bererdi. Gumboldt universiteti tekǵana Evropada, bálki AQShda da universitetlerdi jaratıw ushın úlgi boldı. Universitetler sisteması 19-asirde mámlekettiń sociallıq-ekonomikalıq, materiallıq hám siyasiy rawajlanıwı ushın zárúr bolǵan mútajlikti esapqa alǵan halda qalıplesti.

Sol dáwir avtorlarınıń kópshiligi nemis universitetleriniń klassik modelin qollap-quwatlap, " nemis universitetleri civilizaciyalasqan dúnyadaǵı universitetler ushın normaǵa aylandı"²⁹, universitette ilim hám pikir erkinliginiń áhmiyeti bul modeldiń tiykarǵı ústinligi esaplanadı. Biraq bul modelge qarsı bolǵanlar da bar edi, olar shet

---

²⁹ перанский, Н. В. Кризис русской школы. Торжество политической реакции. Крушение университетов / Н. В. Сперанский. М.: Типолитография т-ва И.Н. Кушнерев и Ко, 1914. 271 с

el, xalıq modellerin tákirarlawdı toqtatıw hám orıs haqıyqatlarına maslastırılğan óz modelin jaratıw kerekligini atap ótiwdi. 20-ásirdiń birinshi shereginde revolyuciyaдан aldınǵı Rossiya universiteti Evropanıń eń áyyemgi universitetleriniń daǵdarısı menen baylanıslı bolǵan krizisti basdan keshirdi. Germaniya universitetleri ózgerislerdi qabıl etpeslik hám pándi reformalawda hám de universitetti demokratiyalastırıw tárepdarı bolǵanlıqta ayıplana basladılar. Evropa universitetlerinen ayırırıqsha bolıp esaplanıw, sonday-aq texnikalıq fakul'tetlarni da óz ishine alǵan Amerika universitetleri keltirilgen.

Universitet 2.0 dıń ayırırıqsha qásiyetleri:

- tiykarǵı maqsetler ilimiy hám kommerciya maqsetlerinde emes, bálki ilim rawajlanıwı jolında alıp barılatuǵın izertlewler;
- ilimiy baspalar hám jańa ashılıwlar sanı boyınsha universitetlerdiń reytingi;
- universitetler ortasında bási ki ruhining joq ekenligi;
- monointizomiy izertlewler;
- bilimlendiriwdiń “elitizmi” (“elitarlıǵı”) - tek qábiletli hám bay Studentler maǵlıwmat alıwları múmkin;
- universitet hám basqa shólkemler ortasındaǵı óz-ara baylanıslardıń joq ekenligi;
- milliylestiriw - oqıtıw mámleket tilinde alıp barıladı ;
- finanslıq qollap-quwatlawdıń tiykarǵı forması mámleket bolıp tabıladı.

Klassik nemis universitetiniń modeli óz dáwiri ushın tabıslı bolǵan, biraq belgili bir waqıtta ol sın pikirge dus kelgen hám bir qatar sebeplerge kóre zamanagóy talaplar hám tendenciylarǵa uyqas kelmey qoyǵan. 20 -ásir ortalarında studentler sanı keskin kóbeyip, bul byudjet qarjılarınıń kóbeyiwine hám universitet iskerligi ústinen mámleket qadaǵalawınıń kusheytiwine alıp keldi, byurokratiya dárejesin sezilerli túrde asırdı hám oqıtıwshılardıń ilimiy izertlewlerindegi jónelisti tańlaw erkinligin kemeytirdi. Studentler sanınıń kóbeyiwi da joqarı maǵlıwmat dárejesi hám sapasına unamsız tásir kórsetdi, studentler sanı kóbeygenine qaramay, hámmesi de oqıwdı tugatmadı. Globalasıw sebepli ingliz tili universitet ortalıǵında lotin hám milliy tillerdiń ornın basatuǵın jańa universal tilge aylandı. Sayaxat hám baylanıs gárejetleri baxasınıń sezilerli dárejede tómenlewi nátiyjesinde studentler háreketi erkinligi hám shet el, xalıq universitetlerinde oqıw múmkinshiligi asdı. Studentler hám oqıtıwshılardıń jıldamlıǵı oqıw hám jańa izertlewler ushın aqsha ajratatuǵın túrli qıylı fondlar tárepinen qollap -quwatlandı. Bul faktorlar, ásirese úlken jas daǵı studentler hám jas ilimpazlar ushın gúresde universitetlaralıq bási keniń kusheytiwine alıp keldi. Bolońya procesi, Sorbonna hám Bolońya deklaraciyları da bilimlendiriw modeli hám universitet túsiniǵine sezilerli tásir kórsetdi. Bolońya procesiniń tiykarǵı maqseti joqarı bilimlendiriw sistemasın modernizaciya qılıw arqalı Evropada bási kige shıdamlı ekonomikanı jaratıw ushın

joqarı dárejede qanıgeler hám ilmiy tájriybelerdi tayarlaw bolıp tabıladı. Bolońya deklaraciyasın 1999 jılda Evropa mámleketleriniń 29 ministri imzalaǵan³⁰, 2004 jılda shártlesiwde qatnasqan mámleketlikler sanı 40 teńi tashkil etken bolsa, búgingi kúnde Bolońya processinde 49 ta mámleket qatnasıp atır. Bolońya procesiniń tiykarǵı maqsetleri hám wazıypaları³¹:

- Evropa joqarı bilimlendiriwiniń sapası hám ózine ózine ballın asırıw ;
- bakalavr, magistratura hám aspiranturada pitkeriwshiler ushın birden-bir ilmiy tájriybe sistemasın engiziw hám óz-ara tán alıw ;
- Evropa joqarı bilimlendiriw aymaǵın jaratıw ;
- studentler hám oqıtıwshılardıń jıldamlıǵın asırıw ;
- kredit punktleri (ECC) kredit sistemasın jaratıw hám basqalar.

Bilimlendiriw baǵdarlamaları dárejesin baqlaw hám kerekli dárejede ustap turıw ushın oqıw baǵdarlamalarınń akkreditaciyasi jaratıldı, bul baǵdarlamaniń mazmunı hám kóleminiń berilgen ilmiy tájriybe menen muwapıqlıǵın bahalaw nátiyjeleri boyınsha ámelge asırıladı. Akademikalıq jıldamlıqtı rawajlandırıw ushın hár qıylı universitetlerde oqıw nátiyjelerin anıqlaw hám salıstırıwlaw, sonıń menen birge, kásiplik tayarlıqtıń sapası hám dárejesin anıqlawǵa múmkinshilik beretuǵın Transfer Kredit Birlikleriniń Evropa sisteması (ECC) jaratıldı. Eki basqıshlı bilimlendiriw sistemasın jaratılıwı Gumboldt universiteti modelinde sezilerli ózgerislerge alıp keldi. Bul sanı kórsetdiki, bakalavr sheńberinde oqıtıwshı izertlew qáiletin joǵatadı, túrli adamlar taǵı oqıtıw hám izertlewler menen shuǵıllanadılar. Ilim universitetlerden ketti- izertlewler fondlar sheńberinde alıp barıladı, ilimpazlar konferenciya hám simpoziumlarda sóylew sóyleydilar, izertlew nátiyjeleri xalıqqa ashıq bolıp tabıladı. Universitet modelin rawajlandırıwdıń taǵı bir faktori jańa izertlew túrleriniń payda bolıwı hám rawajlanıwı boldı. Daslep, izertlewler bir ilimiy intızam sheńberinde alıp barılǵan, biraq waqıt ótiwi menen olar eki yamasa onnan artıq pánler, kóp jónelisli izertlewler birlesuvida ózgerdirildi hám ámelge asırıla baslandı, texnologiya hám de

proektlestiriw, trans intızamiy izertlewler menen birlestirildi.

Pánleraralıq izertlewde túrli tarawlar hám túrli fakul'tetlar qanıgeleri joybardıń qandayda - bir tarawına shaqırıq etpesten birge isleydi. Klassik nemis universiteti modeli jańa túrdegi izertlewlerdi ótkeriw ushın uyqas emes edi, bul bolsa shólkemlestirilgen strukturanı modernizaciya qılıw zárúriyatın keltirip shıǵardı. Izertlewge jańa túrler hám jantasıwlardıń rawajlanıwı ilimiy gruppanıń sezilerli dárejede ósiwi hám kóplegen qımbat bahalı zamanagóy úskenelerden paydalanıw

³⁰ History // European higher education area. 2015. URL: <http://www.ehea.info/pid34248/history.html> (дата обращения: 02.10.2017)

³¹ The Bologna Declaration of 19 June 1999 // European higher education area. 2015. URL: http://media.ehea.info/file/Ministerial_conferences/02/8/1999_Bologna_Declaration_English_553028.pdf (дата обращения: 02.10.2017).

zárúshiligi menen baylanıslı halda olardıń baxasın asırdı. Izertlew ǵárezetleriniń asıwı keleshekte universitetlerdi tekǵana mámleketten, bálki kompaniyalardan da aqsha izlewge májbúr etdi, bul bolsa keleshekte birge sheriklik ushın keń shapaq ashadı. 20 -ásirdiń baslarında universitetler ámeliy hám innovciyalıq izertlewlerdi ótkeriwge qızıǵıwshılıq bildirmadılar, olardıń tiykarǵı hám birden-bir maqseti tek fundamental pán edi. Biraq, sanaat qashannan berli rawajlanıp bardı hám jańa oylap tabılǵanlar, jańa ashılıwlarǵa talap payda bóle basladı, onı universitetler qaniqtirmoqchi emes edi. Sol munasábet menen sanaat kárxanaları hám túrli bólimler tárepinen jaratılǵan qánigelestirilgen ámeliy izertlewler institutları aktiv túrde ashıla baslandı. Aldıńǵı izertlewleri hám jańa ashılıwları menen jańa institutlar ilim hám jámiettiń zamanagóy mútajliklerine beyimlesiwdi istamagan universitetlerdiń gónergen modeli ushın saldamlı básekishilerge aylandı. Universitetlerdiń rawajlanıwda jańa IT-kompaniyalar hám olarda joqarı texnologiyalı startaplarning payda bolıwı, ilimiy izertlewler hám pitkeriwshiler ushın jańa jumıs jayları jaratılıwı boldı. Universitetler hám mámleket jumıssızlıq mashqalasın azaytatuǵın, ekonomikalıq rawajlanıw hám innovciyalıq potencialdı asıratuǵın texnologiyalıq klasterlerdi jaratılıwma intilmoqda. Kóbinese bunday kompaniyalar pitkeriwshiler hám studentlerdiń ózleri tárepinen jaratıladı. Sol menen birge, universitetler hám islep shıǵarıw kompaniyaları ortasında korporativ buyırtpalar hám islenbelerdiń bir bólegin támiyinleytuǵın sheriklik ataqlılıq kásip etpekte. Universitet 2.0 dıń funkciyaları bilimlendiriw xızmetlerin hám ilimiy izertlewlerdi usınıs etiw menen sheklengen, oylap tabılǵanlardı kommerciyalastırıw talap etilmegen - bul ámeliy izertlewler hám ilimiy-texnikalıq islenbeler menen baylanıslı shólkemlerdiń wazıypası edi. Isbilermenlik universiteti - universitet rawajlanıwınıń zamanagóy basqıshı retinde - 3.0 koncepciyasınıń zamanagóy rawajlanıw basqıshı retinde. Universitet - bul fundamental hám kóplegen ámeliy pánler boyınsha qánigeler oqıw alatuǵın joqarı bilimlendiriw mekemesi bolıp tabıladı. Qaǵıydaǵa kóre ol ilimiy-izertlew jumısların da alıp baradı. Kóplegen zamanagóy universitetler oqıw -ilimiy-ámeliy kompleks retinde iskerlik júrgizediler. Universitetler óz quramına ilimiy bilamlar tiykarların shólkemlestiriwshi túrli qıylı pánler jıyındısın kórinetuǵın etiwshi bir neshe fakul'tetlarnı birlestiradi. Búgingi kúnde joqarı bilimlendiriw sisteması bazar tárepinen sezilerli dárejedegi basımǵa dus kelip atır : mámleket hám mámleketlik emes finanslıq támiynlew qatnası ózgerip atır, joqarı bilimlendiriw muasasalari barǵan sayın byudjet qarjların kem muǵdarda alıp, olar qáwenderlerdi kóbirek aktiv túrde jalp etiw esabına finanslıq támiynlew dárekerin dversifikacijalawǵa, oqıw ushın tólewler muǵdarın asırıwǵa, sonıń menen birge óz isbilermenlik iskerligi hám basqa xojalıq iskerligi túrleri esabına aqshalar tabıwǵa májbúr bolıp atır.

Zamanagóy universitet jámiyettiń aktiv, kópqırlı hám nátiyjeli iskerlik jurgiziwshi institutı bolıp, bir waqtınıń ózinde ush iri wazıypalardı hal etiwi kerek: bilimlendiriw, ilimiy hám innovciyalıq -isbilermenlik. Bunday universitetlerde akademikalıq bilimlendiriw alıw menen bir qatarda pitkeriwshilerdiń isbilermenlik aktivligin da xoshametlew kerek, bul óz gezeginde universitettiń sociallıq-ekonomikalıq rawajlanıw orayı bolıwına múmkinshilik jaratadı.

Isbilermenlik universiteti tariyxı Kaliforniyada (XX ásirdiń 40 jıllarınıń aqırı 50 jıllardıń baslarında) Silikova (Kremlı) oypatlıqsın jaratıw menen baslanadı. Bunıń tiykarǵı maqseti Massachuseta texnologiyalıq universiteti menen biznes ortasındaǵı sheriklikti jolǵa qoyıw bolǵan. Evropada birinshi isbilermenlik formasındaǵı birinshi universitet 1994 jıldan Xalmers universiteti (Geteborg) esaplanadı. Birinshi ret “isbilermenlik universiteti (institut)” sóz dizbegi Britaniyalıq izertlewshi Berton Klarkning “Isbilermenlik institutların jaratıw. Transformaciyanıń shólkemlestirilgen jollıq” atlı kitabında qollanılǵan. “Isbilermenlik universiteti” konsepciyasınıń avtorı bolıp Stenford universiteti professorı Genri Ickovic esaplanadı ³²

Isbilermenlik universitetiniń tiykarǵı qırları

1. Isbilermenlik universitetleri social isbilermenlik menen shuǵulanadılar. P.Druker “isbilermenlik na pánge, na kórkem ónerge tiyisli emes - bul anıq iskerlik, ámeliyat” dep esaplanagan. Isbilermenlik universitetiniń mazmun-mánisin hátte Y.Shumpeter (1883-1950 yy.) tárepinen anıqlanǵan tómendegi 4 tárep arqalı ańlatıw múmkin:

- jańalıqlar (innovaciya) ǵa umtılıw ;
- táwekelshilikti biliw;
- óz kúshine iseniw;
- óz ǵárezsizligin sezim etiw.

Isbilermen “kreativ buzıw” menen shuǵıllanadı hám resurslarınıń jańa kombinaciyaǵa ámelge asıradı.

2. Isbilermenlik universiteti óz iskerligin finanslıq támiynlewdiń kópkanalli sistemasına iye. Onıń tiykarǵı dárekleri: 1) bilimlendiriw xızmetlerin ámelge asırıw; oqıw -stilistik ádebiyatlardı baspa ettiriw hám satıw ; 3) aqshalardı biznesten qospa kommerciya joybarlardı qosıw arqalı tabıw ; 4) regionlıq buyırtpalardı orınlawdan túsimler; 5) mámleket buyırtpaları ; 6) pitkeriwshiler; 7) xalıq aralıq filantropik (qáwenderlik, qayırqomlıq) shólkemler.

Fandreyzing (túrli maqsetler ushın pul qarjların jıynaw). Endaument (qayırqomlıq investicion fondı, universitet jámiyechiligin qollap -quwatlaytuǵın júdá zárúrli sırs).

---

³² Тазарбеков К.А. К разработке « Дорожной карты трансформации университета «Туран» в инновационно-предприимательский университет». Тезисы. - алматы: Университет «Туран», 2016. С. 5.

3. Isbilermenlik universiteti turaqlı túrde jańa iskerlik túrleri menen shuǵıllanıw boyınsha yaǵnıy, básekichilikni kúsheytiw hám iskerlikti diversifikaciyalew, marketing xızmetin jaqsılaw sıyaqlı ǵayratlar menen shıǵadı. Sonıń menen birge, ámeldegi (qadaǵalaw etiletuǵın) resurslar hám innovaciyalar sheńberindegi múmkinshiliklerdi izlew, texnoparkli ortalıq hám texnoparksha oylaw menen shuǵıllanadılar.

4. Isbilermenlik universiteti óziniń ishki kúshine (permanentli) uyqas halda tereń transformaciyasın ámelge asıradı. Isbilermenlik universiteti-bul ambicion maqsetler + nátiyjeli shólkemlestirilgen ózgerisler bolıp tabıladı. Isbilermenlik shólkemine pán, bilimlendiriw hám innovaciya ortasındaǵı jańa balans kerek boladı. Innovaciyaviylik hám joybarlı jóneltirilganlik da bilimlendiriwde de ilimiy izertlewlerdi óz ishine qamtıp aladı. Nátiyjede, professionalizm túsiniginiń ózgeriwi júz beredi. Pánleraralıq jámaátlik islew usılı tastıyıqlanadı. Ilimiy izertlewlerde tiykarǵı itibar tiykarınan ámeliy izertlewlerge hám innovaciyalardı islep shıǵıwǵa qaratıladı.

5. Isbilermenlik universiteti xalıq aralıq baylanıslardı qosqan halda sırtqı ortalıq menen óz-ara minez-qulqlardı jańa basqıshqa alıp shıǵadı. Isbilermenlik universitetiniń sherikler menen kóp tárepleme óz-ara minez-qulqların G. Ickovicning “Úsh spiral” principini arqalı kórip shıǵıw múmkin: biznes, húkimet, universitet. “Úsh spiral” modeliniń tiykarında G. Ickovicning tómendegi tastıyıqları jatadı :

1) biznes, húkimet jáne universitetning óz-ara sherikliktegi isbilermenlik iskerligindegi múmkinshilik principini;

2) húkimet, biznes hám bilimlendiriw modelinde olar bir-birine bekkem baylanıslı bolıp, innovaciyalıq ekonomikada universitet bas rolnı oynaydı.

3) kórsetilgen sub'ektler arasındaǵı óz-ara munasábetler barǵan tárepike jaqınlasıp, shegaralar basqıshpa-basqısh joǵalıp barıp atır.

Isbilermenlik universiteti roliniń artpaqtası bilimlerdi “generaciyalaw» mexanizmi qalıplestiriw retinde olardı ámeliyatda qóllawge shekem alıp barıwǵa ılayıqlıǵı menen anıqlama bernedi. Bunda akselacion (kúsheytiwshi) baǵdarlamalar, tiykarınan jaslardan ibarat bolǵan jańa jámaátler tabıslı starup - startaplar (“processtiń baslanıwı”), spin-off - spinoflar (“reklama, xabar jiberiw”, “sharikliktegi nátiyje”) -kommerciya maqsetindegi usınıslar ushın filial kompaniyalardı ajratıw jolı menen qayta shólkemlestiriw zárúrli rol oynaydı.

Búgingi kúnde isbilermenlik universitetleri global informaciya jámiyetinde hám xalıq aralıq baylanıslardı bekkemlewde, civilizaciylararo sinegriya siyasatın ámelge asırıwda zárúrli áhmiyet kásip etpekte. Bul boyınsha evropalıqlar amerikalıqlardan úyreniwgen bolıwsa, bizler da amerikalıqlar da evropalıqlardan,

da Kitayliklardan da úyreniwimiz kerek. Sonday etip, isbilermenlik universiteti - bul: birinshiden, universitet-óz missiyasi sheńberinde isbilermen;

limiy hám innovciyalıq iskerlikti rawajlandırıw ikinshiden, universitet-innovator. Onıń subyektleri innovciyalıq, onıń iskerligi innovciyalıq, onıń ónimi innovciyalıq ; úshinshiden, universitet-integrator. Onıń barlıq sub'ektleri iskerligi juwmaqlawshı nátiyjege jóneltirilgen bolıp regionlıq jámiyechilikke sáykes tárzde ámelge asırıladı. Ol jetekshi jergilikli hám shet el JOOları menen sherikliktegi “strategiyalıq birlespeler”diń qatnasıwshısı esaplanadı.

Ádebiyatlar hám mámileda aqırǵı payıtlarda " isbilermenlik universiteti" universitet 3. 0 atı menen atalib Rossiyalıq qánigeler G. N. Konstantinov hám S. R. Filonovich tárepinen berilgen tariypqa kóre, isbilermenlik universiteti - bul ush tarawda - bilimlerdi jaratıw, oqıtıw hám bilimlerdi ámelde ózgeriw - jańa iskerlikti baslaw, ishki ortalıqtı ózgeriw hám sırtqı ortalıq menen óz-ara munasábetlerdi ózgeriw arqalı sheklewlerdi jeńip ótiw ushın úzliksiz túrde háreket etetuǵın joqarı oqıw jurtı ³³. A. O. Grudzinskiy isbilermenlik universitetin tómendegiler dep esaplaydı :

- 1) óz iskerliginde maqsetli innovaciyalardı tiykarlangan, qáwip hám dinamikalıq talap sharayatında islewge ılayıq bolǵan shólkem; 2
- 2) rentabelli iskerlik júrgizetuǵın hám birinshi náwbette óz múmkinshiliklerinen kelip shıqqan halda ekonomikalıq tárepten nátiyjeli shólkem;
- 3) mayısqaq tarmaqqa iye liberal shólkem;
- 4) tiykarǵı faktorlar adamlar, gruppalar hám olardıń tolıqlıǵı bolǵan shólkem, bunda adamlar jumısı payda hám havf balansına tiykarlanadı ;
- 5) administraciyası birinshi náwbette xızmetkerlerdiń háreketlerin joybarlaw hám baqlawdı emes, bálki shólkemdiń strategiyası sheńberindegi iskerlikti hár tárepleme qollap -quwatlaytuǵın shólkem, bul ushın administraciya atqarıwshılardı óz huqıq hám minnetlemelerin múmkinshilik shekem tapsıradı ;
- 6) qarıydar aldında turǵan hám onıń talaplarına kiritilgen ózgerislerge óz waqtında hám maslasıwshı juwap beriwge múmkinshilik beretuǵın shólkem» 2. Universitet 3. 0 dıń tiykarǵı qásiyetlerin kórip shıǵamız :- Jańa áwlad universitetiniń tiykarǵı wazıypası retinde bilimlerdi qalıplestiriw hám kommerciyalastırıw ;

Bilimlendiriw xızmetlerin kórsetiw hám ilimiy izertlewlerdi ámelge asırıw menen bir qatarda, 3. 0 universiteti úshinshi zárúrli funkciyaǵa iye - oylap tabılǵanlar hám bilimlerden payda alıw. Ilgeri universitetler intellektuallıq iskerlik nátiyjelerin satıwǵan hám qayırqomlıq etiwgen, biraq bul universitetniń tiykarǵı

---

³³ Константинов Г. Н., Филонович С. Р. Что такое предпринимательский университет // Вопросы образования. 2007. №1. С. 49-62.

iskerligi hám dáramatlarınan biri emes, bálki oqıtıwshılar ushın qosımsha dáramat alıw múmkinshiligi retinde jaylastırılǵan.- Sanaat kompaniyaları, investorlar, venchur fondlar, iri korporaciya, ilimiy-izertlew shólkemleri hám basqa universitetler menen óz-ara rawajlanǵan sheriklik; Universitet 3.0 texnologiyalıq isbilermenlerdi jalp qılıw orayına hám bilim hám jańa texnologiyalardı islep shıǵaratuǵın jayǵa aylanıp atır. Zamanagóy báseki sharayatında, pútkil dúnya kóleminde zárúrli xalıq aralıq izertlewler ótkeriw yamasa iri ilimiy jańa ashılıwlarıń jaratılıw orayı bolǵan universitet hám kásiplik basqarıw hám de operacion xızmetlerdi usınıs etetuǵın túrli qıylı ilimiy-izertlew shólkemleri, investorlar hám firmaların sherikligi menen ámelge asırıw múmkin. Kompaniyalar hám ilimiy oraylar universitet aymaǵında jaylasqan bolıp, bul olardıń baylanısın, universitet professorlarınen máslahát alıwdı hám studentlerdi rawajlanıwǵa balldı ańsatlashtıradi. Universitet 3.0 dúnyanıń eń jaqsı pikirlerin tartqan halda óz átirapında isbilermenlik ekotizimini jaratadı, olar menen salıstırıwlaganda, universitet 2.0 ge jaqın aymaqlardan intalı studentlerdi qosqan halda regionlıq izertlew oraylarına aylanadı.

- Joqarı xalıq aralıq reytingler;

Jańa áwlad universitetleri ilimiy baspalardıń sanı menen emes, bálki olar tiykarında jaratılǵan texnologiyalıq kompaniyaların izertlewleri hám kapitallashuvi boyınsha shártnamalar muǵdarı menen bahalanadı.

- Eń jaqsı qánigeler, studentler hám ilimiy-izertlew shártnamaları ushın aktiv tańlaw (báseki);

Universitet 3.0 de oqıwǵa kiriwge talaplar kúshaytırıladı, intalı studentler ushın arnawlı sharayatlar jaratılıp, finanslıq járdem ushın aqsha ajratıladı. Universitetlerge qabıl qılıw rejiminiń qatańlasıwına qaramay, eki ilimiy jónelis - standart baǵdarlama hám aldınǵı ilimiy izertlewlerge tiykarlanǵan quramalı jónelis payda boladı.

- **Globalizaciya siyasatı** - oqıtıw anglichan tilinde alıp barıladı (ingliz tilinde sabaq beriw);

Barlıq sabaqlar biznes tiline aynalǵan anglichan tilinde alıp barıladı, mámleket tili mektepden tısqarı saatlarda bir mámlekettiń studentleri ortasındaǵı baylanıs tili bolıp qaladı. Xızmetkerler hám oqıtıwshılar xalıq aralıq korporaciyalardan hám dúnyanıń jetekshi universitetlerinen barǵan sayın kóbirek jalp etiniip atır.

- Tiykarınan pánlerlik ilimiy izertlewlerdi ótkeriw;

Pánleraralıq hám trans nızamlı izertlewler jańa basqıshqa kóterilip atır - studentler hám túrli fakul'tetlarning wákillerinen ibarat joybarlıq gruppalar tashkil etilib, bul qıyın wazıypalardı orınlawǵa, wákilliklerin sezilerli dárejede keńeytiwge hám joybar qatnasıwshıları hám integraciyaalasqan qararlardı qabıl etiwge ılayıq bolǵan birinshi dárejeli basshılardı tayarlawǵa múmkinshilik beredi.

- Universitet 1.0 modeline bolǵan hár qıylı oqıtıwshılar hám studentler quramı ;
Universitetler taǵı kóp mádeniyatlı bolıp kelip atırlar, bul studentlerge tekǵana izertlew, bálki materiallıq hám baylanıs kónlikpelerin rawajlandırıwǵa múmkinshilik beredi.

- Mámleket basqarıwı hám aralasıwına baylanıslılıqtı kemeytiw. Mámleket universitet 3. 0 ni finanslıq támiynlewdi dawam ettirmoqda, biraq izertlewlerdiń siyasatqa baylanıslılıǵı hám tásin kemeytiw ushın finanslıq támiynlew úshinshi tárep dáldalshıları arqalı ámelge asıradı. Universitet sonıń menen birge, pitkeriwshiler hám qayırqomlıq qáwenderleriniń qayırqomlıqları arqalı ajratılatuǵın aqshalar esabınan aqsha aladı. Orta ásir universitetleri Bolońya hám Parij universitetleri úlgileri tiykarında jaratılǵan, Berlindagi Gumboldt universiteti hám nemis klassik universitet modeli keyingi áwlad universitetleri ushın zárúrli basqısh boldı, 3. 0 universitetleri ushın bolsa kim úlgi? Universitet 3. 0 salasınıń jetekshileri Massachusec texnologiya institutı (AQSh), Kaliforniya texnologiya institutı (AQSh), Kembridj universiteti (Ullı Britaniya), Stenford universiteti (AQSh), Singapur milliy universiteti (Singapur), Tel-Aviv universiteti (Izrail) hám basqalar esaplanadı. Massachusec texnologiya institutı (MTI) mısasında toqtalıp ótemiz. Massachusec texnologiya institutı 1861 jılda Kembrijda, AQShtıń Massachusec shtatında shólkemlestirilgen. Onıń jıllıq byudjeti úsh milliard dollardan asadı, 2017 jılda studentlerdiń ulıwma sanı 11000 kisin tashkil etken. MTI dúnyadaǵı eń iri izertlew orayı bolıp, onıń 89 aǵzası Nobel sıylıǵına iye bolǵanlar³⁴.sońǵı 5 jil ishinde ol QS universitetleriniń dúnya reytinginde birinshi orındı iyelep turıptı³⁵. Massachusec texnologiya institutı nemis politexnika bilimlendiriwi modeline muwapıq shólkemlestirilgenhám Linkoln laboratoriyası, informatika hám jasalma intellekt laboratoriyası hám de menejment mektep sıyaqlı dúnyaǵa belgili 5 ilimiy laboratoriyanı óz ishine aladı. MTI shólkemlestirilgennen berli izertlewshilerdiń ushın fakultetler aralıq izertlew strategiyası islep shıǵılǵan bolıp, izertlew baǵdarları menen sheklenip qalмай, nátiyjede instituttıń sanaat hám basqa ilimiy-izertlew shólkemleri menen sherikligi aktiv rawajlandi. Búgingi kúnde MTI bilimlendiriw baǵdarlamalarında hám kishi birlespelerde oqıtıwshılar hám studentler menen isleytuǵın 700 den artıq kompaniyalar menen sheriklik etedi. 2016-jılda izertlewler ushın qáwenderlik 200 million dollardan kóbirekti quradı, bul Massachusec Texnologiya institutı izertlewleri ulıwma finanslıq támiynlewdiń 19 payızın quraydı³⁶ AQSh Milliy Ilimiy Fondı maǵlıwmatlarına kóre, MTI medicina fakul'tetisiz barlıq universitetler hám kolledjler ortasında ilimiy finanslastırılǵan

³⁴ MIT Financial Data // MIT Facts. 2017. URL: <http://web.mit.edu/facts/financial.html> (дата обращения: 08.11.2017)

³⁵ QS World University rankings // QS Top Universities. 2017. URL: <https://www.Topuniversities.com/universityrankings/worlduniversity-rankings/2018>(дата обращения: 01.11.2017)

³⁶ QS World University rankings // QS Top Universities. 2017. URL: <https://www.Topuniversities.com/universityrankings/worlduniversity-rankings/2018>(дата обращения: 01.11.2017)

islenbeler hám izertlewlerdi rawajlandırıw boyınsha ekinshi orında turadı³⁷ Texnologiyalardı licenziyalaw hám patentlew menen kommerciya investiciyaları MTI hám Linkol'n laboratoriyasında oylap tabılğanlar hám jańa ashılıwlarǵa kiritiledi. 2016 jılda 800 dana jańa oylap tabıw daǵaza etildi, 341 patent berildi, 110 licenziya berildi hám 25 ta kompaniya jaratıldı³⁸. Korporaciya menen kúshli baylanıslar, sonıń menen birge, tiyisli tarawlarda oqıtıw ámeliyatın usınıs etetuǵın biznesti basqarıwǵa jóneltirilgen baǵdarlamalarda da óz sawleleniwin tapqan. MTI bilimlendiriw injenerler, ilimpazlar hám izertlewshilerdińge belgili hám izlenuvchan qánigelerge ıyelew imkaniyatın beredi. Búgingi kúnde, jańa áwlad universitetleriniń kópshiligi Qospa

Shtatlarda jaylasqan bolıp, olardıń mámlekette payda bolıwı hám rawajlanıwı sonıń menen birge, universitetler hám korporaciya ortasındaǵı óz-ara mápli baylanıslardı rawajlandırıwǵa, sonıń menen birge texnologiya kompaniyaları hám innovaciyalardı jaratılıwma kómeqlashuvchi " Patent hám sawda markaları haqqındaǵı nızam" dep da atalatuǵın 1980 jılda Bay-Dole haqqındaǵı nızam qabıl etilgenligi menen baylanıslı³⁹. Nızam qabıl etiliwinen aldın, barlıq ilimiy jańa ashılıwlar hám patentler federal finanslıq támiynlew esabına ótkerilgen izertlewler nátiyjesinde mámlekette tiyisli edi. Nızam universitetlerge hám kárxanalarǵa universitet 3. 0 ni qalıplestiriw hám innovciyalıq ónimlerdi jaratıwdı aktivlestirgen mámleket baǵdarlamaları qarjları esabına jaratılğan intellektuallıq múlk huqıqların alıw huqıqın berdi. Biraq Bay-Dole nızamı isbilermenlik universitetiniń qalıplesiwi hám rawajlanıwınıń birden-bir drayveri (qozǵawtıwshısı) emes edi, universitet dástúrleri region ekonomikasın rawajlandırıwǵa, " patent" túsiniǵın nızamlı túrde keńeytiwge hám basqa faktorlarǵa tásir kórsetdi. AQShda isbilermenlik universitetlerin shólkemlestiriw jolındaǵı nábettegi huqıqıy qádemler Milliy kooperativ izertlewler haqqındaǵı nızam (1984 y.), Federal texnologiyalardı tapsırıw haqqındaǵı nızam (1986 y.) hám Milliy kooperativ izertlewler hám ónimler haqqında nızam (1993 y.). AQShning jańa patent siyasatınıń tiykarǵı maqsetlerinen biri ilimiy bilimlerde universitetlerge tapsırıwdı ápiwayılastırıw arqalı izertlew ushın mámleketlik emes qarjların ball hám bul nátiyjelerdi keyinirek kommerciyalashtırishni qálew edi. Universitet 3. 0 modeli rawajlanıwınıń jańa basqıshı XX ásirdeń 50-60 jıllarında AQSh hám Kanadada ashılğan ilimiy parklarning universitetlerde payda bolıwınan baslandı. Ilimiy parklarning anıq tariypi joq, olar biznes-inkubatorlar, texnologiya orayları, izertlew parklari, ilimiy parklar, texnoparklar hám basqalar dep da ataladı. Texnologiyalıq parklar xalıq

³⁷ Rankings by total federal obligations // National Science Foundation. 2017. URL: <https://ncesdata.nsf.gov/profiles/site?Method=rankingBySource&ds=fss> (дата обращения: 02.11.2017)

³⁸ MIT at a glance // MIT Facts. 2017. URL: <http://web.mit.edu/facts/faqs.html> (дата обращения: 08.11.2017)

³⁹ Public Law №96-517. Chapter 30: accept by Senate of the United States of America at 12 dec. 1980 // U.S. Government publishing office. 2008. URL: <https://www.gpo.gov/fdsys/pkg/STATUTE-94/pdf/STATUTE-94-Pg3015.pdf> (дата обращения: 10.10.2017).

aralıq associaciyasining (IASP) tariypiga kóre, ilimiy park qánigelesken qánigeler tárepinen basqarılátuđın shólkem bolıp, onıń tiykarǵı maqseti innovaciyalar mádeniyatı hám biznes hám de innovciyalıq kompaniyalardıń básekige shıdamlılıǵın asırıw arqalı jámiettiń párawanlıǵın asırıw bolıp tabıladı. Bul maqsetlerge erisiw ushın Ilimiy park universitetler, ilimiy-izertlew institutları, kompaniyalar hám bazarlar ortasında bilim hám texnologiyalar aǵımın xoshametlentiredi hám basqaradi; inkubaciya procesi arqalı innovciyalıq kompaniyalardı jaratıw hám ósiwine úles qosadı, sonıń menen birge, basqa xızmetlerdi hám joqarı sapalı úskeneler hám de úskenelerdi usınıs etedi. Ilimiy parklarnı xızmetkerler sanına, iyelep alınǵan maydanǵa, qánigelikke hám basqa faktorlarǵa qaray klassifikaciyalaw múmkin. Birinshi texnopark 1951 jılda AQShning Kaliforniya shtatındaǵı Stenford universitetinde ashılǵan bolıp, keyinirek “Silikon oypatlıqsı” yamasa “Kremniy oypatlıqsı” retinde tanılǵan⁴⁰. Silikon oypatlıqsı sebepli Kaliforniya texnologiya, izertlew hám finans boyınsha xalıq aralıq orayǵa aylandı. Texnoparktıń dúzilisin 4 bólekke bolıw múmkin: - kishi hám orta innovciyalıq biznesti óz ishine alǵan bir yamasa bir neshe biznes-parklarnı, sonıń menen birge prototipli kompaniyalardı óz ishine alǵan biznes maydanı (biznes sheńberi);

- ilimiy oraylar hám laboratoriyalardan ibarat Ilimiy-izertlew hám tájiriybe-konstruktorlıq jumısları (ITTKI) bólimi;

- biznes inkubatorları, konsalting kompaniyaları, licenziyalaw hám patent orayları hám basqa xızmetlerdi óz ishine alǵan texnologiya xızmetlerin sheńberi;

- ulıwma xızmetler kórsetiw sheńberi kompyuter orayları, elektr tarmaǵı, kitapxana hám basqalardan ibarat.

Bilimlendiriw aymaǵı universitetler, biznes-inkubatorlar, institutlar hám basqalar tárepinen usınıs etilgen.

Ilimiy-izertlew parkları túrli mámleketlerdiń ekonomikalıq siyasatın rawajlandırıwdıń zárúrli strategiyalıq quralına aylanıp atır :

- ilimiy izertlewlerdi shólkemlestiriw, jańa texnologiyalardı jaratıw hám bilimlerdi kommerciyalastırıw ;

- texnologiyalıq isbilermenlikti jaratıw hám rawajlandırıw ;

- milliy hám global ekonomikalardı birlestiriwdi xoshametlew;

- ekonomikalıq reformalardı ilgeri jiljıtıw ;

- xalıq aralıq dárejedegi qánigelerdi tayarlaw.

Universitet átirapındaǵı ilimiy-izertlew parkları hám biznes-inkubatorlarning bar ekenligi biznesti rawajlandırıw hám texnologiyalıq startaplarnı jaratıw ushın maqul túsetuđın sharayatlardı jaratadı. XX ásirdiń ekinshi yarımında universitet modelin

---

⁴⁰ Чистякова Н. О. Анализ мирового опыта функционирования и развития объектов инновационной инфраструктуры // Известия томского политехнического университета. 2007. №6. С. 76-81

modernizaciyalawda aktiv qatnas etken Shveciya tájiriyesin kórip shıǵamız. Birinshi isbilermen universitet Xalmers universiteti bolıp, ol jaǵdayda alımdıń ǵayratı menen universitettiń joqarı administraciyası, rektor tárepinen qollap - quwatlanıp, pánleraralıq izertlewler alıp barıla baslandı. Bunday izertlewlerdi ótkeriw ushın ilimiy-izertlew iskerligin alıp barıw, proektlestiriw jumısların orınlaw, kompaniyalar ushın ilimiy buyırtpalardı orınlaw, konsalting xızmetlerin, treninglar ótkeriw, oqıw baǵdarlamaların islep shıǵıw hám izertlewshilerdiń ushın biypul yuridikalıq xızmetler kórsetiw ushın bólek bólindi shólkemlestirilgen. Sanaat menen islewge qánigelesken kepillikli oraylar da jańa strukturalar retinde ashılıp, keyinirek universitet, sanaat hám biznes tárepinen alıp barılatuǵın izertlewlerdiń jańa túrin qalıplestirdiler. Sheriklik sheńberinde, sonıń menen birge, bilimler sanaattan arnawlı texnikalıq bilimlerde iye bolmaǵan universitetlerge ótkerildi, bunda oray basshıları kerekli xızmetkerlerdi jalp etiwleri hám studentler da izertlewlerde qatnasıw etisleri múmkin edi. Sonday etip, Shveciya tájiriyesi sonı kórsetedi, shólkemlestirilgen ózgerislersiz hám oqıtıwshılar hám menejerler tárepinen bul ózgerislerge bolǵan qálewsiz isbilermenlik universitetin shólkemlestiriw múmkin emes. Amerikalıq alım, Stenford universiteti professorı Genri Ickovich tárepinen “Úsh qırlı spiral” modelinde universitetler, kárxanalar hám mámlekettiń óz-ara baylanısı zárúrligi da talqılaw etildi. Innovciyalıq rawajlanıwdıń “Úsh qırlı spiral” modeli ush tiykarǵı strukturalıq bólekti óz ishine aladı⁴¹:

- ilimiy bilimlerde tiykarlangan jámiyet sanaat hám húkimet menen sheriklikte universitetlerdiń áhmiyeti artıp baratırǵanlıǵı menen ajralıp turadı ;
- ush institut (Universitet, Biznes, Húkimet) sheriklikke intilmoqda, innovciyalıq strukturalıq bólim bolsa mámleket ǵayratı menen emes, bálki bul óz-ara sheriklikten kelip shıǵadı ; - dástúriy funkciyalarǵa qosımsha túrde, ush instituttıń hár biri " bólekan ekinshisiniń rolin" aladı. Tradiciyaǵa tán bolmaǵan funkciyalardı orınlawǵa ılayıq institutlar innovaciyalardıń eń zárúrli deregi esaplanadı.

2. 1- keste

Universitetler konsepciyasınıń salıstırma xarakteristikası

Universitet qásiyetleri	Universitet 1.0	Universitet 2.0	Universitet 3.0
Basqa atları	Orta ásir, evropa	Gumboltı, izertlew	isbilermenlik
Maqset	Bilimlendiriw	Bilimlendiriw, izertlew	Bilimlendiriw, izertlew, kommerciyalastırıw

⁴¹ онцепция модели «Тройная спираль» // IX International Triple Helix Conference. 2011. URL: <http://www.triplehelixconference.org/th/9/ru/the-triple-helixconcept.html>(дата обращения: 30.09.2017).

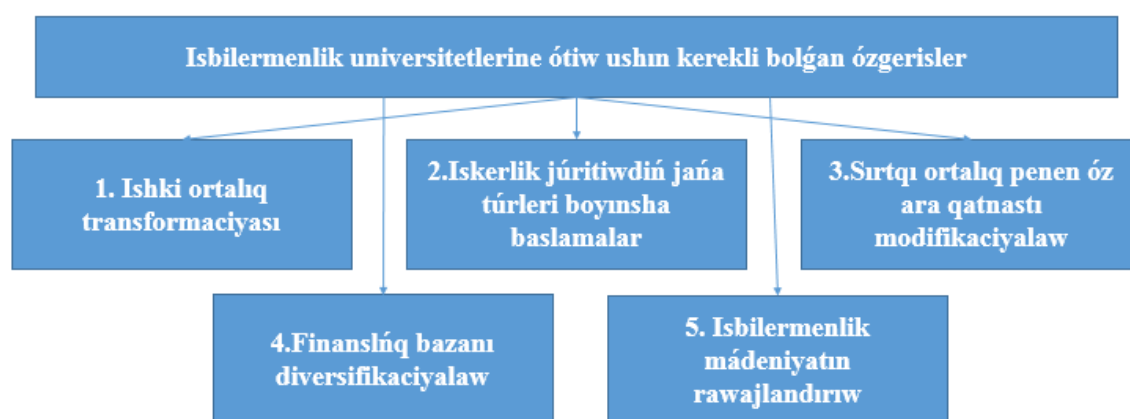
Izertlew ushılları	Sxolastika	Monopánlerge baǵdarlaw	Multidiciplinar, pánler aralıq
Oqıtıw tili	Latin	Milliy tiller	Inglis
Pitiriwshiler	Professionallar	Professionallar, Izertlewshiler	Professionallar, Izertlewshiler, texnologiyalıq isbilermenler
Strukturalıq birlikler	Jergiliklilik, fakultetler aralıq, kolledjler	Fakultetler, kafedralar	Institutlar, joqarı mektepler
Basshı	Rektor	Professor	Professional menedjer
Tásir sheńberi	Lokal	Milliy	Xalıqaralıq
Tártipke salıw	Avtonom	Mámleket	Avtonom
Bilim alıw imkaniyat dárejesi	ǵalabalıq	Elitar	ǵalabalıq hám elitar

* Sxolastika - tájiriybede sınap kórimegen, bólek qıyallarıǵa tiykarlanǵan hám turmıstan bóleklengen bilim.

2. 1-kestede universitet túsinikleriniń salıstırmalı xarakteristikası keltirilgen.

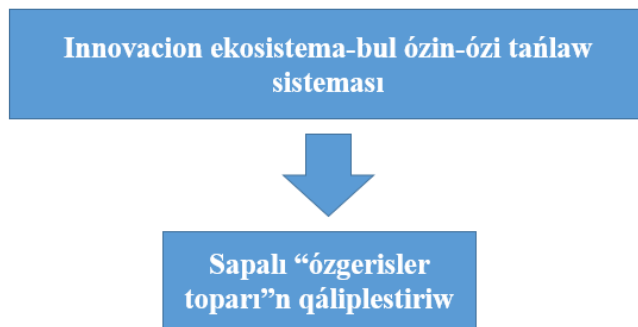
Isbilermenlik universitetine ótiw ushın sezilerli ózgerisler zárúr boladı (2. 1-súwret). Onıń ushın áwele shólkemde aktiv bilimlendiriw úgitlerdi ámelge asırıw kerek bolıp, buǵan baylanıslıǵı missiya: innovciyalıq iskerlik tabısı administraciya jáne universitet komandasınıń jańa tendenciyalardı ańǵarıwı hám qabıl etiwge tayınlıǵına baylanıslı boladı (2. 2-súwret).

Isbilermenlik universiteti óz ishine 2 shólkemdi qamraydı: ilimiy-oqıw hám isbilermenlik hám 2 wazıypanı hal etedi: birinshisi - kelesi isbilermenlerdi tayarlaw hám ekinshisi ózi isbilermen-innovator retinde kórinetuǵın boladı.

2. 1-súwret. Isbilermenlik universitetine ótiw ushın zárúr bolatuǵın

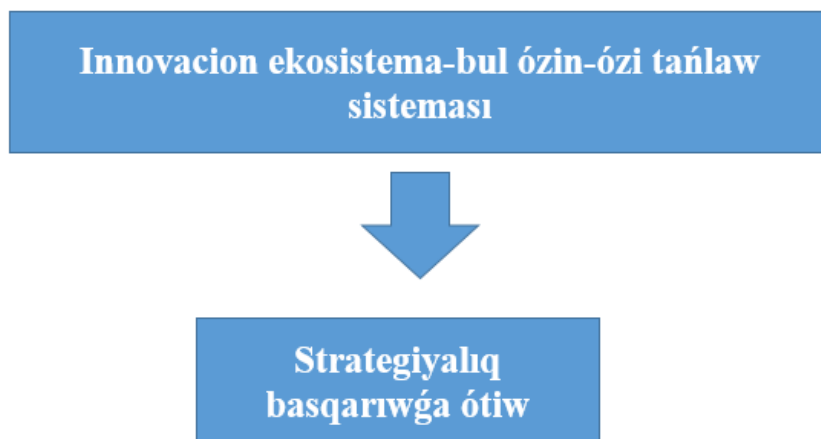
ó zgerisler

2-súwret. Nátiyjeli “ó zgeritiwler já má á tını” qalıplestiriw

Hár qanday shólkemde xızmetkerler 2 bólekke bolıwadı : dóretiwshilik hám standartlasqan. Jalp etiw principi: kóbirek dárejedegi túrli qıylı joybarlardı jaratıw hám ámelge asırıwǵa tayın hám oǵan ılayıqlardan baslaw. Bunda innovacijalardı jetkezip beretuǵınlarǵa tiykarǵı itibardı qaratıw zárúr

bolıp, olar arqalı strategiyalıq basqarıwǵa ótiw ámelge asırıladı (2. 3-súwret).

2. 3-súwret. Strategiyalıq basqarıwǵa ótiw

Búgingi jáhán ekonomikasında júz berip atırǵan keskin básekishilik sharayatında universitetin uzaq múddetli iskerlik júrgiziwin strategiyalıq oyda sawlelendiriw etiw hám anıqlaw hám perspektivalı iskerlik túrlerin belgilew da zárúrli áhmiyet kásip etedi. Isbilermenlik universitetke jóneltirilgen missiyalar basqa missiya túrleri menen de anıqlanadı. Sonday etip, biz universitet 3. 0 modeli já má á tlik bolıp, orta ásirler hám izertlew universitetleriniń eń jaqsı táreplerin óz ishine aladı hám universitetin tiykarǵı funkciyalarına universitette bilimlerde kommerciyalastırıw hám isbilermenlikti rawajlandırıw wazıypasın qosadı degen juwmaqqa keliwimiz múmkin. Aqırǵı jıllarda dúnya kólemindegi (global) máselelerge dus kiyatırǵan klassik universitetin jaǵdayı haqqında pessimistik kesellikti anıqlaw qoyǵan birinshi izertlewshilerdin biri ótken ásirdeń 90 -jılları

ortalarında baspa etilgen belgili " Búlgınshilikler universiteti" kitabınıń avtorı B. Ridings edi. " Bilimlendiriw hám pán mábadi" ni modernizaciya qılıw anıq ekenligi belgili boldı. Bunıń nátiyjesi jańa áwlad universitetleriniń payda bolıwı, olardıń maqseti hám wazıypalarınń sezilerli dárejede keńeyiwi edi. Ótken ásirdeń 60 - jıllarından baslap, ilgeri jámiyet tárepinen tán alınğan universitet ónimleriniń ózin ózi qádirlawi olardıń social paydalılıǵına, social áhmiyetliligine jol ashıp beredi, bul bolsa universitettiń tiykarǵı ilajlarınan birine aylanadı. Toliq huqıqlıyat institutınan ol social " social xızmet kórsetiw stanciyası" wazıypasın iyelep, social aktiv shólkemge aylantırıldı. Ol universitet tárepinen islep shıǵarılatuǵın ónimlerge salıstırǵanda jámiettiń mútajlıkların tez hám nátiyjeli túrde qandıraw ushın islep shıǵılǵan. Social minnetleme universitet maqsetindegi túpkilikli ózgerislerge alıp kelgen tiykarǵı sebepten aylandı. Social ózgerislerdiń tolıq haqlı avtorı bolıw hám jámiyet dúzilisiniń qabıl etilgen anıq tariyxıy principlerige muwapıq túrde jámiyet jumıslarında qatnasıw ushın jańa múmkinshilikler jaratıp, onıń sub'ektivligi shegaraların keńeytirdi. Bunday halda, bul bilim ekonomikası, ol jaǵdayda universitet tek ózi islep shıǵaratuǵın ónimdiń tavar -pul almasınuvi tiykarında jámiyet menen óz-ara munasábette bolıwı múmkin. Kórsetip ótilgen óz-ara baylanıslar júdá túrme-túr bolıp, onıń strukturalıq bólimleriniń jıyındısında universitettiń jańa dep atalatuǵın úshinshi missiyasını quraydı. Eki dástúriy - bilimlendiriw hám ilimiy menen bir qatarda, bul Batısta XX ásirdeń aqırında baslanǵan úshinshi áwlad universitetleriniń ajralmaytuǵın bólegi (Ol 3. 0). Dástúriy universitetlerdiń isbilermenlik institutlarına aylanıwı olardıń ishki institucional ortalıǵındaǵı ózgerislerdi ańlatadı. Bul ózgerislerdiń ulıwma mánisi universiteti basqarıw bolıp tabıladı. Onıń mánisi universitet 3. 0 ni basqarıw hasası retinde ekonomikanıń jeke sektorına tán bolǵan ideologiyalar, usıllar hám ámeliyattan paydalanıw bolıp tabıladı.

Universitet basqarıwı islep shıǵarılǵan oqıw ónimlerin maksimal dárejede kommerciyalastırıwǵa, universiteti finanslıq, materiallıq, kadrlar menen támiyinlew dárekerin izlewge, isbilermenlik missiyasını rawajlandırıwǵa qaratilǵan⁴²

Úshinshi áwlad universitetiniń qalıplesiwi hám onıń maqseti ilimiy ádebiyatlarda qızǵın talıqlanadı. Tiykarǵı sesler uyǵınlıǵın ekonomocentrik (basqarıw, texnologiyalıq, ekonomikalıq) dodalawlar tárepdarları belgileydi, oǵan kóre Gumboldt tipidagi universiteti Ol 3. 0 ga aylandırıw sebebi sociallıq-ekonomikalıq jaǵdaydıń qaytarıp bolmaytuǵın kúshi. Sol noqatı názerden, Universitet 3. 0 dıń maqseti ulıwma bilimlendiriw hám ilimiy missiyalarnı óz ishine alǵan bolıp, tiykarınan servelistik formasında anıqlama bernedi: jámiettiń házirgi

---

⁴² Виссема Йохан Г. Университет третьего поколения: управление университетом в переходный период. – М.: Сбербанк, 2016. – 422 с

aktual ámeliy mútajliklerin qandırıw, onıń ámeldegi máplerin qandırıw, jámiettiń tariyxan waqtınsha talaplarına juwap beriw. Sonday etip, universitetiń bar ekenligi ekinshi dárejeli tábiyaat, ónimlilik hám onıń sociallıq-ekonomikalıq ortalıǵına tuwrıdan-tuwrı baylanıslılıq mártebesi beriledi, onıń dástúriy tiykarları - biypul bilimlendiriw hám gárezsiz ilimiy izertlewler qol qatılmaslıǵı shubha astına alınadı, yaǵnıy ásirler dawamında qalıplesken universitetiń ayırıqshalıǵı joq etiledi⁴³.

Bul talqın neni ańlatadı? Ózleriniń idée fxe ideyası menen, yaǵnıy hámmeni hám barlıqtı " ekonomika qılıw" hám universiteti bazar hám qarıydarlardıń turmısı girewi jaǵdayına túsirip, onı social xızmettiń rolidan basqa zat menen chekleytuǵın ekonomocentrik sáwbetlerdiń shekleri haqqında? Yamasa haqıyqattan da universitetiń tariyxıy joǵalıp ketiw tendenciyası - insaniyattıń ullı social - materiallıq oylap tapqanı menen baylanıslıma? Yamasa bul tartıslar ótiw dáwirindegi universitetiń " balalıq keselligi" ni belgilengenler etedi jáne bul mashqalanı jeńip, oxir-aqıbet jańalanǵan formada óz ózliginiń qásiyetlerin qayta tiklay aladıma?

Bul sorawlar ekspertler jámiyechiliginiń kún tártibinde turaqlı túrde payda bolıp kelip atır, olar tekǵana sın kózqarastan temalarǵa aynalǵan ekonomocentrik kózqarasınan, bálki túrlishe kózqarastardan da hár tárepleme talqılawǵa mútaj⁴⁴. Universitet 3. 0 dıń servelistik talqınlaridan alıslasıwǵa urınıslar etińip atır⁴⁵. Sonday etip, jaqında orıssha awdarmada baspadan shıǵarıılǵan fundamental shıǵarmada onıń avtorı Y. Vissema Ol 3.0 wazıypasın házirgi social sorawlarǵa xızmet kórsetiw quralı retinde emes, bálki jańa sharayatta universitetiń ishki suverenli (gárezsiz) wazıypaların sheshiw usılı retinde anıqlama beredi⁴⁶. Tap sonday poziciyanı Evropa Birlespesiniń úzliksiz bilimlendiriw baǵdarlaması sheńberindegi Evropa universitetleriniń sherikligi nátiyjelerin esap-kitap etetuǵın esabat avtorları da atap ótedi⁴⁷. Úshinshi missiyaning talqınları júz beredi, bul onıń ekonomocentrik talqınını ulıwma biykarlaw etedi. " Siz keleshektiń máselelerine názer taslaǵanıńızda, 3. 0 modeli bul baslanǵısh (startap) inkubator modeli emesligin túsinesiz", deydi O. V. Xarxordin. " Garvard universiteti rektori Dryu Faustning sózlerine qarasak, onıń pikirine kóre Garvard ullı bolıp tabıladı, sebebi olar Geyc sıyaqlı adamlardı islep shıǵarıwǵanı ushın emes, bálki ol mádeniyattı

⁴³ Паспорт приоритетного проекта «Вузы как центры пространства создания инно
tp://government.ru/media/files/ OnTUMegFLNj5Uqtac57yWG1EtMG9ABe.pdf

⁴⁴ Головкин Н.В., Зиневич О.В., Рузакина Е.А. Университет третьего поколения: Б. Кларк и Й. Уисема // Высшее образование в России. – 2016. – № 9. – С. 40-47

⁴⁵ E3M-Project. (2012). Green Paper «Fostering and Measuring Third Mission in Higher Education Institutions». – URL: <http://www.e3mproject.eu/docs/Greenpercentage20paper-p.pdf> Каким должен быть университет удущего? – URL: <http://indicator.livejournal.com/24905.html> Движение имиджей. Российские вузы крепнут в борьбе // Поиск. – 2016. – № 25(1411). – С. 6.

⁴⁶ Гафуров И.Р., Васильев В.Л., Кашбиева Р.Р. Инновационные кластеры и социально-экономическое развитие регионов: анализ методических подходов. – М.: «Анкил», 2012. – 292 с.

qaraqshısı hám turmıstıń mánisin islep shıǵaruvchisi bolǵanı ushındır"⁴⁸ Ulıwma alǵanda, jámiyet hám ekonomikanıń rawajlanıwı menen

universitetler funkciyalarınıń rawajlanıw processleri da belgili bir tendenciylarǵa iye bolǵan halda waqıt ótiwi menen olar ózgerip hám rawajlanıwlasıp barǵan jáne bul jaǵday házir de dawam etpekte.

Universitet-1.0	Bilimler jetkiziliwi Kadrlar tayarlaw Sociallıq lift	Bilimlendiriw standartları Oqıw metodikalıq materiallar
Universitet-1.0	Jańa bilimlerdi izertlew iskerligi arqalı generalizaciya Bazar qatnasları ushın konsalting servis orayı	Sanaat buyırtpaları boyınsha ITI orınlaw, buyırtpaǵa texnologiya kiritiw
Universitet-1.0	Texnologiyalardı kommerciyalastırıw Isbilermenlik Kompaniyalardı jaratıw (spin-out)	IP huquqların basqarıw Isbilermenlik ekosisteması Qala itiniń rawajlanıwı

3. 4-súwret. Universitetler funkciyalarınıń rawajlanıwı

Texnologiyalar transferi pán hám islep shıǵarıwdıń óz-ara baylanısın támiyinleydi, bunda tiykarǵı orındı mámleket ilimiy hám bilimlendiriw mákemeleri quramındaǵı transfer orayları iyeleydi. Túrli qıylı nomlanishlar - texnologiyalar transferi orayları (ofislar, agentlikler); patentlestiriw hám licenziyalaw ofislari (bólimler, byurolar) hám basqalardıń tiykarǵı Funkciyaları inovacion process qatnasıwshılardıń “bir ayna” principi boyınsha olardıń potencialın hám innovciyalıq múmkinshiliklerin rawajlandırıwdı ámelge asırıw ushın barlıq zárúrli shárt-shárayatlar menen támiyinlew esaplanadı.

Zamanagóy túsiniw degi bunday oraylardıń dáslepki qarlıǵashları ótken ásirdeń 40 -50 jıllarında Evropa hám AQShda áskeriy texnologiyalar tiykarında da áskeriy tarawdıń da xalıq ushın mólsherlengen keń kólemdegi ónimdi kommerciyalastırishni támiyinlew maqsetinde payda bolǵan. Jigirmalanshı ásirdeń

⁴⁸ Щелкунов М.Д., Николаева Е.М., Фурсова В.В. На пути к международному признанию: Казанский федеральный университет как субъект глобального пространства высшего образования. – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 2016. – 140 с.

80-90 jıllarında bunday shólkemlestirilgen formanıń keń rawajlanıwı mámleket tárepinen finanslıq támiynlew esabına jaratılğan universitetlerge ichlanmalarnı jaratıw huqıqı beriliwi tiykarında qatar nızamlar qabıl etildi. Házirgi dáwirde kópshilik shet el universitetler strukturasında universitet hám biznestiń óz-ara minez-qulqları juwapkerligin alıwshı bólimler bar. Olargá universitetler islenbelerin kommerciyalastırıw boyınsha járdem kórsetetuǵın texnologiyalar transferi orayları, aldınǵı texnologiyalar orayı yamasa ilimiy-texnikalıq iskerlik nátiyjelerin kommerciyalastırıw orayları (Shveycariya, Shveciya, UllıBritaniya, Germaniya, AQSh, Kitay, Yaponiya hám basqalar) tiyisli. Atap aytqanda, Kitayda hár bir iri ilimiy-izertlew universiteti óz strukturalıq strukturasında texnologiyalar transferi menen shuǵıllanatuǵın hám XXR húkimeti tárepinen universitetke ajratılğan ulıwma aqshalar ishinde óz úlesine iye bolatuǵın bólim bar. Ulıwma alǵanda, búgingi kúnde rawajlanǵan mámleketler ámeliyatında texnologiyalar transferi rawajlanıwınıń tómendegi zamanagóy tendenciyların ajratıp kórsetiw múmkin

birinshiden, texnologiyalar transferi gárezsiz kásiplik tarawdıń retinde ózine tekǵana intellektuallıq mulkni, bálki risklardı hám investiciyalardı, bazardı izertlew etiwdi, reklamanı hám basqalardı qamtıp alıwshı sistema retinde ajralıp shıqtı hám rawajlanıw basqıshın ámelge asırıp atır. ekinshiden, sanaatı rawajlanǵan mámleketlerde (Germaniya, UllıBritaniya, AQSh, Yaponiya hám boshq.) mámlekettiń qollap -quvvatlashı menen texnologiyalar transferi Sisteması (TTT) tárepinen tártipke salınatuǵın hám baǵdarlanǵan jańa bazar sektori jaratılıpatır. úshinshiden, texnologiyalar transferi boyınsha minez-qulqlardı jedellashtirishni talap etiwdi húkimet shólkemleri tárepinen ilimiy hám izertlew shólkemlerine basımlar kusheytip atır. tórtinshiden, Texnologiyalar transferi oraylarınıń bazasında jaratılǵan da avtonom, da ilimiy hám bilimlendiriw mákemeleri, texnoparklar hám texnopolislar, regionlıq hám milliy tarmaqlar qosılıwı júz berip atır. Ilimiy hám innovciyalıq iskerlikti rawajlandırıw besinshiden, Texnologiyalar transferining milliy tarmaqlarınıń baynalminallashuvi gúzetilip atır hám milletleraro transfer tarmaqlar

qáliplesip atır.

Sonday etip, Texnologiyalar transferining qáliplesken zamanagóy shet el tájiriyesin úyreniw hám oǵan iykemlesiw zárúriyatı mámleket ilimiy-texnikalıq kompleksi rawajlanıwınıń eń zárúrli wazıypalarınan biri esaplanadı. Mámleketimiz joqarı bilimlendiriw sistemasında da buǵan baylanıslıǵı islerdi jedellestiriwge qaratilǵan qatar unamlı jumıslar ámelge asırılıp atır. Pikirimizcha, jańa islep shıǵarıw texnologiyaların keńeytiw ushın rawajlanǵan mámleketler ámeliyatındaǵı zamanagóy aldınǵı tájiriyelerden kelip shıǵıp olardı salıstırıwiy hám analitik úyreniw tiykarında mámleket tárepinen qollap -quwatlanatuǵın hám jóneltiriletuǵın

texnologiyalar transferi sistemasın (TTT) tártipke soluvchi jańa bazar sektorın jaratıw boyınsha islerdi jedellestiriw kerek.

2. 2. Zamanagóy universitetlerde texnologiyalar hám joybar basqarıwı

Joqarı bilimlendiriwdiń rawajlanıwındaǵı tiykarǵı faktor retinde innovaciyalardı tastıyqlaw biziń dáwirimizning zárúrli qásiyetlerinen biri bolıp tabıladı. Bunıń sebebi sonda, innovaciyalardı aqıl etiw qábleti hám innovciyalıq rawajlanıw jolin tańlaw social ózgerislerdiń barǵan sayın kúsheyip baratırǵan dinamikası hám barǵan sayın kúsheyip baratırǵan báseki sharayatında joqarı mektepti omon qalıw hám rawajlandırıwǵa múmkinshilik beredi. Ilimiy hám pedagogikalıq iskerlik mazmunın ózgartiretuǵın krizisli jaǵdaylardı jeńip ótken bunday joqarı bilimlendiriw mákemeleri zaman talabına juwap beriwi múmkin. Joqarı bilimlendiriw shólkeminiń innovaciyalarǵa bolǵan mútajlıǵı barǵan sayın jámiettiń dinamizmiga turaqlı reaksiyanıń rawajlanıwı menen baylanıslı bolǵan anıq tendenciya retinde kórinetuǵın boladı.

Sońǵı payıtlarda respublikada joqarı bilimlendiriw mákemeleriniń innovciyalıq iskerligi rawajlanıw qásiyetlerin úyreniwge bolǵan qızıǵıwshılıq barǵan sayın artıp barıp atır. Sol menen birge, respublika daǵı joqarı bilimlendiriw mákemeleriniń innovciyalıq iskerligin hár tárepleme bahalawdıń nátiyjeli usılların islep shıǵıw mashqalası ele jetkiliklishe tolıq hákis ettirilgen emes jáne bul óz gezeginde tereń izertlewlerdi talap etedi. Búgingi kúnde joqarı bilimlendiriw shólkeminiń innovciyalıq iskerligin, onı ámelge asırıwǵa tayarlawdı hám innovciyalıq rawajlanıwdı xoshametlentiretuǵın bilimlendiriw iskerligin bahalaw ushın metodologiya zárúr. Joqarı bilimlendiriw shólkemindegi innovciyalıq iskerlik innovciyalıq ónimlerdi ámelge asırıw nátiyjesinde ekonomikalıq, social, ekologiyalıq hám basqa túrdegi tásirinlerdi jaratılıwma, ámeldegi etiwge hám alıwǵa jóneltirilgen bolıwı kerek:

- bilimlendiriw degi innovaciya - bul jańa oqıw kursları, qánigelikler, kadrlar tayarlaw hám qayta tayarlaw tarawları (profilleri), jańa bilimlendiriw texnologiyaları kórinisindegi innovciyalıq iskerlik nátiyjeleri; - ilimiy hám texnologiyalıq innovaciya - bul jańa texnologiyalar, jańa úskenerler, materiallar, ónimler, ilimiy-texnikalıq xızmetlerdiń úlgileri hám basqa joqarı texnologiyalıq ónimler kórinisindegi innovciyalıq iskerlik

nátiyjeleri;- basqarıw daǵı innovaciya - bul iskerlik hám biznesti basqarıw ushın

jańa texnologiyalar kórinisindegi innovciyalıq iskerlik nátiyjeleri;- joqarı bilimlendiriw shólkemindegi innovciyalıq iskerlik eń intalı jaslardı izlew hám rawajlandırıwǵa jóneltirilgen bolıwı kerek 1. Joqarı bilimlendiriw mákemeleriniń innovciyalıq iskerligi sub'ektleri quramına universitetlerdiń strukturalıq bóлиндileri,

yuridikaliq shaxslar (innovciyalıq processlerdiń jańa shólkemlestirilgen formaları, iskerliginiń túrli shólkemlestirilgen-huqıqıy formaları hám múlkshilik formaları, mámleket hákimiyat

shólkemleri, jergilikli mámleket hákimiyat shólkemleri) hám joqarı bilimlendiriwdi innovciyalıq rawajlandırıw strategiyaların ámelge asırıw processinde innovciyalıq iskerlik menen shuǵıllanatuǵın shaxslar kiredi. Joqarı bilimlendiriw mákemeleriniń innovciyalıq iskerligi ob'ektlerine ilimiy izertlewler yamasa basqa islenbeler, jańa texnologiyalar, jańa ónimler, intellektuallıq múlk, innovciyalıq joybarlar hám processler, innovciyalıq baǵdarlamalar hám joybarlar tiykarında innovciyalıq sub'ektker ortasında ekonomikalıq hám huqıqıy munasábetler payda bolıwı tiykarında islep shıǵılǵan iskerlikti shólkemlestiriwdiń jańa usılları kiredi.

Sonday etip, joqarı bilimlendiriw mákemeleriniń innovciyalıq iskerligi bul joqarı bilimlendiriw shólkeminiń innovciyalıq rawajlanıw strategiyasında belgilengen birden-bir shólkemlestirilgen principler tiykarında innovciyalardı jaratıw processinde óz-ara tásir etiwshi sub'ektker hám ob'ektkerdi shólkemlestiriw bolıp tabıladı ⁴⁹. Innovciyalıq menejmentti ámeldegi etiw salasındaǵı izertlewler soı kórsetedi, innovciyalardı basqarıwdıń eń nátiyjeli usıllarınan biri bul joybarǵa jantasıw hám basqalar innovciyalıq iskerlikti ámelge asırıwda joybardı basqarıw metodologiyasını eń maqul túsetuǵın dep biliwedi. Shet el mámleketlerde joybarlar “dizayn” (design) dep ataladı, joybar (project) bolsa qoyılǵan maqsetke muwapıq arnawlı bir sistemanı ózgeritiwge

qaratılǵan iskerlik salasın qamtıp aladı. Bul texnikalıq, ekonomikalıq, social sistemanı jaratıw yamasa onı ózgeritiwge tiyisli iskerlik, sonıń menen birge jańa basqarıw strukturası yamasa ilimiy-texnikalıq iskerdi jaratıw boyınsha iskerlik bolıwı múmkin. Ózlestirilish túrine qaray qarjılar tómendegilerge bólinedi: fondin quraytuǵın (fondlarnı qalıplestiriw yamasa olardı jańalawǵa qaratılǵan), innovciyalıq, ilimiy-izertlew. Quramı hám kólemine qaray olar pútin (mono), kópqirralı (mul'ti) hám iri (mega) joybarlar bolıwı múmkin. Pútin joybarlarǵa onsha úlken bolmaǵan sanaat kárxanalarına yamasa ámeldegi sanaat islep shıǵarıwın jańalawǵa (modernizaciyalaw) ga qaratılǵan joybarlar kiredi.

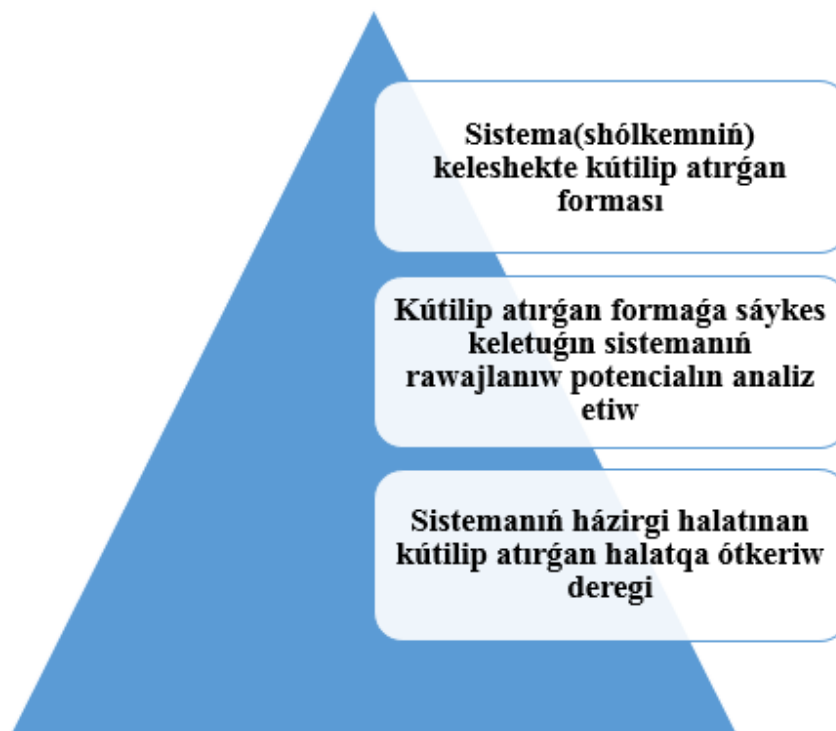
Joybardıń túrli tariyplerin ulıwmalastırıw óz gezeginde tómendegi ulıwma xarakteristikalardı ajratıp kórsetiwge múmkinshilik beredi:

- 1) innovciyaviylik;
- 2) anıq maqset hám nátiyje;
- 3) orınlawdıń anıq bir dawam etiw waqti (baslanıwı, juwmaqlanıwı);

---

⁴⁹ Щелкунов М.Д., Николаева Е.М., Фурсова В.В. На пути к международному признанию: Казанский федеральный университет как субъект глобального пространства высшего образования. – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 2016. – 140 с

- 4) resurslar boyınsha sheklengenlik;
  - 5) túrli qánigelerdiń qatnasıwı,
  - 6) jámaátlık jumıs (geyde shólkemdiń rásmiy strukturasınıan gárezsiz).
- Joybar quramı tómendegi ush bólimden ibarat bolıwı múmkin:

2. 5-súwret. Joybar quramı bólimleri

Joybardı joybarlaw, maqsetli kompleks joybarlaw, maqsetli kompleks baǵdarlamalar - shólkemdiń rawajlanıwın basqarıw hám 1) sistema (shólkem) diń keleshekte kútilip atırǵan (qáleip atırǵan) forması

2) kútilip atırǵan formaǵa uyqas keletuǵın sistema (shólkem) diń rawajlanıw salohitini analiz etiw;

3) sistemaniń házirgi jaǵdayınan kútilip atırǵan jaǵdayǵa ótkeriw dástegi.

joybarlawda paydalaniletuǵın sol hám basqa soǵan uqsas usıllar -olardıń innovciyalıq qásiyetlerin, shólkemdiń anıq juwmaqlawshı nátiyjege erisiwge qaratǵan itibarın hám joqarı bilimlendiriw shólkemin basqarıwda joybarǵa jóneltirilgen jantasıwdı birlestiradi. Bul usıllar biznesti joybarlawǵa tiykarlangan (biznes-joybarlar, biznes-jobalar, biznes-modeller), bul joybar qatnasıwshıların onı ámelge asırıw ushın ajratılǵan waqıt hám resurslar menen shekleydi.

Búgingi kúnde joqarı bilimlendiriw mákemeleri iskerliginde ushraytuǵın mashqalalardıń kópshiligi ádetde túrli qıylı kafedra hám fakul'tetlardan qánigelerdi jalp qılıwdı, sonıń menen birge, basqa ilimiy hám bilimlendiriw mákemeleri menen óz-ara munasábetlerdi talap etetuǵın pánleraralıq xarakteristikaǵa iye. Joybardı

basqarıwdıń mánsi sonnan ibarat, vertikal baylanıslardı buzmasdan, hár qıylı dóretiwshilik jámaátlerdiń joybar maqsetlerine erisiw ushın umtılıw-háreketlerin birlestiriw. Bul oqıw hám ilimiy bóлиндilerdiń vertikal ierarxiyasi hám joybarlıq gruppalar (waqtınsha dóretiwshilik jámaátler) birlik retinde isleytuǵın gorizental tómen sistemaniń birikpesi bolıp tabıladı. Biz shólkemlestirilgen birlestiriw yamasa iyelep alıw haqqında emes, itimal waqtınsha dóretiwshilik jámaátler sheńberinde bolıwı múmkin bolǵan, funkcional birlespe haqqında sóz júritip atırımız. Kafedra universitette tiykarǵı buwın bolıp qalıp atır.

Menejment universitetiń dástúriy vertikal dúzilisi hám joqarı bilimlendiriw shólkemi bólimleri (ilimiy hám oqıw orayları, proektlestiriw jámaátleri, waqtınsha dóretiwshilik jámaátler hám basqalar) dıń birikpesine tiykarlanadı, sol menen universitet xızmetkerleriniń dóretiwshilik ǵayratların rawajlantıradı hám qollap - quwatlaydı. Joybardı basqarıw processinde, hár qanday joybardı ámelge asırıwda bolǵanı sıyaqlı, “tiykarǵı principlerge ámel qılıw kerek: mápdar táreplerdiń talapların muwapıqlastırıw hám joybardıń ólshenerlik maqsetlerin anıqlaw ; joybar jámaátin jaratıw, joybar basshısın (menejerin) belgilew; waqıt boyınsha sheklewler hám ajratılǵan byudjet Joybar innovciyalıq maqsetli basqarıw forması, innovaciya procesi, arnawlı bir

hújjetler kompleksin óz ishine alǵan keń qamtılǵan túsiniq bolıp tabıladı. Innovciyalıq iskerlikti maqsetli basqarıw forması retinde, joybar pán hám texnikaniń ústin turatuǵın baǵdarlarında anıq maqsetlerge erisiwge qaratılǵan bir-birine baylanıslı hám óz-ara aloqodar derekler, ilajlar hám orınlawshılardıń quramalı sisteması bolıp tabıladı. Joybarǵa jóneltirilgen jantasıw ilimiy hám bilimlendiriw iskerliginiń shólkemlestirilgen tiykarlarınıń saqlanıwın támiyinleydi, ilimiy jámiyechiliktiń qandayda bir dástúrlerini biykar etpeydi hám joqarı bilimlendiriw shólkeminiń túrli strukturaları hám lawazımların joq etiwge alıp kelmeydi. Bul basqarıw 38 Ilimiy hám innovciyalıq iskerlikti rawajlandırıw usılı usınıs etetuǵın barlıq zatlar qosımsha xarakteristikaǵa iye. Áyne basqarıw principleri joqarı bilimlendiriw mákemeleriniń innovciyalıq iskerligin proektlestiriw metodologiyasın anıqlaydı. Joqarı bilimlendiriw shólkeminde joybarlardı basqarıwdıń rásmiylestirilgen usıllarınan paydalanıw maqsetlerdi anıqlaw belgilew hám innovciyalıq iskerlikti joybarlawǵa, joybar xaterlerin tolıq esapqa alǵan halda, ámeldegi resurslardan paydalanıwdı optimallastırıw hám qarama-qarsılıqlı jaǵdaylardıń aldın alıw, rejaning orınlanıwın qadaǵalaw qılıw, ámeldegi kórsetkishlerdi analiz qılıw hám jumıs procesine óz waqtında ońlaw kirgiziw, tabıslı ámelge asırılıp atırǵan innovciyalıq joybarlar tájiriybesin toplaw, analiz qılıw hám keleshekte paydalanıwǵa múmkinshilik beredi.

Innovaciyalar salasında joybarlardı basqarıw sistemasınan paydalanıwdıń tiykarǵı abzallıqların tómendegi tárzde atap ótiw múmkin:

- joybarlardı basqarıw rejimin tártipke salıw qábileti;
- investiciyalar natıyeliligini anıqlaw hám analiz qılıw ;
- joybarlardıń waqtın, resurslarını, gárejet parametrlerin esaplawda matematikalıq usıllardan paydalanıw ;
- jumıs kestesi, derekler hám gárejetlerge muwapıq maǵlıwmatlardı oraylastırılǵan halda saqlaw ;
- keste degi ózgerisler, resurslar menen támiyinlew hám finanslıq támiyinlewdiń joybar rejesine tásin demde analiz qılıw qábileti;
- joybarlardı ámelge asırılıwın monitoriń qılıw ushın strukturanı támiyinlew;
- joybarlardı esapqa alıw hám táwekelchiliklerni basqarıw ;
- islerdiń sapasın baqlawdı támiyinlew;
- joybar iskerligin támiyinlewde jetkezip beriw hám shártnamalardı basqarıw hám de baqlaw.

Joqarı bilimlendiriw shólkeminiń innovciyalıq iskerligi ónlab jıllar aldın islep shıǵılǵan hám ilimiy-texnikalıq tarawda túrli qıylı jańalıqlardı ámelge asırıw keleshekleri bolmaǵan hám óz qarıydarlarına iye bolmaǵan ilimiy-izertlew baǵdarların saldamlı túrde qayta kórip shıǵıwdı óz ishine aladı. Joqarı bilimlendiriw shólkeminiń innovciyalıq iskerligin tabıslı basqarıw kóp tárepten mámlekettiń innovciyalıq iskerligine tartılǵan barlıq tárepler - mámleket shólkemleri, joqarı bilimlendiriw sistemaları, ilimiy jámiyechilik hám biznes strukturalarınıń háreketlerin muwapıqlastırıw menen belgilenedi.

Joqarı bilimlendiriw shólkeminiń innovciyalıq iskerligin basqarıwǵa joybarlıq jantasıw jámiyettiń strategiyalıq máselelerin hal etiwde joqarı bilimlendiriwdiń áhmiyeti hám natıyeliligini sezilerli dárejede asıradı.

2.3. Ilim, oylap shıǵarıw hám texnologiyalar transferini rawajlandırıw hám innovciyalıq iskerlikti finanslıq támiyinlew sistemasın jetilistiriw.

Jámiyet keleshegi - bul bilimler hám innovciyalar jámiyeti. Zamanagóy universitetiń bas funkciyası - innovatorlarnı tayarlaw. Isbilermenliktiń zárúrli forması - pán, bilimlendiriw hám mádeniyat integraciyası tiykarındaǵı bilimge tiykarlanǵan isbilermenlik esaplanadı. Sol sebepli búgingi kúnde intellektuallıq isbilermen konsepciyası jaratılıp atır. Joqarı sapalı bilimlendiriw xızmetlerine zamanagóy sharayatta tek ǵana professor -oqıtıwshılardıń tekǵana bilimlendiriw processindegi bálki ilimiy, máslahát hám innovciyalıq iskerliktegi aktiv qatnasları esabına eriwiladi. Bizde pándiń fundamental hám ámeliy izertlewlerge bóliniw túsiniǵi túbir otgan halda “sap ilim” niń isbilermenlik iskerligi múmkinshilikleri derlik ámeldegi bolmaǵan.

Isbilermenlik universiteti áwele, ámeliy izertlewlerge hám innovciyalardı jaratılıwma jóneltirilgenligi sebepli ol jaǵdayda iskerlik jurgiziwshi professor - oqıtıwshılardan teoriyalıq máseleler sheńberinden shıǵıw hám tabıslı korporaciyalar

hám mámleketlerdiń real strategiyaların hám ámeliyatın úyreniwleri talap etiledi. Bazar ekonomikasý rawajlanıwda ilimiy jumıstıń innovciyalıq potencialı ústin turatuǵın mútajliklerden esaplanadı. Isbilermenlik universiteti sonısı menen pariq etediki, ideyalar hám izertlew nátiyjeleri ónimlerde hám xızmetlerde óz hákisin tabadı. Tadbikorlik universitetindegi ilimiy izertlew baǵdarları óz gezeginde eki, yaǵnıy injenerlik-texnikalıq jáne social-gumanitarga bolıw múmkin.

Tiykargısı bunday universitetlerde oqıtıwshılar hám studentler ushın jaratıwshań innovciyalıq -isbilermenlik atmosferasın payda qılıw kerek. Pándiń aqshaǵa aylanıwı boyınsha tastıyıqlar bar. Innovaciya - bilimdiń úlken pullarǵa aylanıwın ańlatadı. Búgan baylanıslı bizdagi mashqala - bilimdiń aqshaǵa aylanbaslıǵı. Sol sebepli búgingi kúnde barlıq dárejeler degi basqarıwshılardıń innovciyalıq hám joybarlı sırsılardan paydalana alatuǵın, innovciyalıq pikir júritetuǵın jańa túrin tayarlaw máselesi kún tártibinde turıptı. Bunıń sheshimi jańa institut - “professor -isbilermen” (faunderlar) klubın jaratıw esaplanadı. Sonıń menen birge, mut máslahátlar shólkemlestiriw, biznes modullar hám seminarlardı, trening baǵdarlamaların shólkemlestiriw, pánleraralıq akselatorlar jámaátin qalıplestiriw sıyaqlı wazıypalardı sheshiw kerek boladı.

Isbilermenlik universitetleri korporaciya hám biznes menen óz-ara munasábetlerdi keńeytiwge intilmoqda hám de texnologiyalardı 40 ilimiy hám innovciyalıq iskerlikti rawajlandırıw kommerciyalastırıw sheriklikiń jańa túrlinen birine aylanıp atır.

Izertlew ótkeriwde kóbinese biznes hám universitetler óz aldına túrli qıylı maqsetlerdi qóyadılar : izertlewler nátiyjesi hám onnan qosımsha payda alıw múmkinshiligi biznes ushın zárúrli bolıp tabıladı; universitet ilimiy izertlewlerdiń sapasına, onı jámiyechilik hám studentler tárepinen qabıl etiliwine hám nátiyjelerdi dáramat alıwdan kóre oqıw processinde qóllaw múmkinshiligine kóbirek itibar beredi. Izertlew maqsetlerindegi ayırmashılıq hám texnologiyalardı kommerciyalastırıw qálewi joq ekenligi birpara universitetlerdiń isbilermenlik modeline ótiwine múmkinshilik bermeydi, biraq, universitetler hám biznes ortasındaǵı sheriklik júzege kelip, processtıń eki qatnasıwshıları óz-ara sheriklikten úlken payda aladı, olardan biri texnologiyanı tabıslı kommerciyalastırıw bolıp tabıladı. Texnologiyalardı kommerciyalastırıw modellerin úyreniwge ótiwden aldın, tiykargı teoriyalıq túsiniklerdiń tariypi beriliwi kerek. Kóbinese " texnologiya" termini texnikalıq bilimler hám " materiallıq ob'ektlerdi islep shıǵarıwǵa múmkinshilik beretuǵın jańa nátiyjeli hám ekonomikalıq islep shıǵarıw processleri" haqqındaǵı maǵlıwmatlarǵa tiykarlangan bilim yamasa intellektuallıq iskerlik nátiyjesi (IFN)⁵⁰. Texnologiyalardı kommerciyalastırıw processinde ushraytuǵın

---

⁵⁰ Заложнев, А. Ю. Модели и методы внутрифирменного управления / А. Ю. Заложнев. М.: СтормМедия, 2004.

ekinshi zárúrli termin bul " innovaciya" lar bolıp, olar 1912 jilda J. Shumpeter tárepinen " jańa kombinaciyalar hám rawajlanıwdıń ózgeriwi" retinde tómendegi jaǵdaylarda anıqlanǵan: jańa bazardı ashıw, jańa ónimdiń payda bolıwı, jańa islep shıǵarıw usılın ámeldegi etiw, jańa shiyki zat deregin islep shıǵıw, jańa shólkemlestirilgen strukturanı engiziw⁵¹. Innovaciyalardıń payda bolıwı procesi eki tiykarǵı jantasıwǵa tiykarlanadı : texnologiyanı rawajlandırıwǵa tiykarlanǵan hám bazar mútajliklerin qandırıwǵa qaratılǵan. R. Rotvell innovaciyalıq menejmenttiń turmıslıq ciklinıń besew modelin usınıs etdi, biraq olardıń barlıǵı bir kompaniya ishinde innovaciyalardı jaratılıwma tiykarlanǵan hám izertlew shólkemleri menen sheriklik qılıwdı talap etpeydi⁵². 2003 jilda G. Shesbroning " Ashıq innovaciya. Texnologiyalardı jaratıw hám onnan paydalanıwdıń jańa usılı " innovaciyalardı jaratıwdıń jańa modeli -" ashıq innovaciya", bul izertlew ǵárezetlerin kemeytiw hám innovaciyalardıń turmıslıq ciklı dawamında júzege keletuǵın xaterlerdi sezilerli dárejede kemeytiwge múmkinshilik beredi. G. Shesbro tárepinen anıqlanǵan ashıq innovaciya modeliniń tiykarǵı qásiyetleri⁵³:

- basqa tarawlar hám kompaniyalardan uqıplı adamlardı jáne de hár tárepleme hám tájiriybeli jámaátti ball ushın ball ;

- shólkemdiń izertlewlerinen payda alıw ushın onı ózińiz ótkeziwińiz shárt emes;

- bazarda payda bolıw tezligine emes, bálki biznes modelin jaratılıwma kóbirek itibar beriledi;

- tekǵana jańa ideyalardıń payda bolıwı, bálki olardı sırtqı ortalıqta izlew de júz boladı ;

- shólkemler intellektuallıq múlk huqıqların satıw hám támiyinlew arqalı texnologiyalardı ǵalabalıq kommerciyalastırıwǵa umtıladı ;

- tiyisli intellektuallıq múlk kompaniyası bazarda payda bolǵanda, kompaniya onı óz paydalanıwı ushın satıp aladı.

Innovaciyalardı jaratıw ushın jańa modeldiń payda bolıwı sebepli kompaniyalardıń serik tarmaǵı sezilerli dárejede kengaymoqda, jaratılǵan innovaciya hám potencial kommerciya tabıslı texnologiyalar sanı sezilerli dárejede asıp atır. Ashıq innovaciya, sanaat hám universitetlerdiń óz-ara sherikligi múmkin bolǵanda, kompaniyalar universitetlerge kommerciyalastırıw ushın ámeldegi bolǵan jańa texnologiyalar hám jańalıqlardı izlewde, sonıń menen birge jańa perspektivalı jumısshılardı izlewde shaqırıq ete baslaydılar.

---

⁵¹ Шумпетер, Й. А. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия / Й. А. Шумпетер. М.: Эксмо, 2007. 864 с

⁵² Rothwell R. Towards the Fifth-generation Innovation Process // International Marketing Review. 1994. №11. P. 7-31.

⁵³ Чесбро, Г. Открытые инновации. Создание прибыльных технологий / М.: Поколение, 2007. 336 с

Universitetler hám biznes birge jaratqan innovaciyalardıń turmıshlıq ciklleri haqqında sóylegende, biz tómendegi basqıshlardı ajratıwımız múmkin:

- Tiykargı (fundamental) izertlewler - bul anıq ámeliy yamasa kommerciyalıq maqsetlersiz (pán ushın pán) eksperimental yamasa teoriyalıq izertlewler. Bul túrdegi izertlewler biznes ushın bólek qızıǵıwshılıq oyatmaydı, sebebi bul júdá qıyın yamasa finanslıq payda alıwdıń ilajı joq.- Ámeliy izertlewler - " texnikalıq hám social mashqalalardı ámeliy hal etiwge qaratılǵan ilimiy izertlewler"⁵⁴. Bul túrdegi izertlew ámeliy jumıs máselelerin (biznestiń ámeliy máselelerin) hal qılıw ushın qollanıwı múmkin.- Tájiriye-konstruktorlıq jumısları (TKI) - bul "texnikalıq shártlerge muwapıq jańa ónim túrin jaratıwda atqarılatuǵın ónimdiń úlgisi ushın konstruktorlıq hám texnologiyalıq hújjetlerdi islep shıǵıw boyınsha jumıslar kompleksi"⁵⁵. Bul túrdegi jumıs universitetler hám biznestiń innovciyalıq sherikliginde ústinlik etedi.

Ilimiy hám innovciyalıq iskerlikti rawajlandırıw Biznes-strukturalardıń isbilermenlik bilimlendiriwi rawajlanıwındaǵı qatnasıwı kadrlar tayarlaw salasında universitetler menen olardıń óz-ara aktiv minez-qulqları arqalı anıqlanadı ; ITI hám ITTKI alıp barıw salasında ; innovaciyalardı islep shıǵıw hám kommerciyalastırıw ; pán hám innovaciyalardı turaqlı jáne sistemalı túrde finanslıq támiynlewde. Sonday etip, isbilermenlik universitetleriniń tiykargı kriteryaları -jaratılǵan startaplar, olar tárepinen jaratılǵan jumıs orınların, innovciyalıq infrastrukturaning bar ekenliginen ibarat bolıwı kerek.

Ilim – bilimlendiriw jáne sociallıq siyasattiń tuwrıdan-tuwrı dawamı :

kommerciyalastırıw ushın xızmet etetuǵın resursların, jańa texnologiya hám innovaciyalardı jaratadı, innovaciyalardı kommerciyalastırıw bolsa jańa ekonomikanı payda etedi.

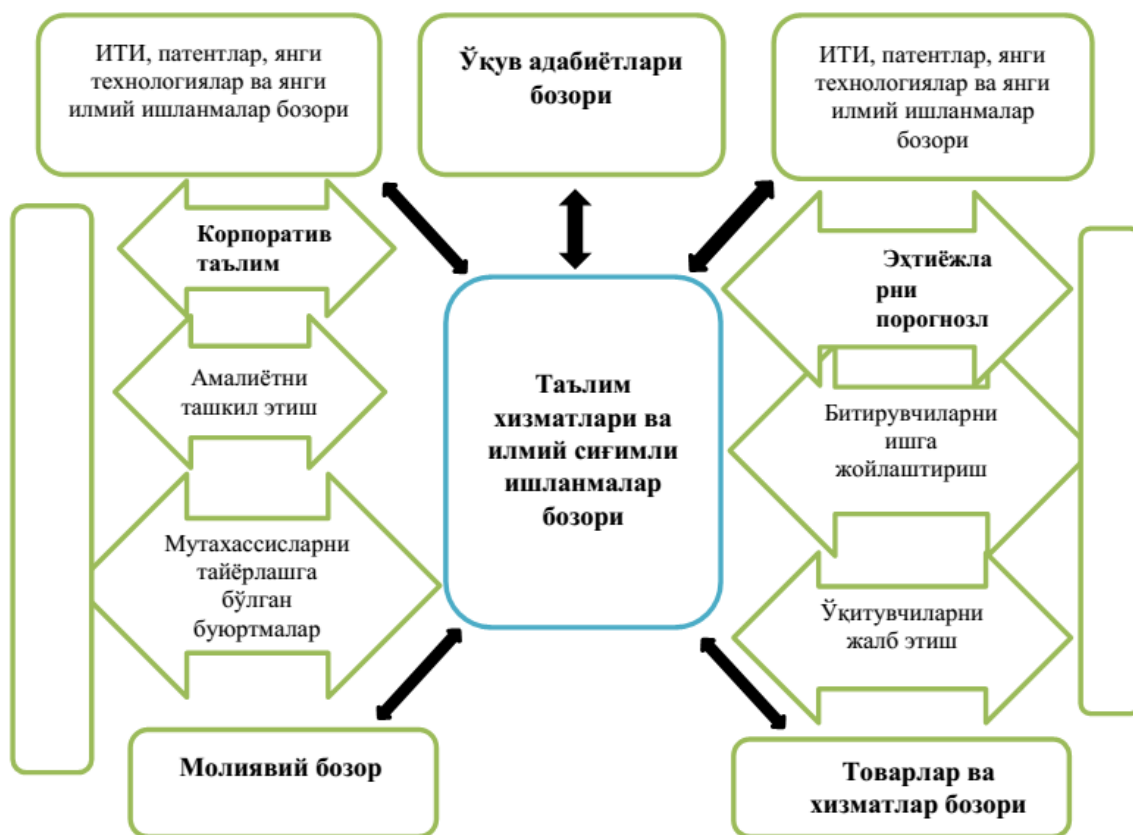
2. 6. súwret. Isbilermenlik universitetleri rawajlanıwı arqalı milliy ekonomikanıń transformaciyalasıwı

⁵⁴ Философский энциклопедический словарь. М.: Советская Энциклопедия, 1983. 405 с

⁵⁵ Аникейчик, Н. Д. Планирование и управление НИР и ОКР. Учебное пособие / Н. Д. Аникейчик, И. Ю.

Кинжагулов, А. В. Федоров. СПб.: Университет ИТМО, 2016. 192 с

Isbilermenlik universitetleri iskerliginiń tiykarǵı baǵdarları óz biznesin tiykarlawǵa hám ol jaǵdayda juwapkershilikti óz moyinine alatuǵın, universitettiń ózinde isbilermenlik iskerligin, biznes-inkubatorlarnı, texnoparklarnı, filial kárxanalardı hám t.b.lardı jaratılıwma ılayıq bolǵan kelesi isbilermenlerdi tayarlawdan ibarat. Bunda zárúrli tárepi studentler hám pitkeriwshilerdi isbilermenlikke jalp etiw, olarǵa informacion-maslahat hám resurslı járdem kórsetiw esaplanadı. Milliy ekonomikanı universitet pání hám ilimiy nátiyjelerdi kommerciyalashtirishning rawajlanıwı arqalı transformaciyalasıwınıń ulıwma ilimiy izertlew jumısları pitkeninde hám belgili bir ónim yamasa xızmet kommerciya klientleri tárepinen bahalangán hám olardıń sınaqlarınan ótken halda baslanadı. 2. 7- suwretde kórsetilgeni sıyaqlı, ekonomikalıq munasábetlerdiń bazar modeli sharayatında bilimlendiriw bazarı hám ilimiy xızmetler rawajlanıwda hám oqıw mekemesi básikege shıdamlılıǵınıń kusheytiwinde oqıw ádebiyatların jaratıw, patentlerdi satıw, “nou-xau”, ilimiy islenbeler zárúrli rol oynaydı. Bunday iskerliginiń maqseti mútajliklerdi bir muncha nátiyjeli qandırıw : shaxslardı - bilimlendiriwde; bilimlendiriw mekemesini - onıń professor -oqıtıwshıları hám xızmetkerleriniń jasaw sharayatlar hám rawajlanıwda, joqarı dárejede qánigelerdi tayarlawda ; jámiyette - jeke hám itellektual potencialdı pütün keńeytirilgen tákirar óndiriste 1

2. 7. súwret. Bilimlendiriw xızmetlerin hám ilimiy kólemli islenbeler bazarınıń

aralas bazarlar menen baylanısları

Isbilermenlik universitetine aylanıw ushın áwele, universitet qaǵıydası menen jaqınnan baylanıslı bolǵan bazalıq shártler kiritilgen - maqsetlerdi jaratıw, koncepciyalar bolıwı kerek bolıp bunda : vertikal universitetten polisga ótiw; innovciyalıq baǵdarlama arqalı barlıq jámiyechilikke bilimlerdi tarqatıw modelin, materiallıq ózgerislerdi targıb etiw. Isbilermenlik universiteti tekǵana bilimlerdi “uzatıw” institutı retinde kerek, bálki ol qoramalı intellektuallıq máselelerdi sheshiwge ılayıq bolǵan joqarı dárejedege social kapital menen social baylanıslardı keltirip shıǵarıwshı sistema retinde islewi kerek. Bul múmkinshilik pitkeriwshilerdiń ámeliy baǵdardaǵı izertlew máselelerin sheshiw boyınsha dawam etiwshi óz-ara minez-qulqları mexanizmleri arqalı ámelge asırılıwı múmkin.

Isbilermenlik universiteti pitkeriwshilerdi tekǵana birden-bir konceptual til menen birlestiruvchi, bálki universitetten tısqarı belgili bir izertlew máselelerin sheshiwge qánigelestirilgen, innovaciyalardı jaratılıwma, kommerciyalastırıw arqalı mámleket ekonomikasın principial tárepten jańa pán sıyımlılıqı joqarı bolǵan dárejege alıp shıǵıwǵa ılayıq bolǵan ilimiy mekteplerdi qalıplestiriw ámeliyatın jaratılıwması kerek. Kóbinese, universitet hám biznes ortasındaǵı innovciyalıq baylanıslar biznestiń talabı tiykarında qurıladı, atap aytqanda, kompaniya innovciyalıq sorawǵa iye bolǵanında, onı universitet sharayatında izlewge múmkinshilik beretuǵın tájiriybe-konstruktorlıq jumıslarına tiyisli boladı. Universitette kommerciyalashuvga kelsek, olardı kommerciyalastırıw ushın modeldi tańlawda, tańlaw faktorlarınan biri bul joybardı jaratıw basqıshı bolıp tabıladı. Texnologiyalıq baha jaratılıwınıń óz-ara baylanıslı besew basqıshı bar⁵⁶:

- Birinshi basqısh ideyanı jaratıw bolıp tabıladı - avtor qarıydardı qızıqtırıwı múmkin bolǵan jańa ónim yamasa sheshim ideyasın usınıs etedi. Bul basqıshda joybardı jáne de izertlew qılıw hám rawajlandırıw múmkin yamasa onı kommerciyalastırıw hám bazarǵa shıǵıw haqqında qarar qabıl etiledi. Bul koncepciya tárepedarları hám múmkin bolǵan aqsha qıdırılıp atır. Bul basqıshda maqset hám wazıypalardı SMART kriteriyalarına kóre bahalaw usınıs etiledi (arnawlı, ólshenerlik, erisiw múmkin, aktual, anıq múddetlerge iye).

- Ekinshi basqısh ideyanı ámelge asırıw bolıp tabıladı - ideya texnologiyaga sheńber baslaydı, onıń kommerciya potencialı, bazar keleshekleri hám ónimdi jaratıw

---

⁵⁶ Система менеджмента качества в образовании. Адаптивные структуры:
http://yuprof.moy.su/news/sistema_menedzhmenta_kachestva_v_obrazovanii/20130410253

waqıtı bahalanadı, jańa serikler hám qáwenderler tartinadi. Kóbinese, bul basqıshda, laboratoriya úlgisi jaratıladı, bul rejani fizikalıq hám texnikalıq ámelge asırıw múmkinshiligini kórsetip beredi, texnikalıq tapsırma dúziledi.⁵⁷

- Úshinshi basqısh - bul texnologiya prezentaciyası - potencial klientler hám buyırtpashılardı kórsetiw qılıw ushın laboratoriya úlgisinen sanaat úlgisine ótiw. Prototip (eksperimental úlgi) klientler menen jaqın baylanıstı ornatiw hám ónim haqqında soraw hám túsindiriwlerdi alıw imkaniyatın beredi. Galabalıq islep shıǵarıw baslanıwınan aldın kishi ceriya islep shıǵarıladı, sanaat dizayni, logistika hám satıw boyınsha jumıslar baslanadı.- ;

Tórtinshi basqısh - texnologiyani ilgeri jılıtıw hám modernizaciyalaw - marketing izertlewleri hám reklama kampaniyaların ótkeriw, reklama ónimlerin reklama qılıw ushın galabalıq informaciya quralları hám pikir basshıları menen islew. Klientlerden alınǵan oy-órisler tiykarında texnologiyani jetilistiriw hám modernizaciya qılıw boyınsha jumıslar alıp barılmaqta.

- Besinshi basqısh - texnologiyani joq qılıw - eń úlken ekonomikalıq hám ekologiyalıq nátiyege erisiw ushın, paydalanıwdı biykar qılıw procesi ideyanı ámelge asırıw basqıshında, qóllanbada usınıslardı esapqa alǵan halda esaplab shıǵılıwı kerek. Texnologiyaniń materiallıq forması menen onı ıqtıyar etiwden unamlı dáramat alınıwı múmkin - ónimdi qayta islew yamasa onıń birpara bólimlerinen keyinirek paydalanıw. Biraq, barlıq joybarlar texnologiyani rawajlandırıwdıń barlıq basqıshların basıp ótiwge ılayıq emes - olardıń kópshiligi dáslepki basqıshlarda hám processtiń ortasında ámeldegi bolıwdı toqtatadı, bul dáwir " Ólim oypatlıqsı" dep ataladı. Joybardıń ólim oypatlıqsına túsiwiniń tiykarǵı sebepleri: joybardı islep shıǵıw, kólemlew hám ámelge asırıw ushın aqsha jetiwmasligi; joybardıń qarǵı iyeler ushın yoqımsızligi hám iskerliginiń biyqararlıǵı sebepli kárxanalardı qollap-quwatlaw ; joybar boyınsha jumıslar alıp barıwda isbilermenlerdiń jetkilikli dárejede jalp etilmegenligi; jámaáttiń jetiwmasligi; isbilermenlik tájiriyesiniń jetiwmasligi. Universitet ortalıǵında jańa isbilermenler tárepinen tabılǵan tájiriyebeıli oqıtıwshılar yamasa serikler Ólim oypatlıqsın jeńiwge járdem beretuǵın joybarlarǵa járdem beriwedı; universitet járdem beriwı múmkin bolǵan jumıslar izlewshilerdi (biznes-perishtelerdi) yamasa vechur investornı ball. Universitet ortalıǵında texnologiyalardı kommerciyalastırıw haqqında gáp ketkende, " akademikalıq isbilermenlik" termini de qollanıladı, bul izertlewshilerdiń

hám ilimpazlardıń rawajlanıwın kommerciyalastırıwda qatnasıw etiwini ańlatadı (óz islenbelerin kommerciyalastırıwda qatnasıw etiwini ańlatadı).

---

⁵⁷ Антонец, В. А. Инновационный бизнес. Формирование моделей коммерциализации перспективных разработок / В. А. Антонец, Н. В. Нечаева, К. А. Хомкин. М.: Издательство «Дело», 2009. 317 с.; араменских, Е. П. Коммерциализация технологий / Е. П. Зараменских. Новосибирск: ЦРНС, 2014. 125 с.

Izertlewlerge kóre, ónimdi jaratıwdıń dáslepki basqıshında (erte kommerciyalastırıw) texnologiyalardı kommerciyalashtırishni qollap -quwatlağan halda, universitetler texnologiyalıq isbilermenlikti rawajlandırıwǵa unamlı tásir kórsetip atır, joybarlardıń " ólimini"

46 Ilimiy hám innovciyalıq iskerlikti rawajlandırıw azaytadı hám kóplegen intalı studentlerdi tartadı. Texnologiyalardı kommerciyalastırıw menen baylanıslı tiykarǵı túsiniqlerdi, onıń túrleri hám modellerin kórip shıǵamız.

" Texnologiyalardı kommerciyalashtırish" túsiniǵı - bul ilimiy-izertlew nátiyjeleri óz waqtında bazarda ónim hám xızmetlerge aylantıriletuǵın process bolıp tabıladı⁵⁸. Kommerciyalastırıw nátiyjeleri tekǵana ilimiy izertlewlerge investiciyalar formasında finanslıq payda keltiredi, bálki islep shıǵarıwdı kóbeytiw, onıń sapasın asırıw hám ǵárezjetlerdi tómenletiw formasında boladı.

Texnologiyalardı kommerciyalastırıw - bul " qarıydar (qarıydar) bilimlerden paydalanıw huqıqın alǵan hám óz iyesine (texnologiyalardı islep shıǵıwshısına) ol yamasa bul formada licenziya (yamasa basqa) pitim shártlerinde belgilengen muǵdarda aqsha tóliytuǵın texnologiyalıq uzatıw forması"⁵⁹. Intellektuallıq iskerlik nátiyjelerin kommerciyalastırıw maqseti tómendegiler arqalı dáramat aldılarr:- óz óndirisinde intellektuallıq iskerlik nátiyjelerinen paydalanıw ;- intellektuallıq iskerlik nátiyjelerinen paydalanıw huqıqların úshinshi shaxslarǵa ótkeriw yamasa satıw ;- spin-off kompaniyalardı shólkemlestiriw. Belgilengen maqsetlerdi tártipte kórip shıǵamız. Eger intellektuallıq iskerlik nátiyjeleri biziń islep shıǵarıwımız mútajliklerine juwap bersa, olar qosımsha dáramat alıw ushın ámelge asırıw hám paydalanıw múmkin. Bul túrdegi kommerciyalastırıw, óz islep shıǵarıwınıń jetiwmaslıǵı sebepli, universitetlerge qaraǵanda biznes ushın kóbirek paydalı bolıp tabıladı. Intellektuallıq aktiviayat nátiyjelerinen paydalanıw huqıqların tapsırıw yamasa satıw isbilermenlik universitetlerinde texnologiyanı kommerciyalashtırishning eń keń tarqalǵan forması bolıp, oǵan patentler, licenziyalar, nou-xau, sawda markaları, sanaat úlgileri hám basqa intellektuallıq múlk ob'ektlerin satıw arqalı erisiw múmkin; konsalting hám injenerlik xızmetlerin; ilimiy izertlewler ótkeriw hám sanaat islenbelerin jaratıw. Dúnyadaǵı eń belgili texnologiya uzatıw usılı bul licenziyalaw shártnamaları. Licenziya shártnaması, licenziyanı keyinirek satıwdan alınǵan shamalıq dáramat licenziyadan paydalanıwdı monitorıń qılıw ǵárezjetlerinen asqan hám intellektuallıq múlk nátiyjelerinen paydalanıw boyınsha eksklyuziv (tolıq) huqıqtı satıwda joǵatılǵan dáramat summasınan asıp ketken jaǵdaylarda dúziledi. Licenziya shártnamasında

---

⁵⁸Зараменских, Е. П. Коммерциализация технологий /Е.П.Зараменских. Новосибирск: ЦРНС, 2014. 125 с.

⁵⁹ Антонец, В. А. Инновационный бизнес. Формирование моделей коммерциализации перспективных разработок / В. А. Антонец, Н. В. Нечаева, К. А. Хомкин. М.: Издательство «Дело», 2009. 317 с.

satıp alınған интеллектуаллық mulkni (baǵdarlamalıq támiynat, islep shıǵarıw usılları, modelleri, texnikası, proektlestiriw hújjetleri hám basqalar) kommerciya maqsetlerinde paydalanıw huqıqı berilgen. Licenziya shártnamalarınıń eki túri ámeldegi: licenziat ushın интеллектуаллық iskerlik nátiyjelerinen paydalanıw tolıq huqıqına iye hám tolıq huqıqsız. Eger shártnamada basqasha qaǵıyda názerde taza bolsa, licenziat bul texnologiyalardan eksklyuziv huqıqlarǵa iye bolmaydı hám licenziat licenziyanı sheksiz kóp ret satıwı múmkin. Licenziya shártnaması túri hám tólewler túrlerin anıqlawda, royalti stavkası da qollanıladı - интеллектуаллық múlkten paydalanǵanlıq ushın tólew túri⁶⁰. Royalti satılatuǵın tovarlar hám xızmetler baxasınıń procenti yamasa payda yamasa dáramat procenti muǵdarında belgileniwi yamasa belgileniwi múmkin. Licenziyalaw universitet noqatı názerinen texnologiyanı kommerciyalashtırishning eń paydalı túri emes, sebebi ol dáramattı tek royalti kórinisinde aladı hám qosımsha dáramat alıw huqıqına iye emes.

Licenziyalaw shártnamaların dúziwden tısqarı, texnologiyalar nou-xau arqalı kommerciyalashtirilishi múmkin. Nou-xau yamasa islep shıǵarıw siri - bul " ilimiy-texnikalıq tarawdaǵı интеллектуаллық iskerlik nátiyjeleri hám úshinshi shaxslarǵa belgisiz bolǵanlıǵı sebepli real yamasa potencial kommerciyalıq bahaǵa iye bolǵan kásiplik iskerlikti ámelge asırıw usılları haqqında hár qanday ózgesheliktegi maǵlıwmatlar, eger úshinshi shaxslar bunday maǵlıwmatlarǵa nızamlı túrde biymálel kirey alıwmasa hám bunday maǵlıwmatlardıń iyesi olardıń jasırınlıǵın saqlaw ushın aqılǵa say sharalar kóredi, sonday-aq kommerciya siri rejimin ámeldegi etiw arqalı⁶¹. Nou-xau hám licenziyalaw shártnamaları ortasındaǵı tiykarǵı parqlar :

- shártnamanı qol qoyıwdan aldın sirni jarıyalaw menen baylanıslı bolǵan joqarı qáwip hám jasırın maǵlıwmatlardıń úshinshi shaxslarǵa ashıq jarıya bolıwı múmkinligi;- shártnama predmetiniń qatań jasırınlıǵı sebepli shártnamalar dúzilgennen keyin biykar etiliwi múmkin emesligi;- jasırın maǵlıwmatlardı qorǵawdıń anıq múddeti joq ekenligi. Texnologiyalar kompleksin kommerciyalastırıw ushın sanaat kooperaciyası usılı qollanıladı, ol jaǵdada tárepler ónim hám xızmetlerdi satıw hám satıp alıw ushın óz-ara jetkizip beriw haqqında shártnama dúzediler, sonıń menen birge óz-ara máplerge jóneltirilgen uzaq múddetli qospa mápler qalıplestirediler. Sanaat kooperaciyasınıń jaratıw sebepleri:

- islep shıǵarıw ǵárezetlerin kemeytiw;
- texnikalıq salasındaǵı ekspert bilimlerin satıp alıw yamasa kóbeytiw;
- qánigeliklestiriw hám ceriyali islep shıǵarıwdı keńeytiw;
- potencial bazarlarda ósiw;

⁶⁰ Неволин И. В. Математическая модель поведения участников лицензионных переговоров // кономический анализ: теория и практика. 2013. №14. С. 54-60

⁶¹ Зараменских, Е. П. Коммерциализация технологий /Е.П.Зараменских. Новосибирск: ЦРНС, 2014. 125 с.

- islep shıǵarıw múmkinshiliklerin jetilistiriw hám basqalar.

Texnologiyalardı kommerciyalashtirishning dúnyadaǵı universitetleri arasında júdá belgili bolǵan " spin-aut kompaniyalar", " spinning kompaniyalari" hám " ajralıp shıǵıs kompaniyalari" dep atalıwshi spin-off kompaniyalardı dúziliwi esaplanadı. Mámleketimizde olar ádetde kishi innovciyalıq kárxanalar (KIK) dep ataladı. Intellektuallıq múlk ob'ektleri universitettiń spin-off kompaniyasınıń qaǵıyda fondı daǵı qatnasıwı retinde esapqa alınadı. Sonday etip, universitetler ózleriniń izertlewleri nátiyjelerin kommerciyalastırıw ushın filiallar quraydılar, paydanıń payızın hám intellektuallıq iskerlik nátiyjelerine iyelik qılıw hám onnan paydalanıw huqıqın aladılar. Kóbinese spin-off kompaniyasınıń jaratıw processinde venchur fondı yamasa investor joybardı finanslıq támiynlew ornına kompaniya akciyalarınıń bir bólegin alǵan halda qatnasıw etedi. Spin-off kompaniyaları universitet sharayatında texnologiyalardı kommerciyalashtirishning eń tabıslı hám nátiyjeli forması dep esaplanadı, statistikalıq maǵlıwmatlarǵa kóre, basqa túrdegi kishi kárxanalar menen salıstırıwlaganda bul túrdegi kompaniyanıń "omon qalıw" dárejesi júdá joqarı. Spin-off kompaniyaları tekǵana tiykarǵı universitettiń ekonomikalıq rawajlanıwına, bálki joqarı texnologiyalı kompaniya retinde qosılǵan baha jaratatuǵın hám jańa jumıs orınların jaratatuǵın region hám mámlekettiń rawajlanıwına da tásir etedi. Rori ÓShi spin-off kompaniyalarınıń (ajralıp shıǵıs kompaniyalardıń) rawajlanıwı hám áliplesiwindegi tabıslarǵa tásir etiwshi tómendegi belgilerdi belgilengenler etedi⁶²

: jeke pazıyletler hám isbilermendiniń motivaciyası ; izertlewdi finanslıq támiynlew kólemi hám dárekleri; isbilermenlerdiń ilmiy tájriybesi; texnologiyalardı kommerciyalastırıwǵa járdem beretuǵın universitettiń shólkemlestirilgen strukturası ; fakul'tetlarning reytingi; universitet sharayatında isbilermenlik mádeniyatın qollap-quwatlaw hám rawajlandırıw dárejesi; venchur kapitalına kirisiw; regiondiń infrastrukturasi hám mútajliklerin biliw; oylap shıǵarıwshılar huqıqların legallashtirish. Spin-off kompaniyaları hám innovciyalıq joybarlardıń universitetlerde tabıslı dúziliwine jańa islengen kárxanalardı tashkil etiwde ekspert, basqarıw, ekonomikalıq hám huqıqıy járdem kórsetetuǵın, onıń rawajlanıwınıń dáslepki jıllarında rawajlanıwın jedellestirgen jańa biznes-inkubatorlari kómeklesedi. Biraq, hámme da isbilermenlerge járdem berilmaydi - biznes-inkubator eń perspektivalı hám turmıslıq biznes-rejege iye bolǵan eń jaqsı joybarlardı tańlaydı hám olar menen islewdi dawam ettiredi. Biznes inkubator tárepinen kórsetiletuǵın xızmetler túrleri:- basqarıw - potencial investorlarni izlew hám baylanıs ornatiwǵa járdem beriw, joybar ushın aqsha izlewge kómeklesiw;

- infrastruktura - jumıs orınların, úskeneler hám ofis úskenelerin usınıs etiw;

---

⁶² O'Shea R. P. Determinates and consequences of university spinoff activity: a conceptual framework // The Journal of echnology Transfer. 2008. №33. P. 653-666.

- konsalting - salıq hám buxgalteriya, marketing, huqıqıy járdem, biznes modelin tańlaw hám sazlaw, qánigeler menen basqa máslahátlashuvlar.

Biznes-tezlatgichlar járdeminde kompaniya inkubaciya baǵdarlaması ótip, olardıń joybar kólemli, ekspertler qollap - quwatlaw, xalıq aralıq sherikler tabıw hám

basqa mámleketlerde filialları ashıw járdem alıw, tezlestiriw baǵdarlaması ortasha dawam etiw waqti - 3 ay. Kóbinese, biznes tezlatgichlari kompaniya daǵı úles

ornına shawqım investorlari retinde háreket qılıwadı. Eki túrdegi biznes tezlatgichlari ámeldegi - hár qanday basqıshda joybarlar menen shuǵıllanatuǵın tolıq cikl hám jámaát menen isleytuǵın joybarlarǵa qarjı kiritetuǵın tolıq cikl. Keling, Sankt-Peterburg qalasındaǵı ITMO universitetinde 2012 jılda ashılǵan iDealMachine start-ap tezlatkichi (startup-akseleratori) hám venchur fondı mısasında tezlatkichning (akseleratorning) jumısshı modelin kórip shıǵayıq. Bul waqıt dawamında akselerator pútkil dúnyadan 200 den artıq investorni hám 90 nan artıq ekspertni tartıldı ; baǵdarlamadan ótken 9 kompaniya urıw investiciyaların tartıldı, 23 joybar ámeldegi kompaniyalarǵa aylandı iDealMachine universitet menen sheriklikte jaratılǵan dúnyanıń eń jaqsı úsh Evropa hám bes optimallastırıw arasında ⁶³.Optimallastırıw texnologiyalıq joybarlar menen isleydi, IT-baǵdarın ábzal kóredi, rawajlanıwdıń túrli basqıshlarında, úshinshi tárep investiciyalarına qosiletuǵın avtonom tez rawajlanıp atırǵan biznesti qalıplestiriwge járdem beredi.

Baǵdarlamanı ótiw waqtında kompaniyalarǵa tómendegi máselelerge járdem kórsetiledi: maqsetli auditoriyanı tabadı hám ol menen islew principlerini túsinedi; sawda hunisini jaratıw hám sawda kanalların anıqlaw ; prototipni jaratıw hám sinap kóriw; biznes-rejani analiz qılıw ; keyingi háreketler rejesin islep shıǵıw ; investorlar ushın " satıw" prezentaciyanı jaratıw ; jámaátti jumıs sharayatında tekseriw; sawda mexanizmin jaratıw Universitetiń ózine tán akseleratori studentlerge isbilermenlik mádeniyatın rawajlandırıw ushın jay bolıp, olarǵa ilajlarda qatnasıw etiw, óz ideyaları hám joybarların investorlarga kórsetiw etiw hám ekspert máslahátların alıw múmkinshiligin beredi. Bunnan tısqarı, biznesti tezlestiriwshi quralları mámleketiń innovciyalıq ekonomikasın rawajlandırıw hám texnologiyalar hám innovaciyalardı kommerciyalastırıw ushın kúshli quralǵa aylanıp atır.

" Texnologiyalardı uzatıw" termininiń kóplegen tariypleri ámeldegi, olardan geyparaları tómende keltirilgen. V. V. Titovning sózlerine kóre, texnologiyalar transferi - bul " kónlikpeler, bilimler, texnologiyalar, islenbeler, islep shıǵarıw usılları, islep shıǵarıw úlgileri hám quralları islep shıǵaruvchılardan paydalanıwshılardıń keń sheńberine jetkiziw bolıp tabıladı, olar keyinirek

⁶³ Оценка эффективности российских бизнес-инкубаторов и акселераторов / Х. Мейер [и др.]. М., 2016. 29 с.

texnologiyalardı islep shıǵıw hám isletiw, jańa ónimler, processler, qosımshalar, materiallar hám xızmetlerdi xalıq mápi ushın jaratadilar"⁶⁴

V. V. Titov sonıń menen birge, bilimlerdi uzatıw tariypini beredi - bul " bir shólkem ishinde hám shólkemler ortasında maǵlıwmatlardı bir tárepden basqasına ótkeriw procesi". Bilimlerdi uzatıwdıń (bilimler transferining) maqseti bilimlerdi shólkemlestiriw, jaratıw, bekkemlew hám tarqatıw hám de jańa paydalanıwshılar ushın olardıń ashıqlıǵın támiyinlew bolıp tabıladı. Pútkil dunya intellektuallıq múlk shólkemi texnologiyalar transferini " texnologiya islep shıǵaruvchisióz texnologiyalarınan paydalanatuǵın kommerciya sherigi ushın usınıs etetuǵın process" dep tariyplaydı . Kópshilik batıs universitetler hám ilimiy -izertlew institutları ushın texnologiya transferi universitet texnologiyaları menejerleri Associaciyasi (UTMA) tárepinen " ilimiy nátiyjelerdi keyingi shólkem hám kommerciyalastırıw maqsetinde bir shólkemnen basqasına ótkeriw procesi" dep tariyplanadı

3. UTMA maǵlıwmatlarına kóre, texnologiyanı uzatıw procesi ádetde jańa texnologiyalardı anıqlawdı, olardı licenziyalaw yamasa patentlew arqalı qorgaw qılıwdı hám kommerciyalastırıw hám keyingi rawajlanıw strategiyasın qalıplestiriwdi óz ishine aladı. Texnologiyalardı uzatıw túrleri

- klassik - texnologiyanı uzatıw izertlewshilerdiń tárepinen kompaniyaǵa ornatılǵan munasábetler, sol atap aytqanda rawajlanıw haqqında pitim dúziw arqalı ámelge asırıladı ;

- dáldalshı qatnasıwında - satıwshı yamasa qarıydardı izlew dáldalshı arqalı ámelge asırıladı.

- Kólemi boyınsha :

- regionlıq - regiondaǵı texnologiyalardı uzatıw ;

- regionlararo - bir mámlekettiń túrli regionları ortasında texnologiya almasinuvi;

- xalıq aralıq - shólkemlestirilgen baylanısqa iye bolmaǵan túrli mámleketler ortasındaǵı texnologiyalardı uzatıw.

- Almasinuv dárejesi boyınsha :

- kompaniyalararo (firma ishindegi) - kompaniya yamasa filiallar ishindegi texnologiyalardı uzatıw ;

- kompaniyalararo - bir-birine baylanıslı bolmaǵan kompaniyalarǵa texnologiyanı uzatıw.

- Texnologiyalar transferi túri boyınsha :

---

⁶⁴ Акселерационная программа // iDealMachine. 2017. URL: [http://www.idealmachine.ru/startups\(дата обращения: 10.11.2017\).](http://www.idealmachine.ru/startups(дата обращения: 10.11.2017).)

- kem ushraytuǵın texnologiya - jańa islep shıǵarıwdı shólkemlestiriw yamasa jańa xızmet túrin usınıw qábileti (múmkinshiligi);

- progressiv texnologiya (aldıńǵı texnologiyalar) - belgili bir uzatıw teması texnologiyasınıń rawajlanıw tendenciyları menen baylanıslı zamanagóy texnologiyalar ;

- dástúriy texnologiya - bul tarawdaǵı kópshilik básekishiler ushın ámeldegi bolǵan texnologiyanıń kútá úlken dárejesi;

- gónergen texnologiya - ortasha sapalı ónimnen tómen sapalı ónimdi islep shıǵarıw.

Dáramatlardı qalıplestiriw kózqarasınan, texnologiyalardı ótkeriw kommerciya hám kommerciyalıq bolmaǵan bólimlerge bólinedi. Ilimiy-texnikalıq ádebiyatlar, patentler, málimlemeler hám taǵı basqalar haqqındaǵı maǵlıwmatlar universitet ortalıǵında texnologiyanı kommerciyalıq bolmaǵan bolmaǵan halda ótkeriw teması bolıwı múmkin. Ilimiy hám texnikalıq temalarda maqala jazıw hám baspa etiw; ilimiy konferenciylar hám kórgezbeler shólkemlestiriw; oqıtıwshılar hám qánigeler almasinuvi; studentler bilimlendiriw hám basqalar universitet texnologiyaların kommerciyalıq bolmaǵan maqsetlerinde ótkeriw formaları bolıwı múmkin.

Kommerciya texnologiyasınıń ótkeriw sub'ekti sanaat mülkiniń ob'ektleri (patentler, paydalı modeller, sanaat úlgileri), nou-xau, texnikalıq xarakteristikalar, texnologiyalıq hám texnikalıq bilimler hám basqalar esaplanadı. Kommerciya texnologiyaların uzatıw formaları qospa kárxanalardı shólkemlestiriw; texnikalıq Ilimiy hám innovciyalıq iskerlikti rawajlandırıw máslahátlardı ótkeriw; franchise sawdası ; licenziyalardı satıw hám beriw; nou-xau ótkeriw; injenerlik xızmetlerin kórsetiw; lizing hám basqalar esaplanadı. Texnologiyalar transferida isletiletuǵın shártnamalıq munasábetlerdiń basqa túrleri da ámeldegi, mısalı, ashıq jarıya etpeslik

haqqındaǵı shártnama (NDA), materiallar hám úlgilerdi tapsırıw haqqındaǵı pitim, opcion, ilimiy-izertlew hám tájiriybe-konstruktorlıq jumısların orınlaw shártnaması, qospa oylap tabıw shártnaması hám basqalar, olardıń geyparaları tómede keltirilgen.

Ashıq jarıya etpeslik haqqındaǵı shártnama (NDA) - bul sawda sırları hám jeke maǵlıwmatlardıń úshinshi tárepke tarqalıwınıń aldın alıw ushın eki tárepke jasırın maǵlıwmatlar hám materiallar menen almaslaw imkaniyatın beretuǵın huqıqıy shártlesiw. Variant (opcion) - qarıydardıń intellektuallıq iskerlik nátiyjelerin alıwǵa bolǵan qızıǵıwshılıqı haqqındaǵı gúwalıq bolıp xızmet etedi hám belgili bir waqt ushın licenziya hám intellektuallıq mülk huqıqın kishi muǵdardaǵı aqsha ornına saqlap qaladı.

Ilmiy-izertlew hám tájiriyebe-konstruktorlıq jumısların orınlaw shártnaması - ilmiy-izertlew hám / yamasa konstruktorlıq jumısların aparıw ushın universitet hám úshinshi tárep kompaniyası yamasa fondı ortasında shártlesiw.

Texnologiyalardı uzatılıwınan gózlengen maqsetlerge hám kútilip atırğan nátiyjege qaray, kelisimlerdiń túri hám intellektuallıq mulkni tapsırıw nátiyjesi belgilenedi. Texnologiyalardı uzatıw quramalı hám uzaq process bolıp tabıladı, sonıń ushın uzatıwdı baslawdan aldın, texnologiya auditini ótkeriw arqalı texnologiyanıń potencialın bahalaw kerek - jańalıqtı (innovaciyanı) ob'ektiv bahalaw talap etiledi. Kóbinese, texnologiyalıq auditning maqseti klientlerdiń barlıq oylap tabılıwın kashf etiw hám olardıń keyingi kommerciya hám de ótkeriw múmkinshiliklerin salıstırılraw bolıp tabıladı. Texnologiyalıq auditni sapalı ótkeriw ushın, audit procesin tashkil qılıwda buyırtpashınıń administraciyanı ball talap etiledi, sonıń menen birge, xızmetkerlerdi auditning wazıypaları hám quralları haqqında xabarlı qılıwda qatnasıw zárúr. Universitet joybarlarınıń texnologiyalıq auditini tashkil etiwde joybar basshısı yamasa joybar ámelge asırılatuǵın laboratoriya basshısı kórsetpe retinde isleydi (jetekshi rol oynaydı). Shet el, xalıq tájiriyesine kóre, texnologiya auditini texnologiyanı islep shıǵıw menen shuǵıllanatuǵın xızmetkerlerdiń jazba sorawınan baslanıwı kerek, sonnan keyin belgili xızmetkerlerdi sáwbetke usınıs qılıw haqqında qarar qabıl etiledi. Bul basqısh daǵı texnologiyalıq auditning maqseti klient (buyırtpashı) xızmetkerleriniń keyingi sáwbetler ótkeriw boyınsha tiykarǵı kónlikpelerin anıqlaw bolıp tabıladı. Sáwbetles, óz gezeginde, tartıslı máselelerdi oydinlashtırish hám anıqlawtıw ushın tiykarǵı kepilliklerge ıyelewi kerek. Joybardı bahalawdıń eki tiykarǵı usılı ámeldegi - LIFT (baylaw innovaciya, finans hám texnologiya) hám TAME (texnologiya hám bazardı bahalaw). LIFT metodologiyasi innovciyalıq joybardı kommerciyalastırıw dárejesin anıqlaw ushın Evropa Birlespesiniń Izertlew hám texnologiyalıq rawajlıw boyınsha komissiyasınıń V sheńberinde islep shıǵılǵan. LIFT metodologiyasiga kóre, intervyu (sáwbet) aldından kompaniyaǵa joybar boyınsha sorawnama jiberiledi, keyin nátiyjeler tolıq analiz etiledi, olardıń tiykarında sorawlar tayarlanadı hám sırtqı ekspertler sáwbetke usınıs etiledi. Sonıń menen birge, kompaniya úyrenilip atırǵan joybar menen baylanıslı hújjetler kompleksin tayarlaydı. Joybar eki gruppaga bólingen halda, qızıqlıqtı hám múmkin bolǵan xaterlerdi kórsetetuǵın kriteriyalar boyınsha bahalanadı. Kóbinese, joybardıń ózine tartatuǵındorligi bahalawdıń on dana faktorın óz ishine aladı : bazar ósiwi kólemi hám háreketi, rentabellik, joybardı bazarda baslaw waqtı hám basqalar. Joybar menen baylanıslı qáwiplerdi bahalaw jigirmata omilga kóre ámelge asırıladı : joybardı islep shıǵıw basqıshı, bazardı úyreniw hám marketing rejesiniń bar ekenligi, finanslıq turaqlılıq, xızmetkerlerdiń bar ekenligi hám ilmiy tájiriyesi, patent izlewı tazalıǵı hám basqalar. TAME metodologiyasi Lambic Innovation Ltd.

tárepinen islep shıǵılǵan bolıp, onıń tiykarǵı ózgesheligi satıwdıń múmkin bolǵan bazarların bahalawǵa qaratılǵan. TAME bahalawdın bes bólimin óz ishine aladı : jańa texnologiyanıń mazmunı ; ónimdın kúshli hám hálsiz tárepleri; intellektuallıq múlk hám bazardı bahalaw hám basqalar. Bahalaw kórsetkishleriniń tariypi hám

texnologiyalıq audit metodologiyasını tańlaw ilajdın maqsetleri, bahalanatuǵın kompaniya tarawı hám basqa faktorlar menen belgilenedi.

2. 2.kestede⁶⁵ kommerciyalastırw hám texnologiyalardı ótkeriw múmkinshiliklerin bahalaw kriteriyalarına mısallar keltirilgen. Audit processinde anıqlanǵan barlıq texnologiyalar ushın ballar kletkalarǵa kiritiledi. Kórsetkishler bahalanǵan shólkem ushın ádetiy ball sistemasına muwapıq bahalanadı. Hár bir kriteriya ushın ólshew faktorlarınıń kiritiliwi, audit nátiyjelerin bazar kózqarasınan, múmkinshiligi barınsha ob'ektiv hám tuwrı sheshiwge múmkinshilik beredi. Esap - kitaplardı kestege kirgizgennen keyin, hár bir úyrenilip atırǵan tarawlar ushın bahalar qosıladı hám texnologiyanıń potencialı, sonıń menen birge olardıń ulıwma balları anıqlanadı, olardıń

tiykarında texnologiyalar menen kelesinde islew boyınsha qarar hám usınıs qalıpleseedi. Texnologiyalıq auditning juwmaqlawshı basqıshı juwmaqlawshı esabattı jazıw bolıp, ol jaǵdayda tómendegi bántler bolıwı kerek

2. 2-keste

Kommerciyalastırw hám texnologiyalar transferi potencialın esaplaw Matricasi

---

⁶⁵ Оценка коммерциализируемости технологий: сб. науч. тр. / Коммерциализация технологий: мировой опыт рос. регионам; под ред. Н.М. Фонштейн. М.: Академия народного хозяйства при правительстве РФ, 1995. 228 с.

Тижоратлаштириш салоҳияти		1- технология	2-технология
1	Тижорат ишланмалари таннархининг англандлиги		
2	Битта эмас, балки маҳсулотлар оиласи ёки иловаларни олиш имконияти		
3	Бозорнинг мавжудлиги		
4	Рақобатчилик устуворликлари		
5	Саноат қайта ишлашни амалга ошириш		
<i>Тижоратлаштириш салоҳиятини яқуний баҳолаш</i>			
Трансфер салоҳияти			
1	Узатиш учун технологияни тайёрлаш		
2	Технологияларни ишлаб чиқиш ёки узатиш борасида ёрдам берадиган гуруҳ мавжуд		
3	Бозорда технологияларга қизқиқшнинг мавжудлиги		
4	Тижорат муддатларини қайта ишлаш		
5	Технологияларнинг потенциал ёки ҳақиқатдаги харидорларини аниқлаш		
<i>Тижоратлаштириш салоҳиятини яқуний баҳолаш</i>			
Жами баҳолаш			

- jetekshi texnologiyalar, kompetenciyalar (kepillikler) hám texnologiyalar haqqında qısqasha maǵlıwmat ;

- qosımsha texnologiyalar, kompetenciyalar hám texnologiyalar haqqında qısqasha maǵlıwmat ;

- ótken hám ámeldegi pitimler hám sanaat menen óz-ara baylanıslardıń qısqasha mazmunı

- izertlew shártnamaları, finanslıq támiynlew dárekleri hám awqamlardıń qısqasha mazmunı ;

- keyingi izertlewler ushın ústin turatuǵın yó'nalishlar;

- oqıw baǵdarlamaların jaratıw hám ámelge asırıw múmkinshiliklerin anıqlaw ;

- kompaniya ishinde sheriklik qılıw múmkinshilikleri;

- mártebe potencialın hám xızmetkerlerdiń motivaciyasın anıqlaw ;

- qosımsha rawajlanıw vektorları hám basqalar.

Esabat shólkemde ámeldegi bolǵan texnologiyalar hám úskenelerdiń muǵdarı hám sapasın ; xızmetkerlerdiń anıq bolmaǵan kónlikpeleri hám tájiriybesin ; kompaniyanıń sanaat menen óz-ara sherikligi tájiriybesin hám perspektivalı

sheriklik kelesheklerin prognozlawdı ; xızmetkerlerdiń táǵdirin anıqlaw hám olardıń motivaciyasını anıqlawdı bahalaydı, bul maǵlıwmatlar tiykarında xızmetkerlerdiń máртеbe baǵdarı boyınsha usınıslar tayarlanadı. Texnologiyalıq audit bizge jańa ónimdi bazarǵa shıǵarıwda xaterlerdi sezilerli dárejede kemeytirgen halda joybardıń kommerciya kelesheklerin jáne onı keyinirek rawajlandırıw múmkinshiliklerin anıqlawǵa múmkinshilik beredi.

Texnologiyalardı uzatıw universitet 3. 0 modeliniń ajıralmaytuǵın bólegi bolıp tabıladı, sebebi onı shólkemlestiriw ushın universitetler kóp sebeplerge iye, mısalı :

- intalı oqıtıwshılardı ball hám saqlaw ;
- universitet jańa ashılıwları hám oylap tabılıwın tán alıw hám tarqatıw ;
- qosımsha finanslıq támiynlewdi ball ;
- keyingi izertlewlerdi qollap-quwatlaw ushın licenziyalaw ;
- ekonomikalıq rawajlanıw hám basqalar.

Texnologiyalardı uzatıw variantları :

- kompaniyalardı jalp qılıw hám olar menen izertlewler hám islenbeler ushın shártnamalar dúziw;

- konsalting, injenerlik, konstruktorlıq hám izertlew xızmetlerin kórsetiw;
- licenziya shártnamaların alıw ;
- oqıw kursları hám baǵdarlamaların jaratıw ;
- izertlewlerdi qáwenderlik etiwge investornı ball ;
- biznes hám sanaat menen birge kárxanalardı shólkemlestiriw;
- spin-off kompaniyalardı shólkemlestiriw;
- jańa ónimler islep shıǵarıw hám basqalar.

Sońǵı jıllarda mámlekette texnologiyalıq uzatıw infrastrukturasını rawajlandırıwǵa járdem beretuǵın nızamshılıq bazası aktiv rawajlanıwlashtirilmogda. Texnologiyalardı uzatıw orayları, texnoparklar ilimiy-texnologiyalıq parkları, biznes-inkubatorlar, informaciya texnologiyaları orayları tarmaǵı, innovciyalıq klasterler hám basqa infrastrukturalar jaratılıp atır.

Birinshi bólimde xarakteristikalanǵan AQShda Bay-Dole nızamı qabıl etilgenen keyin, kafedralar universitetlerdiń intellektuallıq mulkni licenziyalaw hám patentlewge qánigelesken universitetlerinde hám texnologiyalardı licenziyalaw keńseleri, texnologiyalardı uzatıw keńseleri yamasa texnologiyalardı rawajlandırıw keńseleri dep nomlana basladılar.

Patent beriw hám startaplarnı jaratıw ushın maǵlıwmat orayı Massachusec texnologiya institutı bolıp, ol texnologiyanı uzatıw procesin " Massachusec texnologiya institutı kúshleri tárepinen islep shıǵarılǵan bilim ónimleriniń jámiyetlik maydanına háreketi" retinde belgileydi⁶⁶ hám basqıshdan ibarat.

---

⁶⁶ An Inventor's Guide to Technology Transfer at the Massachusetts Institute of Technology / MIT Technology Licensing office. Cambridge: 2010. 36 p

Birinshi basqish - bul jańa ashılıw yamasa oylap tabıwǵa alıp kelgen izertlewler.

Ekınshı basqısh - izertlewshı intellektuallıq iskerliginiń múmkin bolǵan nátiyjesin múlk huqıqın bahalaw hám qorǵaw ushın licenziyalaw orayı menen talqılaw etedi. Úshınshı basqısh texnologiyanı uzatıw procesin tuwrıdan-tuwrı jumısqa túsiredi - oylap tabıw haqqındaǵı maǵlıwmatlardı ashıp beretuǵın jazba arza.

Tórtinshı basqısh keyingi uzatıw strategiyasın belgileydi - jańa ashılıwdıń tolıq bahası, sol atap aytqanda patent izertlewleri hám kommerciya potencialın bahalaw ushın bazardı analiz qılıw. Kerekli analizdi ótkergennen keyin, ámeldegi bolǵan kompaniyaǵa texnologiyanı satıw yamasa startap jaratıw haqqında qarar qabıl etiledi. Besinshı basqısh - kommerciyalastırıw processinde, sol atap aytqanda patentke talapnama tapsırıwda huqıqıy járdem.

Altınshı basqısh - texnologiyanı satıw yamasa startap jaratıw ushın múnásip kompaniyanı tabıw ushın marketing izertlewleri.

Jetinshı basqısh - jańa kompaniyanı shólkemlestiriw yamasa potencial qarıydarlardı izlew hám biznes-joba dúziwde huqıqıy hám basqarıw járdemi. Segizinshı basqısh - bul startap jaratıw yamasa kompaniya texnologiyaların satıwdan qatań názer, universitet hám úshınshı tárep ortasında licenziya shártnamasın qol qoyıw.

Toǵızınshı basqısh - bul texnologiyanı kommerciyalastırıw hám jetilistiriw.

Onınshı basqısh - bul universitet tárepinen payda alıw. Massachusec texnologiya institutınıń texnologiya uzatıw modeli Batis universitetlerinde klassik esaplanadı.

Texnologiyalardı uzatıw ofislarining ulıwma bas maqseti izertlewshilerdiń, investorlar hám texnologiyalardıń qarıydarlardı ortasındaǵı baylanıstı támiyinlew, keńselerdiń (ofislarning) wazıypalarına sonıń menen birge tómendegiler kiredi:

- universitettiń keyinirek kommerciyalastırıwǵa jaramlı ilimiy hám ámeliy joybarların izlew hám analiz qılıw ;
- patent hám bazar izertlewlerin ótkeriw;
- texnologiyalar transferi hám intellektuallıq múlk menen baylanıslı basqa pitimlerdi huqıqıy qollap-quwatlaw ;
- texnologiyalıq auditni ótkeriw;
- universitettiń intellektuallıq múlkin qorǵaw ;
- investorlarnı hám qosımsha finanslıq támiynlewdi izlew hám ball ;
- ilimiy-izertlew hám islenbeler ushın grantlarnı ball hám basqalar.

Bilimler hám texnologiyalardı kommerciyalastırıw modellerin hám texnologiyalardı uzatıw usılların úyrenip shıǵıp, universitetlerdiń 3. 0 modelinde

bilimlerde tarqatıw, qalıplestiriw hám kommerciyalashtirishni informaciya menen támiyinlew boyınsha universitetlerdiń ámeldegi tájiriyesin kórip shıǵıwımız kerek.

Isbilermenlik universiteti modeline sáykes keliwge umtılıp atırǵan zamanagóy universitetler tárepinen bilimlerde tarqatıw, qalıplestiriw hám kommerciyalastırıw boyınsha tabıslı informaciya járdemi ushın túrli qıylı informaciya sistemaları, platformalar, veb-saytlar hám basqa informaciya qurallarından paydalanıw kerek. Ámeldegi informaciya sistemaların bahalaw ushın "5-100-2020" dúnyanıń jetekshi izertlew hám bilimlendiriw orayları arasında "Rossiyanıń jetekshi universitetleriniń básekige shıdamlılıǵın asırıw" baǵdarlamasında qatnasqan universitetler tańlap alındı ⁶⁷, sebebi baǵdarlamanıń tiykarǵı kórsetkishlerinen biri universitetler, sanaat hám biznes ortasındaǵı óz-ara baylanıslardı rawajlandırıw bolıp tabıladı.

Olardıń informaciya resursları analizi maqsetli gruppalar, yaǵnıy studentler, oqıtıwshılar, serikler hám investidorlar ushın usınıs atırǵan maǵlıwmatlardıń bar ekenligi hám sapası tiykarında ámelge asırıldı. Tiykarǵı kriteriyalar retinde intellektuallıq iskerlik nátiyjelerin alıw múmkinshiligi haqqındaǵı maǵlıwmatlardıń bar ekenligi tańlandı ; investiciya hám qávenderlik ushın ashıq bolǵan joybarlar haqqındaǵı maǵlıwmatlar ; biznes menen sheriklik túrleri haqqında maǵlıwmat ; studentler hám oqıtıwshılar ortasında texnologiyalıq isbilermenlikti qollap-quwatlaw formaları haqqındaǵı maǵlıwmatlar. Tiykarǵı xızmet kórsetiwshi provayderlarni anıqlaw ushın universitetlerdiń innovciyalıq hám ilimiy infrastrukturası da uyreniledi.

Sistemanı jaratıwdan tiykarǵı maqset universitetler, sanaat hám ilimiy-izertlew shólkemleriniń óz-ara sherikligi ushın birden-bir platformanı qalıplestiriw, olar tárepinen tiyisli maǵlıwmatlardı óz waqtında jaylastırıw, sonıń menen birge, informaciya dan paydalanıwshılar sanın kóbeytiwden ibarat. Sonday etip, islep shıǵılıp atırǵan sistema elektron onlayn platforma (veb-sayt) retinde engiziliwi kerek. Sayttıń maqseti Sayt universitetler hám biznes paydalanıwshıları ushın mólsherlengen, sol sebepli hár bir maqsetli gruppa ushın sistemadan paydalanıwdıń tiykarǵı maqsetleri, universitet ushın :

- universitetlerdiń básekige shıdamlılıǵı hám investicion ózine tartatuǵındorligini asırıw ;
- potencial serikler hám investidorlarni, sol atap aytqanda shet el seriklerdi izlew;
- texnologiyalar transferi hám kommerciyalastırıw procesin ápiwayılastırıw ;
- biznes hám investidorlar ushın operativ hám ob'ektiv maǵlıwmat etkazish kanalı ;

---

⁶⁷ Список университетов // Проект повышения конкурентоспособности ведущих российских университетов среди ведущих мировых научно-образовательных центров. 2017. URL: [tps://5top100.ru/universities/](https://5top100.ru/universities/)

- ótkerilgen izertlewler haqqında, sonıń menen birge, biznes menen alıp barılıp atırǵan hám tabıslı sheriklik haqqında xabarlı qılıw arqalı universitettiń unamlı imijini qalıplestiriw;

- intalı oqıtıwshılar hám studentlerdi ball ;

- alıp barılıp atırǵan izertlewler, jalp etilgen qarjılar kólemi, shártnamalar kólemi hám taǵı basqalar haqqında jıynama analitik maǵlıwmatlardı alıw ;

- studentler ortasında isbilermenlik mádeniyatın ǵalabalastırıw hám basqalardan ibarat.

Biznes ushın :

- universitetlerde islep shıǵarılǵan texnologiyalar hám innovaciyalardı satıp alıw hám engiziw arqalı kompaniyanıń básekilesigin asırıw ;

- saytqa bos jumıs orınların haqqındaǵı maǵlıwmatlardı jaylastırıw arqalı ilimiy jańa ashılıwlar hám dizayn islenbeleriniń potencial atqarıwshıların izlew;

- texnologiyalar transferi hám kommerciyalastırıw procesin ápiwayılastırıw ;

- biznestiń izertlew hám islenbelerge mútajlikleri haqqında janlı efir kanalı ;

- universitetler menen aktiv sheriklik qılıw arqalı kompaniyanıń unamlı imijini qalıplestiriw;

- studentler arasından jańa intalı kadrlardı izlew hám ball hám basqalardı quraydı.

Mámleket ushın :

- universitet 3. 0 túsinigin rawajlandırıw hám ǵalabalastırıwǵa kómeklesiw;

- universitetler hám biznes ortasındaǵı baylanıslardı rawajlandırıw ;

- universitetler hám biznes ortasındaǵı sheriklik haqqında jıynalǵan analitik maǵlıwmatlardı alıw hám basqalardan ibarat.

Sayt tili: ózbek, orıs hám de ingliz tillerinde boladı. Ingliz tili 3. 0 universitetleri hám iri kompaniyalar ushın tiykarǵı paydalaniletuǵın tili esaplanadı. Shet tiliniń bar ekenligi da shet ellik seriklerdi jalp qılıwda járdem beredi hám bilimlerdi esittiriwdi xalıq aralıq dárejedege kanalǵa aylantıradı. Saytda maǵlıwmatlardı toldırǵanda, paydalanıwshı tekǵana, ózbek hám orıs tilinde, bálki anglichan tilinde de maǵlıwmatlardı kirgiziwi talap etiledi. Anglichan tilinde maǵlıwmat kirgiziw qábileti májburiy emes, bálki máslahát bolıp tabıladı; " Ingliz tilinde maǵlıwmat qosıw" tuymeshesi járdeminde sayttıń hár bir betinde bul funkciya orınlanıwı kerek. Sayttı izlew sistemaları tárepinen izlew kerek bolǵan tiykarǵı gilt sózler (ishki SEO): universitet, 3. 0 universiteti, úshinshi áwlad universiteti, texnologiya uzatıw, maǵlıwmat (bilimlerdi) uzatıw, texnologiyanı kommerciyalastırıw, innovciyalıq kommerciyalastırıw, intellektuallıq iskerlik nátiyjesi, oqıw, islenbeni satıp alıw, oylap tabıwdı (innovaciyanı) satıp alıw, intellektuallıq iskerlik nátiyjelerin satıp alıw, oylap tabıw haqqındaǵı maǵlıwmatı

qaerga jaylastırıw, oylap tabıwdı qanday satıp alıw biotexnologiyalar, nanotexnologiyalar, fintech, bpla, úlken maǵlıwmatlar, qayda oylap tabıw haqqında maǵlıwmat jaylastırılıwı, innovaciya satıp alıw, fundamental izertlewler, ámeliy izertlewler, ilimiy-texnikalıq innovaciyalar, 3. 0 universiteti, texnologiya transferi, texnologiyanı kommerciyalastırıw, innovaciyalardı kommerciyalastırıw, ilimiy-izertlew hám islenbeler, ilimiy-izertlew, aeronet, kompyutershunoslik, autonet, marinet, neyrotexnologiya, den sawlıqtı saqlaw, fintech, úlken maǵlıwmatlar, hám taǵı basqa. Sayt SEO qatnasıwshıları haqqında maǵlıwmat menen toldirilganligi sebepli, universitetler hám qatnasıw etiwshi kompaniyalardıń atları, sonıń menen birge daǵaza etiletuǵın joybarlar da qosılıwı kerek.

Sayttıń dúzilisi.

Tómende sayttıń tiykarǵı bólegin ruxsacız paydalanıwshılar kóriwi múmkin bolǵan dúzilisi keltirilgen:

- joybar haqqında ;
- joybardıń maqset hám wazıypaları ;
- 60 Ilimiy hám innovciyalıq iskerlikti rawajlandırıw
- shólkemlestiriwshiler hám serikler;
- bilimler bazası ;
- qatnasıwshınıń maqalası ;
- baylanıslar.

Innovciyalıq iskerlikti finanslıq támiynlew dáreklerine tómendegiler kiredi:

Ózbekstan Respublikası Mámleket byudjeti qarjları ; jergilikli byudjet qarjları ; Innovciyalıq rawajlanıw hám novatorlik ideyaların qollap-quwatlaw fondı qarjları ; innovciyalıq iskerlikti qollap-quwatlaw fondları qarjları ; venchur fondlar qarjları ; innovciyalıq iskerlik sub'ektleriniń óz qarjları ; xalıq aralıq grantlar, kommerciya banklerdiń, sol atap aytqanda, shet el bankler hám halqaro finans institutlarınıń maqsetli kreditleri; jeke investorlar hám basqa qávenderler, sol atap aytqanda shet el qávenderler qarjları ; nızamshılıqta qadaǵan etnagan basqa derekler.

Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2018 jil 21 sentyabr degi PF-5544-san menen tastıyqlanǵan “2019 — 2021 jıllarda Ózbekstan Respublikasınıń innovciyalıq rawajlandırıw” strategiyasında innovciyalıq iskerlikti finanslıq támiynlew sistemasın jetilistiriw názerde tutılǵan bolıp, bunda :

1. Ilimiy-izertlew hám tájiriybe-konstruktorlıq jumıslarına sarplanatuǵın mámleket ǵárezetlerin kóbeytiw hám 2021 jılǵa barıp bul kórsetkishni jalpı ishki ónim kóleminiń 0, 8 procentine jetkiziw.

2. Innovciyalıq iskerlikti finanslıq támiynlew boyınsha arawlı institutlar (innovaciya fondları, innovaciya bankleri, venchur fondları) tashkil etiw.

3. Mámleketti innovciyalıq rawajlandırıwdı xoshametlew ushın bank kreditini alıw tártip-dástúrlerin hám talapların ápiwayılastırıw.

4. Innovciyalıq rawajlanıwdı mikromolıyalashtırish sistemasın jetilistiriw.
5. Ilimiy-texnologiyalıq rawajlanıwdıń ústin turatúgın baǵdarların belgilew hám finanslıq támiynlewde jeke sektor qatnasıwın xoshametlew.
6. Innovciyalıq joybarlar hám intalı investırlarning turaqlı túrde jańalap ;barılatúgın birden-bir maǵlıwmat bazasın shólkemlestiriw.
7. Innovciyalıq joybarlar ushın grantlar hám texnikalıq kómek qarjların alıw hám olardan paydalanıw tártip-dástúrlerin ápiwayılastırıw hám ashıqlıǵın asırıw belgilep qoyılǵan.

Qadaǵalaw ushın sorawlar :

1. Universitet - 1. 0 dıń maqseti jáne onıń funkciyası nelerden ibarat?
1. Universitet - 2. 0 dıń maqseti jáne onıń funkciyası nelerden ibarat?
2. «Universitet 3. 0» koncepciyasınıń mazmunı hám onıń mánisin túsintirip beriń.
3. Birinshi texnopark qashan hám qaysı universitette ashılǵan?
4. Sońǵı 5 jıl ishinde QS universitetleriniń dúnya reytinginde birinshi orındı iyelep turǵan universitet atınıń aytıp beriń.
5. Zamanagóy universitetlerde texnologiyalar hám joybar basqarıwı qanday ámelge oshiiladi?
6. Zamanagóy universitetlerde texnologiyalar transferi qanday ámelge asıriladı?

Paydalanıw ushın usınıs etiletúǵın ádebiyatlar :

1. Теребова С. В. Трансфер технологий как элемент инновационного развития экономики // Проблемы развития территории. 2010.№4. С. 31-36.
2. An Inventor's Guide to Technology Transfer at the Massachusetts Institute of Technology / MIT Technology Licensing office. Cambridge: 2010. 36 p.
3. Ле Гофф, Ж. Интеллектуалы в Средние века / Ж. Ле Гофф. СПб. Издательство СПбГУ, 2003. 160 с.
4. Суворов, Н. С. Средневековые университеты / Н. С. Суворов.М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2012. 256 с.
5. Ле Гофф, Ж. Интеллектуалы в Средние века / Ж. Ле Гофф.СПб. Издательство СПбГУ, 2003. 160 с.
6. Виссема, Й. Университет третьего поколения / Й. Виссема.М.: Олимп-изнес, 2016. 480 с.
7. Тазарбеков К.А. К разработке «Дорожной карты трансформации университета «Туран» в инновационно-предпринимательский университет». Тезисы. - алматы: Университет «Туран», 2016. С. 4.
8. Нуримбетов Р.И. Университет 3.0 модели ва инновацион фаолиятни ташкил этиш. Ўқув-услугий мажмуа. – Т.: 2019. – 119 б.

Internet saytlari

1. MIT Financial Data // MIT Facc. 2017. URL: <http://web.mit.edu/facc/financial.html> (дата обращения: 08.11.2017).
2. QS World University rankings // QS Top Universities. 2017. URL: <https://www.Topuniversities.com/university-rankings/worlduniversity-rankings/2018>(дата обращения: 01.11.2017).
3. MIT Financial Data // MIT Facc. 2017. URL: <http://web.mit.edu/facc/financial.html> (дата обращения: 08.11.2017).
4. Rankings by total federal obligations // National Science Foundation. 2017. URL: <https://ncesdata.nsf.gov/profiles/site?method=rankingBySource&ds=fss> (дата обращения: 02.11.2017).
5. http://media.ehea.info/file/Ministerial_conferences/02/8/1999_Bologna_Declaration_English_553028.pdf (дата обращения: 02.10.2017).

IV. Ámeliy shınıǵıwlar

IV. ÁMELIY SHÍNÍGÍW MATERIALLARÍ

ÁMELIY SHÍNÍGÍW MATERIALLARÍ MAZMUNÍ

1-tema : Joqarı bilimlendiriwdi; zamanagóy integraciyası : globallıq hám regionlıq keńislikte básikeyde ústemlik, universitetlerdiń xalıq aralıq hám milliy reytingi (2-saat)

1. JOO reyting boyınsha bóliniwi. Xalıq aralıq reyting túrleri hám olardıń indikatorlari.
2. Jáhán universitetleri reytingin dúziw ózgeshelikleri
3. Jáhán úniversitetleri reytinginde ballıq úles mashqalası.

1-tapsırma

Maqset. Goballıq hám regionlıq keńislikte básikeyde ústemlik, universitetlerdiń xalıq aralıq hám milliy reytingin anıqlaw boyınsha taza usıllardan paydalanğan halda ilimiy juwmaqlar shıǵarıw. Bul nátiyjege erisiw ushın “**KWHL**” metodınan paydalanamız. Metod tınlawshılarda jańa informaciyalar sistemasın qabıl etiw hám bilimlerdi sistemalastırıw maqsetinde qollanıladı, sonıń menen birge, bul metod tınlawshılar ushın tema boyınsha tómendegi kestede berilgen sorawlarǵa juwap tabıw shınıǵıwı wazıypasın belgileydi.

Know - nelerdi bilemen?

Want - neni biliwdi qáleyman?

How - qanday bilip alsam boladı?

Learn - neni úyrenip aldım?

“KWHL” metodu	
<i>4. Nelerdi bilemen:</i> -	<i>5. Nelerdi biliwdi qáleyman, nelerdi biliwim gerek:</i> -

3. Qanday etip bilip hám tawıp alaman: -	6. Nelerdi bilip aldım: -

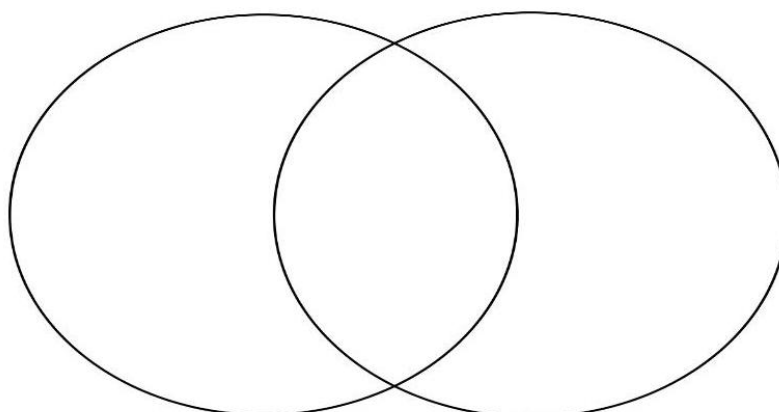
2-tapsırma

1. Qanday xalıq aralıq reyting sistemaların bilesiz?
2. Xalıq aralıq ilimiy reytinglerden orın alıw ushın qanday talaplar qoyıladı?
3. ARWU, QS, THE hám Web xalıq aralıq tán alınan reytinglerdiń bir-biri ayırmashılıqları neden ibarat?
4. Milliy reytingler sisteması haqqında nelerdi bilesiz?
5. Siz óz islep atırǵan ilimiy mekemeńizdiń qanday xalıq aralıq hám milliy reytinglerde orın alǵanın bilesizbe?
6. Ne dep oylaysız, siz óz jumıs islep atırǵan mekemeńizdiń xalıq aralıq hám milliy reytinglerde orın alıwda úlesińiz qanday?

3-tapsırma

QS hám THE xalıq aralıq reyting bahalaw sistemasınıń uqsaslıq hám ayırmashılıqların Vien diagrammasında sáwlelendiriń!

DIAGRAMA DE VENN

**TEMA: 2-tema: JOOlarında bilimlendiriw, ilimiy hám innovciyalıq iskerlikti rawajlandırıw, ilimiy izertlew nátiyjelerdi kommerciyalastırıw.
(4 saat)**

1. Ózbekstan Respublikasında ilimiy hám innovciyalıq iskerlikti rawajlandırıwdıń maqseti hám wazıypaları.

2. Ózbekstan Respublikasınıń “Ilim hám ilimiy iskerlik haqqında” hám “Innovciyalıq iskerlik haqqında»ǵı Nızamları hám de Ózbekstan Respublikasında ilim-pámdi 2030 jılǵa shekem rawajlandırıw konsepciyasınıń mazmunı hám mánisi.

3. Ilimiy-izertlew nátiyjelerin kommerciyalastırıw hám innovciyalıq iskerliginiń huqıqıy tiykarları.

4. Ilimiy islenbeler hám kommerciyalastırıw ob'ektleri. Innovciyalıq islenbeler, mámleket ilimiy-texnikalıq programmaları, joybarları, startap-joybarlardı rásmiylestiriw.

1-tapsırma: Ilim hám ilimiy iskerlik haqqında” hám “Innovciyalıq iskerlik haqqında»ǵı nızamlarınıń mánis hám mazmunın súwretlew usılında túsindiriw

2-tapsırma

Qanday da bir ilimiy problemaǵa sheshim bolatuǵın grant jazıw. Bunda joybar metodınan paydalanıw usınıs etiledi.

Joybar - tıńlawshılardıń arawlı bir mashqalanı sheshiwge baǵdarlangan, ǵárezsiz izertlewdi názerde tutatuǵın metod bolıp tabıladı.

2- TEMA: Joqarı bilimlendiriw mákemelerinde «Universitet 3. 0» konsepciyasın engiziw máseleleri hám keleshekleri. (2 saat)

1. Joqarı bilimlendiriw mákemelerinde infrastruktura hám informacion-kommunikaciya texnologiyaların rawajlandırıw.
2. Bilimlendiriw sistemasın jetilistiriw hám insan kapitalın rawajlandırıw.

1-tapsırma

Maqset: Joqarı bilimlendiriw mákemelerinde infrastruktura hám informacion-kommunikaciya texnologiyalarınń ámeldegi jaǵdayı analiz qılıw arqalı «Universitet 3. 0» konsepciyasın ámeldegi etiw máseleleri hám keleshekleri boyınsha ideyalar islep shıǵıw. Ishki ortalıq - bul bilimlendiriw procesi qatnasıwshılarınıń hám olardıń funkcionál óz-ara baylanısları processinde bilimlendiriw shólkeminiń maqsetlerin ámelge asıratuǵın komponentler jıyındısı bolıp tabıladı. Strategiyalıq joybarlaw sheńberinde ishki ortalıqtı analiz etiwdiń belgili usıllarınan biri - bul SWOT- analiz esaplanadı. Bul jerde, “S” shólkemdiń kúshli tárepleri, “W” - onıń ázzi tárepleri, “O” biziń shólkemimiz ushın sırtqı ortalıq jaratatuǵın qolay múmkinshilikler hám onıń kútilip atırǵan ózgerisleri, “T”- shólkem ushın bul ortalıq keltirip shıǵaratuǵın abaylar, qáwipler, risklar bolıp tabıladı.

Bul jaǵdayda analizdiń mazmunı hám kólemi ol ámelge asırılatuǵın wazıypanıń kólemine baylanıslı boladı. Boljaw qılaylık, bul wazıypa - JOOda sistemalı ózgerislerdiń múmkinshiliklerin ulıwma bahalaw - jetkiliklishe úlken (quramalı) hám abstrakt (abstrakt).

Jumis tártibi:

Óz bilimlendiriw shólkemngizning mashqalalı (aktual) jaǵdayına itibardı qaratǵan halda, mısalı, Siz iskerlik júrgizeip atırǵan Joqarı bilimlendiriw shólkeminde infrastruktura hám informacion-kommunikaciya texnologiyalarınń ámeldegi jaǵdayınıń analizi SWOT-analiz boyınsha onıń kúshli hám ázzi táreplerin, múmkinshilikleri hám oǵan bolıwı múmkin bolǵan abaylardı anıqlanǵan. Keyinirek JOO sırtqı ortalıǵı analiziniń barlıq faktorlarınıń unamlı táreplerinen paydalanǵan halda olar arasından JOO bul jónelis boyınsha rawajlanıwınıń unamsız táreplerin saplastırıwǵa ılayıq múmkinshiliklerdi saylań. Tómendegi “Joqarı bilimlendiriw mákemelerinde infrastruktura hám informacion-kommunikaciya texnologiyalarınń ámeldegi jaǵdayı analizi” SWOT-analiz ishki ortalıǵı analizi dep atalǵan 1-keste keltirilgen máumotlarnı dıqqat menen úyreniń, tahil etiń hám sol tiykarında ózińiz iskerlik júrgizeip atırǵan JOOdan kelip shıǵıp soǵan uqsanǵan keste sızıń hám uyqas qanalardı toltiriń.

1-keste

“Joqarı bilimlendiriw mákemelerinde infrastruktura hám informacion-kommunikacijateknologiyalarınıń ámeldegi jaǵdayı analizi”

SWOT-analiz ishki ortalıǵı analizi

Kúshli tárepleri	Kúshsiz tárepleri
Imkaniyatları	Qáwipler

Joqarı bilimlendiriw mákemelerinde infrastruktura hám informacion-kommunikaciya texnologiyalarınıń ámeldegi jaǵdayı analizi birinshi nátiyjeleri alıńannan keyin, olar menen tómendegilerdi anıqlaw maqsetinde keyingi islerdi ámelge asırıw kerek:

2-tapsırma

1. Siz islep atırǵan JOOning universitet-3. 0 modeli tiykarında ámeldegi qaysı kúshli táreplerin jáne de kúsheytiw múmkin hám onıń ushın ne qılıw kerek?

---

2. Sizdiń pikiringizcha, universitet-3. 0 modeli tiykarında qanday ázzi táreplerdi joytıw múmkin, kelesinde olarǵa jol qoymaw, olardıń tásin kemeytiw, ornın oraw, atap aytqanda qanday etip?

---

3. Siziń pikirińizshe, Siz iskerlik júrgizeip atırǵan JOOga universitet-3. 0 modeli ótiwde sırtqı qolay tásirinlerdi kúsheytiw ushın neler qılıw kerek, olardı óz waqtında anıqlaw hám olardan JOO mápi jolında qanday paydalanıw múmkin?

---

4. Universitet-3. 0 modeli ótiwde Siz islep atırǵan JOO sırtqı qáwipler, abaylar hám risklarǵa qanday etip qarsı turıw múmkin?

Bilimlendiriw sistemasın jetilistiriw hám insan kapitalın rawajlandırıw Maqset: Bilimlendiriw sistemasın jetilistiriw hám insan kapitalın rawajlandırıw boyınsha innovciyalıq ideyalardı islep shıǵıw. Teoriyalıq maǵlıwmat :

Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2018 jıl 21 sentyabrde “2019 -2021 jıllarda Ózbekstan Respublikasınıń innovciyalıq rawajlandırıw strategiyasınıń tastıyqlaw haqqında”gi PF-5544-sanlı Pármanı daǵaza etilgen. Mámlekettiń xalıq aralıq maydan daǵı básekige shıdamlılılıǵı dárejesin hám innovciyalıq tárepten taraqqiy etkenin belgileytuǵın tiykarǵı faktor retinde insan kapitalın rawajlandırıw — Strategiyanıń bas maqseti bolıp tabıladı. Bas maqsetke erisiwde Strategiyanıń tiykarǵı wazıypaları tómendegilerden ibarat :

Ózbekstan Respublikasınıń 2030 jılǵa barıp Global innovciyalıq indeks reytingi boyınsha jáhándiń 50 aldıńǵı mámleketi qatarına kiriwine erisiw;

barlıq dárejede bilimlendiriw sapası hám qamrovini asırıw, úzliksiz bilimlendiriw sistemasın rawajlandırıw, kadrlar tayarlaw sistemasınıń ekonomika mútajliklerine maslasıwshılıǵın támiyinlew; ilimiy izertlewler hám islenbelerdiń ilimiy potencialın bekkemlew hám natiyjeliligin asırıw, ilimiy-izertlew, tájiriybe-konstruktorlıq hám texnologiyalıq jumıslar nátiyjelerin keń ámeldegi etiw ushın

bilimlendiriw, ilim hám isbilermenlikti integraciya qılıwdıń tásirli mexanizmlerin jaratıw ;

innovaciyalar, ilimiy-izertlew, tájiriybe-konstruktorlıq hám texnologiyalıq jumıslarǵa mámleket hám jeke aqshalar kiritiliwin kúsheytıw, bul tarawlar daǵı ilajlardı finanslıq támiynlewdiń zamanagóy hám nátiyjeli formaların engiziw;

basqarıwdıń zamanagóy usılları hám quralları engiziw arqalı mámleket hákimiyatı shólkemleri iskerliginiń natiyjeliligini asırıw ; múlkshilik huqıqları qorǵalıwın támiyinlew, básiyge shıdamlı bazarlar shólkemlestiriw hám biznes júrgiziw ushın teń shárt-shárayatlar jaratıw, mámleket-jeke serikligin rawajlandırıw ;

turaqlı iskerlik júrgizetuǵın sociallıq-ekonomikalıq infrastrukturani jaratıw.

“2019 -2021 jıllarda Ózbekstan Respublikasınıń innovciyalıq rawajlandırıw strategiyasınıń zárúrli tiykarǵı baǵdarlarınan biri bilimlendiriw sistemasın jetilistiriw hám insan kapitalın rawajlandırıw esaplanadı. Usı jónelis boyınsha tómendegi islerdi ámelge asırıw wazıypa retinde belgilengen:

1. Oqıw -tárbiya procesine jańa bilimlendiriw baǵdarlamaların, zamanagóy pedagogikalıq texnologiyalar hám smart-texnologiyalardı ámeldegi etiw arqalı bilimlendiriw mákemelerinde oqıtıw sapasınıń jáne de jaqsılaw (elektron modullar tashkil etiw hám aralıqtan oqıtıwdı engiziw).

2. Aymaqlıq hám milliy dárejede bilimlendiriw procesi nátiyjelerin sistemalı monitorıń qılıw tiykarında bilimlendiriw sapasınıń hám onıń mámleket innovciyalıq rawajlanıwı dárejesine tásin bahalawdıń milliy sistemasın islep shıǵıw hám engiziw.

3. Xalıqtıń joqarı bilimlendiriw menen qamtıp alınıwın asırıw.

4. Tábiy hám texnikalıq pánler baǵdarları boyınsha studentler úlesin kóbeytiw.

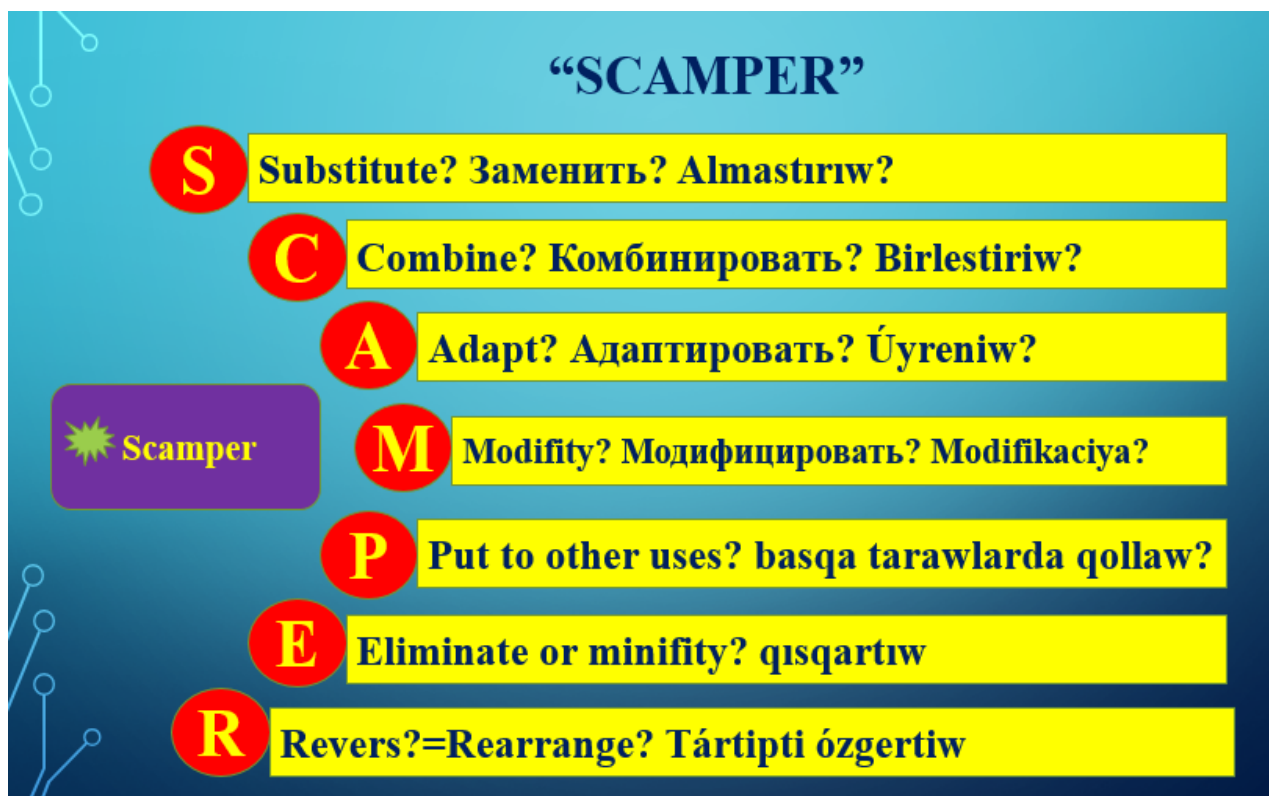
5. Shop etilgen ilimiy maqalalar sanı, olardan kóshirip alınǵan keltiriw indeksi, xalıq aralıq konferenciya hám seminarlarda qatnasıwı, alınǵan patentleri sanı boyınsha tańlap alınǵan tarawdaǵı eń aktiv joqarı bilimlendiriw mákemelerin mámleket

tárepinen qollap-quwatlaw tiykarında joqarı bilimlendiriw mákemeleri iskerliginiń izertlew baǵdarın kúsheytıw.

6. Tarmaq hám regionlıq ekonomika scenariyleri boyınsha usınıslar islep shıǵıw maqsetinde innovciyalıq iskerlik rawajlanıwın prognozlastırıw sistemasınıń bólek buwını retinde jetekshi joqarı bilimlendiriw mákemelerinde forsayt orayların shólkemlestiriw. Joqarı bilimlendiriw shólkeminiń ishki hám sırtqı ortalıǵın ilimiy-texnologiyalıq prognozlashtırishni támiyinlew, olardıń texnologiyalıq hám innovciyalıq ortalıǵın hám ústin turatuǵın innovciyalıq baǵdarların rawajlandırıw.

SCAMPER metodı járdeminde “Bilimlendiriw sistemasın jetilistiriw hám insan kapitalın rawajlandırıw” boyınsha innovciyalıq ideyalardı islep shıǵıw.

SCAMPER " tez juwırıw" degen mánisti ańlatadı. SCAMPER túsinigi keńeytpe (7 ta) dıń hár birinen 7 qatardan hám 3 ústinnen ibarat keste jaratıw talap etiledi.

**Bilimlendiriw sistemasın jetilistiriw hám insan kapitaln
Rawajlandırıw**

SCAMPER sorawlar	SCAMPER sorawları (jańa ideyanı islep shıǵıw)	Bilimlendiriw sistemasın jetilistiriw hám insan kapitaln rawajlandırıw
S	Ne menen almastırıw múmkin?	
C	Ne menen birlestiriw múmkin?	
A	Nege maslastırıw kerek?	
M	Qalayınsha jaqsılaw múmkin?	
P	Nelerdi ózgeriw múmkin?	

	(forma, túr, belgi, reń hám basqalar)	
E	Jáne qanday halda qollaw múmkin?	
R	Neni qayta tiklew múmkin?	

Qadaǵalaw ushın sorawlar :

1. Joqarı bilimlendiriw mákemelerinde «Universitet 3. 0» koncepciyasınıń ámeldegi etiwde qanday máseleleri ámeldegi?
2. Joqarı bilimlendiriw mákemelerinde «Universitet 3. 0» koncepciyasınıń bas missiyasi nelerden ibarat?
3. Joqarı bilimlendiriw mákemelerinde «Universitet 3. 0» koncepciyasınıń perspektivasın qanday oyda sawlelendiriw qilasız?
4. Joqarı bilimlendiriw mákemelerinde infrastruktura hám informacion-kommunikaciya texnologiyalarınń ámeldegi jaǵdayı analiz etip beriń.
5. Joqarı bilimlendiriw sistemasın jetilistiriw hám insan kapitalın rawajlandırıwdıń maqseti hám wazıypaları nelerden ibarat?
5. Joqarı bilimlendiriw sistemasın qanday jetilistiriw múmkin?

4. ÁMELIY SHINIǴIW

Tema : Professor -oqıtıwshılardıń izertlewshi retindegi baspa aktivligin rawajlandırıw perspektivaları. (2 saat)

1. Professor -oqıtıwshılardıń izertlewshi retinde baspa aktivligin rawajlandırıw : xalıq aralıq ilimiy-texnikalıq maǵlıwmatlar bazaları hám olardıń xarakteristikaları. Ilimiy maqalalarǵa qoyılǵan talaplar, maqalanı tayarlaw, basıp shıǵarıw tártipleri.
2. Pedagogdıń jeke, kásiplik informaciya maydanın Scopus, ScienceDirect, Web of Sience sistemaları tiykarında jetilistiriw. Ámeliy shınıǵıw maqseti: Scopus, ScienceDirect, Web of Sience xalıq aralıq ilimiy-texnikalıq maǵlıwmatlar bazalaridagi jurnallarǵa ilimiy maqalalardı tayarlaw hám baspadan shıǵarıw arqalı professor -oqıtıwshılardıń izertlewshi retinde baspa aktivligin rawajlandırıw, sonıń menen birge Scopus, ScienceDirect, Mendeley sistemaları múmkinshiliklerinen paydalanıw tiykarında jeke, kásiplik informaciya maydanın Scopus, ScienceDirect, Web of Sience sistemaları tiykarında jetilistiriw

1-tapsırma

Professor -oqıtıwshılardıń izertlewshi retinde baspa aktivligin rawajlandırıw.

1. İlimiy maqala mazmunınıń tiykargı quramı nelerden ibarat?

---

2 .İlimiy maqalanı tayarlawda qanday ulıwma talaplar hám dúziw qağıydalarına ámel etiledi?

---

3. Maqalada kórkem ádebiyatqa baylanışlı dereklerge shaqırıq qılıwdıń qanday usılı bar?

---

4. Maqala materialınıń prezentaciyası qanday bolıwı kerek?

---

5. Maqala dizaynining texnikalıq tárepi nelerdi óz ishine aladı?

---

6. İlimiy maqalalardı baspadan shıǵartırıw tártipleri qanday?

Tapsırma : Innovciyalıq texnologiyalardan paydalanıw tájiriyesi tiykarında Scopus, ScienceDirect, Web of Science halqaro jurnallar ushın ilimiy maqalalar tayarlaw.

Teoriyalıq maǵlıwmat

Ámeliy jumıstıń bul forması baǵdarlamanı úyreniwdiń juwmaqlawshı basqıshı bolıp tabıladı. Ilimiy baspa izertlewshı iskerliginiń tiykarǵı nátiyjesi bolıp tabıladı. Ilimiy baspadan gózlengen tiykarǵı maqset -avtor shıǵarmasın basqa izertlewshilerdińge usınıw hám onıń saylangan izertlew salasındaǵı ústinligin kórsetiw, bunda innovciyalıq pedagogikalıq texnologiyalardı ózlestiriw salasında jańa oqıw nátiyjelerine erisiw bolıp tabıladı.

MAQALANI TIYISLI JURNALDA BASPADAN SHIǴARIW USHIN NELERDI BILIW KEREK?

Isenimli jurnaldı saylań!

Dúnyadaǵı eń iri baspalar

- ScienceDirect** – <https://www.sciencedirect.com/>
Springer – <https://www.springer.com/gp>
Wiley – <https://onlinelibrary.wiley.com/>
Sage Publications – <https://journals.sagepub.com/>
Taylor & Francis – <https://www.taylorfrancis.com/>

Jurnaldı tańlawda qanday faktorlardı esapqa alıw kerek?

1. Sizdiń pikiriniz bul jurnal daǵı izertlewler menen baylanıslı bolıwı
2. Jurnal keńesi tárepinen maqalanı kórip shıǵıw múddeti (jaqsı jurnalda 6 ay yamasa odan kóp)
3. Jurnal siyasatı (maqalalardıń qaysı temaları hám túrleri qabil etiledi, sońǵı jıllarda qanday temalar baspadan shıqtı)
4. Jurnaldıń básikege shıdamlılıǵı (CiteScore/Impact factor qánshellilik joqarı bolsa, jurnal maqalanı qabıllaw sonshalıq qıyın boladı).

Maqalańız sapalı bolıwı kerek!

Ilimiy jańalıqlar

Jańa hám zamanagóy ádebiyatlardı úyreniń, jańa payda bolǵan sorawlarǵa juwap beriwge háreket etiń.

Redaktorlaw

- Grammatikalıq hám stilistikalıq qátelerdiń joq ekenligi
- Teksti talaplarǵa muwapiq formatlaw
- Logikalıq durıs jobalastırılǵan bibliografiya
- Durnı saylangan izertlew usılı

Siltemelerdiń anıqlıǵı

Talaplar tiykarında tek ilimiy maqalalar hám kitaplardı keltiriń

Kurs qatnasıwshıları aytıp ótilgen tema boyınsha maqala jazıwları kerek boladı. Tezisler ádetde óz ishine alǵan qısqa baspalar bolıp tabıladı. 1-2 betler, nátiyjede olar nátiyjelerdi tuwrı sáwlelendiriwge yamasa olardı talqılawǵa múmkinshilik bermeydi hám ilimiy dúnyaǵa úlken qızıǵıwshılıq bildirmeydi. Jaqsı maqala jazıw ushın ilimiy baspa ushın ulıwma joba dúziw normalarına hám ilimiy sóylew usılı talaplarına ámel qılıw kerek. Bul oqıwshılar tárepinen maǵlıwmatlardı anıq aqıl etiw hám bahalawdı támiyinleydi. Ilimiy usıldıń tiykarǵı qásiyetleri: logikalıq, anıq, ob'ektiv. Maqala mazmunınıń tiykarǵı quramı Maqalada máseleniń házirgi jaǵdayı, jumıstıń maqseti, izertlew metodologiyası, alınǵan maǵlıwmatlar

nátiyjeleri hám talqılawı qısqa hám anıq aytıluwı kerek. Maqala ádetde óz ishine tómendegiler aladı :

IMRAD METODOLOGIYASI	
Bas bet (Article title)	Bul maqala mazmunın jetilisenligin súwretleytuǵın sózlerdiń eń kishi kombinatsiyası.
Avtorlar dizimi (List of authors)	F.A.Á. ID- kodlar, ORCID, jumıs ornı, adresi, ilimiy iskerlik ornı, ilimiy ataǵı hám basqalar.
Annotaciya (Abstract)	Maqalanıń qısqa mazmunın sáwlelendiredi: izertlew maqseti, usılları, nátiyjeleri, tiykarǵı juwmaqları.
Gilt sózler (Keywords)	Gilt sózler maǵlıwmatlar bazalarında maqalalardı izlew ushın kerek
Kirisiw (Introduction)	1) Ilimiy kontekst jaratw 2) Izertlew ádebiyatı 3) Ádebiyattı úyreniw nátiyjesinde anıqlandı... 4) Problemlar hám úyrenilmagan tárepleriniń xarakteristikası 5) Anıqlanǵan problemalar hám boslıqlar tiykarında izertlewdiń maqseti hám wazıypaların anıqlaw
Metodlar (Methods)	Nátiyjelerdi alıw ushın qollanılauın metodlar (usıllar) beriliwi kerek: eksperimental sxema, matematikalıq esap -kitaplar, qollanılauın reaktivler, elementlerdiń atları, úskeneler hám úskenelerdiń xarakteristikası hám basqalar.
Nátiyjeler (Results)	Alınǵan eksperimental yamasa teoriyalıq nátiyjeler usınıs etiladi. Nátiyjeler ádetde ol yamasa bul formada hám formatda usınıs etiladi: kesteler, grafikalar, diagrammalar, teńlemeler, fotosuratlar, sızılmalar yamasa tekst.
Tartıslar (Discussion)	Avtordıń pikirleri, ideyaları, izertlew processindegi máseleler, ámeliy qollanıluwı dodalanadı. Diskussiya bólimi kóbirek teoriyalıq, ulıwmalastırılauın hám ulıwma mashqala menen baylanisli bolıwı kerek.
Bibliografialıq maǵlıwmat	Paydalanılǵan ádebiyattar dizimi jurnal talaplarına muwapıq avtor tárepińen dúziledi.

- kirisiw;
- izertlew usılı ;
- tiykarǵı nátiyjeler hám olardıń talqılawı ;
- juwmaq (juwmaqlar);
- keltirilgen derekler dizimi.

Bas bet maqalanıń júdá zárúrli elementi bolıp tabıladı. Barlıq jumıslar onıń atı menen bahalanadı. Sol sebepli maqala atı onıń mazmunın tolıq ashıp beriwı kerek. Maqalanıń tıp mánisin, onıń tiykarǵı ideyasın qolǵa alǵanıńızda maqalanı jazǵannan keyin bas bet ústinde jumıs baslasangız tuwrılaw bolar edi. Birpara avtorlar óz jumıslarınıń basında maqala atı ústinde islewdi ábzal kórediler, biraq bul tek tájiriyebele izertlewshilerdińge tiyisli bolıp tabıladı. Kirisiw kórip shıǵılıp atırǵan máseleńiń aktualıǵın aqlawı kerek (neni kórip chiqyapsız hám ne ushın?) hám jumıstıń jańalıǵı, eger maqalanıń kólemi ruxsat bersa, izertlewdiń maqseti hám wazıypaların belgilewińiz múmkin hám siz mashqalanı hal qılıw jolların hám olardıń kemshiliklerin da belgili etiwıńiz kerek. Temanı aktualıǵı -házirgi waqıtta hám sol jaǵdayda onıń kereklik dárejesi bul mashqalanı (mashqala, soraw) sheshiw. Bul onıń nátiyjeleriniń jetkiliklishe zárúrli ilimiy hám ámeliy mashqalalardı sheshiw ushın qollanıluwı qábileti bolıp tabıladı. Jańalıq bul jumıstıń nátiyjesin basqa avtorlardıń nátiyjelerinen ajratıp turadı. Izertlewdiń maqset hám wazıypaları. Temanı tańlawda avtordıń óz jumısı ushın qoyǵan maqset hám wazıypaların anıq túsiniwińiz zárúrli bolıp tabıladı. Ishda belgili bir ideya, tiykarǵı

ideya bolıwı kerek, bul tiykarınan izertlewdiń ózine arnalǵan. Izertlew maqsetin qalıplestiriw baǵdarlama islep shıǵıwdıń nábettegi elementi esaplanadı. Tabıslı hám minimal waqıt menen maqset qalıplestiriw menen jeńiw ushın maqsetinde, siz sorawǵa juwap beriw kerek: " eger tashkil izertlew nátiyjesinde jaratıw ushın ne qáleysiz? " Bul nátiyje tómendegishe bolıwı múmkin: jańa metodologiya, klassifikaciya, jańa baǵdarlama yamasa oqıw baǵdarlaması, algoritm, struktura, belgili texnologiyanıń jańa versiyası, metodologik rawajlanıw hám basqalar. Shubhasız, hár qanday jumıstıń maqseti, ádetde, peyillerden baslanadı : bilip alıw..., jariyalaw..., forma..., aqlaw..., tekseriw..., anıqlaw..., jaratıw..., qurıw... Wazıypalar ádetde anıq yamasa anıq maqsetler bolıp tabıladı. Pán sıyaqlı maqset óz-ara baylanıslı wazıypalar kompleksinde júzege shıǵadı. Wazıypalardı qalıplestiriw peyillerden baslanıwı múmkin: define..., aqlaw..., melge asırıw..., Ustoy..., anıqlaw..., hám taǵı basqa. Tiykargı bólekke izertlewdiń ózi, onıń nátiyjeleri hám ámeliy usınıslar kiredi. Juwmaq jumıs dawamında alınǵan nátiyjelerdiń qısqasha bayanın óz ishine aladı. Juwmaq etip aytqanda, izertlew avtorı óz jumısından kelip shıqqan tema, juwmaqlar, ulıwmalasqanlar hám usınıslardı túsiniw nátiyjelerin ulıwmalastıradı, olardıń ámeliy áhmiyetin aytıp otedi, sonıń menen birge, bul bilim salasında keyingi izertlewlerdiń tiykargı baǵdarların belgileydi. Juwmaqlar (juwmaqlar ornına) tezislerdi ulıwmalastırıw xarakterine iyelewi kerek. Shaqırıwlar dizimi-tiykargı maǵlıwmatlar (baspa etilgen jay hám jıl, noshir hám t.b.) bolǵan kitaplar, jurnallar hám maqalalar dizimi.). Maqalada kórkem ádebiyatqa baylanıslı dereklerge shaqırıq qılıwdıń ush usılı ámeldegi: 1) teksttiń ózi ishindegi qawıslar ishinde ańlatpa berin (gazeta yamasa jurnal materialı bolıwı múmkin); 2) bettiń tómenegi bólegine tolıq shıǵıw maǵlıwmatların shıǵarıp taslang; 3) derek nomerini hám betti kvadrat qawıs ishindegi alfavit diziminen belgileń. Ulıwma, izertlew materialların kórkem ádebiyatqa baylanıslı proektlestiriw júdá juwapkerli másele esaplanıwı kerek. Shaqırıwlar dizimine kiritilgen hújjetlerdiń bibliografik xarakteristikası GOST 7. 1-84 " hújjetin bibliografik xarakteristikası talaplarına muwapıq dúziledi. "Ulıwma talaplar hám dúziw qaǵıydaları". Bibliografik Xarakteristikaniń tiykargı elementleri tómendegi izbe-izlilikde keltirilgen: avtor atı hám bas háripleri, kitap atı, tırnaqshasız, baspa etilgen jayı, baspa atı, baspa etilgen jılı, nomeri (lar) beti. Keltiriw qaǵıydaları. Usınıs -óz tekstine kiritilgen tekstten alınǵan anıq, jazbalıq. Siltemeler ádetde avtorın dálillerdi yamasa túsindirisi tástıyıqlaw ushın berilgen. Tórtinshiden, zamanagóy ádebiyat hám baslanǵsh derekler eń itibarǵa ılayıq bolıp tabıladı. Ekilemshi ádebiyatlardı, mısalı, avtorlardıń ayırım juwmaqlarına qarsı turıw ushın múmkinshiligi barınsha qolaylı etip kórsetiw kerek.

Maqala materialınıń prezentaciyası Siz oqıwshın wákili hám maqala shaqırıq etilgen kim aldınan biliw kerek. Avtor basqalarǵa belgisiz zatlar haqqında sonday

jazıwı kerek, bul belgisiz zat oqıwshına ózi shekem ayan bolsın. Túp dóretpе avtorı oqıwshına onıń eń qıyın bólimlerin túsendiriwi kerek. Eger ol qashannan berli belgili bolǵan dóretpelerdiń rawajlanıwı bolsa (hám avtorıń ózi emes), ol jaǵdayda oqıwshı olardı qayta awdarma qılıwdı qıyınlashtırmaydı, lekin onı tiykarǵı dereklerge shaqırıq qılıw jaqsı bolıp tabıladı. Ásirese, házirgi kúnde Internet tarmaǵından keń paydalanıw sebepli avtorıń chop etilgen materialǵa bolǵan munasábetin kórsetiw zárúrli áhmiyetke iye. Analiz hám ulıwmalastırıw zárúr, sonıń menen birge, avtorıń ózi ámeldegi materiallarǵa sın kózqarastan munasábeti. Prezentaciyanıń muwapıqlıǵı hám logikalıq tánepislerdiń joq ekenligi zárúrli bolıp tabıladı. Maqalanıń qızıl sızıǵı avtorıń pikirleriniń ulıwma stul bolıwı kerek. Tekstti bólek gruppalarǵa ajratıw paydalı bolıp tabıladı. Bul bolsa oqıwshına kerekli materialdı tabıwdı ánsatlashtıradi. Biraq, taypalar júdá kishi bolmawı kerek.

Ilimiy maqala janlı, obrazlı tilde jazılıwı kerek bolıp, ol mudami ilimiy dóretpelerdi noilmiy dóretpelerden ajratıp turadı. Kóplegen saldamlı ilimiy dóretpeler oǵada qızıqlı jazılǵanki, olar jaqsı detektiv roman sıyaqlı oqıladı. Maqala jazıwda pikirleringizning baǵdarın atap ótiw hám onıń logikalıq dúzilisin jáne de anıqlaw qılıw ushın hár qıylı kirisiw sózleri hám sóz dizbegilerden paydalanıwıńız múmkin. Maqala dizaynining texnikalıq tárepi

Tuwrı mólsherlengen jumıs maqalangizning aqılın ánsatlashtıradi. Táqip etiliwi kerek bolǵan birpara qaǵıydalar ámeldegi: qatar ortasında jaylasqan at (subtitle) keyin distributiv, noqat qóymang. Bunnan tısqarı, bas betti hám bas betti bas bet sózleri menen atap ótiwge jol qoyılmaydı ; betlerdi kóbeytiw tártibinde nomerlengen; sóz hám sóz dizbegilerdi kemeytiw qaǵıydaları. Qısqartirilgan sóz dizbegilerdi qóllaw GOST 7. 12-93 " bibliografik xarakteristika daǵı orıssha sóz hám sóz dizbegilerdi kemeytiw"menen tártiplestiriledi.

2-tapsırma

Pedagogdıń jeke, kásiplik informaciya maydanın Scopus, ScienceDirect, Web of Science sistemaları tiykarında jetilistiriw

Maqset: Scopus, ScienceDirect, Mendeley sistemaları menen tanıwın, olardıń múmkinshiliklerin ashıp beriw. Scopus sisteması tiykarında pedagogdıń jeke, kásiplik informaciya maydanın jetilistiriw.

Teoriyalıq maǵlıwmat.

2018-jıl 23-mart kúni paytaxtıwızda daǵı «Hyatt Regency Tashkent» miymanxanasında Ózbekstan Respublikası Joqarı hám orta arnawlı bilimlendiriw ministrligi hám de Niderlandiyanıń « Elsevier » kompaniyası menen birge «SCOPUS» hám «ScienceDirect» xalıq aralıq ilimiy maǵlıwmatlar bazaları ónimleri ushın Milliy pitimdi saltanatlı qol qoyıw dástúri bolıp ótti. Dástúrde Ózbekstan Respublikası Joqarı hám orta arnawlı bilimlendiriw ministri Inomjon

Majidov, « Elsevier » kompaniyasi vice-prezidenti Feliks Xaest, kompaniyasining Orayliq Aziya ham Azerbaydjan boyinsha regionliq direktori Aliya Ospanova, Innovaciyanı rawajlandirıw ministrliqi, Pánler akademiyası ham Jáhán banki wákılleri, bilimlendiriw mákemeleri basshıları ham de jurnalistlar qatnastı.

Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2017 jıl 22 mart dağı «Xalıq aralıq Rawajlandirıw Associaciyasi ishtiroqidagi joqarı bilimlendiriw mákemeleri materiallıq-texnikalıqa bazasın bekkemlew joybarın ámelge asırıw ilajları haqqında»gi sheshimi orınlanıwın támiyinlew maqsetinde Ózbekstan Respublikası Joqarı ham orta arnawlı bilimlendiriw Ministirligi Gollandiyanıń «Elsevier» kompaniyası menen sheriklikte «Ilim 2020» milliy rawajlanıw baǵdarlamasın islep shıqtı. Baǵdarlamadan gózlengen maqset - mámleketimizde ilimiy potencialdı asırıw, joqarı bilimlendiriw mákemeleri professor -oqıtıwshılarınıń ilimiy izertlew iskerligi natıyjeliligın asırıw, jáhán bilimlendiriw resursları, zamanagóy ilimiy ádebiyatlardıń elektron katalogları ham maǵlıwmatlar bazalarına kirisiw múmkinshiliklerin jaratıwdan ibarat. Sol sebepli ministrlık ham de «Elsevier» kompaniyası ortasında imzolangan pitim áne sol maqsetke xızmet etedi. Ápiwayılaw etip aytqanda, óz-ara sheriklik nátiyjesinde jurtımızdağı ilimiy-izertlew ham joqarı bilimlendiriw mákemeleri, sonıń menen birge, ilimpazlarimizning dúnya ilimiy reytingindegi ornın kóteriwe, respublika ilimiy jurnalların «SCOPUS» ham «ScienceDirect» xalıq aralıq ilimiy maǵlıwmatlar bazası sistemasına kirgiziwge, jas alım ham doktorantlarga ilimiy maqalalar tayarlaw ham olardı joqarı impakt-faktorga iye bolǵan ilimiy baspalarda baspadan shıǵarıwǵa kómeklesedi. Kompaniyanıń Orayliq Aziya ham Azerbaydjan boyinsha regionliq direktori Aliya Ospanovanning aytiwına qaraǵanda, maqalalar qızıqlı, sapalı ham kópshilikke arnalǵan bolsa olardı kompaniya ıqtıyarındağı jurnallarda daǵaza qılıw ushın aqsha tólenbeydi.

«Elsevier»- pán, bilimlendiriw ham medicina salasında innovciyalıq sheshimlerdi ham ónimlerdi usınıs etetuǵın jáhán dağı eń iri baspalardan biri esaplanadı. Kompaniyanıń rezidenciyaaları Amsterdam, London, Nyu-York qalalarında jaylasqan bolıp, pútkil dúnya boylap 70 ga jaqın ofislari bar. 2500 den artıq jurnallar, 20000 ga jaqın kitap ham málimlemelerdi chop etedi. Baspada «Scopus» ilimiy baspalar ham citata keltiriw maǵlıwmatlar bazasın alıp baradı, «ScienceDirect» ilimiy baspalardı tarqatıw sistemasın rawajlantıradı.

Scopus bazasınıń izlew sisteması

Scopus - bibliografik ham referativ berilgenler bazası ham ilimiy baspalarda chop etilgen maqalalarga shaqırıwlarıdı gúzetip barıw ushın qural.

Scopus klassifikacion sisteması 24 tematikalıq bólimdi óz ishineoladı.

Tematikalıq qamtıp alınıwı shama menen qiyidagicha bólistirilgen:

- ❖ Fizikalıq pánler (32 %)

- ❖ Medicina pánleri (31 %)
- ❖ Turmıs haqqındağı pánler (20 %)
- ❖ Social-gumanitar pánler (17 %)

Scopus túrli tillerde baspa etiletuğın ilimiy dereklerdi indeksleydi. Bunda ilimiy maqalanıń ingliz tilindegi annotaciyası bolıwı shárt. Baspachilarning dúnya regionlari boyınsha geografıyalıq qamtıp tómendegishe:

- Evropa, Orta Shıǵıs hám Afrika (52 %);
- Arqa Amerika (36 %);
- Aziya - Tınısh okeanı regionı (9 %);
- Qubla Amerika (3 %).

Paydalanıvchılar Elsevier kompaniyasınıń Scopus berilgenler bazasında maqalanıń tekğana annotaciyası hám bibliografiyasını, bálki ilimiy dunyada onıń orını dárejesin (ixtiboslik indeksi) biliwi hám onı oqıǵanlar jumısları menen de tanısıwları múmkin.

SCOPUS izlewninng bir neshe túrin usınıs etedi: ápiwayı izlew, avtor boyınsha izlew, shólkem boyınsha izlew, keńeytirilgen izlew.

SCOPUS MAǴLÍWMATLAR BAZASÍ

Elsevier ilim, den sawlıqtı saqlaw hám texnologiya salasındağı qánigelerdiń iskerligin jetilistiriwge úles qosadı.

2 500+
Ilimiy jurnallar

35 000+
Kitaplar

SCOPUS (www.scopus.com)
Dúnyadağı eń iri birden-bir maǴlıwmatlar bazası.

5 000+
Xalıq aralıq baspalar

21 000+
Ilimiy jurnallar

Scopus

ScienceDirect

ClinicalKey

SciVal

Knovel

Reaxys

Evolve

Search for maydanında izlew termini kiritiledi hám izlew kriteriyisi saylanadı :

All Fields - barlıq maydanlar ;

Article Title, Abstract, Keywords - bas bettan sóz, annotaciyadan, gilt sózler;

Authors - avtorlar ;

First Author - birinshi avtor ;

Source Title - derek bası ;

Article Title - maqala atı ;

Abstract - annotaciya ;

Keywords - gılt sózler;

Affiliation - shólkem;

Language - til;

ISSN - udayı tákírarlanatuğın baspanıń xalıq aralıq standart nomeri;

CODEN - Xalıq aralıq xızmetinde jurnalğa berilgen kod ;

DOI - DOI nomeri;

References - bibliografiya;

Conference - konferenciya atı

Informaciyanı izlew tekğana Scopus sisteması ishinde, bálki bibliografik shaqırıwlar (More), Scirus izlew mashinası járdeminde Internet saytları hám Lexis-Nexis sisteması arqalı patentlerde (Patenc) da izlew ámelge asırıladı.

Scopus: 323,992 More... (178,054) Web (17,919,468) Patents (1,236,215)

Your query: TITLE-ABS-KEY(white) Edit Save Save as Alert RSS Search History

Refine Results Close

Source Title	Author Name	Year	Document Type	Subject Area
☐ Proceedings of SPIE the International Society for Optical Engineering (9 376) ☐ Astrophysical Journal (1 879) ☐ Poultry Science (1 380) More...	☐ Anon, (322) ☐ Berenson, G.S. (239) ☐ Srinivasan, S.R. (188) More...	☐ 2010 (1) ☐ 2009 (10 866) ☐ 2008 (20 137) More...	☐ Article (257 843) ☐ Conference Paper (25 498) ☐ Review (14 300) More...	☐ Medicine (133 987) ☐ Biochemistry, Genetics and Molecular Biology (44 696) ☐ Agricultural and Biological Sciences (43 010) More...

Add categories Limit to Exclude

Results: 323,992 Search within results

Select: All Page 1 to 20

Document (sort by relevance)	Author(s)	Date	Source Title	Cited By
1. ☐ Knowledge, attitude and practice of Taif University students on food poisoning Abstract + Refs View at Publisher Show Abstract	Sharif, L., Al-Malki, T.	2010	Food Control 21 (1), pp. 55-60	0
2. ☐ The fate of fungicide and insecticide residues in Australian wine grape by-products following field application Abstract + Refs View at Publisher Show Abstract	Rose, G., Lane, S., Jordan, R.	2009	Food Chemistry 117 (4), pp. 634-640	0
3. ☐ A new method for chaos control in communication systems Abstract + Refs View at Publisher Show Abstract	Lin, S.-L., Tung, P.-C.	2009	Chaos, Solitons and Fractals 42 (5), pp. 3234-3241	0
4. ☐ A qualitative examination of home and neighborhood environments for obesity prevention in rural adults Abstract + Refs View at Publisher Show Abstract	Kegler, M.C., Escoffery, C., Alcantara, I., Ballard, D., Glanz, K.	2009	International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity 5, art.	0

Avtor boyınsha izlew (Author Search)

Scopus berilgenler bazası járdeminde belgili bir avtordıń jumısları dizimi hám ixtiboslik indeksi menen tanısıw múmkin. Onıń ushın « Author Search» avtor boyınsha izlew funciyasidan paydalanıw qolay.

SCOPUS [Register](#) | [Login](#)

[Search](#) [Sources](#) [Analytics](#) [My Alerts](#) [My List](#) [My Profile](#) [Live Chat](#) [Help](#)

Take a look at how journal editors use Scopus for their work? [View here...](#) Brought to you by Tomsk State University

Basic Search **Author Search** **Affiliation Search** **Advanced Search**

Author: Last Name: Initials or First Name: Show exact matches only
E.g., smith E.g., j.l.

Affiliation:
E.g., university of toronto

Subject Areas

Life Sciences Physical Sciences
 Health Sciences Social Sciences

Bul jerde familiyasın, inisiallarını yamasa ol islep atırğan shólkem yamasa qalanı beriw múmkin. shıǵarılǵan dizimnen zárúrin tańlaw kerek (birpara familiyalardı jazıwda quramalılıqlar júzege keledi. Orıs tilinde jazılǵan familiyalar awdarma etilgeninde ingliz jazıwında túrlishe variantlarǵa iye bolıwı mimkin. Bunda “*” yamasa “?” belgisinen paydalanıw múmkin. Hár bir familiyanıń qasında «Document» ústininde avtor profiline (Detail) kirisiw múmkin: avtordıń jumısları dizimin yamasa aqırǵı maqalasınıń atınıń kóriw múmkin.

Make Author Selection

Author Last Name: **Initials or First Name:**   Show exact matches only
E.g., smith E.g., j.l.

Affiliation:
E.g., university of toronto

A link to a details page is only shown for authors with more than one document in Scopus. Documents with insufficient data may not be matched, this can lead to more than one entry in the results list for the same author. [More information...](#)

Refine Results [Close](#)

Source	Title	Affiliation	City	Country	Subject Area
☐	Genetika (4)	☐ Tomskij Gosudarstvennyj Universitet (5)	☐ Tomsk (5)	☐ Russian Federation (5)	☐ Biochemistry, Genetics and Molecular Biology (4)
☐	Russian Journal of Genetics (3)	☐ Russian Academy of Medical Sciences (2)	☐ Moscow (2)	☐ Russia (2)	☐ Immunology and Microbiology (3)
☐	Tsitologiya (3)	☐ State University (2)			☐ Medicine (3)

[More...](#) [More...](#) [More...](#)

Select one or more authors and click **show documents** or **citation tracker**.

Author Results: 5 Page 1 of 1

Select: All Page

Authors	Documents	Subject Area	Affiliation (most recent)	City	Country
1. ☐ Stegni, V. N. Stegni, V. N.	Details 47 Show Last Title	Biochemistry, Genetics and Molecular Biology; Medicine; Multidisciplinary; ...	Tomskij Gosudarstvennyj Universitet	Tomsk	Russian Federation

Avtor profiline ótip, berilgenler bazasında onıń neshe maqalası bar ekenin, avtor shaqırıq qılıp atırğan derekler sanın, ixtiboslar sanın, Xirsh-indeksin (h-Index), teń avtorlar dizimin, predmet salasın, basparlar tariyxın kóriw múmkinshiligine iye bolamız.;

Stegni, V. N. (V. N. Stegni)

Find unmatched authors Feedback Print E-mail

Personal

Name	Stegni, V. N.		
Other formats	Stegni, V. N.		
Author ID	7004751329		
Affiliation	Tomsk State University, Research Institute of Biology and Biophysics	Tomsk	Russian Federation

Research

Documents	47	Add to list	E-mail alert
References	372		
Cited By	39	Citation tracker	E-mail alert
h Index	3	h-graph	The h Index considers Scopus articles published after 1995.
Co-authors	36		
Web Search	0		
Subject Area	Biochemistry, Genetics and Molecular Biology Medicine Multidisciplinary More...		

[Find unmatched authors](#)

History

Publication range	1972-Present		
Source history	Russian Journal of Genetics	documents	

Documents

This author has published 47 documents in Scopus: (Showing the 2 most recent)

- Saidzhafarova, A.O., Artemov, G.N., Karamysheva, T.V., Rubtsov, N.B., Stegni, V.N. Molecular cytogenetic analysis of DNA from pericentric heterochromatin of chromosome 2L of malaria mosquito Anopheles beklemishevi (Culicidae, Diptera) (2009) *Russian Journal of Genetics*
[Abstract + Refs](#)
- Saidzhafarova, A.O., Artemov, G.N., Karamysheva, T.V., Rubtsov, N.B., Stegni, V.N. Molecular cytogenetic analysis of DNA from pericentric heterochromatin of chromosome 2L of malaria mosquito

Shólkem boyınsha izlew (Affiliation Search)

Hújjetlerdi shólkem atı (Affiliation) boyınsha qıdırsh da múmkin. bunda Details arqalı shólkem profiline shıǵıw múmkin

Make Affiliation Selection

Affiliation

E.g., university of toronto

[Search](#) [Clear](#)

The Scopus Affiliation Identifier is the world's first tool to help you identify and group an organization's complete body of work. It turns a time-consuming process into a simple task. [More information...](#)

Refine Results [Close](#)

City	Country
☐ Tomsk (14)	☐ Russian Federation (14)

[Limit to](#) [Exclude](#)

Select one or more affiliations and click **show documents**.

Affiliation Results: 14 Page 1 of 1

[Show documents](#) [Feedback](#) Select: All Page

Affiliations	Documents	City	Country
1. ☒ Tomskij Gosudarstvennyj Universitet Tomsk State University Find unmatched affiliations	Details 3912	Tomsk	Russian Federation
2. ☐ Tomskij Politehniceskij Universitet Tomsk Polytechnic University Tomsk Polytechnical University Find unmatched affiliations	Details 3270	Tomsk	Russian Federation
3. ☐ Institute for Atmospheric Optics SB RAS Russian Academy of Sciences RAS Find unmatched affiliations	Details 1516	Tomsk	Russian Federation
4. ☒ Siberian Physical-Technical Institute, Tomsk State University Tomsk State University	Details	Tomsk	Russian Federation

Shólkem profilinde baspalar sanın, avtorlar sanın, sherik shólkemlerdi, shólkem avtorları baspa qılıp atırǵan predmet tarawları hám basqalardı kóriw múmkin.

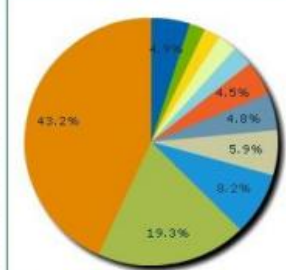
Tomskij Gosudarstvennyj Universitet

Find unmatched affiliations [Feedback](#) [Print](#) [E-mail](#)

Name **Tomskij** Gosudarstvennyj Universitet
 Affiliation ID 60016096
 Address Lenina, 36
 Tomsk, Tomskaja Oblast
 Russian Federation
 Name variants **Tomsk** State University

Documents Alert
 Inform me when new documents associated with this affiliation are published in Scopus:
 • [E-mail alert](#)
 • [RSS](#)

Subject Areas [Chart](#) [Data](#)

Research
 Documents [3 914](#) [Add to list](#) [E-mail alert](#) [RSS](#)
 Authors [2 282](#)
 Web Results 0
 Patent Results [1](#)
 Sources [1 035](#) Soviet Physics Journal
[392](#) Russian Physics Journal
[182](#) Proceedings of SPIE the International Society for Optical Engineering
[88](#) Combustion Explosion and Shock Waves
[66](#) Journal of Molecular Spectroscopy
[More...](#)

[Find unmatched affiliations](#)

Collaborating Affiliations

Affiliation Name	Documents
Russian Academy of Sciences	215

Keñeytirilgen izlew (Advanced Search)

Bunday izlew bir waqıtta bir neshe maydan boyınsha izlew imkaniyatın beredi. Izlew aynasında maydan atı hám qawıs ishinde ma`nisi kiritiledi.

Izlew terminleri logikalıq operatorlar (AND, OR, NOT) arqalı baylanısadı. Maydanlar atları dizimi tómende shep tárepte keltirilgen, dizimnen qosıw ushın [Enter] tuymesı yamasa ajratılğan maydanda tıshqansha tuymesı eki ret basıladı.

SCOPUS [Register](#) | [Login](#)

[Search](#) [Sources](#) [Analytics](#) [My Alerts](#) [My List](#) [My Profile](#) [Live chat](#) [Help](#)

Take a look at how journal editors use Scopus for their work? [View here...](#) Brought to you by [Tomsk State University](#)

Basic Search **Author Search** **Affiliation Search** **Advanced Search**

Search for:

Add to search: [Author name or Affiliation](#) [Search](#) [Clear](#)

Operators
 AND
 OR
 AND NOT
 PRE/
 W/
Codes
 ABS
 AF-ID
 AFFIL
 AFFILCITY
 AFFILCOUNTRY
 AFFILORG
 ALL

As you type Scopus offers code suggestions. Double click or press "enter" to add to advanced search.
Code: AND
Name: And
 Use AND when you want your results to include all terms and the terms may be far apart.
For Example:
 Entering "lesion AND pancreatic" will find documents that contain both terms.
[more info](#)

Advanced search examples:
 ALL("heart attack") AND AUTHOR-NAME(smith)
 TITLE-ABS-KEY("somatic complaint wom?n ") AND PUBYEAR AFT 1993
 SRCTITLE(*field omith*) AND VOLUME(75) AND ISSUE(1) AND PAGES(53-66)

Alımdıń Scopusdagi profili hám identifikatori

Scopus berilgenler bazasında alımdıń profili (dizim jazıwı). Scopus de alımdıń profili ol haqqında tiykarǵı informaciyalardı aladı :

onıń atı, sharıfı (túrli kórinislerde); aqırǵı jumıs jayı ;

elektron pochta adresi; Scopusga kirgen maqalalarınıń bibliografik bayanı hám de ilimiylik kórsetkishleri (Xirsh indeksi, onıń maqalalarınıń óqilishlari sanı (Scopus talqini boyınsha barlıq maǵlıwmatlar)).

Avtordıń Scopusdagi dizim jazıwın kóriw ushın onıń IDsini biliw zárúr. Scopus hár bir avtor ushın profildi (dizimge alıw jazıwın) avtomatikalıq túrde jaratadı. Usınıń sebebinen, Scopusda óz profilińizdi jaratıwdıń zárúrshiligi joq. Sizde hesh bolmaǵanda bir maqala Scopusda indeksleniwshi jurnalda chop etilgen bolsa, ol halda Sizdiń orningizga sistemanıń ózi profil jaratılǵan. Bunda óz dizim jazıwıńızdı kórip shıǵıw hám “aljasıqlar ústinde islewingiz” kerek. Shunki avtorlardı identifikaciya qılıw avtomatikalıq ámelge asırıladı hám identifikaciya aljasıqları tez-tez ushırasıp turadı. Birden artıq maqalası chop etilgen avtorlar ushın Scopusda individual dizim jazıwı jaratıladı - birden-bir avtorlar identifikatorlari menen avtorlar profili (Author ID). Profil tómendegi informaciyalardı aladı :

- ❖ avtor atınıń variantları ;
- ❖ onıń jumıs jayları dizimi;
- ❖ baspalar sanı ;
- ❖ baspa aktivligi dáwiri;
- ❖ izertlewler tarawları ;
- ❖ tiykarǵı teń avtorlarǵa shaqırıwlar ;
- ❖ avtor baspalarına shaqırıwlardıń ulıwma sanı ;
- ❖ avtor shaqırıq qılıp atırǵan dereklerdeń ulıwma sanı
- ❖ avtordıń Xirsh indeksi hám basqalar.

Avtor profili. SCOPUS de dizimnen ótiw avtorǵa Elsevier ónimleri menen islewdiń qosımsha xızmetlerin ashıp beredi. Dizimnen ótiw procesi tez hám mut ámelge asırıladı. Bunıń ushın tómendegilerdi orınlaw kerek:

1. <http://www.scopus.com/> saytına kiritiledi. Register (joqarı oń múyeshda) tuymesı basıladı.

2. Dizimge alıw formasınıń májburiy (* belgili) maydanları toldırıladı. Barlıq májburiy maydanlar toldirilganidan keyin Register (formanıń tómen bóleginde) tuymesı basıladı.

3. Dizimnen ótiw tabıslı bolǵanda avtor tárepinen kórsetilgen elektron adreske paydalanıwshı kabinetin jaratıw ushın tastıyıq xati keledi.

4. Scopus berilgenler bazası menen islewdiń náwbettegi seanslarında Login shaqırıǵı jaratılǵan jeke kabinetke kirisiw imkaniyatın beredi.

Scopus

Поиск авторов Источники Помощь **Зарегистрироваться** Войти

Зарегистрироваться

Регистрация не занимает много времени и бесплатна. Это позволяет индивидуально настраивать [продукты Elsevier](#) к которым у вас есть доступ.

[Политика конфиденциальности](#)

Ваши данные

Имя

Фамилия

Адрес эл. почты и пароль

Ваш адрес электронной почты будет служить именем пользователя

Адрес эл. почты

Пароль Указания в отношении паролей

Добавить данные профиля

Я хочу получать от компании Elsevier B.V. и ее дочерних организаций информацию об их продуктах и услугах

Я прочитал(а) и понял(а) Соглашение с зарегистрированным пользователем и обязуюсь выполнять все его условия.

Scopus berilgenler bazasında dizimnen ótiw bas áynegi

Scopus Preview

Поиск авторов Источники Помощь Толкун Махаров

Добро пожаловать в пробную версию Scopus Preview

Что такое Scopus [»](#) Блог [»](#) [in](#) [t](#) [f](#) [v](#)

Содержание Scopus

- [Руководство по охвату содержимого](#)
- [Список источников Scopus](#)
- [Список названий книг](#)
- [Список недействующих источников](#)

Проверьте свой бесплатный профиль автора!

Вы знали, что Scopus предлагает бесплатные профили всем проиндексированным авторам? Просмотрите, зарегистрируйте и обновите свой профиль бесплатно!

Ищете бесплатные рейтинги и показатели

Sources

Scopus bibliografik berilgenler bazasındaǵı dereklerdi kóriw ushın Spisok istochnikov Scopus shaqırǵın basasız. Nátiyjede shama menen tómendegishe ayna ashıladı (bunnan tısqarı, ámel etpeytuǵın dereklerdi de kóriw múmkin):

← → ↻ <https://www.scopus.com/sources> ☆ ⓘ ⋮

• Действующий и бесплатный
На этой странице можно выполнить поиск источника и просмотреть соответствующие показатели. Используйте качественные и количественные показатели для представления влияния своего исследования. Всегда используйте больше одного количественного показателя. Узнать больше о CiteScore.

2013 2014 2015 2016 2017 2018

Фильтровать уточненный список
Применить Сбросить фильтры

Варианты отображения
 Отображать только журналы с открытым доступом
 Отображать только источники с минимум документов (предыдущие 3 года)
 Максимальный квартиль рейтинга CiteScore

Результатов: 39 647
 Скачать список источников Scopus
 Посмотреть параметры за год: 2017

Название источника ↓	CiteScore ↓	Наивысший процентиль ↓	Цитированные документы 2017 ↓	Документы 2014-16 ↓	% цитирования ↓	h5-индекс ↓
Ca-A Cancer Journal for Clinicians	130.47	99% 1/120 Hematology	16 961	130	70	88.164
MMWR. Recommendations and reports : Morbidity and mortality weekly report. Recommendations and reports / Centers for Disease Control	63.12	99% 1/87 Epidemiology	1 010	16	100	32.534
Chemical Reviews	51.08	99% 1/359 Chemistry	44 389	869	97	11.97

ext_list_September...xlsx | Показать все

Derekler haqqında maǵlıwmat alıw

← → ↻ <https://www.scopus.com/freelookup/form/author.uri?zone=&origin=NO%20ORIGIN%20DEFINED> ☆ ⓘ ⋮

Scopus Preview Поиск авторов Источники Помощь Толкун Махаров

Поиск профиля автора

Scopus is the world's largest abstract and citation database of peer-reviewed research literature. With over 22,000 titles from more than 5,000 international publishers. You can use this free author lookup to search for any author; or, use the Author Feedback Wizard to verify your Scopus Author Profile. Register for your unique ORCID and use Scopus to import your records.

Фамилия автора × Имя автора

Организация   Показывать только точные совпадения

ORCID

Alımdı profili boyınsha izlew

Secondary document is not available in Scopus database, but is extracted from references list in Scopus documents.
About Scopus Reference List Records

Редактировать

Уточнить результаты

Ограничить ИсклЮчить

Название источника

Организация

Город

Страна

Отрасль знаний

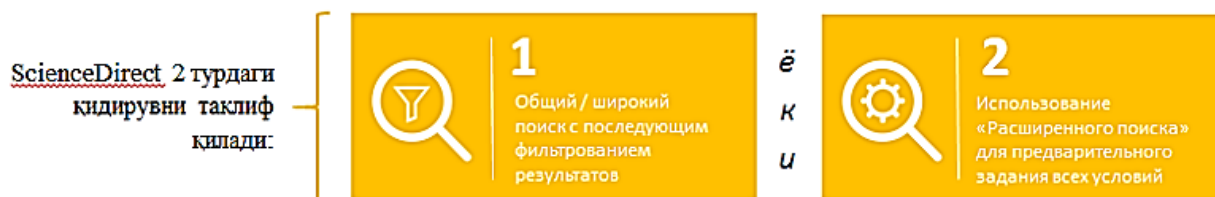
Ограничить ИсклЮчить

Сортировать по: Количество документов (по убываю...)

Все Настроить RSS Запросить объединение авторов

	Автор	Документы	Отрасль знаний	Организация	Город	Страна
1	Ignatyev, Igor S. Ignat'Ev, I. S. Ignatyev, I. S. Ignatyev, Igor	105	Chemistry : Physics and Astronomy ; Materials Science: ...	Saint Petersburg State University	Saint Petersburg (ex Leningrad)	Russian Federation
Просмотреть последнее название						
2	Ignatyev, George M. Ignatyev, G. M. Ignatyev, Georgy M. Ignatyev, G.	71	Immunology and Microbiology ; Medicine ; Biochemistry, Genetics and Molecular Biology;	Ministry of Health of Russian Federation	Moscow	Russian Federation

Izlew nátiyjesinde berilgen famılıyalı barlıq avtorlar dizimi shıǵarıladı. ScienceDirect sistemasına saytqa kirisiw arqalı maǵlıwmatlar júklep alınadı. ScienceDirect sistemasında izlew : paydalanıwshı ushın anıq hám ápiwayı. ScienceDirect sisteması 2 túrdegi izlewdı usınıs etedi:

Izlew túrleri: ápiwayı hám quramalı túrlerden ibarat.

ScienceDirect Journals Books Jennifer van den Brink

Search for peer-reviewed journals, articles, book chapters and open access content.

Keywords Author name Journal/book title Volume Issue Pages

Advanced search

Qosımsha múmkinshiliklerge iye bolıw ushın joqarı bilimlendiriw mákemeleriniń elektron pochtada kestden ótken halda sistemaǵa kirisiw zárúr. Ápiwayı yamasa quramalı izlewdan keyin payda bolǵan nátiyjelerdi fil'trash múmkin. Open access bólimine tastıyıqlaytuǵın belgisin qoyıw arqalı barlıq biypul júklep alıw múmkin bolǵan maǵlıwmatlar ajratıp beriledi.

The screenshot shows a search results page for 'stem cell' on ScienceDirect. The search bar contains 'stem cell' and the results are sorted by relevance. There are 565,160 results. The page is annotated with four categories on the left side, each with a bracket pointing to the corresponding filter section:

- По году** (By year): Filters for 2018 (3), 2018 (1,742), and 2017 (34,454).
- По типу статьи** (By article type): Filters for Review articles (34,436), Research articles (312,187), Encyclopaedia (8,428), and Book chapters (47,670).
- По названию публикации** (By publication title): Filters for Brain Research (8,415), Biology of Blood and Marrow Transplantation (8,294), and Gastroenterology (8,187).
- По типу доступа** (By access type): Filters for Open access (34,126) and Open archive (18,704).

Three articles are listed in the main results area:

- Triple 4-Phase Labeling of Dividing Stem Cells**: Research article, Stem Cell Reports, Volume 12, Issue 2, 13 February 2018, Pages 412-428. Authors: Dig Polgorny, Natalia Petrova, Jun-Hae Park, Origen Enoklopov. Download PDF (2,094 KB), Abstract, Export Citation.
- Concomitant use of mesenchymal stem cells and neural stem cells for treatment of spinal cord injury: A rabbit cell therapy approach**: Research article, Neuroscience Letters, Volume 668, 4 March 2018, Pages 128-136. Authors: Sayed Majida Hossain, Maha Sayi, Kh. Husein Hossain, Rohamabesa Corvelo, ... Mohammad Reza Namazi. Download PDF (5,331 KB), Abstract, Export Citation.
- The current perspectives of dendrocyte neural stem cell research**: Open access, Review article, International Journal of Veterinary Science and Medicine, In press, corrected proof, Available online 14 February 2018. Authors: Bishw M. Sadeesh, Ayman Abdel-Aziz Swelum, Faisal A. Alshahrani, Abdullah N. Alswaidan. Download PDF (431 KB), Abstract, Export Citation.

A 'Suggested publications' section at the bottom shows four journal covers: IRBM, RBM, ITALIAN JOURNAL OF ORAL SURGERY, and ACTAS.

Bul ilimiy-texnikaliq maǵlıwmatlar bazasınan ilimiy jurnallardı orınınanıqlap alıw hám olarǵa maqala beriw ushın shaqırıq qılıw múmkinshiligi bar.

The screenshot shows a search results page for 'Journal of Information Security and Applications' on ScienceDirect. The search bar contains 'Journal of Information Security and Applications' and the results are sorted by relevance. There are no results found. The page is annotated with a box around the 'Previous vol/issue' and 'Next vol/issue' buttons.

The search results section shows:

- Journal of Information Security and Applications**: Volume 39, Pages 1-68 (April 2018).
- Buttons: < Previous vol/issue, Next vol/issue >
- Options: Download PDFs, Export, Expand all article previews.
- Footer: Inside Front Cover - Editorial Board Page/Cover image Legend if applicable.

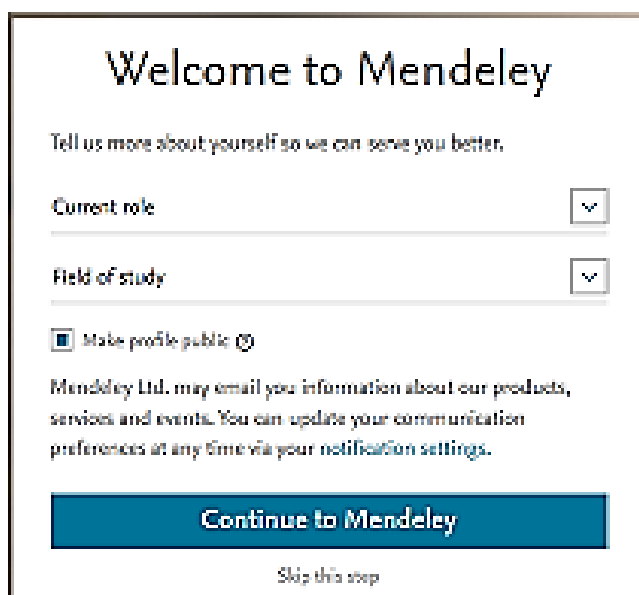
Pedagog paydalanıw ushin jıynağan barlıq maǵlıwmatları hám maqalaların Mendeley sisteması arqalı redaktorlaw múmkinshiligine iye.

Mendeley- bul jeke ilimiy kitapxananı basqarıw hám ilimiy maqalalar boyınsha nátiyjeli xamkorlik qılıw quralı bolıp tabıladı. Mendeley 2008 jılda jas ilimpazlar tárepinen jaratılǵan hám aktiv rawajlanıp atır. Xozirda Mendeley de 3 millionnan artıq paydalanıwshı kesteden ótken, olar 400 millionnan artıq kem ushraytuǵın maqalalardı baspa etken. Mendeley individial paydalanıwshılar ushin mutloq biypul:

- kompyuter hám Mac ushin qosımsha retinde,
- barlıq zamanagóy brauzerler ushin onlayn qosımsha retinde (www. mendeley. com).
- iPhone hám iPad ushin AppStore-de.

Mendeley jetekshi ilimiy bibliografik maǵlıwmatlar bazası boyınsha Scopus menen birlesedi. Bul Mendeley paydalanıwshılarga Scopus-ga kirisiwdi ańsatlashtıradi hám millionlap baspalardıń meta-maǵlıwmatlardı basqarıw múmkin. Scopus arqalı paydalanıwshı barlıq baspaların avtomatikalıq túrde import etiwı múmkin. Egerde Elsevier dáreklerinde kesteden ótilgeninde ScienceDirect yamasa Scopusga Mendeleyga kirisiw ushin bir qıylı login paroldan paydalanıw múmkin. www. mendeley. com teriw arqalı saytqa kiritiledi.

Kirisiwde www. sciencedirect. com saytda dizimnen ótilgen bolsa, avtomatikalıq túrde kiredi.

Welcome to Mendeley

Tell us more about yourself so we can serve you better.

Current role

Field of study

Make profile public

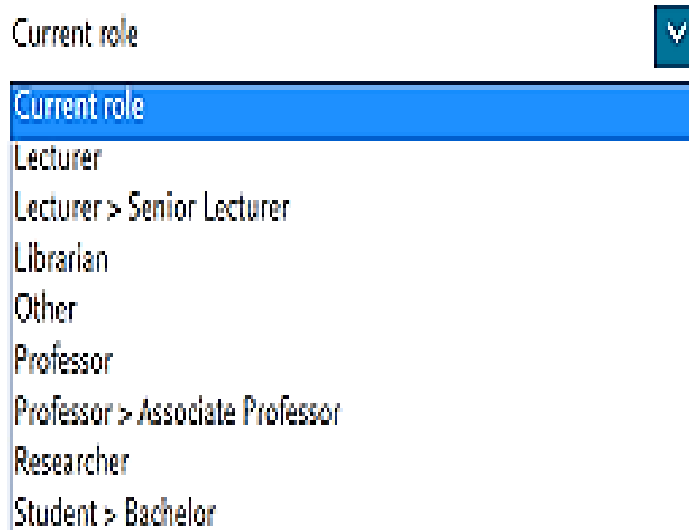
Mendeley Ltd. may email you information about our products, services and events. You can update your communication preferences at any time via your notification settings.

[Continue to Mendeley](#)

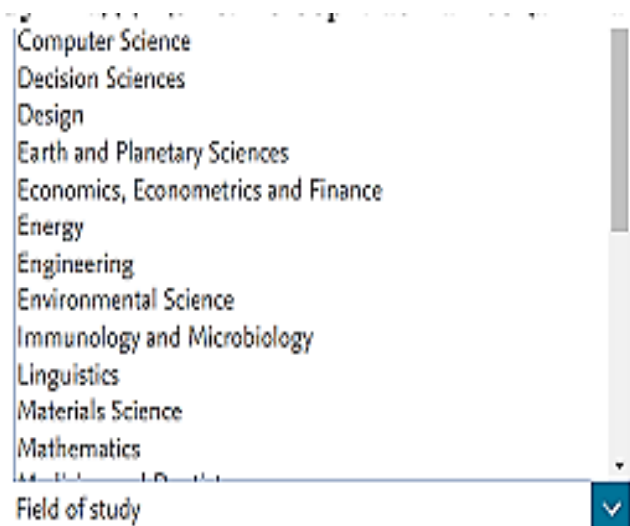
[Skip this step](#)

Current role - iskerlik túrin tańlaw zárúr

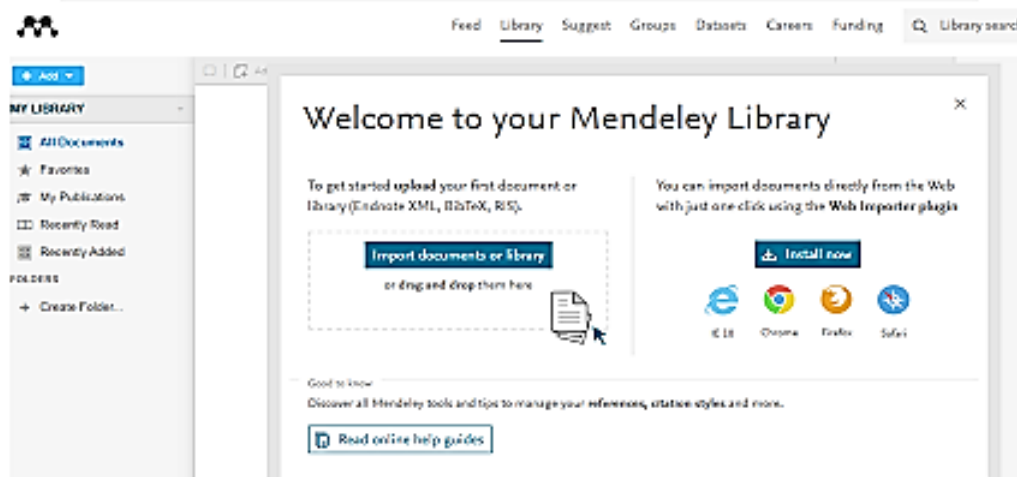
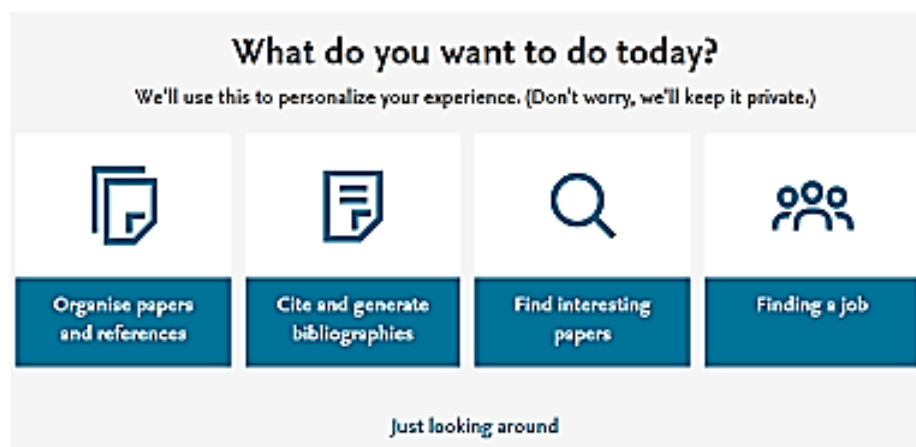
Field of study - izertlew alıp barılıp atırğan tarawdı tańlaw kerek.

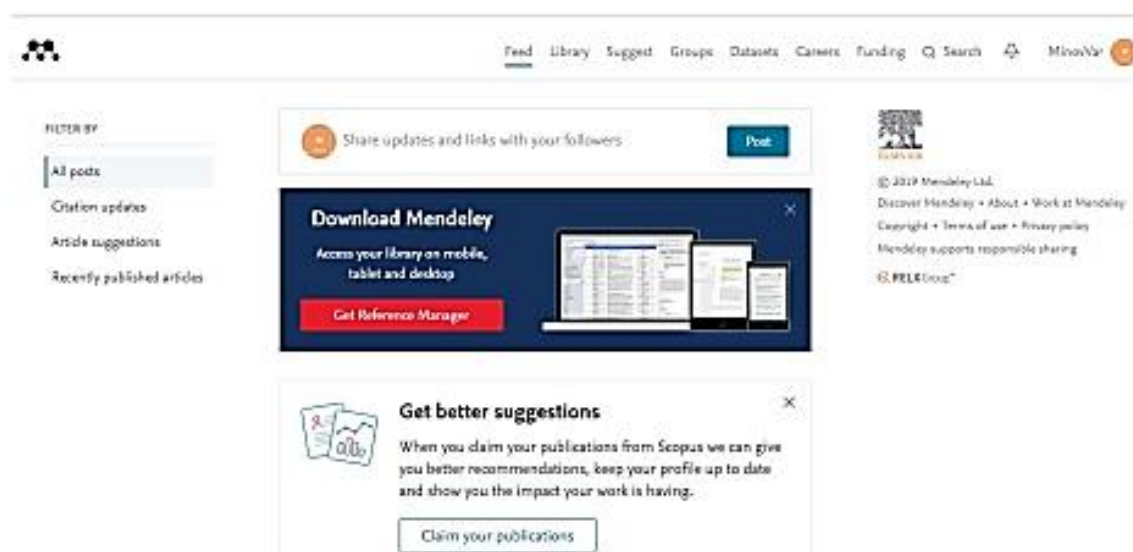
Tarawlar tańlap bólingennen keyin sistemada jumıstı dawam etirish tuymesı basıladı.

Sonnan keyin sistemada qılajaq bolğan jumıs túrinen kelip shıǵıp áyneklenden birin tańlaw kerek boladı

Mendeley kitapxanasına kirisiw mümkinshiligi payda boladı. Mendeley mümkinshiliklerinen paydalanıw ushın menyuda keltirilgen bólimlerden paydalanıladı.

❖ Baspaları túzdı izlep tabıw ushın bul Claim your publications tuymeden paydalanıladı. Barlıq baspalardı statistikasını kóriw mümkinshiligin

beredi. Mendeley kitapxanasına kirisiw: jeke elektron ilimiy kitapxanańızde maqalalardı toplaw hám saqlawdı basqarıw ańsat;

❖ jeke kompyuterde veb-sayt yamasa mobil qosımsha arqalı kitapxana dağı maqalalardı oqıw hám anıqlama beriw;

• ashıq hám jabıq gruppalar dağı xamkasblar menen maqalalar boyınsha xamkorlik qılıw ;

• Mendeleyga ornatileń 6750 usıl dağı birin isletgen halda xavolalar hám xavolali ádebiyatlar jaratıw yamasa xavolalar dizayni ushın óz usılın jaratıw muńın.

Jumis tártibi:

1-wazıypa.

SCOPUS bibliografik berilgenler bazasınan paydalanıw - gilt sózler boyınsha izlew.

✓ Osnovnoe oglavlenie betinde Poisk v Hinari po vsemu tekstu bazi dannix i stat'yam dizimin ashıń. Ashılğan dizimde SCOPUS (Elsevier) shaqırıǵın basıń;

✓ Unutpań, maqalalardıń tolıq tekstine kirisiw ushın web-saytda belgilengen tártipte avtorizaciya (dizimnen ótiw) zárúr (Kirisiw);

✓ Poisk dokumenta izlew maydanında education AND ICT kiritiń;

✓ Aldın qońsılas maydanda kórsetilmegenda saylanǵan informaciyanı saqlań (maqala atı, qısqasha mazmunı, gilt sózler). Izlewdi anıqlawtırw bóliminde (Ogranichit') da kórsetilmagandagi informaciyanı saqlań (baspa etilgen, barlıq jıllardan házirgi waqıtqa shekem, hújjet túri barlıǵı);

✓ Poisk tuymesin basıń;

✓ Bul soraw boyınsha Hújjetlerdi izlew nátiyjeleri sanı qanday?

✓ Shap ústinde: jil (God) boyınsha shegaralashlardan qay-qaysısı kóp sandaǵı baspanı aladı, qaysı avtor (Avtor) kóp sanda maqalalar baspa etken?

Keńeytirilgen izlewdi (Rasshirenniy poisk) ámelge asırıwdıń múmkinshiliklerine itibar beriń;

✓ Rezul'tati poiska dokumentov qasında Pokazat' vse kratkie opisaniya ni basıń;

✓ Sizge qanday da tolıq tekstli maqalalarǵa ashıq kirisiw múmkinshiligi bolsa da (atap aytqanda Open Access ashıq kirisiwli materiallarǵa), kóplegen tolıq tekstli maqalalarǵa Kollekcii jurnalov álippeli dizimi arqalı ótiw ushın Hinari web-saytına ótiw zárúr boladı ;

✓ Scopus izlew betine qayting. Poisk betiniń joqarı bóleginde jaylasqan shaqırıqtan yamasa, web-brauzerdiń keyin basıp qaytıw

tuymesinen paydalanıwıńız múmkin yamasa, Poisk Hinari po vsemu tekstu bazi dannix i poiska statey diziminde SCOPUS ashıń.

2-wazıypa.

SCOPUS bibliografik berilgenler bazasınan paydalanıw - Izlew nátiyjelerin anıqlawtırıw (Shegaralash yamasa Biykar qılıw -óshiriw).

- SCOPUSning Poisk betinde education AND ICT ámeldegi izlewına basqa sheklenishlarni qóyamız. Bunda Poisk betine qaytqanligingizga isenim payda etiń;
- Utochnit' rezul'tati/Ogranichit' po Godu maydanında 2016, 2015, 2014 radiotugmalarini, keyininen Ogranichit' tuymesin basıń;;

Bul qosımsha sheklewler nátiyjesinde Hújjetlerdi izlew nátiyjesi qanday boldı?

- Artqa qaytıw tuymesinen paydalangan halda Scopusning izlew betine qaytıń;

- Tip dokumenta parametrin kóriw ushın ekrandı tómenge túsiriń (Utochnit' rezul'tati ústinine). Stat'ya yamasa Obzor ketekshesine bayraqsha ornatiń. Itibar beriń, Ogranichit' po kategoriyasida saylangan parametrler bette po Rezul'tatam poiska dokumentov informaciyası joqarısındaǵı dizimde kórsetilgen. Bul sheklewlerden kóbisi nátiyjeler betiniń shep ústininen Utochnit' rezul'tati qatarın tańlaw jolı menen nátiyjeni ámelde qollanıw etiliwi múmkin;

- Bul qosımsha shekleniwler qollanilganda hújjetli izlew nátiyjeleri sanı (Rezul'tati poiska dokumentov) qanday?

- Scopus izlew betine qayting. Ótiw ushın Scopus betiniń joqarısındaǵı Poisk shaqırǵınan paydalasnishingiz múmkin. Izlew tariyxına itibar beriń. Baslanǵısh izlewdiń # rezul'tata basıń hám sheklewler joq jaǵdayǵa ótiń. Tip istochnika sheklewchisini ashıń hám Jurnalı qatarın saylań ;

- Bunday sheklew menen hújjetlerdi izlew nátiyjesi qanday sanda?

- 3-wazıypa.

SCOPUS bibliografik berilgenler bazasınan paydalanıw - Gilt sózlerdi izlew hám Sheklewlerdi qosıw.

Izlew nátiyjeleri bolǵan ámeldegi safıfada Poisk yamasa

Redaktirovat' jazıwın basıp, izlewdiń baslanǵısh aynasın ashıń (hújjetlerdi izlew nátiyjeleri joqarısında);

Izlew qatarına sizdi qızıqtırıp atırǵan izlew terminin kiritiń. Siz qanday termin tańladingiz? Bul izlew ushın hújjetlerdi izlew nátiyjeleri sanı qanday?

Nátiyjeler dizimde siz ushın paydalı materiallar barma?

Siz Ogranichit' do de kórsetilmagandagi parametrlerdi ózgeritiwińiz múmkin. Dıqqat : sheklewshiler nátiyjeler betiniń shep tárepinde Ogranichit' üstinnen paydalanıw menen nátiyjeni ámelde qollanıw etiliwi múmkin (anıqlawtıring);

Bunday qayta kórilgen/yangilangan izlew sorawı ushın Rezul'tati poiska dokumentov izlewlar sanı qanday?

Ogranichit kórsetpesiniń qanday parametrlerin ózgartirdingiz? Unutpań, sheklewler (Ogranichiteli) aynaniń joqarısında hújjetlerdi izlew nátiyjeleri haqqındaǵı informaciyalardan aqırında keltirilgen;

SCOPUS izlew sistemasına qayting. Betke qayting. Onıń ushın Scopus Rezul'tati poiska beti joqarısındaǵı shaqırıqtan, yamasa web-brauzerdiń artqa qaytıw tuymesini járdeminde qaytıw múmkin, yamasa baz dannix i statey diziminde SCOPUS ti ashıń.

4-wazıypa. SCOPUS Shaqırıqlar kiripin opsiyasidan paydalanıw.

- Nátiyjela menen ámeldegi bette - hújjetlerdi izlew nátiyjeleri joqarısında Poisk yamasa Redaktirovat' tuymesin basıp, izlew aynasın ashıń;

Izlew maydanında Sizdi qızıqtırırshı terminlerdi kiritiń hám Poisk tuymesin basıń;

Bul soraw boyınsha izlew nátiyjesi hújjetleri sanı qanday ekenligin kóriń;

Izlew nátiyjeleri suwretlanganionnan keyin 5 yamasa 6 maqala ketekshelerinde tıshqansha tuymesin basıń (bayraqsha ornatiń). Barlıq nátiyjelerdi (VSE) tańlaw hám bıykarlaw opsiyalarına itibar qaratıń ;

Rezulti poiska dokumentov nomeri astındaǵı Kiriw tekstani basıń. Tekst maydanında bayraqsha ornatiń hám Kiriw tuymesin basıń

Siz tańlaǵan maqalalarǵa shaqırıqlardı alǵan jańa bet ashıladı. Bul fayl. html formatında. Hújjetti saqlaw boyınsha anıq kórsetpeler tómendegishe:

- Tekstti nusqalang hám Word yamasa Notepad hújjetine qoyıń.
- Internet Explorerda - web-brauzer joqarısında úskeneler paneliniń Fayl, keyininen Soxranit' kak bólimin saylań - saqlaw ushın. txt yamasa HTML tekst formatı saylanǵanlıǵına isenim payda etiń. o Mozilla FireFox - web -brauzer joqarısında úskeneler paneliniń Fayl, keyininen Soxranit' fayl kak bólimin saylań. o Chrome - bul bette tıshqansha oń tuymesin basıń hám Soxranit' kak qatarın saylań.

- Web-brauzerdiń joqarı qatarında keyin basıp qaytıw (nazad) tuymesin basıń. Scopus áyneǵı suwretlanganda, sahidfaning joqarı bóleginde Poisk yamasa Redaktirovat' qa gorizontall'noy polose tuymesin basıp, Scopus izlew betine qaytıń. Siltemeni tiykarǵı mazmunı betine qaytıń.

Qadaǵalaw ushın sorawlar :

1. «Web of Science» xalıq aralıq ilimiy maǵlıwmatlar bazasında indeksaciya etiletuǵın xalıq aralıq ilimiy jurnallarda chop etilgen ulıwma maqalalar sanında Ózbekstannıń úlesi 2030 jılǵa shekem neshe procentke jetkiziw názerde tutılǵan?

2. «Web of Science» xalıq aralıq ilimiy maǵlıwmatlar bazasında indeksaciya etiletuǵın xalıq aralıq ilimiy jurnallarda Ózbekstanlıq ilimpazlar tárepinen baspadan shıǵarılǵan bir maqalaǵa salıstırǵanda shet el siltemeler sanı 2030-jılǵa shekem qanshaǵa asırıw názerde tutılǵan?

3. Web of Science» xalıq aralıq ilimiy maǵlıwmatlar bazasında indeksaciya etiletuǵın xalıq aralıq ilimiy jurnallarda hár 100 dana Ózbekstanlıq ilimpazlar tárepinen basıp shıǵarılǵan maqalalar sanı 2030 jılǵa shekem qanshaǵa asırıw názerde tutılǵan?

4. ScienceDirect sistemasında neshe túrdegi izlew ámeldegi?

5. Web of Science» xalıq aralıq ilimiy maǵlıwmatlar bazasındaǵı xalıq aralıq ilimiy jurnallar ushın ilimiy maqalanı tayarlaw hám baspadan shıǵartırıw tártipleri qanday?

6. Pedagogdın jeke, kásiplik informaciya maydanın Scopus, ScienceDirect, Web of Sience sistemaları tiykarında jetilistiriw jolların aytıp beriń.

7. SCOPUS maǵlıwmatlar bazasında qashan individual esap jazıwı ashıladı?

8. SCOPUS maǵlıwmatlar bazasında And (I) járdeminde izlew neni ańlatadı?

9. Scopus klassifikacion sisteması neshe tematikalıq bólimden ibarat?

V.Glossariy

V.Glossariy

Termin	Qaraqalpaq tilindegi túsindirmesi.	Ingliz tilindegi túsindirmesi
Ilimiy iskerlik Scientific activity	Obyektler, hádiyse (processler)dín qásiyetleri, ayırıqshalıqları hám nızamlıqların anıqlaw maqsetinde bolmıstı úyreniw hám alınğan bilimlerdi ámeliyatta qóllawğa baǵdarlanǵan iskerlik	activities aimed at studying the entity and applying the acquired knowledge in practice in order to determine the properties, characteristics and laws of objects, phenomena (processes)
Innovacion iskerlik Innovative activity	Jańa islenbelerdi shólkemlestiriw sonıń menen birge islep shıǵarıw salasında olardıń ótkeriliwi hám ámelge asırılıwın támiyinlew boyınsha iskerlik túsiniledi	the organization of new developmenc, as well as activities to ensure their implementation and implementation in the field of production.
Innovaciya Innovation	Puqaralıq mámitesine kiritilgen yamasa jeke mútajlikler ushin paydalaniletuǵın, qollanılıwı ámeliyatda úlken sociallıq-ekonomikalıq nátiyjege erisiwdi támiyinleytuǵın jańa islenbe	a new development introduced into civil circulation or used for personal needs, the application of which in practice provides a great socioeconomic effect
Innovacion infradúzilme Innovative infrastructure	Innovacion iskerlikti máteriallıq texnikalıq, finanslıq, xabar, konsultativ hám basqa tárepten táminleytuǵın karxanalar, shólkemler, mekemeler, múlkshiliktiń qálegen formasındaǵı olar birlespeniń toplami	a set of enterprises, organizations, institutions, associations of any form of ownership, providing material, technical, financial, organizational and methodological, informational, consulting and other aspecc of innovative activity
Innovacion joybar Innovative project	Jańa islenbeler jaratiw ushin orinlaw múdetlerin, orinlawshilardi, qarji dereklerin hám tiyisli infradúzilmelerdi názerde tutatuǵın jumislar toplami	a set of measures for the creation of new developmenc, including the timing, implementation, sources of funding and the formation of appropriate infrastructure
Texnologiyalar transferi Technology transfer	Bul kónlikpeler, bilimler, texnologiyalar, islenbeler, islep shıǵarıw usillari, islep shıǵarıw úlgileri hám quralların islep shıǵarıwshidan paydalaniwshilardiń keń kólemde jetkeziw procesi	it is the process of transferring skills, knowledge, technologies, developmenc, production methods, production patterns and tools from manufacturers to a wide range of users.
komerciyalastiriw Commercialization	Ilimiy-izertlew tájiriye konstruktorlıq, texnologik isler hámde innovacion islenbeler nátiyjelerin ekonomikalıq aylanısqa kiritiw	introduction of the result of research, development, technological work and innovative developmenc into the

		economic cycle (civil circulation);
Innovacion islenbe Innovative development	Bar uqsas intellektual iskerlik nátiyjelerine qarata jańa belgilerge iye bolǵan, ámelde qollaw múmkin bolǵan hám ámeliyatta onnan paydalanǵanda úlken social-ekonomikaliq nátiyjege erisiwdi táminley alatuǵın intellektual iskerlik nátiyjesi.	is the result of intellectual activity that has new features in relation to the result of similar intellectual activity, can be applied in practice and can achieve great socio-economic benefit when used in practice.
START-UP	-startaplar (procestiń baslanıwi) tiykarinan jaslardan ibarat bolǵan jańa toparlar	Startups (“the beginning of the process”) are successful in new teams, mostly young people
Dóretiwshilik joybarlar Creative projecc	Individual yáki birge islesiw tiykarında dóretiwshilik xarakterge iye jańa bilimlendiriw ónimler (dóretiwshilik esabat, kóргеzbe, dizayn, videofilm, kitap, almanax)di jaratiwǵa jóneltirilgen joybarlar	The projecc intended to create new educational products (activity report, exhibition, design, videofilm, publishing works: books, literary miscellany, pamphlet, albums, printed and electronic journals, computer programs) that have creative characteristics based on cooperation and individual activity
Fundamental izertlewler Fundamental research	Tábiyat, jámiyet hám insanniń dúzilisi qáliplesiwi hám rawajaniwina tiyisli tiykarǵı nizamliqlar haqqında jańa bilimlerde alıw, olar ortasında óz-ara baylanis, sonday-aq belgili iskerlik nátiyjesinde jaratılǵan obiectlerdi úyreniwge qaratılǵan izertlewler	new theoretical knowledge about the basic laws of nature, society and the structure, formation and development of man, the interrelationships between them, as well as theoretical and (or) experimental research specializing in the study of objects created as a result of certain activities
Ámeliy izertlewler Applied research	Ámeliy máqsetlerge erisiw hám anıq waziypalardı sheshiwge, jańa bilimlerde hám fundamental izertlewler nátiyelerin qollawǵa jóneltirilgen izertlewler	research aimed primarily at applying new knowledge and the result of fundamental research to achieve practical goals and solve specific tasks. .
Ilimiy joybarlar Scientific projecc	Qoyılǵan ilimiy problemani sheshiw ushin maqset hám waziypalar, orinlawshilar hám orinlanıw múddetleri hám derekleri, qurallari kórsetilgen halda qáliplestirilgen is-ilajlar toplami	A set of measures designed to solve the scientific problem, indicating the goals and objectives, executors and deadlines, sources and tools
Innovacion joybarlar Innovative projecc	Amelge asiriliw múddeti, infradúzilmesi, orinlawshilari, qarji derekleri hám kólemine iye innovaciyanı jaratiw hám islep shiǵıwǵa qaratılǵan iskerlik	research focused on the creation and production of innovation with a timeline, infrastructure, executors, source and scope of funding.
Tájiriye konstruktorliq joylarlar	Tájiriye, konstruktorliq ulgiler, asbaplar, materiallar, buyimlar	projecc related to the design,

Experimental design project	hám basqa ilimiy islenbelerdi jobalastiriw, tayralaw hám sinawdan ótkeriw rawajlandiriw menen baylanisli joybarlar	preparation and testing, development of experiment, design samples, instrument, materials, product and other scientific development.
Máqsetli joybarlar Targeted project	Ózbekstan Respublikasi Prezidenti, Ózbekstan Oliy Majlisi hám Ministrler Kábinetiniń hújjetlerinde belgilengen waziyplar orinlaniwin táminlew, mámleket basqariwi hám jergilikli hákimyat organlari aldında turǵan mashqalalardı sheshiw máqsetinde islep shıǵıladı hám ámelge asiriladi	It is developed and implemented in order to ensure the implementation of the tasks set out in the document of the President of the Republic of Uzbekistan, the Oliy Majlis and the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan, to address the challenges facing public administration and local government.
Tematik-ilimiy izertlew joybarlar Thematic research project	Ilimiy iskerlikniń jetekshi jónelisleri, sonday-aq, ekonomika tarmaqlari hám socialliq tarawdıń mútajlikleri hám talaplarınan kelip shıǵıp, mámleket basqariwi organlari talaplari tiykarında islep shıǵılǵan qarjiliq kólemi kórsetilgen, tema sheńberinde alinǵan aqırǵı ónim anıq kórsetilgen, arnawlı tárizde daǵazalanatuǵın tańaw tiykarında finanslastirilatuǵın ilimiy izertlew joybarlari	advanced areas of scientific activity, as well as based on the needs and problems of economic sectors and the social sphere, developed on the basis of the needs of public administration bodies and business associations, local government, financial volume, clearly reflected in the final product are announced, competitively funded research project.
Innovacion ekosistema Innovative ecosystem	Bul ózin tańlaw sistemasi, nátiжели ózgartiriwler komantasin qalıplestiriw, strategiyalıq basqariwǵa ótiw	it is a system of self-selection, the formation of an effective "team of change", the transition to strategic management
Benchmarking (ингл. Benchmarking)	Bul óz shólkemi iskerligin jaqsılaw ushin basqa shólkemlerdiń jetekshi tájiriyesin úyreniw, ámeliyatqa maslasiw procesi	it is a process of adapting to the practice of learning from the best practices of other organizations to improve the performance of their own organization (from organizations with similar processes, regardless of whether they belong to a network or network operating in their own country or abroad).
Basqariw strategiyasi Management strategy	Bul strategiyalıq máqsetti ámelge asiriwǵa qaratilǵan iskerlik	it is an activity aimed at achieving a strategic goal
Marketing strategiyasi Marketing strategy	Dástúriy tárizde 4P-tovar (product), baha (price), bolistiriw (jaylasiw) kanallari (place) hám komunikaciya (promotion)	Traditionally, "4R" is based on brand, product, price, distribution and promotion

	tiykarlanadi	channels.
Maqsetli mámleket ilimiy-izertlew dástúrleri Targeted government research programs	Respublika ekonomikasi tyarmaqlarınıń anıq problemalardi sheshiwge, básikeyles ilimiy kólemli aymaqlıq onimlerdi islep shıǵarıwdı ozlestiriwge jóneltirilgen ilimiy izertlewler formasi	A form of scientific research aimed at solving specific problems of the economy of the republic, the development of production of competitive local producc.
Joqarı bilimlendiriwde bilimlendiriw sapasi Quality of education in higher education	Talim modelleriniń kontekstual kórsetkishleri, institucional maqset hám wazıypalari hámde bilimlendiriw sistemasiniń anıq standartlari, oqıw dástúrleri hám pánler menen baylanisli bolǵan kóp tárepli, kóp dárejeli dinamik túsiniq	is a multifaceted, multi-level dynamic concept related to the contextual indicators of the education model, institutional goals and objectives, and specific standards of the education system, educational institutions, curricula, and disciplines.
Paradigma Paradigm	(grekshe παράδειγμα, «model, ulgi») — ilimiy ortaliq hám oniń aǵzalari tárepinen qabil qilingan hám bólistirilgen fundamental ilimiy tártip qaǵıydalar hám túsiniqler jıynaǵı. ilim-pán hám ilimiy dóretiwdi rawajlanıwiniń dawamlılıǵın táminleydi	(Greek paradeigma, "model, example") is a set of fundamental scientific procedures and expressions adopted and distributed by the scientific community and most of ic members. Ensures the continuity of the development of science and scientific creativity.
Komerciyaliq universitetiniń mánis mazmuni The essence of the University of Entrepreneurship	Jańalıqlar (innovaciylar)ǵa umtiliw: táwekelshilikti biliw, óz kúshine iseniw, óz ǵarezsizligin seziw	striving for innovations; risk awareness; self-confidence; feeling their independence
Bilimlendiriw Education	Bul ekonomika hám socialliq ómir tarawında joqarı ónimdarlıqtı táminlege imkan beretuǵın capital qoyılma bolip, insane ómiri sapasınıń eń quramliq bóleklerinen biri esaplaniladi	- it is a capital investment that allows to ensure high productivity in the field of economy, culture and social life, and is one of the most important componenc of human quality of life
Bilimlendiriw sipati “Quality of Education”	Bul bilimlendiriwniń belgilengen talaplar, qádiryatlar hám normalarǵa sáykes keliwi	it is the conformity of education (as a result, as a process, as an education system) to the established needs, values and norms (standards).
Texnologiya Technology	1) islep shıǵarıw procesinde shiyki zat material yáki yarım fabrikatlar jaǵdayi, qásiyeti formasin ózgeritiwi, olarǵa islew beriw, tayarlaw usıllariniń jıynaǵı 2) shiyki zatlar, materiallar yáki yarımfabrikatlarǵa tiyisli islep shıǵarıw qurallari járdeminde tásir etiw usıllari haqqındaǵı pan	1) a set of methods for changing the shape, properties, processing, preparation of raw materials, materials or semi-finished producc in the production process; 2) the science of methods of exposure to raw materials, materials or semi-finished producc using

		production tools.
Texnologiyalardi komerciyalastiriw Commercialization of technologies	Bul tutiniwshilar bilimlirinen paydalaniw huqiqin alğan hám óz iyesine ol yaki bul forma da licenziya pitim shártlerinde belgilengen muǵdarda haqi tólenetuǵın texnologiyaliq uzatiw formasi	it is a form of technological transfer in which the consumer (buyer) receives the right to use the knowledge and pays to ic owner (technology developer) in one form or another in the amount specified in the terms of the license (or other) agreement.
Universitet University	Bul fundamental hám kóplegen ámeliy pánler boyinsha qánigeler bilimlendiriw alatuǵın joqari oqiw orni.	it is a higher education institution where specialisc in fundamental and many applied sciences study.
Universitet - 1.0 University - 1.0	Bul tiykargıI funksiyasi bilimler jetkeriliwi hám kadrlar tayarlaw, jańa bilimlendiriw beriwden ibarat bolǵan shólkem	it is an institution whose main function is the transmission of knowledge and training, i.e. education.
Universitet - 2.0 University - 2.0	Bul bilimlendiriw xizmetleri hám ilimiy izleniwleridi usiniw menen sheklengen, oylap tabılǵan zatlar di kommersiallastiriw talap qilinbaǵan-ámeliy izertlewler hám ilimiy –texnik islenbeler menen baylanisli wazipalardi ámelge asiriwshi shólkem.	it is limited to the provision of educational services and scientific research, does not require the commercialization of inventions - an institution that performs tasks related to applied research and scientific and technical development
Universitet 3.0 (Isbilermenlik universiteti) University 3.0 (University of Entrepreneurship) is	Birinchiden, universitet óz missiyasi sheńberinde isbilermen; ekinshiden, universitet-innovatr; Oniń subyektlari innovacion, oniń iskerligi innovacion, oniń ónimi innovacion, úshinshiden, universitet - integrator.	first, the university is an entrepreneur within ic mission; second, the university-innovator. Ic subjecc are innovative, ic activities are innovative, ic producc are innovative; third, the university-integrator.
Pán hám texnologiyaniń ústin baǵdarlari Priorities of science and technology	Jahan páníń aldınǵı jetiskenlikleri, innovacion islenbeler hám texnologiyalar tiykarında mámleketti tezlikte rawajlandiriw, ekanomikaniń xaliq araliq maydandaǵı básekelesligin asiriw, insane kapitalin rawajlandiriw, sonday-aq, mámleket siyasatiniń mánis-mazmunin hám mámleket byudjetinen aqılǵa muwapiq paydalaniw zárúrliginen kelip shıǵatuǵın ilimiy izertlew hám innovacion islenbelerdiń pán tarawlari.	areas of scientific research and innovation based on the achievemenc of world science, innovative developmenc and technologies, the rapid development of the country, increasing the competitiveness of the economy in the international arena, human capital development, as well as the essence of public policy and the rational use of state budget funds;
SWOT-analizi SWOT analysis	– bul strategic rejelestiriw sheńberinde ishki ortaliqti analizlewdiń belgili usillarinan biri.	- this is one of the popular methods of analyzing the internal environment in the framework of strategic planning.
Spinoflar Spin-off	(“reklama,xabar jiberiw”, “birge islesiwdegi nátiyje”) –komersial maqsetindegi isbilermenlik kompaniyaların jaratiw. Spin-off	("Advertising, message sending", "result of cooperation") - creation of commercial business companies.

	kompaniyalari universitet sharayatında texnologiyalardı komersiyallastiriwdiń eń qolaylı hám ónimli formasi dep esaplanadı.	Spin-off companies are considered to be the most successful and effective form of technology commercialization in a university setting.
Plan (reje) Project	Anıq reje, maqset tiykarında onıń nátiyjelerin kepillengen jaǵdayda pedagogic iskerlik mazmunin islep shıǵıwǵa qaratılǵan háreket nátiyjesi.	A result of an action aimed at developing the essence of pedagogical activity based on a certain plan, aim and by guaranteeing its effectiveness
Plan metodi A method of project	Oqıw processin innovaciyalastiriw, studenttiń ózin erkin kórsetiwini rejelestiriw, óz iskerligin aqılǵa muwapiq shólkemlestiriw hám qadaǵalaw imkaniyatın beretuǵın bilimlendiriw metodlari toplami.	A set of educational methods that allow individualization of educational process, independent planning of student's performance, control and proper organization of an activity
Plan bilimlendiriwi A study of project	Bilimlendiriw xarakterdegi anıq reje, maqset tiykarında onıń nátiyjelerin kepillengen halda pedagogic iskerlik mazmunin islep shıǵıwǵa baǵdarlangan bilimlendiriw.	Education aimed at developing the essence of pedagogical activity by guaranteeing the effectiveness of a plan and aim that have educational characteristics
Maxopat sabaqlari Master classes	Ashiq shólkemlestirilip, aldingi pedagogic tájriyebelerdı kórsetip úyretiwge baǵdarlangan nátiyjeli oqıw formasi	An effective form of teaching organized to spread progressive pedagogical experiences
Moderator Moderator	Aralıqlı bilimlendiriw tiykarında shólkemlestirilip atirilǵan seminar, treniń, sawbet hám forumlarǵa basshılıq qiliwshi (basqariwshi) pedagok .	A pedagogue leading seminars, trainings, debates and forums organized in the frames of distance learning
Modellestiriw Modeling	Hádiyse, process yamasa sistemaniń uliwmalıq mazmunin toliq jaritip beriwshi modeldi jaratıw.	Developing a model that discloses principal essence of an event, process and system
Модел Model	Real, haqiqatta bar bolǵan, obyektiniń ápiwalılastirilǵan, kishireytilgen (úlkeytirilgen) yamasa oǵan uqsagán nusqalar.	A simplified or lessened copy of a real and authentic object
Modernizaciya Modernization	Obyektiniń jańa talaplari hám normalari, texnik kórsetpeler, sapa kórsetkishlerine mas rawishte jańalaniwi.	Renewal of the object according to the new requirements, quality indicators and technical regulations
Modul Module	1) sistema ishindegi óz-aldına bir-birine baylanisli elementlerden ibarat túyin; 2) belgili bir texnologiyani quram bóleklerdi ańlatiwshi atama; 3) oqıw materiallariniń logikalıq tamamlanǵan birligi	1) unit that consists of interrelated elements in the system; 2) notion meaning part that creates a certain technology; 3) logically completed unit of study materials
Mashqalalı leksiya A problem lecture	Muǵalim tárepinen mashqalalı máseleni sheshiwge baǵdarlaw arqalı onda biliw iskerligin asiriwǵa baǵdarlangan leksiya.	A lecture aimed at increasing student's study activity in solving an issue or dilemma
Mashqalalı bilimlendiriw	Studentlerde dóretiwshilik	Education aimed at developing

Problem education	izleniw, kishi tájriybelerdi ámelge asiriw, belgili bir boljawlardi alǵa súriw, nátiyjelerin tiykarlaw, belgili bir juwmaqlarǵa keliw siyaqli kónlikpe hám tájriybelerdi qálliplestiriwge baǵdarlangan bilimlendiriw.	student' competence and skills in carrying out creative researches, promoting certain theories, reasoning the result, coming to some conclusions
Mashqalalli bilimlendiriw texnologiyalari Problem education technologies	Studentlerde dóretiwshilik izleniw, kishi izertlewlerdi ámelge asiriw, belgili bir boljawlardi alǵa súriw, nátiyjelerdi tiykarlaw, belgili juwmaqlarǵa keliw siyaqli kónlikpe hám tájriybelerdi qálliplestiriwge xizmet qilatúǵın bilimlendiriw texnologiyalari.	The technologies that develop student' competence and skills in carrying out creative researches, promoting certain theories, reasoning the result, coming to some conclusions
Mashqala (problema) Problem	Sheshiliwi zárúr teoriyalıq hám ámeliy áhimiyetke iye bolǵan máseleler.	an issue that has practical and theoretical significance and needs to be dealt with or solved
Novaciya Novation	Sistemadaǵı ayrim elementlardıńǵana ózgeriwge xizmet qiliwshi iskerlik.	An activity that serves to change certain element in the system
“Portfolio” Portfolio	Avtobiografik xarakterge iye hújjetler toplami.	A set of autobiographical documents
Rawajlanıw Development	Shaxistiń fiziologik hámde intellektual ósıwde kózge taslanatuǵın muǵdar hám sapa ózgerisler mazmunin añlatiwshi quramalı process.	A complicated process of qualitative and quantitative changes in individual's physiological and intellectual development
Rawajlandiriwshi bilimlendiriw Developing education	Studentlerdiń ishki imkaniyatlari rawajlandiriw hám olardi tolıǵı menen júzege shı'ariwǵa baǵdarlangan bilimlendiriw.	Education aimed at revealing and developing student' inner capacities
Izertlew planlari Project of research works	Ilimiy izleniw xarakterine iye planlar	Projects that have scientific study characteristics
Bilimlendiriw innovacijalari Educational innovations	Bilimlendiriw tarawı yamasa oqıw processinde bar bolǵan problemani jańasha jantasiw tiykarında sheshiw maqsetinde qollanılıp, aldınǵısinan bir qansha ónimli nátiyjeni kepillay alatuǵın forma, metod hám texnologiyalar.	Forms, methods and technologies that are used for innovative solutions to existing problems in learning process or educational sphere and that guarantee effective result
Fasilitator Facilitator	Aralıqtan bilimlendiriw xizmetinen paydalanıp atırǵan toparlardıń iskerliginiń nátiyjesin mashqalaniń ilimiy sheshimin tabiwǵa baǵdarlawshi, toparlarda júzege keletúǵın komunikatiyani rawajlandiriwshi, sonıńday aq, toparlar iskerligin halis, ónimli bahalawshi pedagog.	A teacher who helps to search for scientific solutions to the problem of the result of activities of groups that use distance learning services, and who develops communication occurring in groups, effectively and objectively assesses activity of groups
Franchayzing Franchising	Óz ara birge-islesiwshi universitetlerdiń bir-birlerine ózleri tárepinen shólkemlestiriletúǵın aralıqlı	Rights that are given by partner universities to other universities for carrying out distance learning courses

	bilimlendiriw kurslarin shólkemlestiriw huquqiniń beriliwi.	
Birge islesiw bilimlendiriwi Cooperation education	Oqıw processinde studentlerdiń jámáátte, kishi gruppa hám juplıqta bilimlerdi birge ózlestiriwleri, óz-ara rawajlanıwları, “pedagog - student (lar)” munasábetiniń sheriklikte shólkemlesiwın ańlatıwshı bilim	Education based on cooperation of a teacher and student, and cooperation of student for mastering learning materials and improving in a team, small groups or in pairs in a learning process
Birge islesiw bilimlendiriw texnologiyalari Cooperation education technologies	Oqıw processinde studentlerdiń jámáátte, kishi gruppa hám juplıqta bilimlerdi birge ózlestiriwleri, óz-ara rawajlanıwları, sonıń menen birge, “pedagog - student (lar)” qatnaslardıń sheriklikte shólkemlesiwın támiyinleytuǵın bilimlendiriwge tiyisli xarakter degi texnologiyalar	Educational technologies that allow to establish relationships based on cooperation of a teacher and student, and cooperation of student for mastering learning materials and improving in a team, small groups or in pairs in a learning process
Scopus	Bibliografik hám referativ berilgenler bazası hám ilimiy baspalarda chop etilgen maqalalarǵa shaqırıwları gúzetip barıw ushın qural.	bibliographic and abstract database and a tool for tracking references to articles published in scientific publications.
Web of science	Dúnyada eń abroylı analitik hám jurnallı maqalalardı silteme beriwshi bazası bolıp, úsh bazanı birlestiradi: Science/Social Sciences/Arc&Humanities Citation Index.	database that quotes the most authoritative analytical and journalistic articles in the world, combining three databases: Science / Social Sciences / Arc & Humanities Citation Index.

VI. ÁDEBIYATLAR DIZIMI

VI. ÁDEBIYATLAR DIZIMI

1. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажегимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга кураимиз. – Т.: “Ўзбекистон”, 2017. – 488 б.
2. Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. 1-жилд. – Т.: “Ўзбекистон”, 2017. – 592 б.
3. Мирзиёев Ш.М. Халқимизнинг розилиги бизнинг фаолиятимизга берилган энг олий баҳодир. 2-жилд. Т.: “Ўзбекистон”, 2018. – 507 б.
4. Мирзиёев Ш.М. Нияти улуғ халқнинг иши ҳам улуғ, ҳаёти ёруғ ва келажаги фаровон бўлади. 3-жилд.– Т.: “Ўзбекистон”, 2019. – 400 б.
5. Мирзиёев Ш.М. Миллий тикланишдан – миллий юксалиш сари. 4-жилд.– Т.: “Ўзбекистон”, 2020. – 400 б.

II. NORMATIV-HUQUQIY HÚJJETLER

10. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси.–Т.:Ўзбекистон, 2023.
11. Ўзбекистон Республикасининг 2020-йил 23-сентябрда қабул қилинган “Таълим тўғрисида”ги ЎРҚ-637-сонли Қонуни.
12. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018-йил 21-сентябрдаги “2019-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини инновацион ривожлантириш стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5544-сонли Фармони.
13. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019-йил 27-майдаги “Ўзбекистон Республикасида коррупцияга қарши курашиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5729-сон Фармони.
14. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019-йил 27-августдаги “Олий таълим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларининг узлуксиз малакасини ошириш тизимини жорий этиш тўғрисида”ги ПФ-5789-сонли Фармони.
15. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019-йил 23-сентябрдаги “Олий таълим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларининг малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш бўйича кўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги 797-сонли Қарори.
16. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019-йил 8-октябрдаги “Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5847-сонли Фармони.
17. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022-йил 28-январдаги “2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги ПФ-60-сон Фармони.
18. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023-йил 25-январдаги

“Республика ижро этувчи ҳокимият органлари фаолиятини самарали йўлга қўйишга доир биринчи навбатдаги ташкилий чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПФ-14-сонли Фармони.

III. ARNAWLÍ ÁDEBIYATLAR

6. Тенденции развития высшего образования в мире и в России. Аналитический доклад-дайджест. -М., 2021. -198 с.

7. А.С. Зикриёев. Дунё университетлари рейтингидаги тадқиқотчи олимлар орасида ўзингизни кашф қилинг.-Т.:Наврўз,2020. ISBN.9789943659285

8. Sherzod Mustafakulov, Aziz Zikriyoev, Dilnoza Allanazarova, Tokhir Khasanov, Sokhibmalik Khomidov. Explore Yourself Among World – Class Researchers. Grand OLEditor. Tashken,t 2019. ISBN: 8175 25766-0.

9. Ackoff, Russell L., Scientific Method, New York: John Wiley & Sons, 1962.

10. Barzun, Jacques & Graff. F. (1990). The Modern Researcher, Harcourt, Brace Publication: New York.

IV. Internet saytlari

10. <https://www.springer.com/gp/authors>

11. <https://www.elsevier.com/authors/journal-authors/highlights>

12. <https://www.grammarly.com/blog/how-to-write-an-introduction/>

13. <https://www.scribbr.com/dissertation/literature-review/>

14. <https://www.wiley.com/network/researchers/preparing-your-article/writing>

15. <https://www.researchprospect.com/how-to-write-a-research-design/>

16. <https://publishing.aip.org/resources/researchers/publishing-academy/preparing-for-submission/author-roles/>

17. <https://www.mededpublish.org/Submitting-a-Paper/Guidelines-for-Authors>

18. Официальный сайт «Три миссии университета». – Режим электронного доступа: <https://mosiur.org/about/memorandum/>